

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

СОКОЛЮК ІГОР ЮРІЙОВИЧ

УДК 330.342.146:334.722(1-22)(043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ

**РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА НА СІЛЬСЬКИХ
ТЕРИТОРІЯХ**

076 – Підприємництво, торгівля та біржова діяльність

07 – Управління та адміністрування

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

 І.Ю. Соколюк

Науковий керівник: Нестерчук Юлія Олександрівна, доктор економічних наук,
професор

Умань – 2026

АНОТАЦІЯ

Соколюк І.Ю. Розвиток соціального підприємництва на сільських територіях. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 076 – Підприємництво, торгівля та біржова діяльність (07 – Управління та адміністрування) – Уманський національний університет, Умань, 2026.

Дисертація є завершеним комплексним дослідженням стану функціонування соціального підприємництва на сільських територіях та основних чинників його розвитку. У дисертації надано обґрунтування нових положень та висновків, які є науковою новизною та відіграють вагомую роль у розвитку економічної науки.

Дослідження присвячене аналізу сфер діяльності, пошуку методів та механізмів розвитку соціального підприємництва на сільських територіях України, вивченню основних чинників, що впливають на умови його функціонування в сучасних умовах.

У першому розділі «Теоретико-методичні основи формування та розвитку соціального підприємництва на сільських територіях» було розглянуто теоретичні засади та методичне підґрунтя для формування та розвитку соціального підприємництва на сільських територіях. Зокрема, було досліджено сутність даного поняття, визначено його роль та надано оцінку його значення для розвитку сільських територій. Визначено відмінності між соціальним підприємництвом та традиційним бізнесом. Окреслено перелік категорій підприємств та організацій, які за видами та характером діяльності відносяться до соціального підприємництва. Розглянуто праці провідних вітчизняних та іноземних науковців, котрі присвятили свої дослідження вивченню соціального підприємництва як економічного, соціального, гуманітарного та політичного явища. Проаналізовано основні напрями досліджень у галузі соціального підприємництва та корпоративної соціальної відповідальності. Також було узагальнено підходи до трактування соціального

підприємництва у науковій літературі. На основі проведеного аналізу було поглиблено теоретичні засади розмежування категорій «соціальне підприємництво» та «корпоративна соціальна відповідальність» (КСВ) шляхом визначення їхньої функціональної ролі в розвитку сільських територій. Доведено, що на відміну від КСВ, яка є інструментом зовнішнього маркетингу великих агрохолдингів, соціальне підприємництво виступає внутрішньою автономною стратегією виживання громад, забезпечуючи їхню самодостатність та стійкість до зовнішніх викликів. Визначено основні складові, що формують концептуальний підхід до розвитку соціального підприємництва в Україні. Уточнено види (за моделлю діяльності відповідно зарубіжного досвіду) та форми соціального підприємництва, що існують в Україні та успішно функціонують у світі.

Також було розглянуто соціально-економічні передумови та нормативно-правове забезпечення розвитку соціального підприємництва в Україні. В ході дослідження було встановлено, що в Україні не має профільного закону, що регулював би створення, реєстрацію та функціонування соціальних підприємств. Саме тому такі ініціативи, тобто створення і робота таких підприємств регулюються опосередковано, дотично посиляючись на уже існуючі нормативні документи. З огляду на військові дії, було досліджено вплив воєнного стану на економіку України, в тому числі у розрізі соціального підприємництва. Вивчено нормативно-правову та законодавчу базу України стосовно питань функціонування та розвитку соціального підприємництва в Україні та виявлено основні перешкоди. Також було розглянуто міжнародний досвід формування та розвитку соціального підприємництва.

У другому розділі «Аналіз факторів та ризиків формування і розвитку соціального підприємництва на сільських територіях» було проаналізовано фактори, досліджено ризики формування та розвитку соціального підприємництва на сільських територіях. Окреслено тенденції розвитку соціального підприємництва в Україні. Проведено детальний аналіз програми

ЄС «Ініціатива соціального підприємництва». Вивчено такі аспекти діяльності соціальних підприємств, як допомога малозабезпеченим сім'ям, особам з інвалідністю, тощо. Проведено аналіз соціологічних досліджень стосовно соціального забезпечення населення та діяльності соціальних підприємств в Україні. Виявлено ТОП-10 соціально відповідальних компаній в Україні, проекти яких діють в умовах воєнного періоду. Удосконалено науковий підхід щодо проведення дослідження ризиків та можливостей шляхом використання SWOT та PESTEL-аналізу, що дозволило деталізувати специфічні ризики та встановити залежність життєздатності підприємництва від темпів деградації людського капіталу та правової невизначеності статусу соціального підприємця.

Вивчено результати реалізації спеціалізованої освітньої програми «Impactpreneurship: розвиток соціального та антикризового потенціалу представників українського бізнесу з новозвільнених територій». За її підсумками було досліджено структуру соціального підприємництва в Україні за видами та організаційно-правовими формами діяльності та основні джерела фінансування їх розвитку. Проаналізовано окремі практики реалізації елементів соціально відповідального бізнесу в умовах війни та визначено основні напрями зміни КСВ українського бізнесу в напрямку розвитку соціального підприємництва на сільських територіях.

Доведено, що ефективна діяльність соціальних підприємств важлива для всіх учасників соціально-економічних відносин: держави, засновників та отримувачів соціальних послуг. Розглянуто вплив соціального підприємництва на всіх учасників даної системи та перспективи його розвитку в повоєнний період опираючись на ставлення молоді до даного виду діяльності із врахуванням усіх можливих ризиків та викликів обумовлених війною.

Проведено порівняльний аналіз загроз та викликів для розвитку соціального підприємництва на сільських територіях в Україні у довоєнний та воєнний періоди. На підставі проведеного стратегічного аналізу (PESTEL SWOT), надано оцінку макро- та мікросередовища для розвитку соціального

підприємництва на сільських територіях та визначено стримуючі й стимулюючі фактори.

У третьому розділі «Стратегічні напрями та інструментарій розвитку соціального підприємництва в системі відродження сільських територій» було виявлено стратегічні напрями та інструменти розвитку соціального підприємництва в системі відродження сільських територій України.

Надано оцінку можливій трансформації особистих селянських господарств та занепаду сіл як передумову впровадження соціального підприємництва. Розглянуто міжнародні приклади соціального підприємництва в аграрному секторі. Проаналізовано соціальні та екологічні переваги міжнародних аграрних ініціатив. Досліджено напрями адаптації міжнародного досвіду розвитку СП на сільських територіях в Україні.

Проаналізовано структуру продукції сільського господарства за категоріями виробників та вирощування сільськогосподарських культур за категоріями господарств. Визначено напрямки крафтового виробництва та його розвиток в умовах сільських територій, що в перспективі може стати одним із напрямів розвитку соціального підприємництва та відродження сільських територій.

Автором уточнено визначення соціального підприємництва як інструменту для вирішення соціально-побутових проблем населення сільських територій, поліпшення соціальної інфраструктури та розвитку інфраструктури сільської місцевості. Запропоновано набір методів та засобів поглиблення інтеграції соціального підприємництва у соціальну інфраструктуру сільських територій та налагодження соціальної адаптації вразливих груп населення сільських територій до умов навколишнього соціуму.

В ході проведеного дослідження автором запропоновано структуру організаційно-економічного механізму відновлення та подальшої розвитку людського капіталу на сільських територіях, що на відміну від традиційних підходів, базується на інклюзивній взаємодії, де ресурсний базис особистих

господарств та інтелектуальні компетенції внутрішньо переміщених осіб інтегруються в єдині виробничо-збутові ланцюги соціально орієнтованих підприємств.

Удосконалено прикладні засади фінансового стимулювання соціальних підприємств в аграрному секторі та обґрунтовано доцільність синергії грантової підтримки та специфічних податкових преференцій, що на відміну від існуючих підходів, розглядаються не як пільги, а як компенсаторний інструмент за виконання підприємницьким сектором державних соціальних функцій у депресивних регіонах.

Розвиток соціального підприємництва на сільських територіях передбачає започаткування соціального бізнесу, як окремої форми господарювання, створення механізмів та способів діяльності, розробку спеціалізованих законодавчих актів, програм фінансування та інтеграції у економічну систему. Це сприяє зниженню збитковості такої діяльності та забезпеченню роботою, а отже і засобами для існування, місцевого населення.

Сформовано визначення «соціальне підприємництво на сільських територіях», як набір стратегій, програм, інструментів для збільшення значимості соціального підприємництва в реаліях сьогодення на сільських територіях. Надано обґрунтування основних етапів формування соціального підприємства та визначено основні джерела для фінансування його діяльності.

Обґрунтовано, питання вирішення проблем соціальної сфери є одним із провідних завдань соціального підприємництва, як в державі в цілому, так і на сільських територіях зокрема. Охарактеризовано вплив воєнного стану та бойових дій на стан системи соціального захисту населення, надано аналіз напрямів діяльності, в яких соціальні підприємства могли б повною мірою розкрити свій економічно-соціальний потенціал.

Доведено, розвиток соціального підприємництва на сільських територіях є одним із ключових елементів розвитку соціально-економічної інфраструктури сільських територій та українського села в цілому. Оцінки міжнародних організацій-партнерів України, вказують на значний потенціал

соціального підприємництва в Україні загалом, та на сільських територіях зокрема, у зв'язку з появою нових викликів перед суспільством і державою, спричинених військовою агресією. Визначено пріоритети діяльності соціальних підприємств та надано пропозиції щодо оцінки ефективності їх діяльності.

Визначені основні напрямки покращення інституційного механізму розвитку соціального підприємництва, що включають вдосконалення нормативно-правової бази, координації між державними органами, міжнародними організаціями, громадськими організаціями та підприємцями. Узагальнено поняття та розроблено пропозиції щодо інформаційного забезпечення соціальної сфери, в тому числі у сільській місцевості. Впровадження сучасних інформаційних технологій дозволяє покращити рівень поінформованості населення про діяльність соціальних підприємств та налагодити зв'язок між населенням сільських територій та менеджментом соціальних підприємств.

Ключові слова: соціальне підприємництво, розвиток, сільські території, корпоративна соціальна відповідальність, внутрішньо переміщені особи, соціальний захист, соціально-трудова відносина, людський капітал, територіальна громада, фінансування, грантова підтримка, аграрний бізнес, податкові пільги, державна соціальна політика, особисті селянські господарства.

ABSTRACT

Sokoliuk I.Y. Development of social entrepreneurship in rural areas. – Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for the degree of Doctor of Philosophy in the field of 076 – Entrepreneurship, Trade and Stock Exchange Activities (07 – Management and Administration) – Uman National University, Uman, 2026.

The dissertation is a comprehensive study of the state of social entrepreneurship in rural areas and the main factors of its development. The dissertation provides justification for new provisions and conclusions that are scientifically novel and play an important role in the development of economic science.

This study focuses on analysing the areas of activity, identifying methods and mechanisms for the development of social entrepreneurship in rural areas of Ukraine, and examining the key factors influencing the conditions under which it operates in the current climate.

The first chapter, «Theoretical and methodological foundations for the establishment and development of social entrepreneurship in rural areas», examines the theoretical principles and methodological foundations for the formation and development of social entrepreneurship in rural areas. In particular, the essence of the concept of social entrepreneurship was examined, its role was defined, and its significance for the development of rural areas was assessed. The differences between social entrepreneurship and traditional business were identified. A list of categories of enterprises and organisations that, by type and nature of activity, fall under social entrepreneurship was outlined. Works by leading domestic and foreign scholars who have devoted their research to the study of social entrepreneurship as an economic, social, humanitarian and political phenomenon were examined. The main areas of research in the field of social entrepreneurship and corporate social responsibility were analysed. Approaches to the interpretation of social entrepreneurship in the scientific literature have also been summarised. Based on the analysis, the theoretical foundations for distinguishing between the categories of

‘social entrepreneurship’ and ‘corporate social responsibility’ (CSR) have been deepened by defining their functional roles in the development of rural areas. It has been demonstrated that, unlike CSR, which serves as an external marketing tool for large agricultural holdings, social entrepreneurship acts as an internal, autonomous strategy for the survival of communities, ensuring their self-sufficiency and resilience to external challenges. The key components forming the conceptual approach to the development of social entrepreneurship in Ukraine have been identified. The types (based on business models drawn from international experience) and forms of social entrepreneurship that exist in Ukraine and operate successfully around the world have been clarified.

The socio-economic prerequisites and the regulatory and legal framework for the development of social enterprise in Ukraine were also examined. The study found that Ukraine lacks a specific law regulating the establishment, registration and operation of social enterprises. Consequently, such initiatives—namely, the creation and operation of such enterprises—are regulated indirectly, by reference to existing regulatory documents. In view of the military hostilities, the impact of martial law on Ukraine’s economy was examined, including in the context of social entrepreneurship. The regulatory and legislative framework of Ukraine regarding the functioning and development of social entrepreneurship in the country was studied, and the main obstacles were identified. International experience in the formation and development of social entrepreneurship was also examined.

The second chapter, «Analysis of Factors and Risks in the Formation and Development of Social Entrepreneurship in Rural Areas», analysed the factors and examined the risks associated with the formation and development of social entrepreneurship in rural areas. Trends in the development of social entrepreneurship in Ukraine were outlined. A detailed analysis of the EU’s ‘Social Entrepreneurship Initiative’ programme was carried out. Aspects of social enterprises’ activities, such as assistance to low-income families and people with disabilities, were examined. An analysis of sociological studies on social welfare and the activities of social enterprises in Ukraine was conducted. The top 10 socially responsible companies in

Ukraine, whose projects are operating during the war, were identified. The scientific approach to researching risks and opportunities has been refined through the use of SWOT and PESTEL analysis, which has enabled the identification of specific risks and the establishment of a link between the viability of entrepreneurship and the rate of human capital degradation, as well as the legal uncertainty surrounding the status of social entrepreneurs

The results of the specialised educational programme ‘Impactpreneurship: Developing the Social and Crisis-Resilience Potential of Ukrainian Business Representatives from Recently Liberated Territories’ have been examined. Based on these findings, the structure of social entrepreneurship in Ukraine was analysed by type and organisational and legal form of activity, along with the main sources of funding for its development. Specific practices for implementing elements of socially responsible business in wartime conditions were analysed, and the main directions for changing the CSR of Ukrainian business towards the development of social entrepreneurship in rural areas were identified.

It has been demonstrated that the effective operation of social enterprises is important for all participants in socio-economic relations: the state, founders and recipients of social services. This paper examines the impact of social entrepreneurship on all participants in this system and the prospects for its development in the post-war period, drawing on young people’s attitudes towards this type of activity and taking into account all possible risks and challenges arising from the war.

A comparative analysis has been carried out of the threats and challenges to the development of social entrepreneurship in rural areas of Ukraine during the pre-war and wartime periods. Based on the strategic analysis (PESTEL and SWOT), an assessment has been made of the macro- and micro-environments for the development of social entrepreneurship in rural areas, and the inhibiting and facilitating factors have been identified.

In the third chapter, «Strategic Directions and Tools for the Development of Social Entrepreneurship in the Context of Rural Revitalisation», the strategic

directions and tools for the development of social entrepreneurship within the framework of rural revitalisation in Ukraine were identified.

An assessment was provided of the transformation of smallholder farms and the decline of villages as a prerequisite for the introduction of social entrepreneurship. International examples of social entrepreneurship in the agricultural sector are examined. The social and environmental benefits of international agricultural initiatives are analysed. Approaches to adapting international experience in the development of social enterprises in rural areas of Ukraine are explored.

The structure of agricultural production by producer category and the cultivation of agricultural crops by farm type are analysed. The directions of craft production and its development in rural areas have been identified, which in the long term may become one of the avenues for the development of social entrepreneurship and the revitalisation of rural areas.

The author has refined the definition of social entrepreneurship as a tool for addressing the social and livelihood problems of the rural population, improving social infrastructure and developing rural infrastructure. A set of methods and means is proposed to deepen the integration of social entrepreneurship into the social infrastructure of rural areas and to facilitate the social adaptation of vulnerable groups in rural areas to the conditions of the surrounding society.

In the course of the research, the author proposes a structure for an organisational and economic mechanism for the restoration and further development of human capital in rural areas, which, unlike traditional approaches, is based on inclusive interaction, where the resource base of private households and the intellectual competencies of internally displaced persons are integrated into unified production -distribution chains of socially oriented enterprises.

The applied principles of financial incentives for social enterprises in the agricultural sector have been refined, and the feasibility of synergising grant support with specific tax preferences has been substantiated; unlike existing approaches,

these are viewed not as concessions, but as a compensatory instrument for the business sector's performance of state social functions in depressed regions.

The development of social entrepreneurship in rural areas involves the establishment of social businesses as a distinct form of economic activity, the creation of mechanisms and methods of operation, the drafting of specialised legislation, funding programmes and integration into the economic system. This helps to reduce the unprofitability of such activities and to provide employment, and thus a livelihood, for the local population.

The term 'social entrepreneurship in rural areas' has been defined as a set of strategies, programmes and tools to enhance the significance of social entrepreneurship in the current realities of rural areas. The main stages of establishing a social enterprise have been substantiated, and the primary sources for financing its activities have been identified.

It is argued that addressing issues in the social sphere is one of the primary tasks of social entrepreneurship, both in the country as a whole and in rural areas in particular. The impact of martial law and hostilities on the state of the social protection system is described, and an analysis is provided of the areas of activity in which social enterprises could fully realise their economic and social potential.

It is demonstrated that the development of social entrepreneurship in rural areas is one of the key elements in the development of the socio-economic infrastructure of rural areas and the Ukrainian countryside as a whole. Assessments by Ukraine's international partner organisations indicate significant potential for social entrepreneurship in Ukraine as a whole, and in rural areas in particular, in light of the new challenges facing society and the state caused by military aggression. The priorities for the activities of social enterprises have been identified, and proposals have been made regarding the evaluation of their effectiveness.

The main directions for improving the institutional mechanism for the development of social entrepreneurship have been identified, including the improvement of the regulatory framework and coordination between state bodies, international organisations, civil society organisations and entrepreneurs. The

concept has been summarised and proposals developed regarding information provision for the social sector, including in rural areas. The introduction of modern information technologies enables an improvement in the level of public awareness regarding the activities of social enterprises and the establishment of a link between the population of rural areas and the management of social enterprises.

Keywords: social entrepreneurship, development, rural areas, corporate social responsibility, internally displaced persons, social protection, social and labour relations, human capital, local community, funding, grant support, agribusiness, tax incentives, state social policy, smallholder farms.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Соколюк І. Ю. Соціально-економічні передумови для розвитку соціально відповідального підприємництва в сільському господарстві України у воєнний і повоєнний періоди. Особливості формування соціально відповідального бізнесу на сільських територіях (на прикладі сільськогосподарських підприємств). *Імперативи соціально відповідального бізнесу на засадах екологізації економіки : колективна монографія / за наук. ред. Н. М. Андрєєвої та О. В. Нікішиної. НАН України, ДУ «Ін-т. ринку і екон.-екол. дослідж. НАН України». Одеса : ДУ «ІРЕЕД НАНУ», 2024. С. 246 - 272. ISBN 978-617-14-0272-0 DOI: <https://doi.org/10.31520/978-617-14-0272-0> (1,44 ум. др. арк.).*

2. Pokynchereda, V., Bondarenko, V., Pravdiuk, N., Ivanchenkova, L., & Sokoliuk, I. (2023). Corporate social responsibility in Ukraine under martial law: accounting aspects. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 45(4), P. 427–437. <https://doi.org/10.15544/mts.2023.42>. (0,79 ум. др. арк., особистий внесок автора становить 0,16 ум. др. арк. і полягає у визначенні облікових аспектів корпоративної соціальної відповідальності підприємств в умовах воєнного стану).

3. Соколюк К. Ю., Додон О. Д., Соколюк І. Ю. Напрями вдосконалення мотивації праці на підприємстві сфери послуг: особливості реалізації в кризовий період. *Вісник Херсонського національного технічного університету. Херсон. 2023. Вип. 4(83). С. 107–113. URL: <https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2022.4.14> (0,81 ум. др. арк. особистий внесок автора становить 0,60 ум. др. арк., і полягає у визначенні та наданні характеристики напрямів вдосконалення мотивації праці через систему соціальних пакетів).*

4. Соколюк К. Ю., Додон О. Д., Соколюк І. Ю. Покращення системи соціального захисту населення в кризовий період через призму залучення соціальних підприємств у транспортній галузі. *Економіка і організація управління*. 2024. Вип. 2(20). С. 216–226. URL: <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2024.2.20> (0,87 ум. др. арк., особистий внесок автора становить 0,60 ум. др. арк. і полягає у визначенні механізмів діяльності соціальних підприємств у транспортній галузі та їх характеристики, особливості змін в системі соціального захисту в умовах війни та запропоновано напрями розвитку соціального партнерства).

5. Соколюк К. Ю., Соколюк І.Ю. Розбудова агропромислових ринків України на локальному рівні: роль та значення для розвитку лікувально-курортної сфери у повоєнний період. *Електронний журнал «Ефективна економіка»*. 2025. Вип. 3. URL: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.3.66> . (0,50 ум. др. арк., особистий внесок автора становить 0,30 ум. др. арк. і полягає у вивченні особливостей розвитку крафтового виробництва та його вплив на інтеграцію агропродовольчих систем із лікувально-оздоровчим туризмом).

6. Нестерчук Ю. О., Соколюк І. Ю. Розвиток соціального підприємництва на сільських територіях в умовах війни: теоретичний аспект. *Агросвіт*, 2025 Вип. 12. С. 31-40 (0,71 ум. др. арк., особистий внесок автора становить 0,50 ум. др. арк. і полягає у вивченні умов розвитку соціального підприємництва на сільських територіях).

7. Нестерчук Ю. О., Соколюк І. Ю. Соціальне підприємництво в Україні: перспективи для сталого розвитку сільських територій. *Підприємництво та інновації*. Випуск 38, 2025. Видавничий дім «Гельветика», С. 147-154. DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-3583/38.24>. (0,84 ум. др. арк., особистий внесок автора становить 0,63 ум. др. арк. і полягає у визначенні та характеристиці перспектив розвитку соціального підприємництва на сільських територіях).

8. Нестерчук Ю. О., Соколюк І. Ю. Особливості фінансування розвитку соціального підприємництва в Україні. *Агросвіт* №23 (грудень 2025),

С. 61-71. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2025.23.61> (0,93 ум. др. арк., особистий внесок автора становить 0,70 ум. др. арк. і полягає у визначенні шляхів та методів фінансування діяльності соціальних підприємств в Україні).

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

9. Соколюк К. Ю., Соколюк І. Ю. Передумови розвитку соціального підприємництва в Україні. *Економічні та соціальні аспекти розвитку України на початку XXI століття*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 19-20 жовтня 2022 р. Одеса : ОНТУ, 2022. С. 53-56. (0,12 ум. др. арк.).

10. Додон О. Д., Соколюк І. Ю. Особливості соціальної відповідальності керівника. *Актуальні проблеми економіки, фінансів, обліку і права в XXI столітті*: Збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції, 8 листопада 2022 р. Умань: ЦФЕНД, 2022. С. 21 – 22. (0,14 ум. др. арк.).

11. Соколюк І. Ю. Сутність та значення соціального підприємництва для розвитку сільських територій. *Актуальні питання сучасної економіки* : матеріали XIV Всеукраїнської наукової конференції за міжнародною участю, 15 листопада 2022 р. Умань: УНУС, 2022. С. 266-267. (0,14 ум. др. арк.).

12. Ситар Я. С., Соколюк І. Ю. Соціальний захист молоді в Україні: стан та перспективи. *Ефективність міжнародної економічної інтеграції*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 3 листопада 2023 р. (Львів-Торунь) С. 53-56. DOI:[10.36059/978-966-397-326-5-14](https://doi.org/10.36059/978-966-397-326-5-14) (0,51 ум. др. арк.).

13. Соколюк І. Ю. Управління ризиками соціально-орієнтованого підприємства в умовах сталого розвитку. *Глобалізація та розвиток інноваційних систем: тенденції, виклики, перспективи*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, 14-15 березня 2024 р. Харків: Держ. Біотехнологічний ун-т., 2024. С. 45-47. (0,18 ум. др. арк.).

14. Соколюк І. Ю. Розвиток соціального підприємництва транспортної галузі в кризовий період – українська практика та досвід ЄС. *Стратегії та політики ЄС: інституційна структура та механізми її реалізації*: матеріали І науково-практичної конференції, 21-22 березня 2024 р. м. Кривий Ріг: Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, 2024. С. 283-287. (0,32 ум. др. арк.).

15. Додон О. Д., Соколюк І. Ю. Напрями розвитку соціального підприємництва на принципах екологізації в умовах сталого розвитку. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в соціально-орієнтованій системі управління підприємством*: матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, присвяченої пам'яті професора, заслуженого працівника вищої школи Дмитра Мусійовича Фесенка, м. Полтава: Полтавський державний аграрний університет, 2024. С. 638-641. (0,21 ум. др. арк.).

16. Додон О. Д., Соколюк І. Ю. Соціальна відповідальність бізнесу під час війни. *Відновлення України у повоєнні часи: виклики, стратегічні пріоритети, ресурсне забезпечення, потенціал майбутнього розвитку*: Міжнародна науково-практична конференція, присвячена 10-річчю переміщення Донецького національного університету імені Василя Стуса до м. Вінниці, 10–11 жовтня 2024 р., Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2024. С. 195-198. (0,19 ум. др. арк.).

17. Соколюк І. Ю. Світовий досвід розвитку соціального підприємництва в аграрному секторі: можливості для України. *Перспективи розвитку управлінських систем у соціальній та економічній сферах України: теорія і практика*: збірник матеріалів VIII Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, 13 листопада 2024 р., С.170-178. (0,27 ум. др. арк.).

18. Соколюк К. Ю., Соколюк І. Ю. Розвиток соціального підприємництва на сільських територіях у воєнний та повоєнний періоди. *Актуальні питання фінансової інклюзії в умовах цифровізації соціально-економічних систем: європейський вектор, виклики та перспективи*:

матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, 17-18 лютого 2025 року, Запоріжжя: ТДАУ, 2025. С. 93-96. (0,16 ум. др. арк.).

19. Соколюк К., Соколюк І. Роль соціально-орієнтованих підприємств для розвитку садівництва та виноградарства у період повоєнного відновлення України. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в соціально-орієнтованій системі управління підприємством*: матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції. Частина 1., 25 березня 2025 р., Полтава: ПДАУ, 2025. С. 934-936. (0,17 ум. др. арк.).

20. Додон О. Д., Соколюк І. Ю. Соціальне підприємництво в аграрному секторі економіки як інноваційний напрям розвитку бізнесу на сільських територіях. *Менеджмент та маркетинг як фактори розвитку бізнесу*: матеріали III міжнародної науково-практичної конференції. 23-24 квітня 2025 р. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська Академія», 2025. Т.1. С. 338-340. (0,14 ум. др. арк.).

21. Додон О., Соколюк І., Регулювання соціально-економічного розвитку в умовах невизначеності: від локального до національного рівня. *«Сучасні теорія і практика менеджменту та бізнесадміністрування» (з міжнародною участю)*: збірник тез доповідей IX Всеукраїнської науково-практичної конференції, 30 квітня 2025р., Черкаси: Черкас. держ. технол. ун-т, 2025. С. 61-64. (0,20 ум. др. арк.).

22. Додон О. Д., Соколюк І. Ю. Інвестиції в соціальне підприємництво аграрного сектору: виклики та перспективи. *Менеджмент XXI століття: глобалізаційні виклики*: матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції, 15 травня 2025 р. Полтава: ПДАУ, 2025. С. 487-490. (0,11 ум. др. арк.).

23. Соколюк І. Ю. Соціальне підприємництво у сільській місцевості: мотивація, розвиток та перспективи. *«Актуальні аспекти розвитку науки і освіти»*: збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції науково-педагогічних працівників та молодих науковців 2-3 жовтня 2025р.

Одеса: Одеський державний аграрний університет, 2025. С. 502-505. (0,16 ум. др. арк).

24. Додон О. Д., Соколюк І. Ю. Соціально відповідальний бізнес і грантова підтримка як драйвери сталого відновлення України. *Сучасні тренди соціально-економічних перетворень та інтелектуалізації суспільства в умовах сталого розвитку*: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції. 20-21 жовтня 2025 р. Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2025. С. 225-227. (0,15 ум. др. арк.).

25. Соколюк І. Ю. Соціальне підприємництво як чинник сталого розвитку сільських територій України. *Нові горизонти розвитку бізнесу в умовах сучасних викликів. Євроінтеграційні механізми безпечного функціонування і розвитку агроєкосистем*: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих вчених, 7 листопада 2025 р.. Харків: ДБТУ, 2025. С. 110-112. (0,18 ум. др. арк.).

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	22
ВСТУП.....	23
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА НА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЯХ.....	34
1.1. Теоретико-методичні засади та типологія соціального підприємництва в контексті розвитку сільських територій.....	34
1.2. Соціально-економічні передумови та нормативно-правове забезпечення розвитку соціального підприємництва в Україні.....	56
1.3. Міжнародний досвід формування та розвитку соціального підприємництва.....	62
Висновки до розділу 1.....	80
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ФАКТОРІВ ТА РИЗИКІВ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА НА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЯХ.....	84
2.1. Тенденції розвитку соціального підприємництва в Україні.....	84
2.2. Оцінка макро- та мікросередовища для розвитку соціального підприємництва на сільських територіях.....	110
2.3. Особливості формування соціального підприємництва на сільських територіях.....	122
Висновки до розділу 2.....	137
РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ТА ІНСТРУМЕНТАРІЙ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В СИСТЕМІ ВІДРОДЖЕННЯ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ.....	140
3.1. Оцінка трансформації особистих селянських господарств та занепаду сіл як передумова впровадження соціального підприємництва.....	140
3.2. Організаційно-економічний механізм відродження та розвитку людського капіталу в сільській місцевості.....	171

3.3. Грантова підтримка та податкові інструменти стимулювання розвитку соціального підприємництва.....	184
Висновки до розділу 3.....	218
ВИСНОВКИ	221
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	225
ДОДАТКИ.....	261

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- CAP** - Спільна аграрна політика (CAП) (Common Agricultural Policy);
- EAFRD** – Європейський аграрний фонд розвитку сільських районів (European Agricultural Fund for Rural Development);
- NRC** – Норвежська рада у справах біженців;
- OTS** - Департамент третього сектора у Британії (The Office of the Third Sector);
- UNDP** – програма розвитку ООН (United Nations Development Programme);
- USAID** - United States Agency for International Development – агенство США з міжнародного розвитку;
- WNISEF (Western NIS Enterprise Fund)** - фінансовий інструмент, створений для активізації економічного розвитку в Україні та Молдові через підтримку малого та середнього бізнесу;
- БО** – благодійна організація;
- ГО** – громадська організація;
- КСВ** – корпоративна соціальна відповідальність;
- МОМ** – Міжнародна організація з міграції;
- ОЕСР** – організація економічного співробітництва та розвитку;
- ООН** – Організація об'єднаних націй;
- ОСГ** – особисті селянські господарства;
- СВБ** – Соціальна відповідальність бізнесу;
- СП** – соціальне підприємництво;
- ТОВ** – товариство з обмеженою відповідальністю;
- ФОП** – фізична особа підприємець;
- ЮНІСЕФ (UNICEF)** -Дитячий фонд ООН (United Nations Children's Fund).

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Сучасний етап розвитку аграрного сектору України характеризується глибоким протиріччям: попри статус провідного експортера сільськогосподарської продукції, соціальна сфера села перебуває у стані глибокої кризи. Україна уже на протязі тривалого періоду проводить комплекс заходів щодо приведення власного законодавства до вимог Європейського Союзу, адже кінцевою метою у цьому процесі повноправне членство держави Україна у ЄС.

Однією з провідних складових ЄС є існування внутрішнього ринку з безперешкодним рухом товарів, людей, послуг та коштів, що зазначено у статті 26 Договору про діяльність Європейського Союзу. Тому виникає необхідність координації між собою економічної політики, політики зайнятості та соціальної політики. Це потрібно для того, щоб забезпечити рівний доступ до права на роботу всіх громадян ЄС, а також для можливості одержання соціальних виплат, в тому числі пенсійного забезпечення, незалежно від громадянства і місця праці в межах ЄС.

Новітня система суспільних цінностей спонукає до зміщення цільових пріоритетів прогресу підприємництва та пошуку нових моделей. Провідне місце в системі цінностей яких посідають його соціальні аспекти, що також вимагають зміни підходів щодо проблематики обрання критеріїв розвитку та надання оцінки ефективного економічного зростання як у воєнний так і повоєнний період. Відповідна зміна системи пріоритетів провокує потребу в більш детальному дослідженні питання розвитку підприємства, як елемента соціальної системи.

Повномасштабне військове вторгнення загострило демографічні проблеми, спричинивши масовий відплив трудових ресурсів та водночас створивши безпрецедентне навантаження на сільські громади через необхідність інтеграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Традиційні ринкові механізми виявилися неспроможними забезпечити самозайнятість

населення та відновлення соціальної інфраструктури, що зумовлює пошук альтернативних моделей господарювання. У цьому контексті соціальне підприємництво постає не лише як нова форма бізнесу, а як стратегічний інструмент відродження людського капіталу. На відміну від класичного підприємництва чи корпоративної соціальної відповідальності великих агрохолдингів, соціальні підприємства орієнтовані на капіталізацію ресурсів особистих селянських господарств (ОСГ) та реінвестування прибутку в розвиток локальних територій.

Питання сутності, моделей та умов розвитку соціального підприємництва активно досліджуються зарубіжними та українськими науковцями, що підкреслює актуальність і міждисциплінарність цієї тематики. Проте, хоча на сьогоднішній день є багато напрацювань науковців у даному напрямку, неосконало вивченим залишається питання трансформації ОСГ у повноцінні суб'єкти соціального підприємництва в умовах занепаду сільських територій та відтоку людського капіталу. Це обумовлює потребу у теоретичному обґрунтуванні та практичній розробці механізмів фінансового стимулювання таких підприємств, зокрема через систему грантової підтримки та податкових пільг.

Актуальність даного дослідження полягає в необхідності розробки дієвого інструментарію збереження та розвитку сільських територій України на засадах соціального підприємництва.

Вивченню проблем розвитку соціального підприємництва присвятили свої праці такі вітчизняні науковці, як: І.Я. Кулиняк, А. Швець, П.А. Швець, Ю.С. Серпенінова, Л. Северина, В. Євтушенко, А. Попович, Н.А. Супрун, А. Арапетян, Л. Архипчик, В.О. Бігняк, З.І. Галушка, Г.І. Давидовська, Л. Долуда, В. Назарук, Ю. Кірсанова, О.Б. Кірсєва.

Проблематиці сталого розвитку соціального підприємництва присвятила своє дослідження Другова О.С. У своїх наукових працях вона вивчає роль соціального підприємництва в економіці в наш час та вплив, яке воно чинить на сталий розвиток бізнесу та суспільства. Вона надає обґрунтування потреби

у розвитку цього типу підприємництва, аналізує його переваги та виклики. Свої праці присвятив тематиці соціального підприємництва Лагодієнко В.В. В полі зору його уваги перебувають такі поняття як людський капітал, інклюзивний розвиток сільської та сільської місцевості, комунікаційні процеси в структурі механізму соціальної відповідальності суб'єктів аграрного бізнесу. Також значну увагу даним питанням приділили такі науковці, як Нестерчук Ю.О., Чернега І.І., Банар О.В. та Фротер О.С. У їх працях, окрім вище зазначеного, висвітлено проблематику управління соціально-трудовими відносинами при розвитку підприємництва з огляду на економічну безпеку бізнесу, та розвитку соціального підприємництва на сільських територіях.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дослідження виконувались згідно плану науково-дослідних робіт Уманського національного університету садівництва за темою «Концептуальні засади та механізми сталого розвитку України» (номер державної реєстрації 0121U112522), у рамках якої представлено теоретичні та методичні основи розвитку соціального підприємництва на сільських територіях, проаналізовано стан системи соціального захисту населення в Україні та обґрунтовано напрями спрямування діяльності соціальних підприємств на сільських територіях України, а також у рамках виконання таких тем: «Розбудова систем агропромислових ринків України в умовах повоєнного відновлення та євроінтеграції» (номер державної реєстрації 0124U003609); «Комплексне наукове дослідження забезпечення просторового інвестиційно-інноваційного розвитку Українського Причорномор'я» (державний реєстраційний номер 0125U003488), що реалізуються в ДУ «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України».

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні концептуальних засад та розробці організаційно-економічного інструментарію розвитку соціального підприємництва на

сільських територіях для відродження їх людського капіталу та забезпечення життєдіяльності громад в умовах війни та у період повоєнного відродження.

Для реалізації поставленої в роботі мети поставлено наступні завдання:

- розкрити теоретико-методичні засади та типологію соціального підприємництва в контексті розвитку сільських територій;
- дослідити соціально-економічні передумови та нормативно-правове забезпечення розвитку соціального підприємництва в Україні;
- вивчити міжнародний досвід формування та розвитку соціального підприємництва;
- дослідити тенденції розвитку соціального підприємництва в Україні;
- здійснити оцінку макро- та мікросередовища функціонування для розвитку соціального підприємництва на сільських територіях;
- проаналізувати особливості формування соціального підприємництва на сільських територіях;
- здійснити оцінку трансформації особистих селянських господарств та занепаду сіл як передумову впровадження соціального підприємництва;
- розробити організаційно-економічний механізм відродження та розвитку людського капіталу в сільській місцевості;
- обґрунтувати напрями залучення грантової підтримки та сформулювати пропозиції щодо вдосконалення податкового законодавства для стимулювання розвитку соціального підприємництва на сільських територіях.

Об'єктом дослідження в роботі є процеси формування та функціонування соціального підприємництва на сільських територіях в умовах структурної трансформації аграрного сектору та депопуляції сіл та сільських територій.

Предметом дослідження в дисертаційній роботі є теоретико-методологічні засади та організаційно-економічні інструменти розвитку соціального підприємництва, як чинника відродження людського капіталу та забезпечення життєздатності сільських територій.

Методи дослідження. Для досягнення мети дисертації та вирішення її завдань застосовано комплексний набір наукових методів.

Теоретичне та системне дослідження. Розвиток соціального підприємництва на сільських територіях досліджено через системний підхід, який розглядає галузь як інтегровану систему взаємопов'язаних елементів. Це забезпечило цілісний та поглиблений аналіз проблеми.

Дослідження теоретичних засад та розробка рекомендацій ґрунтувалися на методах аналізу та синтезу. Аналіз використовувався для детального вивчення окремих компонентів, а синтез – для їх об'єднання в єдину, функціональну систему. Крім того, теоретичні підходи до вирішення проблеми розвитку соціального підприємництва розглядалися в історичній ретроспективі для розуміння контексту та виявлення успішного досвіду.

Кількісна та якісна оцінка. Для кількісної оцінки розвитку соціального підприємництва застосовано широкий спектр економіко-статистичних методів. Ці інструменти дозволили не лише визначити ступінь важкості проблеми, але й виявити закономірності та тенденції, обґрунтувати стратегії пом'якшення негативних наслідків та порівняти ефективність різних підходів.

Інформаційну основу дослідження склали нормативно-правові акти, офіційна статистика, результати опитувань, публікації вітчизняних та іноземних науковців, інтернет-ресурси, а також власні праці автора. Цей комплексний підхід до збору інформації гарантував глибину й обґрунтованість аналізу стану розвитку соціального підприємництва на сільських територіях України.

Наукова новизна отриманих результатів та внесок автора, полягають у наступному:

удосконалено:

- теоретичні засади розмежування категорій «соціальне підприємництво» та «корпоративна соціальна відповідальність» (КСВ) шляхом визначення їхньої функціональної ролі в розвитку сільських територій. Доведено, що на відміну від КСВ, яка є інструментом зовнішнього

маркетингу великих агрохолдингів, соціальне підприємництво виступає внутрішньою автономною стратегією виживання громад, забезпечуючи їхню самодостатність та стійкість до зовнішніх викликів;

- підхід до діагностики факторів впливу на становлення соціального бізнесу із застосуванням адаптованих матриць SWOT та PESTEL-аналізу, що дозволило деталізувати специфічні ризики та встановити залежність життєздатності підприємництва від темпів деградації людського капіталу та правової невизначеності статусу соціального підприємця;

- методичний інструментарій оцінювання результативності соціального підприємництва через впровадження системи індикаторів, що дозволило змістити фокус аналізу з фінансової рентабельності на пріоритетність соціальної складової та дасть можливість вартісно виміряти внесок бізнесу у стабілізацію поселенської мережі та розвиток громади;

- структуру організаційно-економічного механізму відновлення та подальшого розвитку людського капіталу на сільських територіях, що на відміну від традиційних підходів, базується на інклюзивній взаємодії, де ресурсний базис особистих господарств та інтелектуальні компетенції внутрішньо переміщених осіб інтегруються в єдині виробничо-збутові ланцюги соціально орієнтованих підприємств;

- прикладні засади фінансового стимулювання соціальних підприємств в аграрному секторі, де обґрунтовано доцільність синергії грантової підтримки та специфічних податкових преференцій, що на відміну від існуючих підходів, розглядаються не як пільги, а як компенсаторний інструмент за виконання підприємницьким сектором державних соціальних функцій у депресивних регіонах;

дістали подальшого розвитку:

- наукові погляди на типізацію та класифікацію форм соціального підприємництва, адаптованих до реалій воєнного стану та виокремлено моделі підприємницької активності, які дозволяють одночасно розв'язувати завдання

продуктивної самозайнятості селян та прискореної соціальної адаптації ВПО в сільських громадах;

- наукові положення щодо детермінації розвитку стану бізнес-середовища сільських громад. Аргументовано, що подолання кризи зникнення сіл на пряму корелює з інтенсивністю впровадження інклюзивних бізнес-моделей, здатних формувати локальні точки економічного тяжіння та соціальної стабільності;

- теоретичні засади трансформації сектору особистих господарств населення (ОСГ) з пасивних «господарств виживання» на активний ресурсний фундамент для розбудови мережі соціальних підприємств у трудомістких сегментах аграрного виробництва;

- підходи до інституціонального забезпечення соціального сектора економіки де обґрунтовано необхідність невідкладного законодавчого закріплення статусу соціального підприємства як базової умови для легітимізації його діяльності та відкриття доступу до спеціалізованих міжнародних грантових фондів.

Практичне значення результатів дослідження полягає у напрацюванні та втіленні в життя науково-обґрунтованих пропозицій щодо покращення умов для створення та функціонування соціальних підприємств, як суб'єктів господарської та бізнесової діяльності на сільських територіях, що були позитивно сприйняті органами місцевого самоврядування, підприємствами аграрного сектору економіки та ін.

Основні наукові положення, результати та висновки дослідження використані при виконанні науково-дослідних робіт Державної установи «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень» Національної Академії Наук України за темами, як «Розбудова систем агропромислових ринків України в умовах повоєнного відновлення та євроінтеграції» та «Комплексне наукове дослідження забезпечення просторового інвестиційно-інноваційного розвитку українського Причорномор'я» (лист №31519 від 31.12.2025).

Результати дисертаційної роботи на тему «Розвиток соціального підприємництва на сільських територіях» використовуються у навчальному процесі під час вивчення дисциплін: «Соціальне підприємництво та управління національними проектами», «Соціальне партнерство», «Соціальна робота в громаді та місцеве самоврядування» здобувачами освіти першого (бакалаврського) рівня факультету економіки і підприємництва Уманського національного університету (лист № 2396/01-10 від 12.11.2025 р.)

Рекомендації, що надані в дослідженні були визнані ТОВ «Устя», с. Устя, Бершадської міської територіальної громади, Гайсинського району, Вінницької області корисними для посилення взаємодії підприємства з місцевим соціально-економічним середовищем та оптимізації внутрішньої управлінської політики. Окремі практичні рекомендації використані для обґрунтування використання соціально-економічних механізмів для покращення кадрової політики та забезпечення сталості трудових ресурсів у сільській місцевості. Застосування окремих елементів методики налагодження партнерських відносин між аграрним бізнесом та територіальною громадою на засадах взаємовигідного соціального партнерства (лист № 63 від 25.12.2025р.).

Основні наукові напрацювання та методичні рекомендації дослідження планується використати в перспективній діяльності Гайсинської районної ради Вінницької області при розробці та актуалізації районних програм підтримки малого та середнього бізнесу в частині стимулювання соціально відповідальних бізнес ініціатив у сільській місцевості району та при формуванні аналітичних матеріалів для залучення міжнародної технічної допомоги та грантових програм, спрямованих на розвиток кооперативного руху та соціального підприємництва в громадах Гайсинського району (лист № 020605 від 12.01.2026 р.).

Основні наукові розробки будуть використані в перспективній діяльності Джулинської територіальної громади Гайсинського району Вінницької області та її структурних підрозділів. Дані розробки будуть

враховані при здійсненні актуалізації Стратегії розвитку Джулинської територіальної громади, застосовані при формуванні конкурсних програм для місцевих підприємців та громадських організацій, направлених на розвиток кооперативного руху та реалізацію соціальних проєктів у громаді (лист № 740/02.2-09/12.25).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним та оригінальним науковим дослідженням автора. Наукові положення, які виносяться на захист, були отримані безпосередньо здобувачем у процесі виконаної ним роботи. У наукових публікаціях, що були опубліковані у співавторстві, використані винятково ті ідеї та результати, які є особистим внеском автора.

Публікації. Результати дисертаційної роботи опубліковано в 25 наукових працях загальним обсягом 9,65 ум. др. арк. (особистий внесок автора становить 6,9 ум. др. арк.), серед них 1 розділ у колективній монографії; 1 стаття у виданні, що індексується WoS; 6 статей у наукових фахових виданнях України (кат. Б); 17 тез доповідей.

Апробація матеріалів дисертації. Ключові результати наукових досліджень були презентовані на Міжнародній науково-практичній конференції «Економічні та соціальні аспекти розвитку України на початку XXI століття» (Одеса, 19 жовтня 2022 року), XIV Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми економіки, фінансів, обліку і права в XXI столітті» (Умань, 8 листопада 2022 р.), Всеукраїнській науковій конференції за міжнародною участю «Актуальні питання сучасної економіки», (Умань, 15 листопада 2022 р.), Всеукраїнської науково-практична конференції «Ефективність міжнародної економічної інтеграції» м. Київ, (3 листопада 2023 р.) (Львів-Торунь), II Міжнародній науково-практичній конференції «Глобалізація та розвиток інноваційних систем: тенденції, виклики, перспективи» (Харків, 14-15 березня 2024 р.), I науково-практичній конференції «Стратегії та політики ЄС: інституційна структура та механізми її реалізації»: (Кривий Ріг, 21-22 березня 2024 р.), VII Всеукраїнській науково-

практичній інтернет-конференції, присвяченій пам'яті професора, заслуженого працівника вищої школи Дмитра Мусійовича Фесенка «Менеджмент та маркетинг у складі сучасної економіки, науки, освіти, практики» (Полтава, 21 березня 2024 р.), Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій 10-річчю переміщення Донецького національного університету імені Василя Стуса до м. Вінниці «Відновлення України у повоєнні часи: виклики, стратегічні пріоритети, ресурсне забезпечення, потенціал майбутнього розвитку» (Вінниця, 10–11 жовтня 2024 р.). VIII Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Перспективи розвитку управлінських систем у соціальній та економічній сферах України: теорія і практика» (13 листопада 2024 р.), II Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання фінансової інклюзії в умовах цифровізації соціально-економічних систем: європейський вектор, виклики та перспективи» (Запоріжжя, 17-18 лютого 2025 р.), VIII Всеукраїнській науково-практичній конференції. Частина 1. «Актуальні проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в соціально-орієнтованій системі управління підприємством» Полтавський державний аграрний університет (Полтава, 25 березня 2025 р.), III міжнародній науково-практичній конференції «Менеджмент та маркетинг як фактори розвитку бізнесу» (Київ, 23-24 квітня 2025 р.) Національний університет «Києво-Могилянська Академія», IX Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасні теорія і практика менеджменту та бізнес адміністрування» (Черкаси, 30 квітня 2025р.), IX Міжнародній науково-практичній конференції «Менеджмент XXI століття: глобалізаційні виклики» (Полтава, 15 травня 2025 р.), V Міжнародній науково-практичній конференції науково-педагогічних працівників та молодих науковців «АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ НАУКИ І ОСВІТИ» (Одеса, 2-3 жовтня 2025 р.), III Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тренди соціально-економічних перетворень та інтелектуалізації суспільства в умовах сталого розвитку» (Запоріжжя, 20-21 жовтня 2025 р.).

Структура та обсяг роботи. Робота складається із переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 296 сторінок, з них основного тексту 195 сторінок. Дисертація містить 64 рисунки, 48 таблиць, 2 формули та 9 додатків на 35 сторінках. Список використаних джерел налічує 280 найменування і розміщений на 35 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА НА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЯХ

1.1. Теоретико-методичні засади та типологія соціального підприємництва в контексті розвитку сільських територій

Динамічні зміни у соціально-економічному середовищі, обумовлені викликами та загрозами через війну, ставлять нові завдання перед економічною наукою в площині пошуку ефективних моделей підприємницької діяльності. Останнім часом все більшої популярності набуває такий вид підприємницької діяльності як «соціальне підприємництво», що суттєво відрізняється від поняття «соціально-відповідальний бізнес». Більшість науковців ототожнює ці поняття. Тому виникає необхідність у визначенні його сутності та окресленні його проявів у контексті відродження та розвитку сільських територій.

Соціальне підприємництво, за визначенням багатьох джерел, - це підприємництво, підприємство, підприємницька діяльність, що покликані вирішити соціальні проблеми та задовольнити потреби суспільства. Іншими словами можна зазначити, що соціальне підприємництво - це унікальна можливість поєднання соціальної місії із бажанням заробити гроші, надати певні послуги та продати товари [1]. Тобто це діяльність направлена на досягнення двох ефектів – соціального та економічного.

Відмінністю класичного підприємництва від соціального є мета створення. Так як у першому випадку - підприємство створюється із метою збагачення, у другому - для вирішення соціальних завдань [1].

Основною відмінністю соціального підприємництва від традиційного бізнесу також є те, що перший несе на собі подвійне навантаження та подвійні ризики: соціальні та економічні. Насамперед, це означає, що така форма ведення бізнесу передбачає те, що частку свого прибутку необхідно буде

виділяти не на самозбагачення та самоінвестування, а саме на розвиток соціальних проектів, що за своєю суттю є неприбутковими, а іноді навіть збитковими.

Для української економіки таке явище як «соціальне підприємництво» є доволі новим але таким, що стрімко набирає обертів. Зокрема, у 2018 році за підтримки Європейського Союзу було створено проект «Соціальне підприємництво: досягнення соціальних змін за ініціативою “знизу”» - це наймасштабніший в межах країни проект щодо розвитку соціального бізнесу, який тривав до 31 жовтня 2020 р [2]. Наразі, це чи не єдиний в Україні портал про соціальне підприємництво, що висвітлює найбільш точно основні цілі та завдання даного виду підприємництва, напрями та стратегічні орієнтири розвитку в реаліях сьогодення.

Отже, соціальні підприємства – це організації різних сфер діяльності, форм власності та головне – способів вирішення соціальної проблеми [3]. До таких підприємств можна віднести:

1. Підприємства, що створюють нові робочі місця для вразливих категорій населення – за умов які наразі склалися такі підприємства є просто необхідними. Так як у зв'язку із війною з росією велика чисельність населення наразі переміщена у села областей, що не є прифронтовими. Дані одного з останніх досліджень Міжнародної організації з міграції (МОМ) свідчать про те, що «більшість із понад 300 тисяч нових переміщень, починаючи з липня, відбулася на півдні та сході країни»[4]. На даний момент не отримують доходу приблизно половина внутрішньо переміщених осіб (44%) працездатного віку. Третина опитаних респондентів вважає заробітну плату основним джерелом доходів після переміщення, а ще 24% відповіли, що розраховують лише на підтримку держави. Як результат, основна маса переміщених домогосподарств скоротили свої витрати (70%), в тому числі на продовольство, а ще третина оформила позику та кредит.

2. Організації, які надають соціально важливі послуги – гуманітарну та грошову допомогу, послуги з реабілітації. Наразі внутрішньо переміщені

особи можуть отримати таку допомогу від таких організацій як: Агентство ООН у справах біженців [5], Норвезька рада у справах біженців (NRC) [6], Червоний хрест [7], ЮНІСЕФ [8], Міжнародна організація з міграції (МОМ) [9]. Питаннями психологічної та фізичної реабілітації внутрішньо переміщених осіб опікуються такі організації та установи як: «Центр психосоціальної реабілітації» Національного університету «Києво-Могилянська академія» [10], «Центр психологічного здоров'я і психосоціальної підтримки Запорізького національного університету» [11], «СОС Дитячі Містечка» [12] тощо.

3. Громадські організації, що використовують підприємництво для соціальних змін. Діяльність громадських організацій у сфері соціального підприємництва в Україні направлена, в першу чергу, на подолання в сільській місцевості певних гуманітарних проблем. Тому основним видом діяльності, якими вони займаються в цій площині є відкриття магазинів (в т.ч. комісійних) у селах. Іншим напрямком у даній царині є розвиток зеленого туризму, що дає можливість познайомити туристів з різних міст і навіть країн зі звичаями, які існують на території конкретно взятої громади, та зацікавити туристів у подальшому вкладенні інвестицій у туристичні та промислові об'єкти цієї громади.

3. Бізнес, який реінвестує частину прибутків на вирішення соціальної проблеми – за два місяці з початку своєї роботи інвестиційна платформа Advantage Ukraine отримала більше 370 звернень від потенційно можливих інвесторів. Такі дані презентує прес-служба Мінекономіки. Стратегічні і портфельні інвестори США, Великої Британії, Німеччини, Данії, Бельгії, Республіки Корея та інших країн надіслали більше 100 запитів [13].

Одними із ключових напрямів є розвиток саме аграрного сектору. Проектна команда Advantage Ukraine функціонує завдяки підтримці Програми USAID «Конкурентоспроможна економіка України». Вона займається обробкою звернень іноземних інвесторів, консультує вітчизняні компанії, які хочуть залучити акціонерний або борговий капітал та надає їм аналітичну

підтримку. Доцільно було б на законодавчому рівні закріпити вимогу до іноземних інвесторів щодо забезпечення фінансування соціального розвитку сільських територій, де вони планують здійснювати свою діяльність – забезпечення соціального ефекту.

Дослідженням проблем соціальної відповідальності бізнесу займалися такі вітчизняні науковці як А. Швець, П. Швець, які розглядають його як стратегічний інструмент сталого розвитку та інтегровану складову ефективного управління [14; 15]. Значну увагу питанню корпоративної соціальної відповідальності в умовах воєнного стану приділили О. Додон, В. Покинньчереда, В. Бондаренко, Н. Правдюк та Л. Іванченкова, які присвятили свою працю дослідженню облікових аспектів КСВ в Україні за умов воєнного стану [16; 17]. Погоджуємося з думкою науковців, і вважаємо, що соціальне підприємництво варто розглядати як зі сторони можливості його сприяти сталому розвитку, зокрема сільського господарства та територій їх розміщення, так і з позиції управління соціально-економічними процесами в країні в період повоєнного відродження.

Ю. Серпенінова, І. Макаренко, В. Сухонос роблять акцент на дотриманні моральних, етичних, правових та екологічних стандартів у всіх сферах діяльності підприємства [18]. Л. Северина визначає соціально відповідальний бізнес як модель управління, в якій економічна діяльність поєднується з активною соціальною позицією підприємства. В. Євтушенко стверджує, що сучасний бізнес повинен не лише створювати прибуток, а й виконувати соціальні функції [19], що, на наш погляд, в умовах війни є важливим напрямом.

На нашу думку, одним із вагомих чинників, що впливають на розвиток соціального підприємництва на сільських територіях, є мотивація праці.[20].

Соціальне підприємництво як сучасну форму господарювання розглядає Чернега І.І. [21] В своїй праці вона надає чітку характеристику соціального підприємництва як явища та розглядає усі аспекти функціонування сучасного соціального підприємства як форми господарювання. Банар О.В. та Чернега

І.І. також концентрують свою увагу на конкурентоспроможності соціального підприємництва [22]. Вони аналізують роль фінансового менеджменту у її формуванні. Розвиток підприємництва на селі як пріоритет соціальної політики держави розглядає Фротер О.С. [23]

Серед зарубіжних науковців варто виділити праці М. Фрідмана, для якого соціальна відповідальність є лише доповненням до бізнесу [24]. Зважаючи, що це наукові погляди 1970 років, вважаємо що саме такі наукові парадигми стали основою для трансформації окремих напрямів соціально-відповідального бізнесу в окремий вид підприємництва – соціальне підприємництво. На думку П. Друкера бізнеси мають забезпечувати справедливість, добробут і етичні стандарти у своїх практиках [25]. М. Портер та М. Креймер стверджують, що компанії повинні не лише робити добрі справи, але й створювати стійке і взаємне зростання для бізнесу та суспільства [26]. Все це вкладається в поняття «соціальна відповідальність бізнесу», тобто не як окремий вид підприємництва, а лише окремий напрям у діяльності комерційного підприємства.

Загалом, теоретичні основи розвитку соціального підприємництва базуються на розумінні взаємозв'язку між економічною діяльністю, суспільними інтересами та сталим розвитком. Серед провідних теорій, що формують концептуальне підґрунтя соціального підприємництва, виділяють наступні (див. рис.1.1).

Таким чином, *сучасне соціальне підприємництво* в сільських громадах України розвивається на стику декількох теоретичних парадигм, поєднуючи елементи економічної ефективності, соціальної місії та інноваційного підходу до вирішення суспільних викликів. Окрім того, як бачимо із вище наведених підходів, є певне ототожнення соціальної відповідальності бізнесу та соціального підприємництва [19]. З метою подальшого чіткого розмежування даних понять нами було проведено порівняльний їх аналіз.

1. Теорія створення спільної цінності (М. Портер, М. Креймер)

- Дана теорія стверджує, що компанії повинні не лише отримувати прибуток, але й активно створювати цінність для суспільства, вирішуючи соціальні проблеми та стимулюючи економічний розвиток громад через свою основну діяльність.

2. Доктрина М. Фрідмана про соціальну відповідальність бізнесу

- Фрідман вважав, що головною відповідальністю бізнесу є збільшення прибутку акціонерів у межах законодавства і без порушення етичних норм. Однак сучасні дослідження показують, що в умовах кризи та війни соціальні очікування до бізнесу значно розширилися.

3. Теорія соціального підприємництва

- Соціальне підприємництво розглядається як модель господарської діяльності, орієнтованої на вирішення соціальних проблем за допомогою інноваційних підходів і поєднання комерційних та благодійних цілей. На відміну від класичних бізнес-моделей, прибуток у соціальному підприємстві спрямовується не лише на розвиток бізнесу, але й на досягнення соціальних ефектів.

4. Моделі корпоративної соціальної відповідальності (КСВ)

- Серед них виділяються європейська модель КСВ (акцент на взаємодії бізнесу і суспільства, партнерстві з громадами) та американська модель (добровільність, благодійність, стратегічні інвестиції у репутацію бізнесу). В умовах війни в Україні важливою є адаптація цих моделей до реалій національного контексту.

Рис. 1.1. Основні теорії СВБ

Джерело: систематизовано автором [24; 25; 26]

У табл.1.1 наведено основні напрями наукових досліджень та погляди провідних вітчизняних та зарубіжних науковців у галузі соціального підприємництва та корпоративної соціальної відповідальності.

Основні напрями наукових досліджень у галузі соціального підприємництва та корпоративної соціальної відповідальності

Науковець	Визначення понять та напрями досліджень	
	Соціальне підприємництво/КСВ	Трактування понять
А. Швець	Аналізує КСВ через призму циркулярної економіки	Розглядає соціальну відповідальність бізнесу як стратегічний інструмент сталого розвитку, що виходить за межі простої благодійності. В умовах України це особливо важливо, адже СББ може сприяти відновленню довіри до бізнесу, підвищенню соціальної стабільності та розвитку людського капіталу.
П. Швець	Розглядає КСВ як механізм розвитку соціально-трудових відносин	Розглядає соціальну відповідальність бізнесу як інтегровану складову ефективного управління, що сприяє гармонійному поєднанню економічних цілей підприємства з потребами суспільства. Бізнес має не лише прагнути прибутку, а й активно дбати про працівників, громади, екологічну безпеку та сталий розвиток.
Ю. Серпенінова	Розглядає КСВ як ключовий чинник діяльності підприємств	Розглядає соціально відповідальний бізнес як інструмент взаємовигідного партнерства між бізнесом і суспільством. Соціальна відповідальність полягає у свідомому дотриманні моральних, етичних, правових та екологічних стандартів у всіх сферах діяльності підприємства.
Л. Северина	Пропонує адаптацію європейських моделей КСВ до українських реалій	Визначає соціально відповідальний бізнес як модель управління, в якій економічна діяльність поєднується з активною соціальною позицією підприємства. СББ - це свідомий вибір компанії діяти не лише в інтересах прибутку, а й з урахуванням потреб працівників, громади, держави та довкілля. Відповідальний бізнес - це проактивна участь у розв'язанні соціальних проблем, добровільне дотримання високих стандартів корпоративної культури та сталого розвитку.

Продовження таблиці 1.1

В. Євтушенко	Досліджує механізми соціальної відповідальності та нові методи їх вимірювання	Розглядає соціально відповідальний бізнес як поєднання економічної ефективності та соціальної доцільності. Сучасний бізнес повинен не лише створювати прибуток, а й виконувати соціальні функції, сприяючи розвитку громади, збереженню довкілля, підтримці освіти, культури та добробуту працівників
О. Бейнік	Вивчає розвиток соціального підприємництва у сільських громадах	Визначає соціально відповідальний бізнес як систему добровільних дій підприємства, що спрямовані на баланс між економічними інтересами та потребами суспільства. Соціальна відповідальність повинна бути інтегрована в стратегію управління, охоплюючи відносини з працівниками, споживачами, партнерами, громадою та державою.
Л. Шевчук	Досліджує роль КСВ у розвитку сільських громад	Визначає соціально відповідальний бізнес як модель ведення підприємницької діяльності, що базується на гармонізації економічних інтересів із соціальними потребами суспільства.
О. Попович	Аналізує КСВ у сільських регіонах	Розглядає соціально відповідальний бізнес як свідомий вибір компанії діяти не лише в межах закону, а й відповідно до моральних і соціальних норм, враховуючи інтереси всіх стейкхолдерів - працівників, споживачів, громади, держави й довкілля. Такий бізнес виконує не лише економічну, а й соціальну місію.
М. Фрідман	Соціальна відповідальність бізнесу - це зростання прибутку	Соціальна відповідальність як мінімізацію шкоди для суспільства, але не як головну мету. Соціальна відповідальність для нього була лише доповненням до бізнесу, а не основною метою.
П. Друкер	Участь держави, освіти, медіа та прозорості звітності у розвитку КСВ	Бізнеси повинні діяти відповідально щодо суспільства, забезпечуючи справедливість, добробут і етичні стандарти у своїх практиках.
М. Портер	Автор ідеї створення спільної цінності, пов'язаної з розвитком громад	Новий підхід до корпоративної соціальної відповідальності (КСВ), де компанії повинні не лише робити добрі справи, але й створювати стійке і взаємне зростання для бізнесу та суспільства.

Продовження таблиці 1.1

М. Креймер	Автор ідеї спільної цінності, працює над стратегією соціальної відповідальності	Новий підхід до корпоративної соціальної відповідальності (КСВ), де компанії повинні не лише робити добрі справи, але й створювати стійке і взаємне зростання для бізнесу та суспільства.
R. Норре	Соціальна відповідальність та інституційна взаємодія у сільських регіонах Європи	Соціально відповідальний бізнес має виконувати соціальні функції, враховуючи інтереси громади, але він не обов'язково пов'язаний з основною діяльністю бізнесу.

Джерело: систематизовано автором [14; 15; 18; 19; 24; 25; 26; 27; 28; 30; 31; 32]

Разом з тим, слід звернути увагу на те, що в дослідженнях вище згаданих науковців відслідковуються спільні риси та відмінності між соціальним підприємництвом та соціально відповідальним бізнесом, які наведено у Дод.А, але чіткого розмежування даних понять немає. Це, на наш погляд, створює певні труднощі щодо окреслення особливостей кожного із них та їх відмінностей. Для того, щоб вирішити дану невизначеність нами було проаналізовано найбільш змістовні наукові доробки з даної проблематики як вітчизняних так і іноземних вчених [29].

Науковці зазначають, що розвиток соціальної відповідальності бізнесу стимулюється кількома факторами: вимогами суспільства щодо соціально відповідальної поведінки компаній, підтримкою держави підприємств, які дотримуються таких принципів, і популяризацією успішних прикладів КСВ.

Згідно з дослідженнями Google та Kantar, понад 40% опитаних вважають, що фінансування гуманітарної допомоги, підтримка переселенців та волонтерська діяльність є важливими елементами іміджу компаній [37].

Соціальна відповідальність вимірюється тим, наскільки компанія поділяє свої цінності з командою та суспільством. КСВ більше не є привілеєм великих компаній чи способом підвищити репутацію - вона стає невід'ємною складовою діяльності будь-якої компанії, що прагне успіху в Україні.

Для працівників компаній соціальна відповідальність відіграє важливу роль, адже вона забезпечує відчуття стабільності та довіри. Український

бізнес, попри нові виклики війни, значно розширив свої соціальні програми, підвищивши рівень соціальної відповідальності на новий рівень.

Соціальна відповідальність на сьогодні є важливим аспектом не лише для збереження робочих місць і виживання компаній, але й для економічного та соціального розвитку загалом.

Поняття «Соціально відповідальний бізнес» визначає відповідальну поведінку суб'єктів господарської діяльності за вплив їх рішень і дій на суспільство, навколишнє природне середовище, яка сприяє сталому розвитку суспільства, зокрема: забезпечення добробуту населення; враховує очікування суб'єктів господарської діяльності та суспільства відповідає законодавству і міжнародним нормам поведінки; інтегрована у діяльність суб'єкта господарської діяльності.

В сучасній науці є досить багато напрацювань українських та зарубіжних науковців, присвячених вивченню та аналізу проблематики КСВ. Так роботи Г. Бауена, М. Фрідмана, К. Девіса, Д. Баюри, Н. Яневич визначають сутність КСВ як у вузькому, так і в широкому значенні, а також сфери її застосування [14; 15; 18; 19; 24; 25; 26; 27; 28; 30; 31; 32].

Мостепанюк А.В. узагальнив визначені в ОЕСР, Глобального договору ООН, Міжнародного стандарту ISO 26000 основні принципи імплементації соціальної відповідальності бізнесу [35].

Вивченням питання сталого розвитку економіки та ролі соціального бізнесу займалися такі науковці, як: Т. Власова [36], О. Грішнова [37], Т. Васильців, Р. Лупак, О. Рудковський [38]. Вони систематизували підходи теоретичного характеру до сутнісного та змістового наповнення поняття СВБ, визначено основні тренди та тенденції розвитку СВБ в Україні та проаналізовано її стратегічні напрями та засоби стимулювання. О. Шевченко [39], З. Варналій, Д. Покришка [40] узагальнили погляди на регулювання політики соціальної відповідальності суб'єктів підприємництва на основі досвіду країн ЄС. В. Хустова, Ш. Омаров [41], Л. Квятковська [42], І. Смачило [43] концентруються на методах регулювання розвитку сучасного

підприємства, вивчаючи структуру концепції сталого розвитку держави, теоретико-методичні підходи до осмислення дефініції «сталий розвиток». Ю. Кравчик, О. Бондарук розглядають СВБ як один із пріоритетних напрямів розвитку сфери підприємництва України задля досягнення цілей сталого розвитку [44; 45].

При розгляді питання соціальної відповідальності бізнесу варто також не забувати про її тісний зв'язок з екологічною відповідальністю. В розрізі концепції сталого розвитку, що охоплює три основні аспекти: економічний, соціальний та екологічний, питання екологічної відповідальності набувають особливої актуальності. Дослідженню цього явища присвятили свої праці такі науковці: О.А. Грішнова [46], М. Портер [47], Смоленніков Д. О. [48].

Проблеми соціальної відповідальності у своїх працях висвітлюють: Ф. Котлер [49], Л. Петрашко [50].

Таблиця 1.2

Визначення КСВ у наукових поглядах зарубіжних науковців

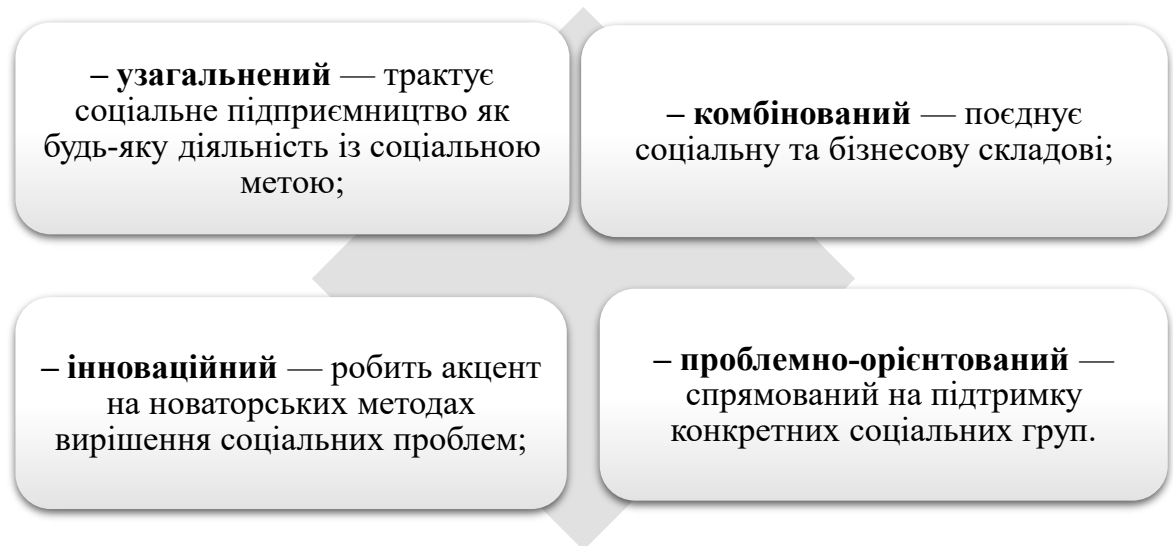
Автор	Визначення КСВ
Міймуна І.	Концепція, відповідно до якої, компанії враховують інтереси суспільства, беручи на себе відповідальність за вплив їхньої діяльності на стейкхолдерів, а також їхнє оточення.
Європейська комісія	Відповідальність підприємств за їхній вплив на суспільство.
Ф. Котлер	Включання в стратегію компаній соціально відповідальних підходів.
П. Друкер	Існує понад 60 визначень терміну «СВБ», які суттєво різняться між собою
Д. Баюра	Всі існуючі підходи опираються на дві протилежні точки зору: або розуміння бізнесу лише як засобу отримання прибутку шляхом добросовісної реалізації операційної функції, або розширення кола обов'язків бізнесу з обов'язками етичного характеру.

Джерело: систематизовано автором за [51; 52; 53; 54; 55]

Світові тренди щодо розвитку соціального підприємництва вивчала також Варламова М. [56]. І напрями таких досліджень в останні роки лише розширюється. Це обумовлено тим, що на думку науковців, ефективна діяльність соціальних підприємств сприяє працевлаштуванню, підтримці

вразливих груп населення, їхній соціальній адаптації та забезпеченню доступу до необхідних послуг за умов дефіциту бюджетних коштів [57]. Також зростання інтересу до соціальних підприємств зумовлено дефіцитом бюджетних ресурсів, зростанням потреб соціальної сфери та збільшенням рівня безробіття.

З усіх проаналізованих наукових поглядів науковців, як вітчизняних так і зарубіжних, ми зробили висновок, що на сьогодні єдиного визначення поняття «соціальне підприємство» не існує. Узагальнивши проаналізовані праці, вважаємо за необхідне виокремити чотири основні підходи, що найбільш якісно описують соціальне підприємництво. Дані підходи нами наведені на рис. 1.2.

Рис. 1.2. Узагальнені підходи до трактування «соціального підприємництва» у науковій літературі

Джерело: сформовано автором на основі проведеного дослідження

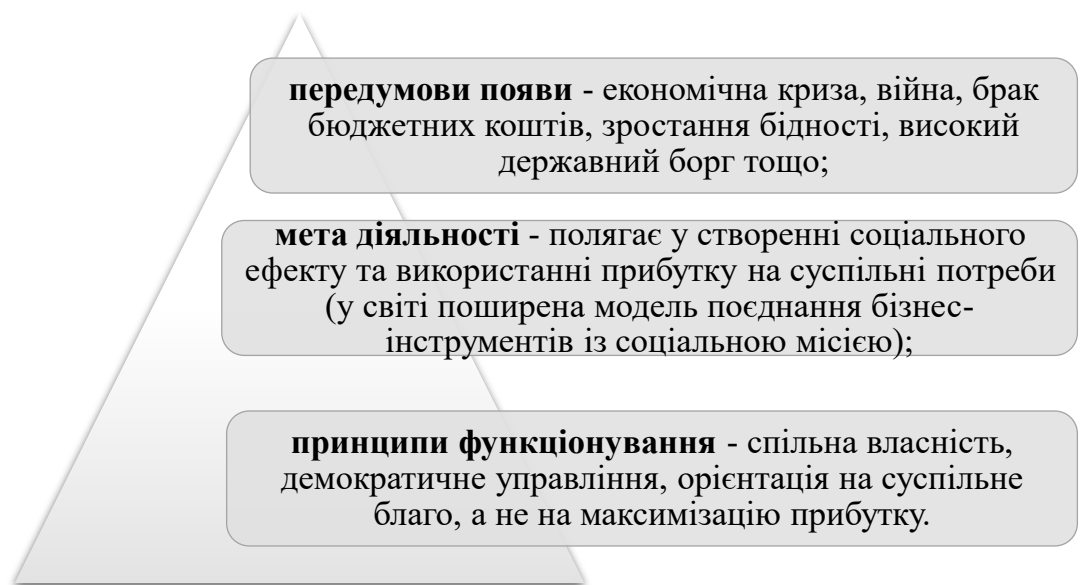
Узагальнюючи наукові підходи, *соціальне підприємництво* можна визначити як діяльність організацій, що поєднує отримання доходу з виконанням соціальної місії та переорієнтацією прибутку на розв’язання суспільних проблем.

Соціальне підприємництво особливо важливе в умовах обмежених ресурсів держави, адже частково компенсує нестачу фінансування для

підтримки вразливих груп населення. Воно поєднує риси традиційного бізнесу (самостійність, інноваційність, ризик) та особливі характеристики: домінування соціальної мети, реінвестування прибутку, відкритість і прозорість діяльності. Обов'язковим елементом є чітко сформульована місія та система оцінювання соціального ефекту [58].

Для комерційних підприємств ефективність визначають прибутком, тоді як соціальні підприємства оцінюють за створеною суспільною користю, яку не можна виміряти лише фінансовими показниками. У їхній місії заздалегідь визначають критерії успішності - кількість осіб, яким надано допомогу, обсяг ресурсів, спрямованих на соціальні цілі, або кількість вироблених корисних продуктів.

Аналіз сутності та призначення соціального підприємництва дозволяє виокремити концептуальні підходи до його формування, що включають обґрунтування трьох основних складових (рис. 1.3):

Рис. 1.3. Основні складові, що формують концептуальний підхід до розвитку соціального підприємництва в Україні

Джерело: сформовано автором на основі проведеного дослідження

Кризові явища, обумовлені впливом війни, негативно позначились на усіх без винятку соціально-економічних процесах, сферах та галузях національної економіки. Це зумовлює необхідність пошуку нових підходів для

відродження та подальшого розвитку підприємництва як базису соціально-економічного відродження країни у повоєнному періоді. В той же час, в період війни на підприємництво покладено принципово інші завдання, а саме забезпечення збереження критично важливого ресурсу – людського капіталу з усіма його ресурсними складовими.

Нажаль, за період незалежності, ще до війни, в усіх регіонах України в стані занепаду опинились сотні сіл та селищ, які могли б навпаки, приносити користь державі та прибутки державному бюджету. Тому розвиток сільських територій шляхом впровадження на цій місцевості соціального підприємництва, в багатьох випадках, є одним із шляхів відродження та в перспективі успішного існування сільськогосподарських громад. У післявоєнний період такий вид діяльності зможе допомогти мешканцям сільських територій, що потерпали від бойових дій, швидше налагодити свій побут та покращити матеріальне та соціальне становище. Він дасть можливість створити там нові та відновити пошкоджені підприємства. Держава має сприяти громадським організаціям у їх прагненні допомагати тим громадянам, які були змушені залишити свої домівки, і тим хто втратив усе майно і вже немає куди повертатись.

Тому це підтверджує потребу пошуку нових підходів щодо організації підприємницької діяльності на сільських територіях як стратегічно важливих для розвитку аграрного сектору економіки та збереження людського капіталу. У довоєнний час соціальноспрямовані підприємства концентрували свою увагу на проекти, що були направлені на розвиток місцевої соціальної інфраструктури на території громад.

З початком бойових дій соціально відповідальний місцевий бізнес був змушений диверсифікуватись та до основних видів діяльності додати соціально-орієнтований напрям, що включає: сприяння у допомозі ЗСУ, шляхом допомоги волонтерським організаціям; адресної допомоги окремим військовослужбовцям – вихідцям із громад, де функціонує підприємство та членам їх родин. Різноманітність підходів щодо трактування соціального

підприємництва й обумовлює потребу в дослідженні поглядів науковців на дану проблематику.

Таким чином, в ході аналізу наукових підходів до трактування понять соціальне підприємництво було визначено наступне. Соціальне підприємство вчені часто ототожнюють із соціальною відповідальністю бізнесу, корпоративною соціальною відповідальністю. Проте, проведений аналіз як теоретичних засад так і практичних аспектів, показав, що соціальне підприємництво це вид підприємницької діяльності, основною метою створення, функціонування та розвитку є досягнення соціальних цілей/вирішення соціальних проблем певної територіальної одиниці (на рівні села, району, ОТГ, області тощо). Особливістю функціонування соціального підприємництва на сільських територіях є те, що створення такого виду підприємництва має поєднувати в собі принципи соціального бізнесу та орієнтуватись на досягнення соціально-економічних результатів не лише для суб'єкта господарювання, але й для конкретної сільської територіальної одиниці (села, селища, громади тощо).

Активний розвиток кооперативного руху в Європі з середини XIX століття став основою для формування соціального підприємництва. Кооперативи, створені громадянами для задоволення власних економічних і соціальних потреб, починаючи із XX століття відігравали помітну роль у вирішенні соціальних проблем.

Проте становлення соціального підприємництва як окремої економічної інституції розпочалося лише в 1960–1970-х роках. Сьогодні цей феномен поширений у багатьох країнах світу та набуває різних організаційних форм. У розвинених державах соціальні підприємства часто використовуються як інструмент державної політики на ринку праці [60].

Соціальне підприємництво поєднує підприємницькі інновації та соціальну місію, спрямовану на розв'язання конкретних суспільних проблем. У ряді країн його швидке поширення стало можливим завдяки як загостренню соціальних викликів, так і створенню належної нормативно-правової бази.

Узагальнення зарубіжних моделей соціального підприємництва показує, що для його успішного розвитку в Україні варто запозичити низку підходів. Зокрема, доцільно враховувати показник соціальної корисності, як у Великобританії; формувати партнерство держави й некомерційного сектору за прикладом Австрії, Бельгії, Великобританії та Іспанії; запроваджувати інститут «соціальних консультантів», що працює у Великобританії та Канаді. Корисним є також досвід Ірландії щодо делегування окремих функцій державного управління, США та Словенії — у сфері прозорих процедур і боротьби з корупцією, Італії — у децентралізації, Канади — у створенні рад соціального розвитку [62].

Хоч в Україні немає спеціальної організаційно-правової форми для соціальних підприємств, законодавча база для їх діяльності все ж існує. Відповідно до ст. 62 Господарського кодексу, підприємства можуть створюватися як для комерційної, так і для некомерційної діяльності, спрямованої на задоволення суспільних потреб.

Перед створенням соціального підприємства і, відповідно, вибору його типу та форми, важливо визначити:

1. чи буде прибуток розподілятися та в якій формі, зокрема у разі припинення його роботи (на благодійність, розвиток громади тощо);
2. яку організаційно-правову форму обере ініціатор та чи передбачатимуться майнові внески.

Якщо засновники планують самотійно визначати, яку частину прибутку спрямовувати на соціальні цілі, а яку - розподіляти між собою, соціальне підприємство доцільно створювати у формі приватної юридичної особи (ФОП або інша форма приватного права). Якщо ж прибуток не розподіляється, оптимальним варіантом є благодійні, громадські, релігійні організації чи сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, які можуть отримати статус неприбутковості та звільнення від податку на прибуток.

Благодійні організації можуть створюватися у формі фонду, товариства або установи. Громадські об'єднання поділяються на громадські організації

(засновники - фізичні особи) та громадські спілки (засновники - юридичні особи приватного права). Мінімум - два засновники.

Неприбуткові організації звільняються від податку на прибуток за умови відповідності установчих документів вимогам ПКУ та внесення до реєстру неприбуткових організацій.

Якщо соціальне підприємство створене як прибуткове підприємство, воно сплачує податок на прибуток за ставкою 18%. Порівняння показує: неприбуткова організація не сплачує податок, якщо всі доходи спрямовуються на соціальні цілі, тоді як прибуткове підприємство має податкові обмеження та може лише частково зменшити базу оподаткування. Якщо ж планується частковий розподіл прибутку, необхідно обирати прибуткову форму та сплачувати податок у загальному порядку.

Підприємства громадських організацій людей з інвалідністю можуть звільнитися від податку на прибуток за умови, що не менше 50% працівників - особи з інвалідністю, а їхня зарплата становить щонайменше 25% фонду оплати праці. Не звільняються від податку операції з підакцизними товарами та інші види доходів, не пов'язані з продажем товарів чи послуг.

Спільна діяльність без створення юридичної особи також може використовуватися для соціального підприємництва, зокрема для працевлаштування вразливих груп (переселенців, постраждалих від війни).

Для підтримки соціальних підприємств в Україні діє програма соціального інвестування WNISEF, яка пропонує пільгове кредитування через банки-партнери. Соціальні підприємства, що можуть отримувати такі кредити, повинні відповідати основним критеріям:

- бути юридично зареєстрованими або фізичною особою-підприємцем і вести комерційну діяльність відповідно до законодавства України;
- мати офіційно задекларовану соціальну або екологічну мету діяльності;

- чітко визначати механізм розподілу прибутку, із зазначенням частки, що спрямовується на соціальні цілі.

Організаційно-правові аспекти створення соціального підприємства залежать від форми організації та податкового режиму.

В Україні дослідження соціального підприємництва та його правового регулювання залишаються обмеженими. Нині терміни «соціальний бізнес», «соціальне підприємництво» та «соціально-відповідальний бізнес» використовуються як синоніми [62].

Українське законодавство поки не містить положень про соціальне підприємництво. Законопроект «Про соціальне підприємництво» 2013 року наразі перебуває на розгляді та не набув чинності. Суб'єкти цієї сфери можуть діяти на підставі Закону «Про громадські об'єднання», Господарського та Податкового кодексів, проте методологічної бази для правового забезпечення та державного управління немає.

Попри це, соціальне підприємництво в Україні має значний потенціал розвитку, зокрема у воєнний та повоєнний період, коли виникає ряд соціальних проблем й держава не в змозі їх усі охопити через загрози воєнного характеру. Проте відсутність спеціального закону щодо регулювання розвитку соціального підприємництва в значній мірі дає можливість обирати оптимальну організаційно-правову форму. Існують ресурси та цільові групи населення (національні меншини, біженці, учасники бойових дій, інші соціальні категорії), що зацікавлені у підтримці соціального бізнесу. Додатково, розвиток галузі підтримується міжнародними фондами. Тому, спираючись на міжнародний досвід, в Україні є всі умови для створення та розвитку соціального підприємництва.

Соціальне підприємництво у сучасному вимірі - як визначено вище, це насамперед, бізнес-модель, при якій вирішення суспільних або екологічних проблем прирівнюється до отримання прибутку.

В Україні та світі, як уже зазначалось вище, даний вид підприємницької діяльності впроваджується за допомогою різних організаційно-правових форм та функціональних типів.

Так як в Україні станом на кінець 2025 року не існує окремо визначеного юридичного статусу «соціальне підприємство», підприємці використовують наступні існуючі форми, що наведені у табл. 1.3.

Таблиця 1.3

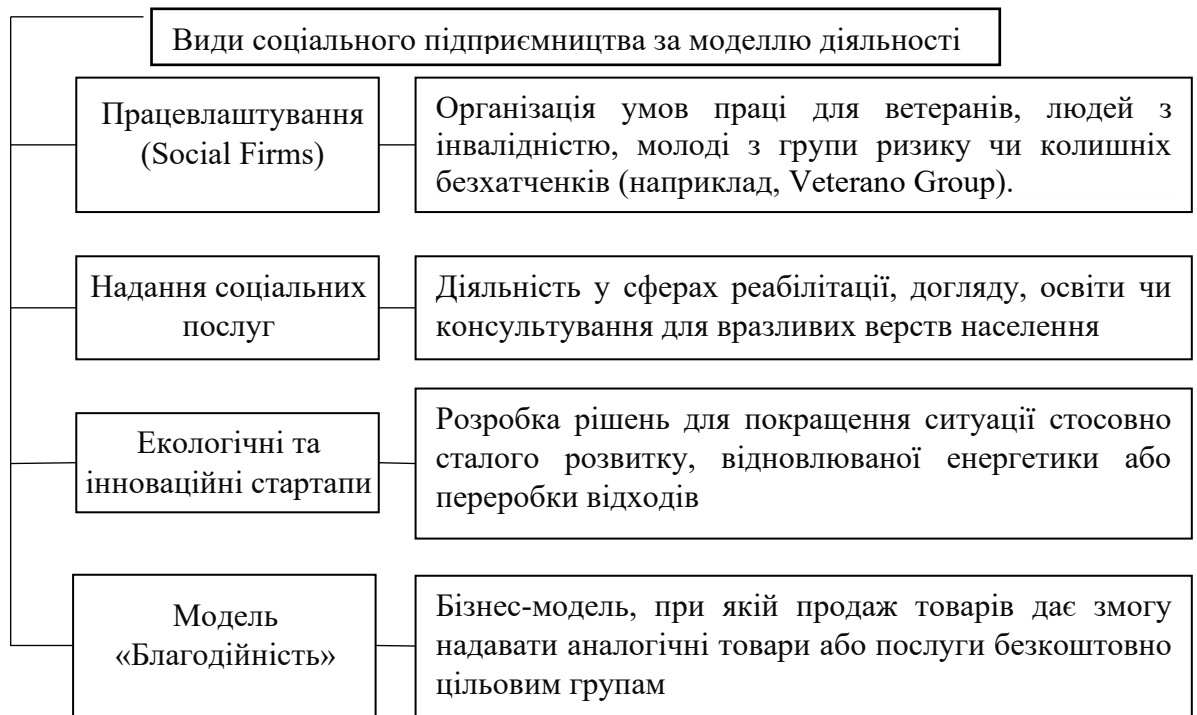
Організаційні форми соціального підприємництва поширенні в Україні

Назва	Організаційно-правова форма	Опис
Комерційні	ФОП або ТОВ	Мають максимальне розповсюдження завдяки нескладному механізму реєстрації та управління. Частина прибутку (зазвичай 10–80%) спрямовується на соціальні потреби або працевлаштування вразливих груп населення
Некомерційні форми	ГО або БО	Громадські та благодійні організації, які займаються господарською діяльністю. Весь дохід реінвестується у статутні соціальні цілі
Гібридні	Симбіоз громадської організації (для залучення грантів) та комерційного підприємства (для продажу товарів/послуг)	

Джерело: сформовано автором на основі проведеного дослідження

Окремо виділяють науковці види соціального підприємництва в залежності від моделі діяльності – працевлаштування, надання соціальних послуг, екологічні та інноваційні проекти (стартапи), благодійність (рис. 1.4).

В умовах, що наразі склалися в соціально-економічному середовищі України під впливом повномасштабного вторгнення, основними соціальними викликами все ж залишається працевлаштування ВПО, ветеранів війни та забезпечення їх належними умовами проживання. Зокрема, не в повній мірі вирішене питання забезпечення вразливих верств населення (інклюзія).

Рис. 1.4. Види соціального підприємництва за моделлю діяльності

Джерело: сформовано автором на основі проведеного дослідження

Зарубіжні науковці дещо по іншому розглядають види соціального підприємництва. Для прикладу, Кім Алтер, яка є провідним фахівцем з дослідження DPP (Virtue Ventures) [63], здійснила класифікацію СП відповідно до рівня інтеграції соціальної та бізнес-діяльності. За результатами аналізу її наукових праць та класифікації було виділено три моделі СП, що наведені в таблиці 1.4.

Таблиця 1.4

Моделі соціального підприємництва (К. Алтер)

Модель	Опис
Вбудована	Соціальна програма та бізнес-процеси є однаковими. Бізнес започатковують саме для реалізації соціальної мети (прикладом є майстерня, де працюють люди з ментальними розладами).
Інтегрована	Соціальні програми та бізнес-діяльність мають спільні точки перетину. Вони розділяють між собою ресурси, а прибуток від продажу товарів спрямовують на фінансування соціальних проектів (як приклад можна навести юридичну компанію, що частину послуг надає безкоштовно для ВПО)
Зовнішня	Попри те, що діяльність бізнесу не співпадає з соціальною програмою, прибуток спрямовують на підтримку неприбуткової організації.

Джерело: сформовано автором на основі проведеного дослідження [67]

Форми соціального підприємництва за функціональною ознакою у своїх працях розглядали та систематизували також Дж. Дефурі та М. Найссенс [64; 65]. Вони здійснювали вивчення поняття та явища соціального підприємництва в Європі у рамках проекту, фінансованого ЄС, що охоплював п'ятнадцять країн, що на той час (1996–1999) входили до Європейського Союзу [64]. Дана робота, здійснена «Європейською тематичною мережею» під назвою EMES відповідно до назви її дослідницького проекту, була одночасно концептуальною, емпіричною та теоретичною. В ході проведеного дослідження, вони виокремили наступні ключові форми соціального підприємництва (табл. 1.5):

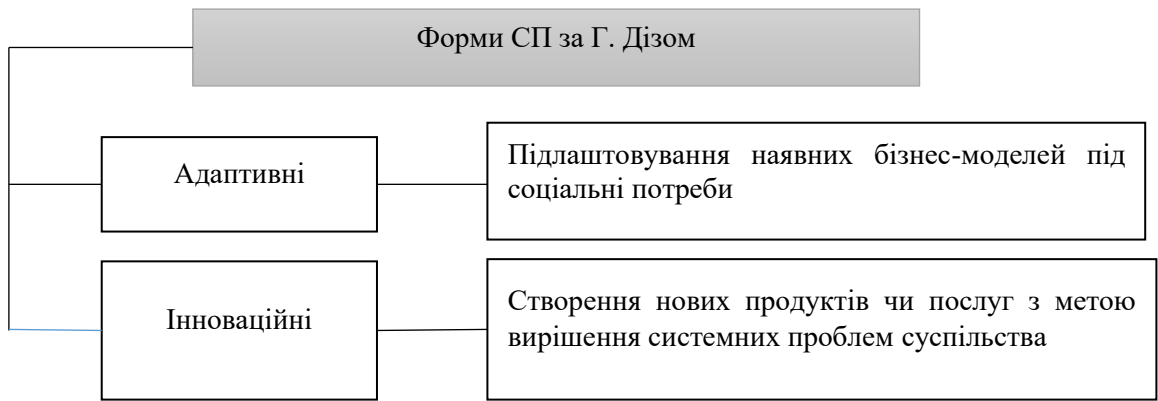
Таблиця 1.5

Форми соціального підприємництва за класифікацією Дж. Дефурі та М. Найссенс

Форма СП	Функціональна ознака
Підприємства з працевлаштування	Основною метою створення таких підприємств є професійна інтеграція вразливих верств населення (людей з інвалідністю, ветеранів, колишніх ув'язнених)
Кооперативи та взаємні товариства	Власниками є члени спільноти, які разом займаються вирішенням своїх проблем (прикладом є енергетичні кооперативи для енергонезалежності громад).
Громадські підприємства	Такі підприємства створюють місцеві громади з метою управління локальними ресурсами (наприклад, відновлення громадських просторів через соціальні кав'ярні).

Джерело: сформовано автором на основі проведеного дослідження [64;65]

Окремий підхід (за характером інновацій) до визначення форм підприємницької діяльності реалізував у своїх працях Грегорі Діз. Грегорі Діз, відомий у наукових колах як «батько освіти у сфері соціального підприємництва», провів розподіл форм у відповідності до способу створення соціальної цінності [66-67] (рис. 1.5):

Рис. 1.5. Форми соціального підприємництва за моделлю діяльності

Джерело: сформовано автором на основі проведеного дослідження [66; 67]

Як було визначено вище, організаційно-правові форми соціального підприємництва у відповідності до чинного законодавства України станом на 2025 рік чітко не визначені. Тому виходячи із традиційних видів, науковці, зокрема О. Назарук виділяють наступні юридичні форми соціального підприємництва в Україні (табл. 1.6) [68].

Таблиця 1.6

Форми соціального підприємництва в Україні

Форми СП (за правовою ознакою)	Характеристика
Торговельні підрозділи благодійних та громадських організацій	Користуються пільгами при оподаткуванні прибутку, повністю реінвестуючи його в соціальну статутну діяльність.
Комерційні структури у вигляді ТОВ та ФОП	В їхніх статутних документах прописано зобов'язання щодо спрямування частини прибутку на соціальні цілі.
Підприємства громадських організацій людей з інвалідністю	Спеціалізована форма, наділена законодавчими пільгами (наприклад)

Джерело: сформовано автором на основі проведеного дослідження [68]

Таким чином, в ході проведеного дослідження виявлено, що на сьогоднішній день основні соціальні підприємства в Україні можуть бути створені у формі громадської організації або комерційної структури (у вигляді ТОВ або ФОП), що в переважній більшості для реалізації соціальних ініціатив

є прийнятним. Натомість, юридична невизначеність форми СП та відсутність окремої підтримки (фінансової, правової тощо) створює певні бар'єри на шляху реалізації більшості соціальних ініціатив, зокрема на сільських територіях.

1.2. Соціально-економічні передумови та нормативно-правове забезпечення розвитку соціального підприємництва в Україні

Розвиток соціального підприємництва в Україні – це прямий результат синтезу історичних практик самоорганізації, сучасних інноваційних трансформацій в економіці, викликів воєнного часу та зміни орієнтації цінностей суспільства. Соціальне підприємництво є не тільки інструментом, що компенсує диспропорції на ринку, а й тим механізмом, що сприяє підвищенню стійкості громад, інтеграції особливо вразливих груп населення та інституційного розвитку локальних економік.

На протязі багатьох століть українське суспільство проходило різні етапи вибудовування форм колективної взаємодопомоги, що є близькими до сучасних моделей соціального бізнесу. До них належать: діяльність братств та громадських об'єднань у добу Києво-Галицької Русі та Речі Посполитої; розвиток кооперативного руху у XIX – на початку XX століття (кооперативи, каси взаємодопомоги, товариства «Просвіта»); волонтерський та добровольчий рух після Революції Гідності 2014 року [69].

Усталеність історичних традицій самоорганізації українського народу створила ціннісне підґрунтя сприйняття підприємницьких моделей, спрямованих у тому числі й на суспільний ефект, а не лише на максимізацію прибутку.

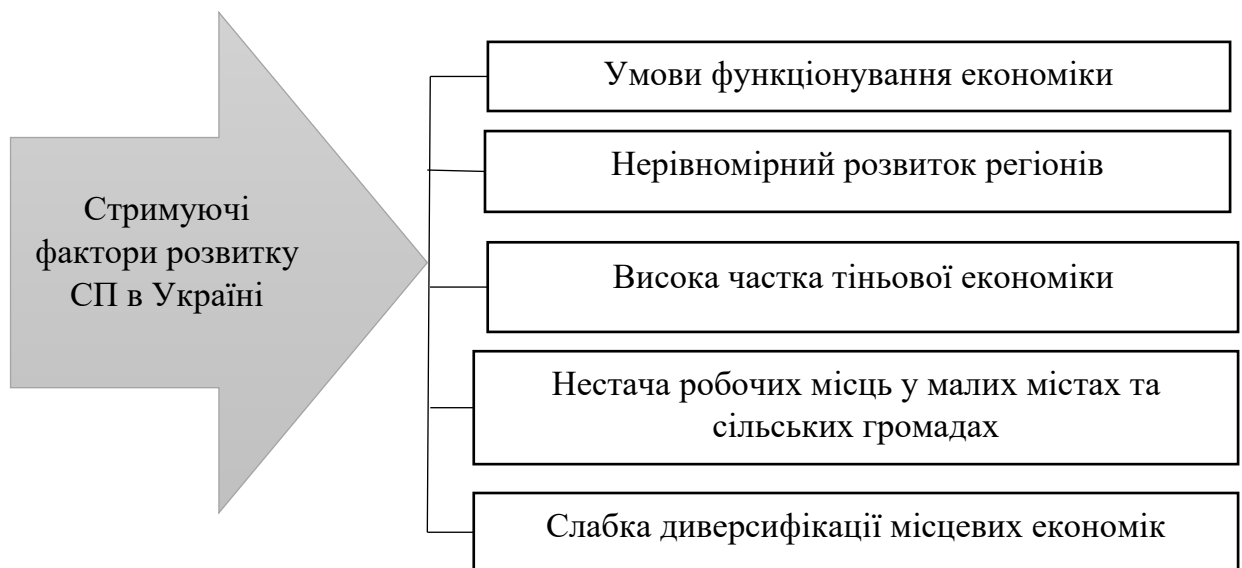
В Україні досі немає закону, який би визначав правовий статус соціального підприємства. Це, з одного боку, дає свободу вибору організаційних форм, але з іншого — стримує розвиток галузі та ускладнює оцінювання її ефективності [70].

Для сучасної України характерними є негативні демографічні тенденції, такі як: старіння населення, високий рівень міграції, зростання кількості внутрішньо переміщених осіб (ВПО), збільшення кількості людей, яким потрібен соціальний захист та соціальні послуги. Під час війни та в умовах економічної нестабільності зріс рівень соціальної вразливості деяких категорій населення, таких як: ветеранів, сімей військовослужбовців, людей з інвалідністю, постраждалих від бойових дій [71].

Соціальні підприємства, одним із пріоритетів діяльності яких є орієнтація на інклюзивне працевлаштування та надання соціальних послуг, здатні сформуванати певну альтернативу традиційним інструментам державної соціальної політики, сприяючи інтеграції та поліпшенню економічної активності таких груп населення [75].

Через військову агресію та пов'язані з нею обмеження, економіка України на протязі тривалого часу працює в складних умовах. Основні з них наведено на рис. 1.6.

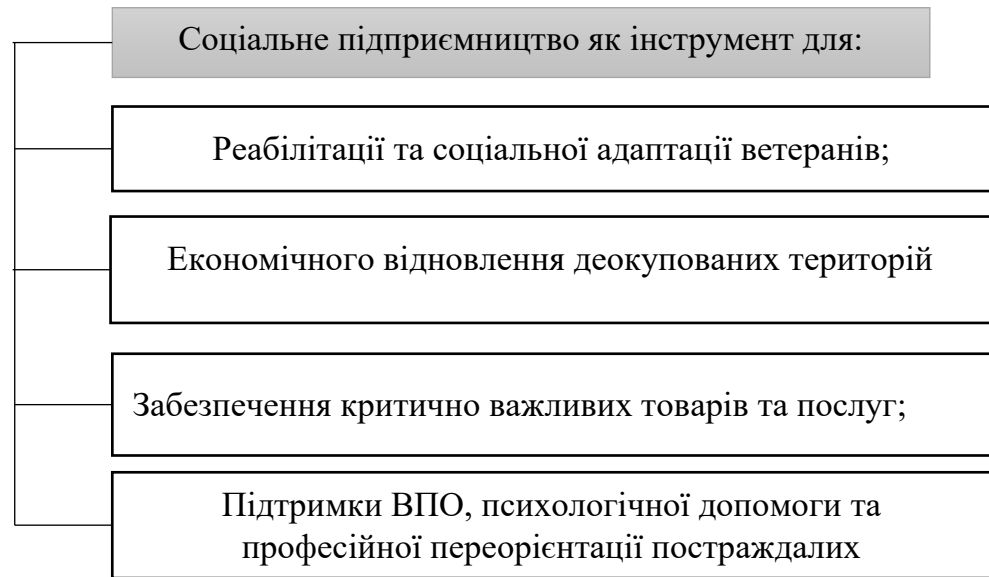
Рис. 1.6. Сучасні умови (стримуючі) функціонування економіки України

Джерело: сформовано автором на основі проведеного дослідження

У тих регіонах України, де наразі відсутній потужний бізнес, саме соціальні підприємства покликані виконувати роль каталізатора економічної

активності, активно створюючи нові робочі місця, стимулюючи використання місцевих ресурсів.

Війна з 2014 року і особливо повномасштабне вторгнення 2022 року радикально змінили соціальну структуру та схеми економічної поведінки в Україні. На рис. 1.7. показано, інструментом для вирішення яких соціально-економічних проблем, за таких умов, стали соціальні підприємства.

Рис. 1.7. Соціальні підприємства, як засоби вирішення соціальних проблем

Джерело: сформовано автором на основі проведеного дослідження

У воєнний час соціальне підприємництво стало одним з ключових гарантів стійкості та відновлення громад.

Бізнес-моделі, які поєднали в собі економічну доцільність, соціальну та екологічну місію, набирають все більшої популярності. Молоді підприємці та споживачі орієнтовані на соціально відповідальне споживання, прозорість діяльності, екологічні практики та інноваційні підходи. В свою чергу це стимулює формування нових бізнес-моделей — від крафтового виробництва до технологічних соціальних інновацій.

Не зважаючи на активний розвиток даного сектора, на сьогодні в Україні відсутнє нормативно-правове забезпечення, що мало б сприяти комплексному

регулюванню діяльності соціальних підприємств в Україні, зокрема відсутня мотиваційна та стимулююча складові. Функціонує лише фрагментарна модель правового регулювання.

Перелік та характеристика законодавчих актів та стратегій, що опосередковано регулюють діяльність соціальних підприємств в Україні наведено в табл. 1.7.

Таблиця 1.7

Нормативно-правове забезпечення формування та розвитку СП в Україні станом на 2025 рік

Назва документа	Призначення
ЗУ «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва»	Визначає інституційні механізми підтримки МСП
ЗУ «Про соціальні послуги»	Розширює можливості недержавних надавачів соціальних послуг, включно з підприємствами
ЗУ «Про зайнятість населення»	Передбачає пільги для роботодавців, які працевлаштовують вразливі групи
Податковий кодекс України	Визначає статус неприбуткових організацій та регламентують комбінацію підприємницької та соціальної діяльності
Стратегія розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2027 року	Хоча й не формують єдиного правового поля, містять положення щодо соціальної економіки
Національна економічної стратегії на період до 2030 року	
Регіональні стратегії розвитку	
	Соціальне підприємництво визначається як інструмент зайнятості та економічної активізації громад

Джерело: сформовано автором на основі [70; 71; 72; 73; 74; 75]

Україна поступово впроваджує європейський підхід до соціальної економіки, що включає посилення чіткості формування визначення категорії «соціальне підприємство»; спрогнозовані та проаналізовані податкові стимули; участь у публічних закупівлях; залучення до програм зайнятості та місцевого розвитку. У цьому напрямку започатковано програми EU4Business, USAID, British Council, UNDP та багато інших ініціатив, що покликані сприяти

формуванню інкубаційної та акселераційної інфраструктури соціальних підприємств [76; 77; 78; 79].

Не зважаючи на інструменти, що є в наявності, правове забезпечення соціального підприємництва виглядає незавершеним та залишається недостатньо реалізованим. Основні бар'єри розвитку соціального підприємництва в Україні у площині нормативно-правового забезпечення умовно можна розділити на ключові 4 вектори (рис.1.8).

Рис.1.8. Основні бар'єри розвитку соціального підприємництва в Україні

Джерело: систематизовано автором

Задля формування діючої нормативно-правової моделі розвитку соціального підприємництва в Україні потребує вивчення й врахування наступних аспектів:

- прийняття спеціального профільного закону з чітким визначенням критеріїв соціальних підприємств;
- створення та впровадження в дію державного реєстру соціальних підприємств;
- розробка та надання податкових і фінансових стимулів;
- покращення механізмів державно-приватного партнерства та публічних закупівель для соціальних підприємств;

- об'єднання з європейським простором соціальної економіки [81].

Соціальне підприємництво в Україні сформовано на основі історичних традицій громадської взаємодопомоги, соціально-економічних викликів, потреб повоєнного відновлення та трансформації орієнтаційних цінностей населення. Нормативно-правова база перебуває на етапі становлення: існує певний перелік законодавчих актів, що частково регулюють сферу, але комплексного спеціалізованого законодавства немає. Разом з тим, внутрішні соціальні процеси та зовнішні інтеграційні орієнтири створюють передумови для подальшої інституціоналізації соціального підприємництва як важливого елемента сталого розвитку суспільства [82].

Такий термін як «соціальне підприємство» станом на сьогодні офіційно не закріплений в нормативно-правовому полі, тому даний вид діяльності регулюється нормами діючого законодавства, які стосуються підприємств та організацій відповідно до організаційної форми діяльності суб'єктів економіки. Діюча нормативно-правова база окреслює регламент створення та діяльності підприємств, які міжнародні стандарти визначають як соціальні. Це такі норми як: ·

1. Ст. 85 і ст. 86 Цивільного кодексу України – встановлюють правила діяльності непідприємницьких товариств (кооперативів, крім виробничих, об'єднань громадян тощо), які не ставлять собі за мету отримання прибутку з подальшим його розподілом між учасниками [78]. ·

2. Ст. 42 Господарського кодексу України – вказувала на те, що підприємництво є самостійною, ініціативною, систематичною, на власний ризик господарською діяльністю, яку здійснюють суб'єкти господарювання (підприємці) маючи на меті досягнення економічних та соціальних результатів і отримання прибутку [79];

3. Ст. 112 Господарського кодексу України - врегульовувала процес заснування та реєстрацію підприємств об'єднань громадян для проведення господарської діяльності із метою виконання їх статутних завдань [79]; ·

4. Ст. 14 Закону України «Про основи соціальної захищеності людей з інвалідністю в Україні» - окреслює норми для ведення господарської діяльності громадських організацій людей із інвалідністю та створення ними суб'єктів господарювання, чия продукція згодом може бути включеною до державного замовлення [80].

Згідно із законом № 4196-IX, Господарський кодекс втратив чинність 28 серпня 2025 року. Регулювання господарської діяльності в повній мірі переходить до Цивільного кодексу України та спеціальних законів, із перехідним періодом тривалістю 3 роки для реорганізації підприємств [81]. Тому питання нормативно-правового забезпечення створення, функціонування СП залишається відкритим. На наш погляд, прийняття відповідного Закону, сприяло б швидкому вирішенню нагальних питань щодо вирішення більшості соціальних проблем шляхом створення СП [82].

1.3. Міжнародний досвід формування та розвитку соціального підприємництва

Дослідження міжнародного досвіду формування та розвитку соціального підприємництва як окремого суб'єкта ринкової системи останнім часом набуває все більшої актуальності у світлі євроінтеграційних процесів.

Україна уже на протязі тривалого періоду проводить комплекс заходів щодо приведення власного законодавства до вимог Європейського Союзу, адже кінцевою метою у цьому процесі повноправне членство держави Україна у ЄС. Відповідно до цього, законодавство у сфері соціальної політики слід скоригувати згідно вимог розділу 19 (Соціальна політика та зайнятість), який регулює соціальну політику та зайнятість в країнах ЄС [83]. Даний розділ регламентує трудове законодавство, охорону та безпеку праці, гендерну рівність між жінками та чоловіками, боротьбу із дискримінацією, соціальний діалог, питання зайнятості, соціальної інтеграції та захисту [83].

Однією з провідних складових ЄС є існування внутрішнього ринку з безперешкодним рухом товарів, людей, послуг та коштів, що зазначено у статті 26 Договору про діяльність Європейського Союзу. Тому виникає необхідність координації між собою економічної політики, політики зайнятості та соціальної політики. Це потрібно для того, щоб забезпечити рівний доступ до права на працевлаштування всіх громадян ЄС, а також для можливості одержання соціальних виплат, в тому числі пенсійного забезпечення, незалежно від громадянства і місця праці в межах ЄС.

Новітня система суспільних цінностей спонукає до зміщення цільових пріоритетів прогресу підприємства. Провідне місце посідають його соціальні аспекти, що також вимагають зміни вектору поглядів стосовно проблематики обрання критеріїв розвитку та надання оцінки ефективного економічного росту. Відповідна зміна системи пріоритетів провокує потребу в більш детальному дослідженні питання розвитку підприємства, як елемента соціальної системи.

ЄС прагне розвивати висококонкурентну соціальну ринкову політику, яка спрямована на повну зайнятість і соціальний прогрес. Для цього розробляється ціла низка заходів щодо покращення умов праці, підвищення мобільності, протидії ексклюзії та дискримінації, сприяння соціальній справедливості, солідарності між поколіннями та дотримання прав дитини.

Зокрема, в ході гармонізації вітчизняних нормативно-правових документів до вимог ЄС (в рамках виконання вимог Україною кандидата на вступ до ЄС) варто враховувати норми закладені в трьох ключових стратегічних документах ЄС в сфері соціальної політики, що подані на рис. 1.9. Зокрема, норми визначені в: Стратегії ЄС щодо гендерної рівності (2020-2025) [84]; Стратегії захисту прав людей з інвалідністю (2021-2030) [85]; Стратегічної рамкової програми із охорони праці та безпеки праці (2021-2027) [86].

Розділ 19 – Соціальна політика та зайнятість

Спрямований на збільшення зайнятості, покращення умов праці та життя, створення механізмів соціального захисту на належних рівнях, сприяння діалогу із соціальними партнерами, розвиток людських ресурсів для забезпечення сталої зайнятості, боротьбу з бідністю та соціальною ізоляцією, а також надання рівних можливостей чоловікам і жінкам.

Цей розділ охоплює такі сфери політики, як трудове законодавство, охорона праці та безпека, рівність між жінками та чоловіками, боротьба з дискримінацією, соціальний діалог, зайнятість, соціальна інтеграція та захист.

Стратегія ЄС щодо гендерної рівності (2020-2025)

Стратегія ЄС щодо гендерної рівності є виконанням зобов'язання Комісії фон дер Ляєн щодо створення Союзу рівності. Стратегія представляє політичні цілі та дії для досягнення значного прогресу до 2025 року на шляху до гендерно рівної Європи.

Метою є Союз, де жінки та чоловіки, дівчата та хлопці, у всьому своєму різноманітті, можуть вільно йти обраним життєвим шляхом, мають рівні можливості для процвітання та можуть рівноправно брати участь у житті нашого європейського суспільства та керувати ним.

Стратегія захисту прав людей з інвалідністю (2021-2030). Десятирічна стратегія визначає ключові ініціативи навколо трьох основних тем :

Права ЄС: Люди з інвалідністю мають таке ж право, як і інші громадяни ЄС, переїжджати до іншої країни або брати участь у політичному житті. Спираючись на досвід пілотного проекту, що триває у восьми країнах, до кінця 2023 року Європейська Комісія запропонує Європейську картку інваліда для всіх країн ЄС, яка сприятиме взаємного визнання статусу інвалідності між державами-членами, допомагаючи людям з інвалідністю користуватися своїм правом на вільне пересування. Комісія також тісно співпрацюватиме з державами-членами, щоб забезпечити участь людей з інвалідністю у виборчому процесі у 2023 році.

Самостійне життя та автономія: Люди з інвалідністю мають право жити самостійно та вибирати, де і з ким вони хочуть жити. Для підтримки самостійного життя та інтеграції в громаду Комісія розробить рекомендації та започаткує ініціативу щодо покращення соціальних послуг для людей з інвалідністю.

Недискримінація та рівні можливості: Стратегія спрямована на захист осіб з інвалідністю від будь-яких форм дискримінації та насильства. Вона спрямована на забезпечення рівних можливостей та доступу до правосуддя, освіти, культури, спорту та туризму. Рівний доступ також має бути гарантований до всіх медичних послуг та працевлаштування.

Стратегічна рамкова програма з охорони праці та безпеки праці (2021-2027)

Визначає ключові пріоритети та дії, необхідні для покращення здоров'я та безпеки працівників протягом наступних років у контексті постпандемічного світу, що характеризується зеленим та цифровим переходами, економічними та демографічними викликами, а також зміною уявлення про традиційне робоче середовище.

Рис. 1.9. Рамкові стратегічні документи ЄС в сфері соціальної політики

Джерело: сформовано автором на основі [83; 84; 85; 86]

Основні цілі визначені цим розділом охоплюють: регулювання ринку праці в частині стимулювання створення нових робочих місць та підвищення рівня зайнятості; покращення якості життя та забезпечення гідних умов праці; формування ефективної системи соціального захисту вразливих верств населення; розвиток людського капіталу; боротьбу із бідністю та соціальною ізоляцією; гарантування рівних можливостей для чоловіків та жінок.

ЄС підтримує та доповнює діяльність держав-членів у сфері зайнятості та соціальної політики у таких питаннях: захист здоров'я та безпеки працівників; умови праці; соціальне забезпечення та соціальний захист працівників; захист працівників у разі припинення трудового договору; інформування та консультування працівників; представництво та колективний захист інтересів працівників роботодавців; умови працевлаштування для громадян третіх країн; інтеграція осіб, виключених з ринку праці; рівність між чоловіками та жінками на ринку праці й рівне ставлення на роботі; боротьба із соціальною ексклюзією; модернізація систем соціального захисту без шкоди для соціального забезпечення і соціального захисту працівників [87].

Важливою ланкою системи соціального захисту населення повинні бути не тільки підприємства, діяльність яких лише певною мірою спрямована у сферу соціального захисту (вирішення окремих соціальних питань певної території чи населеного пункту), а й така категорія суб'єктів господарювання, як соціальні підприємства.

Вирішення соціальних проблем є однією із ключових функцій держави. Проте в цьому плані є певні напрацювання і у вітчизняних підприємств, які соціальний аспект розглядають як один із векторів власного розвитку. Це спричинено в тому числі і наслідками війни, що вже стали помітними. Військовий стан та бойові дії в Україні спонукали вітчизняні підприємства звернути увагу на соціальний сектор, для вирішення питання нестачі кадрів на всіх рівнях кваліфікації.

Основне навантаження в питанні соціального підприємництва покладено на органи місцевого самоврядування і вирішується воно за рахунок коштів місцевих бюджетів [87].

Проблема полягає у тому, що ні держава, навіть в особі органів місцевого самоврядування, ні підприємці, що здійснюють свою діяльність в соціальній сфері, в цьому не зацікавлені. Тому вирішення даної проблеми, особливо підчас війни, лягло на плечі різних волонтерів та благодійних фондів.

Варто не забувати і про таку категорію, як соціально відповідальний бізнес. Це підприємства, які окрім своєї основної діяльності започатковують та підтримують окремі соціальні проекти, направлені на поліпшення соціальних умов та покращення умов життя населення. Такі проекти не обов'язково повинні мати відношення до населення конкретної адміністративної одиниці, а можуть мати загальнонаціональне значення.

Одним із елементів соціального захисту населення є соціальні підприємства. Кожне соціальне підприємство здійснює оцінку результатів своєї роботи та оцінює підсумки своєї роботи за допомогою персонального набору інструментів, який відображає специфіку його соціальної орієнтації.

Соціальне підприємництво є парадигмою поєднання бізнесового підходу та здійснення соціальної відповідальності, а також підтримує інновації і прогрес способів розв'язання соціальних проблем. Суть соціального підприємництва заключається в спрямуванні на отримання деяких соціальних або екологічних цілей шляхом підприємницької діяльності.

Головним завданням соціальних підприємств є сприяння населенню та державі, в особі органів місцевого самоврядування, у вирішенні соціальних проблем та поліпшенні умов життя певних категорій населення. В цьому аспекті важливою є робота і таких соціальних підприємств, як транспортні, адже вони можуть взяти на себе відповідальність за сприяння у вирішенні деяких транспортних проблем певної територіальної одиниці, при цьому

посприявши працевлаштуванню певної кількості населення окремих категорій.

Основні ознаки та суть соціального підприємництва відповідно до розглянутого міжнародного досвіду узагальнено та подано на рис. 1.10.

– соціальна місія

- - є однією із ключових ознак соціального підприємництва.

– комерційна діяльність

- - полягає в тому, що соціальне підприємництво застосовує підприємницькі підходи та методи для забезпечення своєї соціальної місії;

– самофінансування

- - полягає в тому, що соціальні підприємства воліють створювати прибуток шляхом своєї діяльності, щоб мати самофінансування і не бути залежними від постійної фінансової підтримки сторонніх осіб чи організацій;

– двоякий підхід до визначення соціального підприємства

- - соціальне підприємництво включає в себе економічні і соціальні цілі, без їх взаємовиключення.

– інновації

- - в переважній більшості соціальні підприємства застосовують інноваційні методи і технології для підтримки своєї місії. Це включатиме нові підходи до вирішення соціальних завдань чи використання сучасних технологій;

– відповідальність

- - соціальні підприємства намагаються діяти у взаємодії і суспільством, звертаючи увагу на вплив на навколишнє середовище та прагнучи до сталого розвитку.

Рис. 1.10. Основні ознаки соціального підприємництва в міжнародній практиці

Джерело: сформовано автором на основі [98; 93; 94; 95]

Не дивлячись на визнану широким загалом значимість та вагомість соціального підприємництва при вирішенні проблем соціального характеру у

суспільстві, в процесі своєї діяльності та розвитку його спіткає широкий перелік проблем. Першочергово варто виділити такі:

- недосконалість чи нестача нормативно-правової бази соціального підприємництва;
- фінансово-економічні перешкоди, зумовлені нестачею прямої та стабільної державної підтримки, відсутністю у банків мотивації в наданні кредитів представникам соціального підприємництва для фінансування соціальних проектів;
- проблема відсутності доступу до ринків, що заключається в існуванні цілого переліку доволі жорстких вимог, висунутих реалізаторами продукції соціального підприємництва, яким потрібні великі обсяги поставок та свої умови відвантаження, що значно обмежує соціальні підприємства у можливості мати доступ на ринок;
- слабка інфраструктура, яка мала б забезпечити підтримку соціального підприємництва, нестача спеціальних служб для підтримки, головного методологічного центру соціального підприємництва, примітивність каналів поширення та відсутність релевантної інформації про системи підтримки;
- організаційно-кадрові бар'єри, нестача освітніх програм, соціально спрямованого освітнього сегменту та експертів у сфері соціального підприємництва;
- нестача інформації у суспільстві про особливості створення та підтримки соціального підприємництва, несприйняття вагомості його діяльності для соціально-економічного розвитку певної території, зокрема сільської.

Соціальне підприємництво, як було вже вище зазначено, явище соціально-економічного характеру. На відміну від України, де воно знаходиться на початковій стадії розвитку і впровадження, у більшості розвинених країн світу воно вже набуло значної популярності, адже надає можливість державі залучити значну кількість підприємців до вирішення соціальних проблем. Таким чином, створюючи умови для розвитку

соціального підприємництва, уряди різних країн світу не тільки поліпшують становище у сфері соціального захисту населення, надаючи можливість суб'єктам бізнесу втілити власні розробки, а й певним чином полегшують навантаження на державний сектор, шляхом вивільнення коштів у майбутньому.

Одним з видів соціального підприємництва у світі є соціальне фермерство. Це загальносвітовий тренд, який успішно функціонує у багатьох країнах і демонструє високі результати. Це стало можливим завдяки значній економічній спроможності та високому соціальному ефекту [90]. Дослідженням явища соціального фермерства займалися такі науковці, як М. Галарді, В. Кнапик, А. Нікологі, Й. Ярабкова. Вони вивчали його вплив на соціальну функцію держави та підприємництва [91-94].

Соціальне фермерство – це форма організації соціального підприємництва, завданням якої є вирішення суспільних проблем пов'язаних з виробництвом соціально-значущих видів продукції, працевлаштування людей з особливими потребами що проживають у сільській місцевості, активізація розвитку сільських та приміських територій [91-94]. Соціальне сільське господарство надає можливість вирішення проблем насамперед у сільській місцевості.

Соціальне фермерство у міжнародній практиці набуває різних правових форм та статусів. У багатьох країнах світу (наприклад у Данії), для отримання статусу «Соціальне підприємство», достатньо мати відповідність таким критеріям, як: соціальна мета діяльності, істотна комерціалізація діяльності, незалежність від державного управління, соціальне розподілення прибутку, корпоративне управління з високою відповідальністю [95]

В країнах Європи соціальне фермерство набуло значної популярності. Яскравим прикладом цього є Італія, де діє ціла низка програм, спрямованих на сприяння у працевлаштуванні людей з особливими потребами і залучення їх до соціального фермерства. «Social Farming – спеціально заснований логотип для продукції, який дає право на соціальну підприємницьку діяльність та

реалізацію продукції після проходження процедури сертифікації. Частина коштів, що були одержані таким шляхом, спрямовуються на розвиток соціального фермерства. З цього фонду формується урядовий кошторис, основним призначенням якого є підтримка осіб, які мають бажання розпочати роботу в цьому напрямку. Ще одним різновидом соціального підприємництва у Італії є приватне соціальне фермерство, яке функціонує за рахунок коштів фізичних осіб. Частину цих надходжень компенсує уряд.

Також популярною є практика приміського соціального фермерства у формі Orchards by the Window («їстівних садів»), започаткована у Португалії, учасниками якої є різні спільноти та молодь. Перевагою такої програми є використання окремих просторів, для трансформації їх у «їстівні сади» для потреб людей, що проживають поблизу. З одного боку, даний проєкт дозволяє інтегрувати у суспільство різні категорії емігрантів та впровадити для них деякі освітні концепції, а з іншого – місцеві жителі, що мають у власності невеликі ділянки землі та незначне за розмірами господарство, отримують навички для реалізації соціального фермерства.

Варто зазначити, що соціальне фермерство як явище доволі поширене в таких країнах як Польща, Угорщина та Чехія. На рис. 1.11 подано характеристику особливостей розвитку соціального підприємництва у формі «соціального фермерства».

Соціальне фермерство це ніщо інше, як інструмент сприяння диверсифікації фермерської діяльності. Даний інструмент є економічно, екологічно та соціально більш стійким та корисним. Соціальне фермерство надає доволі значні переваги за умов активізації процесі інтеграції в європейську сільськогосподарську спільноту. В умовах повоєнного відновлення сільських територій, функціонування соціального фермерства в Україні має значні перспективи. Така форма організації соціального підприємництва є достойною та реальною альтернативою фінансуванню соціальних потреб коштом державного бюджету, сприяє об'єднанню людей

натхненних ідеєю вирішення соціальних проблем, стимулює підвищення громадянської свідомості суспільства та гарантування добробуту населення.

Норвегія

- Соціальне фермерство є частиною системи сільського господарства як у фінансовому, так і в політичному плані
- Національна політика соціального фермерства затверджена законодавством. За її реалізацію відповідають департаменти сільськогосподарського розвитку муніципалітетів. На регіональному рівні формуються об'єднання в юридичну асоціацію членів під назвою «Inn på tunet»

Ірландія

- Соціальне фермерство в Ірландії знаходиться на стадії розвитку та розширення. Воно базується на використанні звичайної сімейної ферми для підтримки вразливих категорій населення 1-2 рази на тиждень для груп до 4 осіб.
- Немає спеціальної національної політики щодо соціального фермерства, але воно належить до низки стратегічних сфер. Leitrim Development Company уклала контракт із Міністерством сільського господарства, продовольства та морського господарства щодо розвитку національної мережі соціального фермерства з 2016 року. Дана компанія співпрацює з трьома іншими місцевими компаніями розвитку для розвитку соціального фермерства на національному рівні.

Нідерланди

- Сектор соціального фермерства у 2021 році налічував понад 1250 доглядових ферм і приблизно 35 000 учасників, які працюють на цих фермах. Відбувся швидкий розвиток з 75 ферм у 1998 році
- Перші ферми в основному створювали дрібні сімейні фермери, у яких дружина фермера мала досвід роботи в галузі охорони здоров'я. У 1999 році було створено Національний центр підтримки, який фінансувався як міністерством сільського господарства, так і міністерством охорони здоров'я до 2002 року. У 2009 році створена Федерація дбайливих фермерів, яка представляла інтереси понад 850 фермерів та взяла на себе послуги НЦП.

Німеччина

- Соціальне фермерство протягом останніх 10-20 років викликає більший інтерес як одна з можливих стратегій диверсифікації, особливо для сімейних ферм.
- Соціальне фермерство практикується в різних формах власності та в різних організаційних структурах, не регулюється одним конкретним законом. Державне фінансування є рідкістю, однак уряди деяких федеральних земель дійсно здійснюють підтримку. У окремих федеральних землях існують консультанти з соціального фермерства

Австрія

- Рух «Green Care – where people flourish» розпочато у 2011 році, він є основною силою в країні, яка підтримує розвиток соціального фермерства.
- Green Care сильно розвинувся у зв'язку з новими освітніми можливостями, такими як сертифіковані курси та ступінь магістра в галузі Green Care. Сільськогосподарська палата надає фермерам консультації. Створено чотири різні типи ферм «Green Care»: Work Place Farm, Education Place Farm, Health Place Farm, Living Place Farm.

Рис. 1.11. Зарубіжний досвід розвитку соціального фермерства

Джерело: узагальнено автором

Розвиток соціального фермерства в Україні стимулюватиме створення нових бізнес – моделей та виникненню нових можливостей щодо поліпшення взаємодії некомерційних структур, бізнесу та державної соціальної політики.

З огляду на сучасний соціально-економічний стан України, варто зазначити, що війна спричинила ряд проблем як у системі соціального захисту, так і в соціальній сфері загалом. Перед державою постала потреба в адаптації соціальної політики до викликів та загроз обумовлених війною, що потребує вивчення та врахування змін в динаміці та структурі соціально вразливих категорій населення.

За таких умов Україна потребує розвитку суспільної діяльності, направленої на підтримку соціальної сфери. Ринок праці постав перед потребою у нагальному та невідворотному реформуванні. На нашу думку, саме соціальне підприємництво, за результатами вивчення міжнародної практики, здатне допомогти у вирішенні вище зазначених проблем.

Соціальні підприємства в Європі та інших розвинених країнах, таких як Ізраїль, є гібридною формою бізнесу, що поєднує комерційну діяльність з чіткою соціальною місією. Тобто в даній країні окремо виділеного виду підприємництва як соціальне немає. А вирішення соціальних проблем здійснюється через призму соціально-відповідального бізнесу. Значна частина їхніх прибутків спрямовується на досягнення цієї соціальної мети.

Натомість досвід Німеччини демонструє певну популярність соціального підприємництва як інструменту вирішення соціальних викликів. Відповідно проведених досліджень досвіду даної країни було визначено, що німецькі соціальні підприємства переважно орієнтовані на допомогу вразливим групам населення (мігрантам, біженцям, безробітній молоді, людям з інвалідністю). Яскравими прикладами такої діяльності є:

- Платформа «Kiron» надає біженцям можливість здобувати дистанційну освіту та кваліфікацію [96].

- Організація «Social Impact» виступає як агентство соціальних інновацій, що підтримує та консультує соціальні підприємства, зокрема через інкубаційну програму «Social Impact Labs» [97].

Масштаб та фінансування цієї діяльності, нажаль, не співставні з тими обсягами, які зараз може виділити на соціальне підприємництво Україна. В Німеччині даний напрям, на відміну від України, досить розвинений. Галузь значно розвинена: близько 100 тис. підприємств забезпечують роботою понад 2,5 млн людей (це втричі більше, ніж працівників в автопромисловості). Фінансування залучається через федеральні банки, венчурні фонди, а також набувають популярності краудфандинг та групові інвестиції [87].

Вивчаючи досвід Великої Британії було визначено наступне: дана країна вважається лідером у розвитку соціального підприємництва в Європі; перше соціальне підприємство було засноване у 1844 році; на сьогодні близько 70 тис. соціальних підприємств працевлаштовують майже 2 млн осіб (3% населення), а сукупний внесок у національну економіку становить близько 9% ВВП.

У Великій Британії соціальні підприємства присутні практично в усіх секторах економіки – починаючи від будівництва та закінчуючи зеленою енергетикою й мистецтвом. Більшість із них підтримують або працевлаштовують вразливі групи населення та територіально розміщені в депресивних районах країни. Тим самим стимулюють соціально-економічний розвиток останніх.

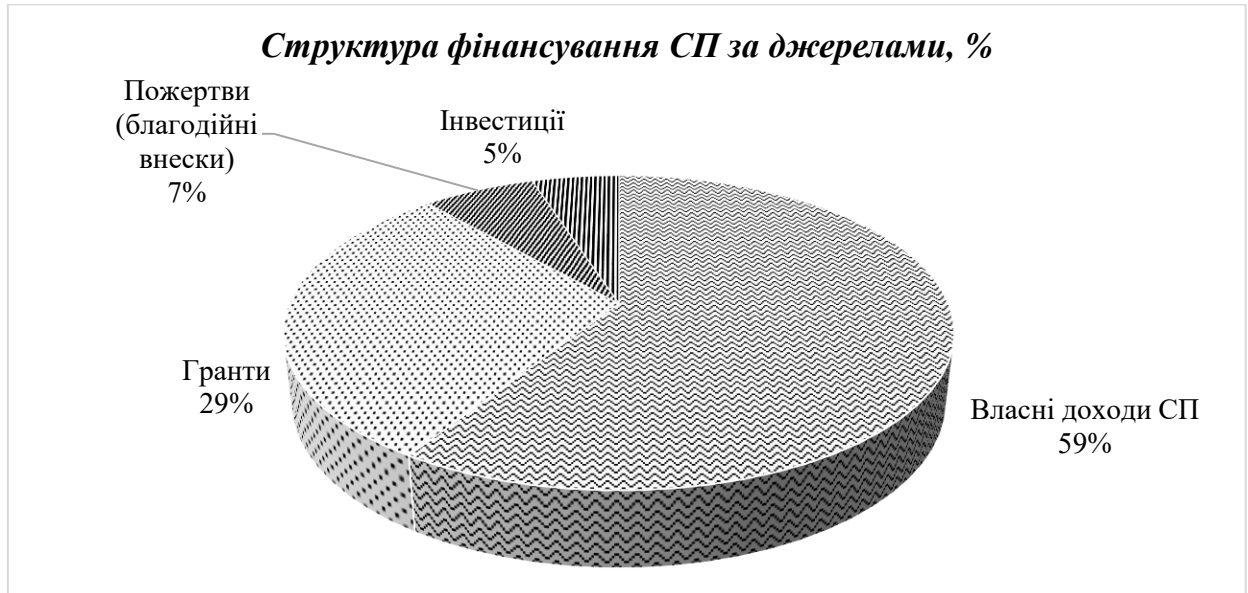
Ізраїльська модель акцентує на навчанні, реабілітації, працевлаштуванні та організації відпочинку для соціально вразливих груп. Підприємство «Nameshaket» (на 50% державне) є яскравим прикладом: 95% його працівників – особи з інвалідністю. Його місія – не лише працевлаштування, а й соціалізація та реабілітація.

Підприємства, які працевлаштовують людей з інвалідністю, отримують:

- державні дотації, розмір яких залежить від кількості працівників;
- гарантовані державні замовлення;

- звільнення від міського податку.

Власні доходи є найважливішим джерелом фінансування для більшості соціальних підприємств (рис. 1.12) - в середньому 54,28%. Проте, в залежності від країни дана частка може коливатись в діапазоні від 28,5% у Румунії, до 74,5% у Іспанії.

Рис. 1.12. Джерела фінансування розвитку СП – зарубіжний досвід
Джерело: сформовано автором за результатами дослідження

Аналізуючи зарубіжний досвід формування та розвитку СП було визначено, що роль держави також неоднозначна. Для прикладу, в Італії розвинена державна підтримка розвитку соціальних підприємств. В даній країні більше 40% соціальних підприємств фінансується з державного бюджету.

Для України цікавим, з точки зору практичної реалізації, є досвід Великої Британії (Сполученого Королівства) у створенні окремої державної структури чи служби, яка б займалася розвитком соціального підприємництва.

Варто зазначити, що у Великій Британії цей процес розпочався у 2001 році зі створення Спеціального підрозділу з питань соціального підприємництва (Social Enterprise Unit) [98]. На сьогоднішній день дана організація сприяє не лише поширенню соціального підприємництва як окремого виду підприємницької діяльності, але й сприяє розбудові ринків для

соціального підприємництва, здійснює підтримку осередків розвитку соціально підприємництва, підвищенню якості надання державних послуг, формуванню громадянського суспільства, виконує комунікаційну та координаційну діяльність у сфері соціального підприємництва.

Пізніше, у травні 2006 року, було засновано Департамент третього сектора (The Office of the Third Sector – OTS). Цей Департамент, тісно співпрацюючи з органами влади різних рівнів (урядовими відомствами, регіональними та місцевими адміністраціями), активно підтримував організації та підприємства третього сектора [99]. У 2010 році його було перейменовано на Офіс громадянського суспільства [99]. Окрім даного органу в Британії соціальним підприємництвом займаються Рада громадянського суспільства, Пакт громадянського суспільства та Офіс економіки впливу (рис. 1.13).

Офіс громадянського суспільства (Office for Civil Society):

- є частиною Департаменту культури, медіа та спорту (DCMS). Він продовжує опікуватися питаннями благодійних організацій та соціальних підприємств.

Рада громадянського суспільства (Civil Society Council):

- Новий консультативний орган, про створення якого було оголошено у 2025 році. Очікується, що Рада розпочне регулярні засідання в Даунінг-стріт на початку **2026 року**.

Пакт громадянського суспільства (Civil Society Covenant):

- У липні 2025 року уряд представив нову основу взаємодії з сектором, а в січні 2026 року було оголошено про запуск фонду підтримки місцевих партнерств обсягом **£11,6 млн**.

Офіс економіки впливу (Office for the Impact Economy):

- Новий підрозділ, запущений у листопаді 2025 року в межах Кабінету міністрів для роботи з соціальними інвесторами та філантропами.

Рис. 1.13. Структури Великої Британії, що діють в інтересах розвитку соціального підприємництва

Джерело: систематизовано автором за [99; 100; 101]

Вивчення зарубіжного досвіду розвитку соціального підприємництва показав, що не всі структури, попри зовнішню схожість, є соціальними підприємствами (СП). До такі віднесено (рис. 1.14)

1. Компанії з корпоративною соціальною відповідальністю (КСВ)

- Бізнес, який лише декларує КСВ, не є соціальним підприємством. Основною метою таких компаній залишається отримання прибутку.
- Відмінність від СП: КСВ – це добровільна та другорядна ініціатива. Натомість, діяльність соціального підприємства *безпосередньо* спрямована на вирішення соціальної проблеми, використовуючи отриманий прибуток як інструмент для досягнення цієї соціальної місії.

2. Комерційний бізнес у соціальній сфері: приватні клініки та медичні центри; комерційні дитячі садки та освітні заклади; приватні пансіонати для людей похилого віку.

Дані підприємства не є соціальними, оскільки їхня діяльність зазвичай не має чітко визначеної соціальної місії (або ж вона не є пріоритетною), і вони не мають встановленого механізму розподілу прибутку на соціальні цілі. Вони, скоріше, експлуатують соціальний складник для отримання комерційної вигоди для власників чи акціонерів

3. Надання платних соціальних послуг державними установами. Навіть якщо державні соціальні служби запроваджують платні послуги, їх не слід плутати із соціальним підприємництвом. Такі послуги мають соціальну мету і включають комерційний елемент (плату).

Рис.1.14. Підприємницькі структури, що не є соціальними підприємствами

Джерело: узагальнено автором [94; 96].

На відміну від досліджуваних країн, в Україні соціальні підприємства змушені функціонувати в межах загального правового поля, оскільки спеціалізоване законодавство, яке б регулювало цей вид діяльності, відсутнє. Це, своєю чергою, стримує його повноцінний розвиток.

Як було визначено вище, в Україні досі не ухвалений нормативний документ, який офіційно закріпив його визначення та врегулював основні нормативно-правові норми. Натомість аналіз досвіду більшості іноземних країн показав, що спеціальне законодавство, яке регулює сферу соціального підприємництва, вже успішно діє. До таких країн належать, зокрема, Бельгія, Іспанія, Італія, Польща, Португалія, Сполучене Королівство, Фінляндія, Франція та інші [91; 105].

Натомість в сучасних реаліях, діяльність соціальних підприємств в Україні обмежується рамками загального правового поля через відсутність спеціального законодавства, що є перешкодою для їхнього прогресу [106].

На наш погляд, прийняття відповідного нормативного документу не просто сприятиме поширенню практики створення соціальних підприємств, але й стимулюватиме їх поширення, насамперед на критично важливих територіях – сільських територіях, що в умовах війни та повоєнного відновлення матиме позитивний вплив на соціально-економічний розвиток як окремої територіальної одиниці, так і країни в цілому. Так як сприятиме формуванню економічної самодостатності та створенню нових робочих місць, вирішенню соціальних проблем конкретної спільноти, розвитку людського капіталу, стимулюватимуть інновації та сприятимуть сталому розвитку сільських територій.

Вивчаючи зарубіжний досвід розвитку соціального підприємництва в площині ролі та значення для сільських територій було виявлено наступне. У Сполучених Штатах домінує ідеологія, згідно з якою сільські жителі мають самостійно та переважно за рахунок власних ресурсів забезпечувати розвиток своїх територій. Роль держави зводиться переважно до контролювання та надання консультативно-інформаційної підтримки. Ключовий механізм стимулювання розвитку та інновацій – це спеціалізована дорадча служба (Extension).

Місія Extension - це передача навиків, отриманих в результаті досліджень наукових установ (передусім університетів) мешканцям сільських

територій. Це вимагало організаційного розширення університетів: створення їхніх представництв (агентств) у районах та організації виїзної роботи фахівців. Завдяки цій діяльності, служба «Екстеншен» є широко відомою, зрозумілою та поважною серед усіх жителів США [92].

Процес розвитку сільських територій у країнах Європейського Союзу спрямований на забезпечення належного рівня життя їхнього населення. Економіка європейського села характеризується багатофункціональністю та сталим зростанням. Ці напрями розвитку села формалізовані та реалізуються в рамках Спільної аграрної політики (САП) ЄС, ключовою складовою якої є сталий розвиток.

Підтримка сільського туризму як альтернативного напрямку розвитку сільського господарства та сільських територій є характерною особливістю Словаччини.

У реалізацію значної кількості туристичних проєктів закладена доволі велика частка державних коштів. За сприяння проєктів сільського туризму забезпечуються умови гарантування багатофункціональності словацького села, а разом з тим і фінансові та організаційні особливості застосування принципів його сталого розвитку.

Польща застосовує певний перелік заходів, що направлені на розвиток сільських територій, до яких включено не лише аграрну політику, а й:

- функціонування туризму;
- забезпечення належного стану доріг у сільській місцевості;
- виробництво екологічно чистої продукції з акцентом на органіку;
- технології утилізації відходів на принципах екологізації;
- відновлення природних ресурсів;
- збереження культурної спадщини та національних традицій.

Польща, в особі органів влади, заснувала низку державних установ, що займаються адмініструванням розвитку аграрного сектору і сільської місцевості (що на даний момент в Україні відсутнє). В переліку цих установ, зокрема, і Агенція реструктуризації та модернізації сільського господарства,

яка є відповідальною за ефективне використання коштів, направлених на ці цілі.

Для Франції характерна висока залученість сільських мешканців до функціонування їхньої системи соціального захисту, що має всеосяжний характер. Ця система соціального захисту охоплює як аграріїв (фермерів, працівників кооперативів), так і представників інших видів бізнесу (комерсантів, ремісників), які проживають у сільській місцевості. Весь комплекс соціального забезпечення управляється єдиною структурою – Аграрною соціальною взаємодопомогою (Mutualité Sociale Agricole) [106].

Сільськогосподарські дорадчі служби, які є ініціативою державної влади у Данії, діють на кооперативних засадах при асоціаціях фермерів. Надання послуг здійснюється шляхом застосування дворівневої системи: національний центр надає послуги локальним центрам, які безпосередньо співпрацюють із фермерами (рис. 1.15).

Рис.1.15. Діяльність сільськогосподарських дорадчих служб Данії в сфері соціального підприємництва

Джерело: узагальнено автором

У Великій Британії система інформаційно-консультаційного обслуговування виробників продукції сільського господарства ґрунтується на державно-приватному партнерстві. Консультавання здійснюють близько 70 тисяч фахівців. На замовлення уряду консультації фермерам надаються безкоштовно за пріоритетними напрямками, що стосуються екологічної стійкості, що включають:

- нагляд за дотриманням вимог щодо забруднення середовища;
- охорону природи;
- науково виправдане застосування органічних і мінеральних добрив для збереження джерел питної води [107].

Таким чином, в ході аналізу зарубіжного досвіду розвитку соціального підприємництва на сільських територіях було визначено наступне. Соціальний розвиток сільських територій ґрунтується на низці концепцій, ключовою серед яких є концепція сталого розвитку. Вона забезпечує збалансований поступ суспільства, інтегруючи економічні, соціальні та екологічні заходи. Необхідність її формування була зумовлена негативними наслідками науково-технічного прогресу та усвідомленням того, що справжній прогрес можливий лише за гармонійного поєднання цих трьох складових.

Висновки до розділу 1

1. В ході проведеного дослідження було виокремлено значення терміну «соціальне підприємництво». Встановлено спільні риси та відмінності між соціальним підприємництвом, соціально відповідальним бізнесом та корпоративною соціальною відповідальністю. На основі вивчених та проаналізованих матеріалів визначено, що соціальне підприємництво – це діяльність, покликана вирішити соціальні проблеми та задовольнити потреби суспільства і направлена на досягнення двох ефектів – соціального та економічного. Мета створення є основною відмінністю класичного підприємства від соціального. На основі опрацьованих та детально вивчених

праць вітчизняних та іноземних науковців було виявлено, що соціальні підприємства – це організації різних форм власності, сфер діяльності, що формуються з метою вирішення соціальних проблем.

2. Розглянуто етапи зародження, розвитку соціального підприємництва та його інтеграції у соціально-економічне життя суспільства у світі та в Україні. Узагальнення зарубіжних моделей соціального підприємництва продемонструвало, що для його успішного розвитку в Україні слід здійснити імплементацію цілого переліку підходів до функціонування СП. Основними із них є: врахування показника соціальної корисності (за прикладом Великобританії); формування партнерства держави та некомерційного сектору, як це зроблено в таких країнах, як Австрія, Бельгія та Іспанія; створення інституту «соціальних консультантів» («рад соціального розвитку») для делегування окремих функцій державного управління, забезпечення прозорості процедур.

3. Визначено форми господарської діяльності, у вигляді яких на сьогоднішній день функціонують соціальні підприємства в Україні. Встановлено, що так як в Україні відсутній профільний закон, який регулював би діяльність соціальних підприємств та встановлював усі аспекти їх створення та реєстрації, соціальні підприємства змушені реєструватись у вигляді громадських організацій та ФОП-ів, та працювати керуючись законодавством, що регламентує діяльність вище згаданих форм. Така ситуація підтверджує необхідність ухвалення профільного закону. За результатами дослідження виокремлено наступні форми функціонування соціальних підприємств в Україні: комерційні (ФОПи та ТОВ); некомерційні (громадські та благодійні організації); гібридні (симбіоз громадської організації та комерційного підприємства).

4. В результаті детального вивчення наявного в Україні законодавства при виконанні дослідження, ми дійшли висновку, що відсутність профільного закону з однієї сторони – дає свободу вибору організаційних форм, але з іншої – гальмує розвиток галузі та ускладнює

оцінювання її ефективності. Законодавче врегулювання діяльності соціальних підприємств, в свою чергу, допоможе зменшити вплив демографічних, міграційних проблем, врегулювати проблематику зростання чисельності осіб з інвалідністю. При дослідженні проблематики законодавчого врегулювання діяльності соціальних підприємств, було виявлено, що регулювання їх діяльності було прописано лише нормами Цивільного та Господарських кодексів України. Так як на даний момент Господарський кодекс України втратив чинність, регулювання господарської діяльності соціальних підприємств в повній мірі перейшло до Цивільного кодексу та спеціальних законів.

5. При вивченні міжнародного досвіду формування та розвитку соціального підприємництва, було виявлено потребу у приведенні законодавства України до вимог ЄС. Зокрема, існує потреба коригування законодавства під вимоги розділу 19 (Соціальна політика та зайнятість), в якому регламентуються трудове законодавство, охорона та безпека праці, гендерна рівність. Боротьба з дискримінацією, соціальний діалог, соціальна інтеграція та захист. Одним із документів, що регулює досліджувану діяльність є Договір про діяльність Європейського Союзу.

6. В процесі подальшої розробки законодавства України щодо становлення як окремого виду підприємницької діяльності та стимулювання його подальшого розвитку, варто врахувати норми, що закладені ЄС, а саме в таких документах: розділі 19 – Соціальна політика та зайнятість; стратегії ЄС щодо гендерної рівності (2020-2025); Стратегії прав людей з інвалідністю (2021-2030); Стратегічній рамковій угоді з охорони праці та безпеки праці (2021-2027). Також нами було розглянуто іноземний досвід у веденні соціально відповідального бізнесу. Вивчено такі явища, як: соціальне фермерство, приватне соціальне фермерство, приміське соціальне фермерство. В Європі, Ізраїлі та інших розвинених країнах, соціальне підприємство – це гібридна форма бізнесу, що поєднує комерційну діяльність з соціальною місією.

7. В ході виконання дослідження досвіду країн світу (Італії, Іспанії, Португалії, Ізраїлю, США, Німеччини, Польщі) нами виявлено, що у європейських країнах до 40% соціальних підприємств фінансуються з бюджету держави. При вивченні питання розвитку сільських територій було встановлено, що в різних країнах підхід до даного питання відрізняється. В одних країнах фінансування розвитку такої місцевості покладено на бюджет, в інших – на мешканців таких місцевостей. Таким чином, при розробці заходів щодо імплементації іноземного досвіду створення та формування умов для ефективного розвитку соціальних підприємств необхідно враховувати специфіку вітчизняного законодавства в сфері підприємництва, особливості адміністративно-територіального устрою та спеціалізацію певних територій.

Основні результати розділу відображено у [16; 17; 20; 29; 71; 82]

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ФАКТОРІВ ТА РИЗИКІВ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА НА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЯХ

2.1. Тенденції розвитку соціального підприємництва в Україні

Одним із пріоритетних завдань у сфері покращення добробуту громадян в період війни, є максимальне забезпечення їх соціально-побутових потреб. Як було окреслено вище, саме розвиток соціального підприємництва може стати одним із елементів системи, що сприятиме розв'язанню ключових соціально-економічних проблем викликаних війною. Ще одним, не менш важливим, завданням держави у контексті підтримки розвитку соціального підприємництва, є сприяння ініціативам, направленим на покращення соціального забезпечення вразливих категорій населення - ветерани війни, учасники бойових дій, люди з інвалідністю, родини полонених та загиблих військових тощо.

З метою стимулювання країн Європи до підтримки та розвитку соціального підприємництва, у 2011 році Європейською комісією було схвалено програму «Ініціатива соціального підприємництва» [110]. Відповідно до даного стратегічного документу, діяльність соціальних підприємств, що діють переважно у формі соціальних кооперативів, зосереджена у наступних основних напрямках (рис. 2.1):

Перші соціальні підприємства почали працювати в Україні в кінці 2000-х років. Ініціаторами такої діяльності були різноманітні міжнародні донори, що реалізували в Україні програми та ініціативи технічної підтримки важливих соціальних сфер.

На протязі останніх років в країнах ЄС відбувся прорив у розширенні законодавчої бази, що призначена для регулювання діяльності у даній сфері. Уряд кожної із європейських країн самостійно визначає способи та механізми регулювання даної галузі. В багатьох країнах форма існування таких

підприємств є чітко визначеною – це соціальні кооперативи. Ще одним різновидом, є приклад Великої Британії, де таку діяльність здійснюють «компанії, що працюють в інтересах громад». Більшість країн Європи впровадили значний перелік політик, програм та механізмів, основним завданням яких є підтримка соціальних підприємств. Досвід зарубіжних країн та тенденції розвитку соціального підприємництва в Україні розглядає у своєму дослідженні Чернега І.І. [111].

Рис.2.1. Сфери діяльності соціальних підприємств відповідно до Програми ЄС

Джерело: сформовано автором на основі [110]

Відповідно до наведених сфер на рис. 2.1., першочерговим завданням для соціальних підприємств має стати розвиток депресивних територій, зокрема сільських.

Для забезпечення повноцінного розвитку суспільства, в Україні критично важливо створювати рівні можливості для кожного, приділяючи особливу увагу людям з інвалідністю. Доступність інфраструктури – як-от пандуси, поручні, широкі дверні прорізи та інші спеціальні зручності в магазинах і закладах – дає змогу цим громадянам вільно пересуватися та користуватися послугами. Ця тенденція активно поширюється і на туристичну галузь, де громадські місця стають все зручнішими та більш інклюзивними для

користування людьми з інвалідністю.

Однією із тенденцій у світовій практиці соціального підприємництва, є розвиток туристичної галузі у цьому напрямку. Пріоритетом є створення середовища, доступного для людей з обмеженими можливостями. Це надасть їм можливість реалізації своїх прав та основних свобод та допоможе приймати повноцінну участь у житті країни. Управлінню природними оздоровчими ресурсами в курортній економіці присвячено дослідження Банар О.В. [112]. Чималу увагу питанню охорони здоров'я у своєму дослідженні приділила Фротер О.С. [113]

Питання реабілітації людей з інвалідністю в Україні завжди було проблемним елементом соціальної політики, та з початком повномасштабної війни держава зіштовхнулась із викликом небачених раніше масштабів. Значно зросло навантаження на установи, що здійснюють реабілітацію інвалідів. Чисельність людей з інвалідністю значно зросла за рахунок поранених військових, людей звільнених з полону, членів сімей військових, яким теж потрібна психологічна реабілітація. І розвиток діяльності соціальних ініціатив у даній площині, нажаль, став ще однією важливою тенденцією розвитку соціального підприємництва в Україна загалом [122].

Для того, щоб проаналізувати стан та основні тенденції розвитку соціального підприємництва в Україні, потрібно проаналізувати як динаміку (кількісні показники) так і якісні характеристики розвитку такого явища як соціальне підприємство. Саме під час розгляду даного питання нами було виявлено одну із основних проблем, що значно ускладнює вирішення даного завдання – це відсутність вузькоспеціалізованої статистичної інформації щодо як соціальних підприємств взагалі, так і соціальних підприємств що діють на сільських територіях зокрема [199]. Відсутність такої інформації викликана тим, що в Україні не існує окремо прописаної процедури реєстрації соціальних підприємств, що в свою чергу зумовлено відсутністю відповідного нормативно-правового забезпечення. Це призводить до того, що соціальні підприємства є одним із видів діяльності зареєстрованих громадських

організацій, або зареєстровані у форматі звичайних ФОПів.

Інформація стосовно реєстрації та діяльності соціальних підприємств в статистичних джерелах відсутня. Знайти окремі дані з цього питання можна у звітах деяких міжнародних організацій та різних міжнародних благодійних програм, що функціонують в Україні. Натомість у світі даний вид підприємництва є досить розвиненим та простежуваним. Для прикладу, World Economic Forum у співпраці зі Schwab Foundation та Bertelsmann Foundation провели дослідження стосовно діяльності соціальних підприємств у світі. Результати даного дослідження було узагальнено та опубліковано у офіційному звіті під назвою «Стан соціального підприємництва: Огляд глобальних даних 2013–2023 років» [123]. Згідно даних оприлюднених у цьому Звіті, 2% світового ВВП припадає на соціальні підприємства, які в свою чергу становлять 3% від загальної кількості підприємств у світі. За їх даними «...За оцінками, у світі існує 10 мільйонів соціальних підприємств, які щорічно генерують близько 2 трильйонів доларів доходу та створюють майже 200 мільйонів робочих місць. ...»[123], що в свою чергу ще раз підтверджує актуальність вивчення питання формування базису для розвитку соціального підприємництва в Україні.

На сьогоднішній день у світі функціонують мільйони соціальних підприємств. Такі бізнес-проекти відіграють вагомую роль у процесі вирішення двох завдань – досягнення цілей соціальної цінності та одержання прибутку. Важливість існування такого виду підприємств є особливою для ринків «Основи піраміди» – термін, що застосовується відносно мільярдів людей, що проживають у економічних секторах з низьким рівнем доходу. Зазвичай люди на цих ринках зіштовхуються з бідністю та пов'язаними з нею соціальними проблемами. До таких проблем можна віднести відсутність вільного доступу до їжі, чистої води, охорони здоров'я та освіти. Географічно ринки «Основи піраміди» можна спостерігати в країнах Африки на південь від Сахари, Південно-Східної Азії та Латинської Америки, а також у деяких частинах заможних країн, включно з Північною Америкою та Європою.

Україна частково належить до ринків «Основи піраміди», але не в цілому, а лише за окремими соціально-економічними сегментами населення. Після подій 2014 р., а особливо після повномасштабного вторгнення РФ у 2022 р., рівень бідності значно зріс. За даними Світового банку (2023), частка населення України, яке живе за межею бідності, зросла з 5 % у 2021р. до 25–30 % у 2023р. Переважна частина домогосподарств має низький рівень споживчих витрат і обмежений доступ до базових послуг, що наближає їх до критеріїв ринків «Основи піраміди» [115].

Соціальний бізнес – це унікальний вид підприємницької діяльності, який поєднує в собі отримання прибутку та вирішення невідкладних соціальних чи екологічних проблем. В умовах воєнних та післявоєнних загроз, які постали перед Україною, соціальний бізнес займає одне з визначальних місць, стаючи вирішальною рушійною силою для відновлення, що створює нові робочі місця та допомагає вразливим верствам населення. Соціальне підприємство, за дослідженнями науковців [120; 121; 126-128] має сприяти процесам розвитку економіки та суспільства, шляхом створення робочих місць, підтримки соціально відповідальних ідей та відповіді на зростаючий запит споживачів, які мають бажання підтримувати бренди, що роблять щось корисне для світу. На сільських територіях України СП покликані допомагати у вирішенні насамперед соціальних питань населення, що мешкає в сільській місцевості. Такі підприємства повинні сприяти розвитку інфраструктури села, покращенню умов життя і праці місцевих мешканців [128].

Повномасштабне вторгнення мало наслідком різке зростання кількості населення, яке потребує соціальної допомоги, однак держава виявилась не спроможною впоратись із зростаючим рівнем потреби у соціальній підтримці населення. За таких умов виник запит суспільства на допомогу у вирішенні цього питання, спрямований до бізнес-лідерів у різних галузях економіки.

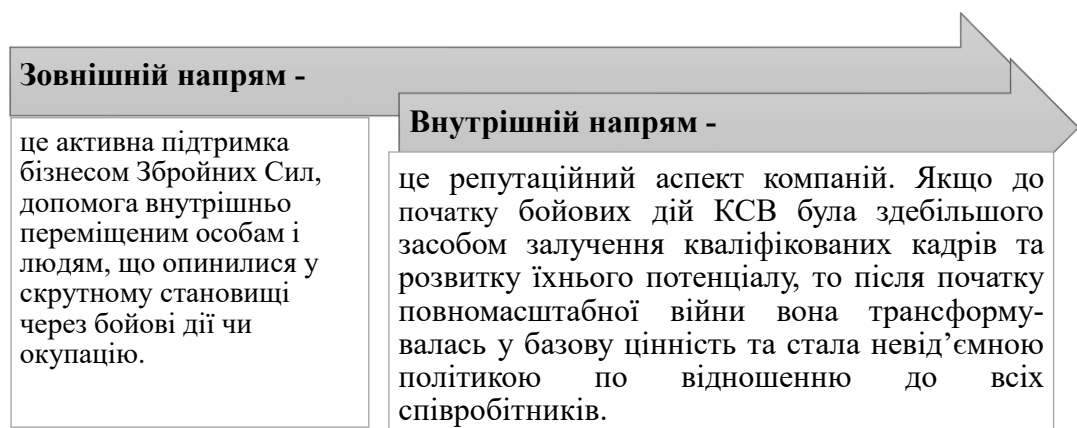
За умов обмеженості держави у ресурсах, вона змушена шукати баланс між потребами фронту та соціальної сфери. Провідні компанії – лідери ринків та галузей, беруть на себе певну частину відповідальності за добробут

суспільства — від підтримки армії та допомоги окремим військовослужбовцям до турботи про власних працівників (зокрема мобілізованих, родин загиблих) і клієнтів. У випадку, коли така діяльність перевищує межі вимог законодавства, мають виникати прояви корпоративної соціальної відповідальності (КСВ).

Дослідженням видання «Ділова столиця», яким було охоплено всі напрями корпоративної соціальної відповідальності - як внутрішні (спрямовані на благо працівників), так і зовнішні (орієнтовані на суспільство загалом) [124], було визначено, що під час війни особливу увагу приділено таким напрямом розвитку соціального підприємництва як: - допомога Збройним силам (у тому числі колегам, які служать у війську); - підтримка постраждалих від війни та вразливих верств населення; - сприяння адаптації й реінтеграції ветеранів; - турбота про працівників - їхню безпеку, психологічний комфорт, гідні умови праці; - розвиток персоналу; - екологічні ініціативи та заходи із захисту довкілля.

У більшості випадків реалізація таких ініціатив здійснена у рамках КСВ, а не створення окремого суб'єкта підприємницької діяльності. При здійсненні оцінки КСВ-проектів перевагу надано тим, що відповідають реаліям українського воєнного сьогодення. За понад три роки війни в Україні виникли нові ознаки корпоративної соціальної відповідальності. Ця трансформація має два вектори спрямованості — зовнішній і внутрішній (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Основні вектори трансформації КСВ у СП в період війни

Джерело: сформовано автором

Протягом воєнних років вектор уваги в корпоративній соціальній відповідальності змінюється. Компанії концептуально переглянули свої стратегії, окреслили основні пріоритети та сконцентрувались на найважливіших проектах. Досвід компаній, що досягли значних результатів у цьому напрямі, та є прикладом успішної реалізації основних принципів та засад ведення соціального підприємництва (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

ТОП-10 соціально відповідальних компаній в Україні (воєнний період)

Назва	Форма власності / власник	Вид діяльності	Напрямок діяльності	Напрямок соціальних ініціатив	Витрати на соціальну діяльність
Єва	ТОВ «Руш»	Ритейлер	Роздрібна торгівля товарами для зручного побуту, особистої гігієни, косметики та парфумерії	Допомога благодійним фондам та волонтерським організаціям	98 млн грн +
Farmak	АТ «Фармак»	Фармацевтична компанія	Лікарські засоби	Допомога ЗСУ та цивільним, культурні та освітні ініціативи, охорона довкілля	296,6 млн грн
NOTA Group	ТОВ «Нота Груп»	Аутсорсингова компанія	Діяльність у сфері права	Підтримка ЗСУ, захист довкілля	-
NOVUS	ТОВ «Новус Україна» (BT Invest, Литва)	Ритейлер	Роздрібна торгівля продовольчими та непродовольчими товарами	Медичне обладнання, військова техніка та гуманітарна підтримка	150 млн грн +
АТБ	Корпорація АТБ	Ритейлер	Роздрібна торгівля продовольчими та непродовольчими товарами	Допомога ЗСУ, медичним закладам, цивільному населенню	2 млрд грн +
"Брокерд-Україна"	ТОВ «Брокерд-Україна» (Philippe Venacin Holding, Франція)	Ритейлер	Парфумерія та косметика	Підтримка ЗСУ, ГУР, допомога благодійним фондам	215 млн грн

Продовження таблиці 2.1

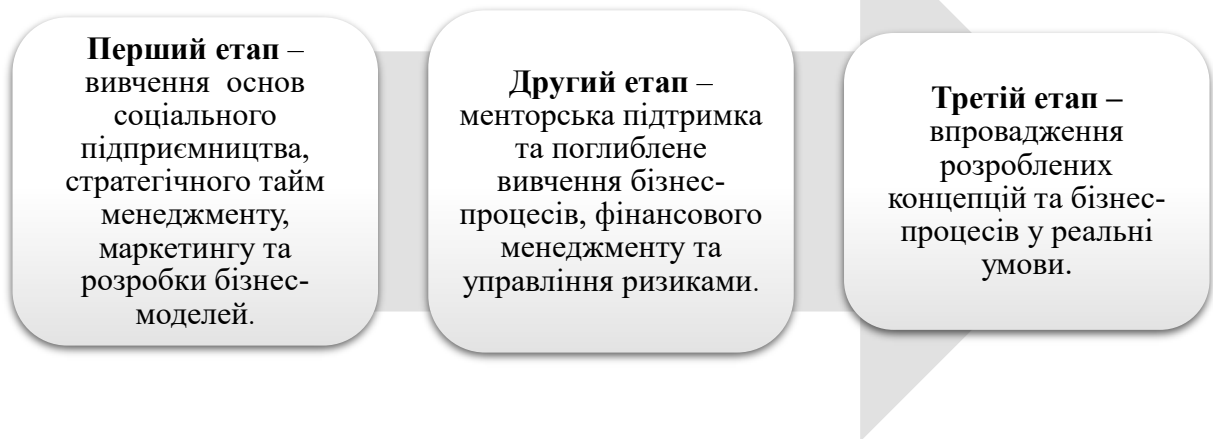
Київстар	ПрАТ «Київстар» (VEON Ltd., Нідерланди)	Оператор телекомунікацій	Стільниковий зв'язок	Допомога ЗСУ, цивільному населенню, підтримка національних програм цифрового відновлення, безоплатні сервіси та допомога абонентам	2,3 млрд грн
Метінвест	ПК «Метінвест»	Гірничо-металургійна ГК	Гірничо-металургійна промисловість	Допомога ЗСУ, військова медицина, соціальні програми	8 млрд грн
ПУМБ	АТ «КБ ПУМБ» (ГК СКМ)	Комерційний банк	Фінансові послуги	Соціальні ініціативи та допомога ЗСУ	670 млн грн
Фокстрот	ТОВ Фокстрот (ГК Фокстрот)	Ритейлер	Роздрібна та онлайн торгівля ПТЕ	Допомога ЗСУ	41 млн грн

Джерело: сформовано автором на основі [124]

Консалтингова компанія «Synergy Development Consulting» спільно з International Agency of Change та інтерактивною навчальною платформою FUNdraiser за сприяння проєкту USAID «Економічна підтримка України» здійснили реалізацію спеціалізованої освітньої програми «Impactpreneurship: розвиток соціального та антикризового потенціалу представників українського бізнесу з новозвільнених територій» [125].

Програма Impactpreneurship 1.0 тривала з 18 вересня 2023 р. до 12 червня 2024 р., а Impactpreneurship 2.0 – з 3 червня 2024 р. до 7 грудня 2024 р. Обидві програми були втілені за трьома етапами (рис. 2.3).

Результати такої співпраці відображено у документі «Каталог соціальних підприємств України», за результатами аналізу якого нами зроблено певні узагальнення та висновки (табл. 2.2).

Рис. 2.3. Етапи реалізації Програм Impactpreneurship 1.0 [125]

Джерело: узагальнено автором

Таблиця 2.2

Структура СП в Україні за підсумками освітньої програми «Impactpreneurship: розвиток соціального та антикризового потенціалу представників українського бізнесу з новозвільнених територій»

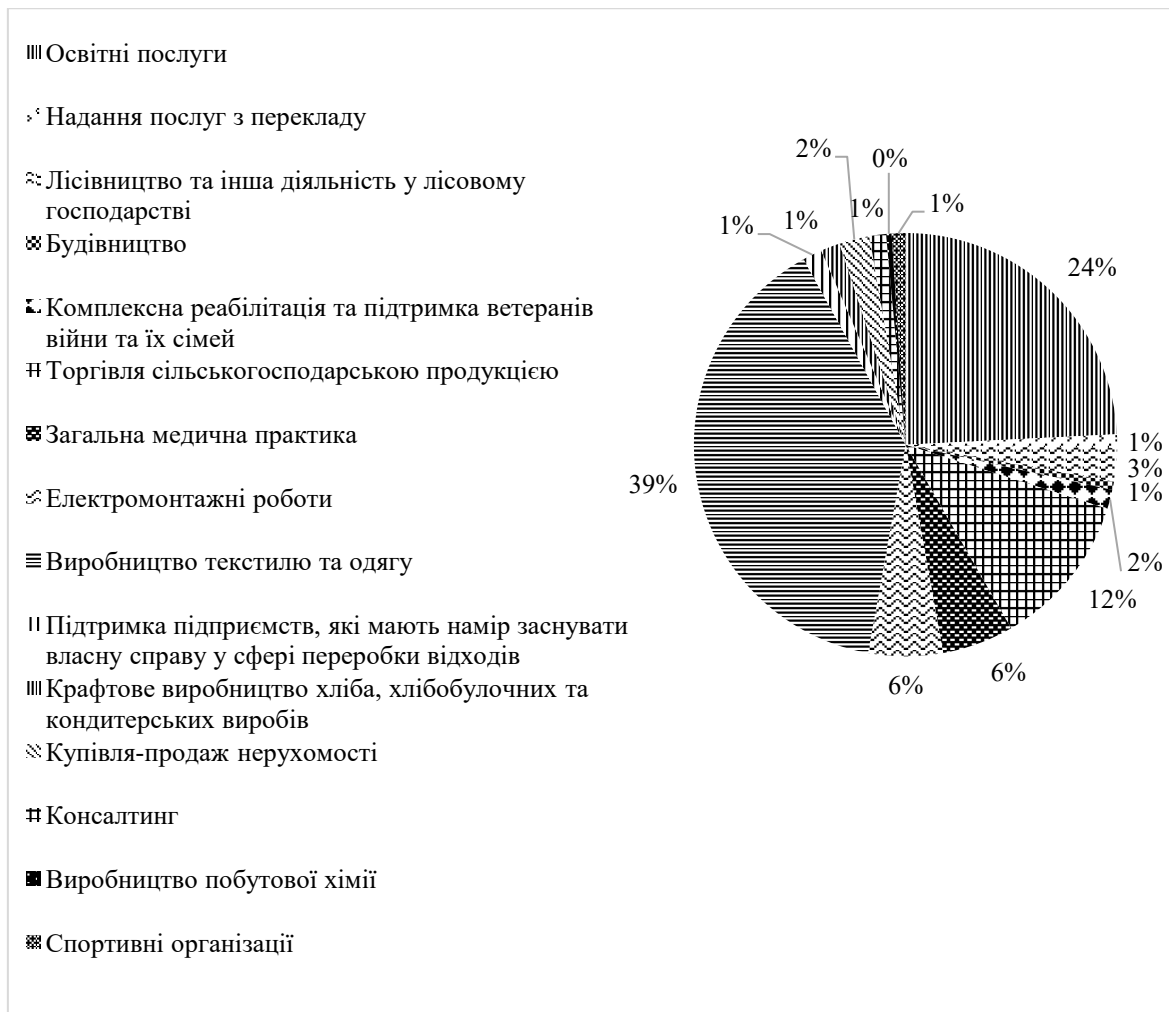
Товари / послуги	Організаційно-правова форма	Кількість підприємств	Кількість працівників	Середня чисельність працівників на одне СП
Освітні послуги	ТОВ, ПО (установа, заклад), ФОП, ГО	3	115	38
Надання послуг з перекладу	ПОГ (РО, Профспілки)	1	5	5
Лісівництво та інша діяльність у лісовому господарстві	Енергетичний виробничий кооператив	1	12	12
Будівництво	ТОВ	1	3	3
Комплексна реабілітація та підтримка ветеранів війни та їх сімей	ГО, ФОП	2	7	$\frac{3}{4}$
Торгівля сільськогосподарською продукцією	ТОВ	1	56	56
Загальна медична практика	ТОВ, ФОП (+ТОВ)	1	26	26
Електромонтажні роботи	ТОВ	2	27	13/14
Виробництво текстилю та одягу	ТОВ	1	186	186

Продовження таблиці 2.2

Підтримка підприємств, які мають намір заснувати власну справу у сфері переробки відходів	ФОП (Соціальне підприємство)	2	7	³ / ₄
Крафтове виробництво хліба, хлібобулочних та кондитерських виробів	ФОП (ПП)	1	7	7
Купівля-продаж нерухомості	ФОП, ТОВ (+ФОП)	2	11	5/6
Консалтинг	ТОВ	1	6	6
Виробництво побутової хімії	ФОП	1	2	2
Спортивні організації	ГО	1	5	5
Всього		20	475	-

Джерело: сформовано автором на основі [125]

Узагальнені дані табл. 2.2, що відображають ситуацію в цій сфері проілюстровано на рис. 2.4. З даних, поданих на рисунку можна зробити висновок стосовно зайнятості населення в тій чи іншій сфері діяльності соціальних підприємств. Наприклад, на виробництві побутової хімії задіяно двох працівників, у сфері купівлі-продажу нерухомості – 11, на виробництві текстилю та одягу – 186, в торгівлі сільськогосподарською продукцією – 56. В цьому переліку, на жаль, відсутня така категорія підприємств, як сільськогосподарські. Тобто, ті підприємства, які є основними роботодавцями у сільській місцевості. І саме цей сегмент соціального підприємництва варто всебічно розвивати та в перспективі створювати сприятливі умови для розвитку даного виду підприємництва саме на таких територіях. Так як від відродження сільських територій залежить і відновлення обсягів сільськогосподарського виробництва обсягів наближених до довоєнних, задля максимального забезпечення належного рівня соціально-економічного забезпечення населення усіх категорій та верств.

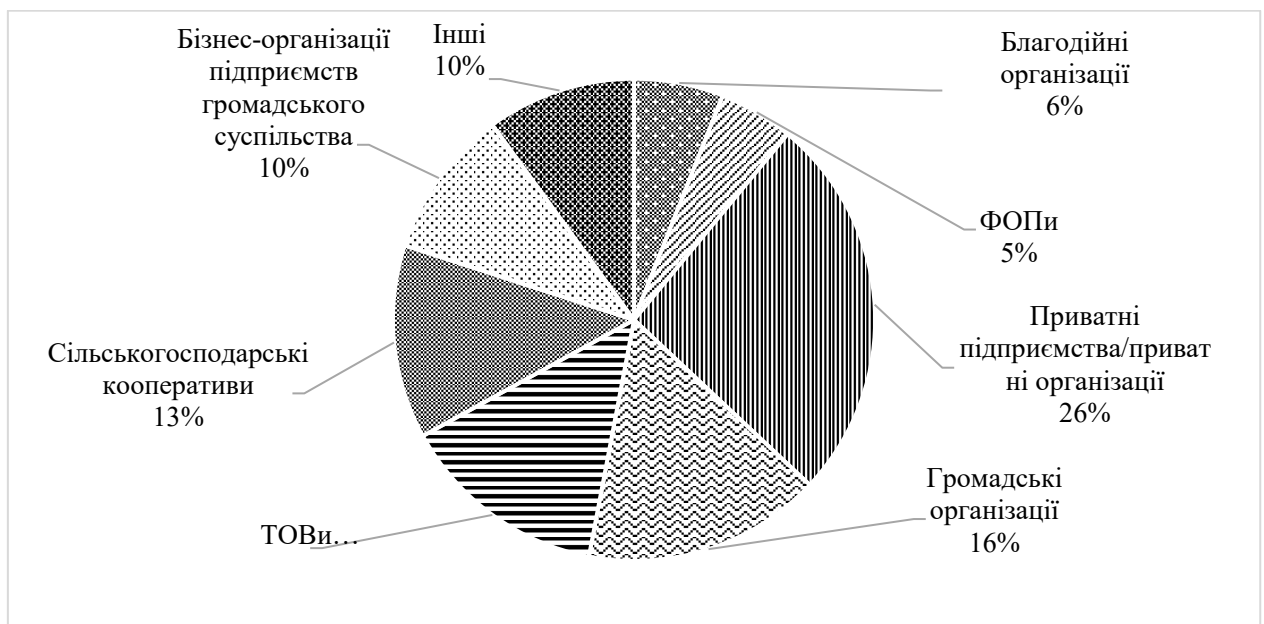
Рис. 2.4. Розподіл соціальних підприємств за видами товарів/послуг (за чисельністю зайнятих осіб)

Джерело: сформовано автором за даними [125]

Спеціалізація соціальних підприємств є доволі широкою, а от щодо наповненості таких підприємств якісними кадрами виникають проблеми. Основною з таких проблем є відсутність відповідної кваліфікації кадрів, а також недостатня фінансова забезпеченість цих підприємств, що впливає на рівень соціального забезпечення вказаних працівників.

Результати дослідження (див. табл. 2.2.) не відображають цілісну ситуацію у сфері соціального підприємництва. Проте на їх основі можна зробити висновок про рівень поінформованості підприємців і громадян стосовно чинних соціальних ініціатив, програм, проектів, а також стосовно напрямів діяльності соціальних підприємств, які взяли участь у програмі, їх організаційно-правову форму та форму власності [125].

В попередньому розділі було визначено, що Законодавство України сформовано несприятливо до розвитку соціального бізнесу та є не достатньо врегульованим. Хоча і перешкод для його формування та розвитку не створює. Тому ініціатори та майбутні керівники соціальних підприємств визначають найбільш вдалу організаційно-правову форму для здійснення підприємницької діяльності, враховуючи особливості її ведення. Аналіз звіту «Соціальне підприємництво в Україні: Економіко-правовий аналіз», який було підготовлено експертами в галузі права, економіки та соціально-політичних наук на замовлення проекту «EU4Youth – Розкриття потенціалу молодих соціальних підприємців в Молдові та Україні» акцентує увагу на тому, що в Україні функціонує близько 1000 соціальних підприємств, найбільша частка з яких (26 %) – приватні підприємства (приватні організації). Найменший сегмент (5 %) займають фізичні особи-підприємці [126] (рис. 2.5).

Рис. 2.5. Структура СП в Україні за організаційно-правовою формою [125]

Сільськогосподарські підприємства у цьому переліку становлять лише 13%. Це свідчить про наявність такої проблеми, як відсутність у підприємців та інвесторів зацікавленості у вкладенні коштів у заснування бізнесу в сільській місцевості. Для вирішення цієї проблеми необхідні чіткі дії з боку

держави, направлені на покращення законодавства у цій сфері, поліпшення інвестиційного клімату та розробка низки заохочувальних заходів.

В сучасних умовах дослідження у сфері розвитку соціального забезпечення населення воюючої України здійснюються низкою міжнародних організацій у межах грантових програм та вітчизняними науковцями. Узагальнення та систематизація результатів їх досліджень дозволяє здійснювати оцінку рівня розвитку зокрема соціального підприємництва [131].

Започаткування соціального бізнесу в умовах сільських територій, також потребує розробки та реалізації грантових програм. Гранти на ведення соціального бізнесу в аграрній сфері допомогли б вирішити питання працевлаштування людей з обмеженими фізичними можливостями. Також вони можуть посприяти підприємцям у прагненні вирішення соціальних проблем окремих громад, таких як забезпечення пасажирських перевезень, надання послуг з телекомунікацій.

Конкретні прояви трансформацій у галузі соціально-відповідального бізнесу пов'язані зі специфікою та сферою діяльності бізнес-суб'єктів, рівнем організаційної зрілості підприємств, ступенем імплементації соціально-відповідальних практик, забезпеченням відповідною ресурсною базою для їх впровадження [136].

Корпоративна соціальна відповідальність (КСВ) українського бізнесу зазнала радикальної трансформації, частково формуючи прикладні засади для подальшого ініціювання розвитку соціального підприємництва, як самостійного виду підприємницької діяльності. Зокрема, виокремлено основні сфери, ключові завдання, визначено бар'єри та перешкоди для розвитку СП, вивчення природи яких дасть можливість успішно реалізувати більшість ініціатив соціального характеру.

Окремі приклади реалізації соціальної відповідальності продиктовані впливом факторів зовнішнього середовища в умовах війни та дії воєнного стану (табл. 2.3).

**Окремі практики реалізації елементів соціально відповідального
бізнесу в умовах війни**

<i>Бізнес-суб'єкти</i>	<i>Компоненти трансформації соціально відповідальності бізнесу в умовах війни</i>
Kernel	Забезпечення продовольчої безпеки та надання допомоги українській армії й постраждалим від війни; фінансування споряджень та всього необхідного для виконання бойових завдань чотирьох військових бригад ЗСУ; реалізація проєкту підтримки поранених бійців у шпиталях співробітниками компанії, передача спеціально підготовлених пакунків «Відновлення»
МХП	Реалізація програми «МХП Поруч», яка надає індивідуальний супровід та комплексну підтримку військовим, ветеранам та їх родинам як на рівні компанії, так і в громадах; створення Центру взаємодії із військовими і ветеранами; підтримка розвитку місцевих громад у межах благодійних програм, переважно через співпрацю зі стратегічним партнером – Благодійним фондом «МХП-Громаді»; створення у 2023 р. відділу психічного здоров'я з метою надання психологічної допомоги співробітникам.
ТОВ «Нова Пошта»	Реалізація програми «Гуманітарна пошта України»; допомога бізнесу в перевезенні обладнання чи продукції під час релокації програми матеріально-технічного забезпечення рятувальних бригад ДСНС; співпраця з органами державної влади з метою надання підтримки у важливих доставках і реалізації низки проєктів.
Restetika	Організація благодійних гастро-вечер в Україні та за кордоном, кошти від яких спрямовуються на допомогу ЗСУ.
ТОВ «Загор'є»	Запуск платформи Raise for Ukraine (Raise4UA), яка сприяє реалізації проєктів, зосереджених на певній місії підтримки військових або гуманітарних зусиль в Україні.
Astarta Holding PLC Астарта-Київ агропромхолдинг	Основна діяльність в соціальній сфері – подолання наслідків війни. Для цього агрохолдинг запустив гуманітарну екосистему, основним інструментом якої стала платформа Common Help UA. Також було створено 8 гуманітарних хабів (831 тис. українців отримали допомогу, 30 000 тонн гуманітарних вантажів), підтримка ЗСУ, <i>сприяння розвитку регіонального підприємництва (грантові програми: «Курс на Незалежність», «Сміливі», «Крила») – 570 підприємців отримали допомогу для створення робочих місць.</i>
UkrLandFarming	Логістична підтримка щодо доставки гуманітарних вантажів соціально-незахищеним верствам населення та ЗСУ, систематична допомога ЗСУ (техніка, продовольство тощо) та мобілізованим працівникам і їх сім'ям, особливо дітям.

Джерело: сформовано автором на основі [124, 279, 280]

Окрім того, подальше систематичне поглиблення соціально-економічної кризи в країні, зокрема, на сільських територіях, створює все нові проблеми та виклики як на національному так і на локальному рівнях, що потребує системних рішень та підходів до ведення підприємництва в соціальній сфері.

В умовах повномасштабної агресії фокус КСВ та СП змістився з класичного сталого розвитку та екології на стратегічну соціальну стійкість, яка безпосередньо інтегрована в забезпечення національної безпеки та життєдіяльності країни (рис. 2.6).

1) Перехід до оборонної підтримки.

- Діяльність ключових компаній набула рис «мілітаризованої КСВ». Великий агробізнес (Kernel, МХП) тепер не лише гарантує продовольчу безпеку, а й виконує функції стратегічного тилу. Прикладом є Kernel, який фінансує спорядження цілих військових підрозділів, напряду підтримуючи оборонний комплекс.

2) Логістика як критична інфраструктура.

- «Нова Пошта» перетворила свою логістичну мережу на життєво необхідний суспільний сервіс. Програми: «Гуманітарна пошта України», допомога з релокацією бізнесу, а також забезпечення ДСНС та державних органів доводять, що комерційні компетенції стали інструментом державної стійкості та гуманітарного захисту.

3) Системна ветеранська реінтеграція.

- Зростає усвідомлення психосоціальних наслідків війни. МХП ініціював перехід від ситуативної допомоги до комплексного ветераноцентричного підходу (програма «МХП Поруч», Центри взаємодії, відділ психічного здоров'я). Це свідчить про те, що КСВ тепер включає комплексну підтримку ментального здоров'я та реінтеграцію військових, визнаючи травму війни як суспільний виклик.

4) Інноваційний фандрейзинг.

- Менші компанії (Restetika, ТОВ «Загор'є») активно впроваджують креативні та демократичні механізми збору коштів. Від міжнародних «гастро-вечер», до створення цифрових платформ-хабів (Raise4UA) – ці ініціативи розширюють коло донорів.

Рис. 2.6. Основні напрями зміни КСВ українського бізнесу в умовах війни

Джерело: узагальнено автором

Одними із вдалих, з прикладної точки зору для розвитку соціального підприємництва, є Kernel та МХП – компанії, структурні підрозділи яких функціонують в сільській місцевості. Основна маса їхніх працівників –

мешканці сільських територій. При започаткуванні діяльності в тому чи іншому селі, вони втілювали в життя певні ініціативи соціального характеру (насамперед, інфраструктурні об'єкти) – наприклад ремонт доріг, сільських шкіл, будинків культури. Ще одним кроком соціальної підтримки є допомога родинам працівників, які проходять службу у лавах ЗСУ, загинули при виконанні бойового завдання або отримали поранення.

Основними напрямками діяльності соціальних підприємств в Україні залишаються працевлаштування вразливих груп та фінансування соціальних послуг та підтримку громадських ініціатив. Найбільше підприємств працює саме у сфері зайнятості (91), значно менше — у сфері екології (5). Серед інших сфер — реабілітація ветеранів, благодійність та освітні програми [132].

Джерела фінансування включають власні доходи, гранти, кредити, спонсорські та благодійні внески, а також кошти бюджетів і інвестиції засновників. Прибуток може спрямовуватись на реінвестування, повністю використовуватися на соціальні цілі або поєднувати обидва підходи.

Державної підтримки соціального підприємництва в Україні поки немає, але потенційними інструментами можуть бути доступне кредитування, податкові пільги та створення сприятливих умов для бізнесу [132].

Ефективність діяльності соціальних підприємств доцільно оцінювати як за економічними, так і за соціальними результатами, так як соціальне підприємництво поєднує риси бізнесу та благодійності, виконуючи соціальну місію та виступає інноваційним механізмом підвищення добробуту населення.

Обмежені можливості держави та загострення соціальних проблем стимулюють пошук нових джерел фінансування, серед яких важливу роль можуть відігравати соціальні підприємства. За відсутності законодавчої бази їх розвиток частково відображено у «Єдиному каталозі соціальних підприємств», створеному Молодіжним центром «СОЦІУМ-XXI». У 2008–2017 рр. було в Україні зареєстровано 112 соціальних підприємств, причому більшість із них в період 2015–2016 рр. [125].

Центр також сформував критерії, за якими організації можуть бути віднесені до соціальних: працевлаштування вразливих груп, використання прибутку на статутні або соціальні цілі, підтримка окремих категорій населення чи громадських ініціатив.

Динаміка останніх довоєнних років свідчить про швидке зростання кількості таких підприємств, особливо у період соціально-економічної нестабільності 2014–2016 рр. Найчастіше соціальні підприємці обирали форми ФОП (25%), приватного підприємства (15%) та громадської організації (13%). Також поширені були (і залишаються за підсумками останніх років) кооперативи, ТОВ, підприємства об'єднань громадян і благодійні організації [125].

Можливість вільно обирати організаційно-правову форму дозволяє соціальним підприємствам адаптувати модель діяльності й оподаткування та еволюціонувати від ініціатив громадських організацій до повноцінних бізнес-структур.

В Україні соціальні підприємства працюють у різних сферах, однак найбільше з них займаються реалізацією сільськогосподарської продукції та реабілітаційними послугами для людей з інвалідністю, а також сприяють працевлаштуванню молоді. Частина СП поєднує кілька напрямів діяльності, виробляє продукцію або надає послуги (швейне виробництво, харчування, освіта, столярні роботи). Також поширені заклади харчування, благодійні крамниці, туристичні та консалтингові проєкти. Загалом СП охоплюють найважливіші потреби суспільства й активно розширюють спектр соціальних послуг [133; 134].

Ключовою рисою СП є орієнтація на соціальний ефект — зниження безробіття, підтримка вразливих груп, розвиток культури чи освіти. Часто підприємства поєднують економічну діяльність із соціальною місією, що підвищує результативність (наприклад, ресторани, де працюють люди з інвалідністю, а прибуток іде на соціальні проєкти). Найпоширенішими

напрямами є продаж власної продукції, працевлаштування вразливих груп та підтримка соціальних ініціатив [136].

Більшість соціальних підприємств орієнтується саме на створення робочих місць для людей із вразливих категорій. Переважна кількість СП - малі структури: у 78 підприємствах працює до 5 осіб, у 26 - 6 - 10, у 15 – 11 - 20, і лише 4 СП мають понад 100 працівників. У середньому одне СП забезпечує роботою близько 6 осіб. Таким чином, 91 підприємство, орієнтоване на працевлаштування вразливих груп, потенційно створює до 546 робочих місць. Це знижує витрати держави на допомогу по безробіттю та збільшує податкові надходження.

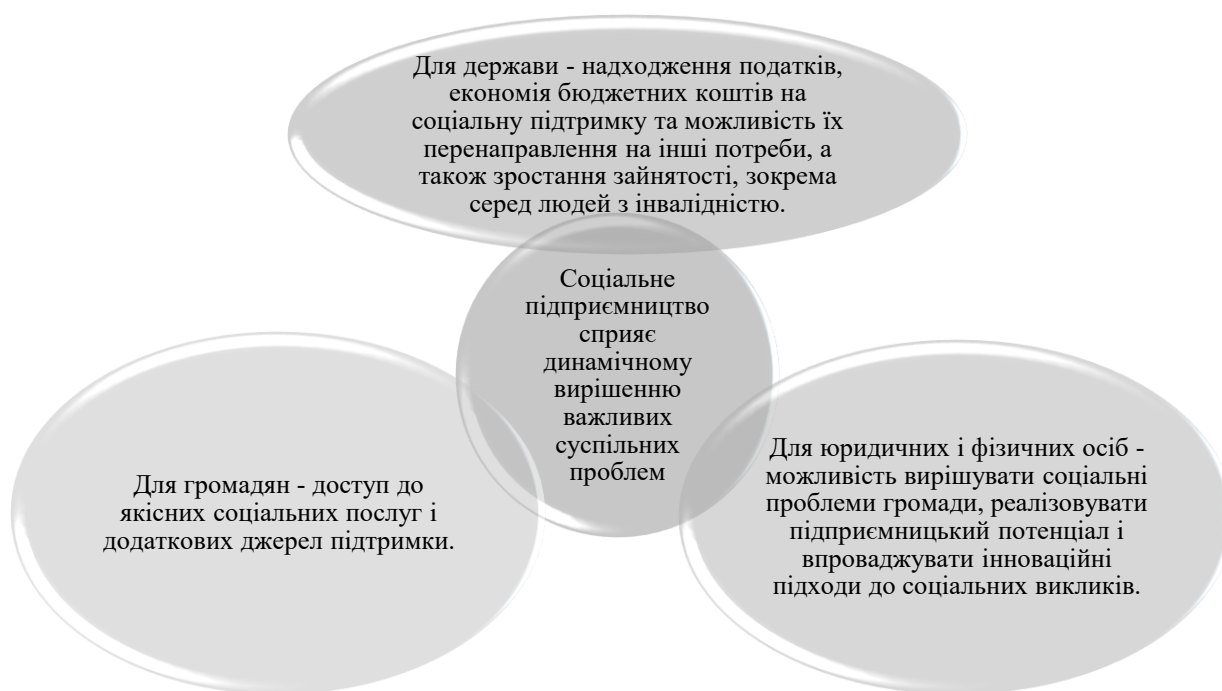
Фінансування СП здебільшого базується на власних доходах ($\approx 75\%$), грантах і спонсорській підтримці ($\approx 15\%$) та кредитах ($\approx 10\%$). Високі кредитні ставки обмежують залучення позикових коштів, хоча доступні кредити могли б стимулювати розвиток підприємств. Додатковими джерелами є благодійні внески, інвестиції засновників та нематеріальна підтримка партнерів.

Лише 23 СП відкрито публікують фінансову звітність. У 2014 році їх сукупний прибуток становив 924 тис. грн, у 2015 році - 866 тис. грн. Попри незначне зниження загального показника, у більшості підприємств прибуток зріс, що свідчить про перспективність моделі. Прибуток зазвичай спрямовується на реінвестування та соціальні програми; у перші роки діяльності частка витрат на соціальні цілі становить близько 24–26%.

Соціальні підприємства можуть обирати будь-яку форму оподаткування — спрощену або загальну. Серед них 29% працювали на загальній системі, 25% мали статус неприбуткових організацій, 22% застосовували спрощену систему (єдиний податок, третя група) і 19% - другу групу. Лише одне підприємство перебувало на першій групі. Ще шість СП повідомили про використання інших режимів, зокрема податкових пільг чи фіксованого сільськогосподарського податку. Загалом це свідчить про те, що наразі відсутні спеціальні умови для функціонування соціальних підприємств та діють вони як і всі інші підприємницькі суб'єкти.

Оцінювання діяльності СП ґрунтується переважно не на прибутковості, а на досягненні соціального ефекту. У 2016 році найбільш поширеним показником ефективності була кількість працевлаштованих осіб (29 СП). Далі - кількість клієнтів (28), результати опитувань і відгуків (26), якість і обсяг наданих послуг (19). Водночас 22 СП не проводили оцінювання соціального впливу, а 9 не надали відповіді [137].

Ефективна діяльність соціальних підприємств важлива для всіх учасників фінансових відносин: держави, засновників та отримувачів соціальних послуг (рис.2.7).

Рис. 2.7. Ефект СП для учасників системи

Джерело: узагальнено автором

На старті будь-який бізнес потребує фінансування, і соціальні підприємства не є винятком. Часто їм потрібна підтримка протягом усього періоду діяльності, адже їхня мета - не прибуток, а створення соціальної цінності [136].

Оскільки в Україні немає окремого законодавства для соціальних підприємств, держава підтримує їх опосередковано - через можливість працювати в інших організаційно-правових формах (громадські організації,

благодійні фонди, неприбуткові структури, підприємства на загальній чи спрощеній системі оподаткування). Така підтримка проявляється у вигляді податкових пільг, доступу до дешевих кредитів, створення сприятливих умов для роботи й популяризації діяльності соціальних підприємств, а також допомоги у залученні міжнародних грантів.

Соціальні підприємства, створені громадськими чи благодійними організаціями, звільняються від податку на прибуток. Законодавство дозволяє таким організаціям вести бізнесову діяльність за умови, що вона передбачена статутом, відповідає їхній місії, не спрямована на отримання прибутку, а доходи не розподіляються між засновниками. Якщо ж СП засноване фізичною або юридичною особою, воно не має податкових пільг. Попри це, найпоширенішою формою серед українських соціальних підприємств залишається ФОП [138].

До 24 лютого 2022 року більшість бізнес-структур в Україні спрямовували свої зусилля на надання певної допомоги внутрішньо переміщеним особам, Збройним силам України, медичним, освітнім закладам. Але, це не була основна мета їх діяльності, а певні моральні зобов'язання перед суспільством. Таку форму і мав прояв соціально-відповідального бізнесу.

Багато СП створюють робочі місця для вразливих груп (внутрішньо переміщені особи, люди з інвалідністю, бездомні, жінки, що постраждали від насильства). Відповідно до ст. 169 Податкового кодексу, працівники з інвалідністю 1–2 груп мають право на податкову соціальну пільгу, що частково зменшує навантаження на роботодавця.

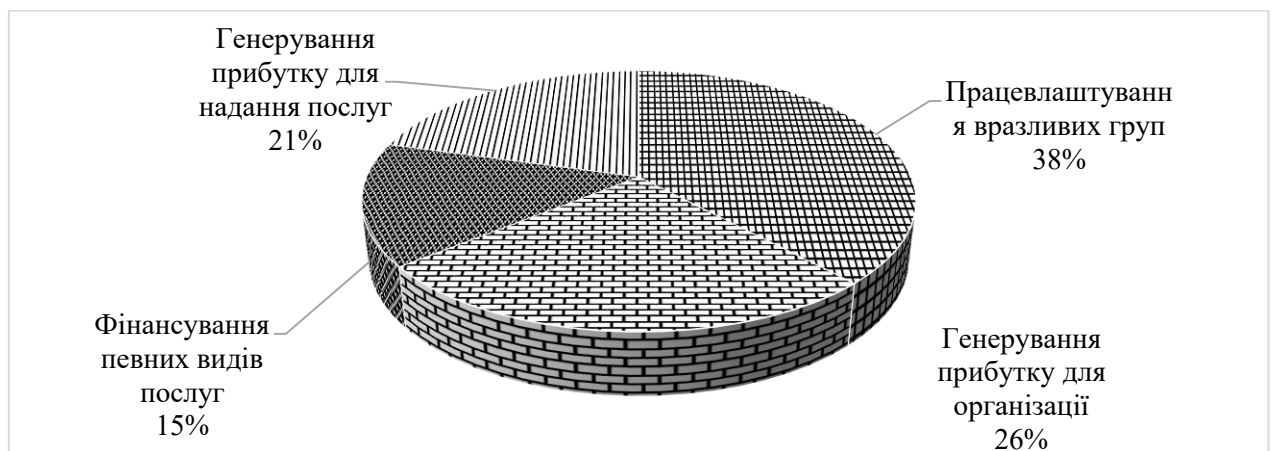
Запровадження спеціальних податкових пільг для СП, на нашу думку, може бути ризикованим, оскільки створить підґрунтя для появи псевдосоціальних бізнесів, які прагнутимуть лише податкових переваг. Натомість робота у конкурентному ринковому середовищі сприяє становленню СП як повноцінних економічних суб'єктів. Більш ефективною підтримкою держави є надання грантів, тобто інвестицій у розвиток

підприємств, що вирішують соціальні проблеми, замість постійного фінансування соціальних виплат [139].

Як зазначає Б. Дрейтон, сучасний підприємець прагне не лише прибутку, а й створення суспільної цінності. Саме тому міжнародні організації активно підтримують СП. Серед них - Western NIS Enterprise Fund, Skoll Foundation, The Social Enterprise Fund, UnLtd, Ashoka, фонд «Відродження», Британська Рада та ін. Частина цих організацій має підтримку соціального підприємництва як один із напрямів, інші - як головну місію [131].

Міжнародна підтримка охоплює гранти, пільгові кредити, консультації та наставництво. Багато СП прагнуть отримати гранти, хоча пільгові кредити часто ефективніші, адже мотивують підприємства розвиватися та генерувати прибуток для повернення коштів. Водночас гранти мають переваги (безповоротність, дешевизна ресурсів, відсутність подальших зобов'язань) і недоліки (цільове використання, звітність, висока конкуренція). В Україні гранти формують частину фінансування 38% соціальних підприємств.

Кредитування також є важливою формою підтримки, але ставити СП і комерційні підприємства в однакові умови - недоцільно, оскільки їхні цілі різні. Саме тому програма соціального фінансування WNISEF розробила механізм надання соціальним підприємствам пільгових кредитів у співпраці з банками-партнерами.

Рис. 2.8. Структура соціального підприємництва за видами діяльності

Джерело: узагальнено автором

Якщо проводити аналіз соціальних підприємств відносно видів економічної діяльності, то слід зазначити, що найбільша частка припадає насамперед на працевлаштування вразливих груп – 35%, друге місце посідає генерування прибутку для організації, що становить 24%. Фінансування деяких видів послуг охоплює 14%, а генерування прибутку для надання послуг набагато більше – 19% (див. рис. 2.8).

З метою розвитку даного напрямку в Україні діє проект «Соціальне підприємництво: досягнення соціальних змін за ініціативою “знизу”». Він є наймасштабнішим в Україні проектом, направленим на розвиток соціального бізнесу [132]. Вектор даного проекту направлений на розвиток професійного потенціалу соціальних підприємців, формування суспільної думки, облаштування екосистеми для розвитку. Особливий акцент зроблено на підвищення рівня соціального захисту населення, що є одним із головних завдань і період криз [139].

За умов відтоку кадрів, відкритим залишається збереження людського капіталу та, зокрема, молоді. У червні 2024 року в межах ініціативи EU4Youth, а саме проекту «Відновлення через соціальне підприємництво», було реалізовано дослідження, присвячене вивченню ставлення української молоді до соціального підприємництва. Джерелом даних для цього аналізу слугувало анонімне онлайн-анкетування, участь у якому взяли колишні слухачі освітніх програм JA Ukraine різних років випуску [137]. Найбільшу частку молоді аудиторії опитування охопило в західних областях України - 46% респондентів, в центральних – 28%, в східних та південних – 23% та 3% відповідно [135], а за гендерною ознакою переважали жінки та дівчата – 73%, за віком – до 25 років (88% в цілому, з яких 45% - до 18 років).

Дане опитування з одного боку свідчить про більшу зацікавленість у соціальному підприємстві молоді із заходу України. Хоча з іншого боку, така цифра може бути результатом міграційних процесів у результаті збройної агресії, які на молодь також вплинули.

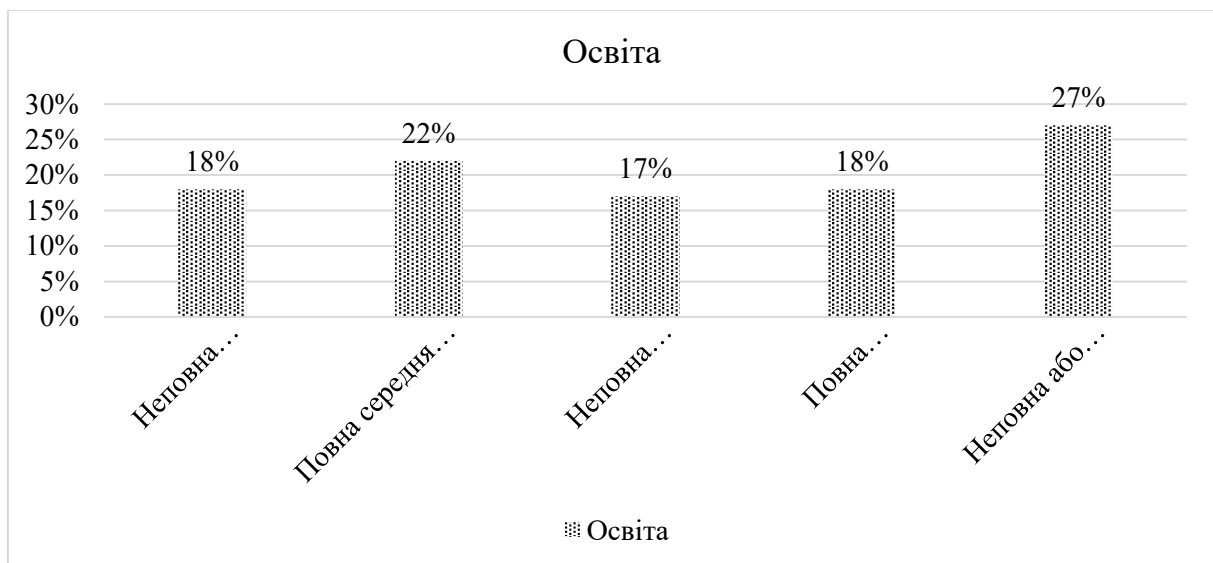
Показники та види зайнятості учасників опитування наведено на рисунку 2.9.

Рис.2.9. Види зайнятості учасників опитування [137]

Виходячи з нижче поданих даних, можна дійти висновку стосовно того, що більшість сучасної української молоді як правило поєднує навчальний процес із трудовою діяльністю, або ж з пошуком роботи.

Розподіл респондентів за рівнем освіти наведено на рисунку 2.10.

Рис.2.10. Наявність освіти у респондентів [137]

Значна частина опитуваних має повну професійно-технічну, неповну або повну вищу освіту, що певним чином свідчить про рівень їхньої професійної підготовки.

Разом з тим існує проблема поінформованості про соціальне підприємництво та обізнаності з його специфікою. 41% учасників опитування відповіли, що раніше ніколи не чули про соціальне підприємництво. Знайомі з цим терміном 59% опитуваних. Попри заяви частини респондентів про те що вони знайомі з цією термінологією, чіткого визначення цього терміну вони надати не змогли [137].

Сорока семи відсоткам опитуваних ніколи не доводилось стикатись з діяльністю соціальних підприємств. 20% чули про соціальне підприємництво та соціальний бізнес з інформації у ЗМІ. 33% опитуваних зазначили, що знають про соціальні підприємства, що діють в їхньому або інших регіонах України. Найбільш яскравим фактом, що вказує на проблеми з обізнаністю молоді в цій сфері, є те, що навіть опитувані з останньої групи не змогли назвати соціальні підприємства, про які вказували що вони їх знають[138].

Щодо готовності започаткувати соціальне підприємство та розпочати соціальний бізнес дані наведено на рисунку 2.11.

Рис. 2.11. Ставлення до перспективи започаткування та працевлаштування в соціальному підприємстві [137]

Найпривабливішими умовами стосовно заснування соціального підприємства чи роботи в ньому названо такі:

- можливість заробітку та надання допомоги іншим;
- шанс змінити суспільство на краще;
- підтримка вітчизняного бізнесу.

Чинники недовіри до соціального підприємництва наведено на рис. 2.12.

Рис. 2.12. Причини недовіри до соціального підприємництва [137]

Ризиків відкриття соціального підприємства в Україні наведено в таблиці.

Таблиця 2.4

Причини ризику відкриття соціального підприємства в Україні на думку респондентів [138]

Причина	Частка, %
Довготривала війна	65%
Дефіцит електроенергії	59%
Підвищення податків	51%
Разом з тим:	
Низька купівельна спроможність населення	43%
відсутність емпатії в суспільстві	33%
Конкуренція з:	
Іншими підприємствами, що надають товари безкоштовно	19%
Організаціями що надають послуги безкоштовно	13%

При здійсненні оцінки галузей та регіонів для започаткування соціального підприємства, результати опитування наведено нижче.

Результати опитування стосовно сфери діяльності майбутніх підприємств показано на рисунку.

Рис. 2.13. Сфери діяльності майбутніх соціальних підприємств [137]

Стосовно регіонального розташування дані опитування наступні:

- 49% респондентів воліли б розташувати свій бізнес у місцях власного проживання;
- 36% опитуваних є прихильниками онлайн-бізнесу, так як вважають що це дасть можливість охопити аудиторію клієнтів з різних регіонів;
- 15% опитуваних орієнтуються на місця більш компактного та масового проживання людей.

Респонденти чітко визначили, що продуманий бізнес-план (або бізнес-модель) і високомотивована команда є найважливішими елементами для успіху соціального підприємства. Ці два фактори отримали значно вищі оцінки порівняно з усіма іншими варіантами.

На наш погляд, такі дослідження є не просто корисними для аналізу можливостей та перспектив розвитку соціального підприємництва в Україні, а й мають проводитись на постійній основі та з певною періодичністю. Основними проблемами розвитку соціального підприємництва, на наш

погляд, є нормативно-правова невизначеність даного виду підприємницької діяльності і, як наслідок, відсутність певних преференцій та стимулів. Хоча зі сторони суспільства, зокрема молоді, є зацікавленість щодо розвитку даного виду підприємницької діяльності.

2.2. Оцінка макро- та мікросередовища для розвитку соціального підприємництва на сільських територіях

Соціальне підприємництво розглядається як економічна модель, що спрямована на розв'язання соціально значущих проблем через підприємницьку діяльність [138]. Окрім того, розвиток даного виду підприємництва варто розглядати з позиції інноваційної [139], враховуючи ті принципи, що закладені в такий вид діяльності.

Основні принципи такої діяльності передбачають наступне: - основний орієнтир на соціальний ефект - створення робочих місць, розвиток громад, екологічна відповідальність; - використання отриманого прибутку на соціальні ініціативи на певній сільській території; - інклюзивний підхід, що передбачає залучення вразливих категорій населення. В період війни та в перший період повоєнного відновлення це матиме стратегічне значення через потреби адаптації як ВПО так і учасників бойових дій до соціуму [142; 143].

Таким чином, роль соціального підприємництва у відновленні сільських територій полягає, насамперед, у: забезпеченні зайнятості та інтеграції ВПО та ветеранів у місцеву економіку; відновленні та розширенні локальних виробництв; покращенні соціальних послуг на території громад, що постраждали від війни; розвитку кооперативів та кластерних ініціатив як механізму економічного пожвавлення регіонів.

Розвиток соціального підприємництва в Україні на сьогодні стримується викликами та загрозами обумовленими війною. Усі їх можна згрупувати за напрямками (табл.2.5).

Стримуючі фактори розвитку соціального підприємництва в Україні

Група факторів	Складові
Економічні виклики:	Втрата фінансових ресурсів через руйнування бізнесів і скорочення ринків збуту;
	Високі витрати на відновлення виробництва та логістики;
	Недостатній рівень інвестицій та обмежений доступ до кредитування.
Соціальні виклики:	Зростання рівня безробіття та трудової міграції;
	Соціальна напруженість через зміну демографічного складу громад;
	Обмежені можливості для отримання освіти та професійного навчання.
Інституційні виклики:	Відсутність законодавчих норм, що чітко регулюють діяльність соціальних підприємств;
	Складні бюрократичні процедури для отримання державної підтримки;
	Недостатня поінформованість населення щодо можливостей соціального підприємництва.

Джерело: узагальнено автором

Попри складні обставини, соціальне підприємництво має значний потенціал для відновлення економічної активності в сільських громадах. Основні напрями його розвитку включають ряд аспектів (рис.2.14):

Сільськогосподарські соціальні підприємства та кооперативи	Виробничі та ремісничі ініціативи	Екотуризм та використання «зелених» технологій	Освітні та інноваційні проекти
<ul style="list-style-type: none"> Вирощування екологічно чистої продукції, створення переробних підприємств. Кооперативні моделі бізнесу, що забезпечують зайнятість ветеранів та ВПО. 	<ul style="list-style-type: none"> Запуск соціальних майстерень із виробництва ремісничих виробів (текстиль, деревообробка, кераміка). Виготовлення екологічної упаковки, меблів та інших товарів із місцевої сировини. 	<ul style="list-style-type: none"> Розвиток агротуризму як додаткового джерела доходу для громад. Використання відновлюваних джерел енергії для сталого розвитку. 	<ul style="list-style-type: none"> Запровадження навчальних програм із соціального підприємництва. Підтримка інкубаторів для стартапів у сфері соціального бізнесу.

Рис.2.14. Напрями розвитку соціального підприємництва в Україні у воєнний та повоєнний періоди

Джерело: узагальнено автором

Для успішного розвитку соціального підприємництва необхідно забезпечити реалізацію кількох ключових складових. По-перше, важливим

фактором є фінансова підтримка, яка може включати гранти, державні субсидії та пільгові кредити. По-друге, значну роль відіграють освітні програми, зокрема тренінги для підприємців та навчальні ініціативи, спрямовані на підвищення їхньої компетенції. По-третє, необхідні законодавчі зміни, що передбачають правове врегулювання статусу соціальних підприємств для забезпечення їхнього ефективного функціонування. Нарешті, важливим аспектом є міжнародне співробітництво, що передбачає залучення допомоги міжнародних організацій [144-146].

Отже, соціальне підприємництво є потужним механізмом для сталого розвитку сільських територій України у воєнний та післявоєнний період. Воно не лише створює нові робочі місця та підтримує вразливі групи населення, а й сприяє зміцненню місцевої економіки. Для його ефективного розвитку потрібна комплексна підтримка з боку держави, міжнародних партнерів та місцевих громад [144]. Формування подальшої стратегії розвитку соціального підприємництва слід розглядати з точки зору трансформаційних змін обумовлених війною та специфікою кожної з сільських громад.

Окрім того, потребує уточнення викликів та загроз, що існували до війни та розмежування наявних й визначення потенційних загроз (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Порівняльний аналіз загроз та викликів для розвитку соціального підприємництва на сільських територіях в Україні (довоєнний та воєнний періоди)

Загрози та виклики у довоєнний період	Загрози та виклики у воєнний та перший повоєнний періоди
Соціальне підприємництво	
1. Відсутність конкретного законодавчого визначення та спеціалізованого закону про соціальне підприємництво;	1. Потреба у працевлаштуванні, соціальному забезпеченні та адаптації сотень тисяч ветеранів, учасників бойових дій та людей, що отримали інвалідність внаслідок війни ;
2. Незначний доступ до традиційних банківських кредитів та значна залежність від грантів;	2. Потреба у відновленні або релокації підприємств, що були зруйновані, або зазнали пошкоджень в наслідок бойових дій;
3. Слабкий рівень поінформованості споживачі,	3. Жорстка конкуренція в боротьбі за отримання доступу до обмежених фінансових

Загрози та виклики у довоєнний період	Загрози та виклики у воєнний та перший повоєнний періоди
<p>інвесторів та чиновників про сутнісні механізми та цінності соціального підприємництва;</p> <p>4. Нестача кваліфікованих спеціалістів, які могли б поєднати навички бізнесової діяльності з поглибленою соціальною експертизою;</p> <p>5. Вагомі бюрократичні перешкоди, ускладнена надлишковими вимогами звітність для громадських організацій.</p>	<p>ресурсів, що спрямовані на відновлення країни, в тому числі серед представників великого бізнесу;</p> <p>4. Міграційні процеси (неповернення частини біженців) та "вимивання" кваліфікованих кадрів;</p> <p>5. Низька платоспроможність населення протягом тривалого періоду, особливо у постраждалих регіонах;</p> <p>6. Значне збільшення кількості випадків психічних розладів та ПТСР серед населення;</p> <p>7. Вплив політичної ситуації, залежність від швидкості розмінування територій та рівня корупції при розподілі коштів на відновлення.</p>
Соціальне підприємство на сільських територіях	
<p>1. Слабкість структури сільського самоврядування та інфраструктурна ізоляція;</p> <p>2. Відтік молоді та старіння населення;</p> <p>3. Хоч і придатне для експлуатації, але застаріле обладнання.</p> <p>4. Катастрофічно поганий стан дорожнього сполучення та відсутність стабільного зв'язку та інтернету;</p> <p>5. Значна залежність від грантового фінансування та обмежений доступ до кредитів;</p> <p>6. Проблеми із працевлаштуванням традиційних вразливих груп населення;</p> <p>7. Сезонність заробітків та залежність виробництва від агросектору.</p>	<p>1. Руйнування інфраструктури села, забрудненість місцевості нерозірваними снарядами, ракетами та неспрацювавшими активними мінами;</p> <p>2. Проблема в потребі реінтеграції ветеранів та внутрішньо переміщених осіб та відтоці кваліфікованих кадрів;</p> <p>3. Знищені ферми, техніка та забруднення земель вибухонебезпечними предметами;</p> <p>4. Проблеми з логістикою, що спричинені руйнуванням доріг, складів та іншої логістичної інфраструктури;</p> <p>5. Значна потреба у інвестиціях на відновлення та висока конкуренція у боротьбі за ресурси;</p> <p>6. Інтеграція ветеранів та осіб, що постраждали від війни;</p> <p>7. Низька платоспроможність населення у постраждалих регіонах + конкуренція з гуманітарною допомогою.</p>

Джерело: узагальнено автором за [147; 148; 149]

Для більш детального опису усіх можливих факторів, що впливають на функціонування соціальних підприємств у воєнний період слід виконати аналіз [150].

Задля більш детального аналізу факторів, що сприяють або стримують розвиток соціального підприємництва на сільських територіях проведемо PESTLE-аналіз - це інструмент для аналізу зовнішнього бізнес-середовища. Він включає політичні (Political), економічні (Economic), соціальні (Social), технологічні (Technological), юридичні (Legal) аспекти та екологічні фактори або їх ще називають фактори зовнішнього середовища (Environmental) [151].

PESTEL-аналіз для соціального підприємництва на сільських територіях у воєнний період

Фактори		Опис фактору / Вплив на ринок	Оцінка впливу фактору
P	Політичні		
1	Воєнний стан та безпекове становище	Обмеження на здійснення діяльності, впровадження комендантської години, ризик виникнення руйнувань	Негативне: непрогнозованість, відсутність можливості довгострокового планування
2	Міжнародна допомога	Надходження значних обсягів фінансової та технічної підтримки від міжнародних донорів.	Позитивне: започаткування грантових програм, метою яких є підтримка ВПО, ветеранів та відновлення
3	Державні програми релокації	Допомога у переміщенні бізнесу (в тому числі соціальних підприємств) у більш безпечні регіони	Позитивний вплив: зниження ризиків; Негативний вплив: Перебудова логістичної системи та потреба в адаптації на новому місці.
4	Політична воля до відновлення	Можливість спрощення механізму дозвільних процедур та надання пільг підприємствам, що функціонують у галузі відбудови та соціальної інтеграції	Позитивний: підвищення темпів відновлення економіки та країни в цілому та поліпшення соціально-економічного становища громадян
E	Економічні		
1	Інфляція та збільшення витрат	Зниження вартості національної валюти, стрибок цін на сировину, енергоносії та логістику.	Негативний: падіння рентабельності, потреба у постійному підвищенні цін.
2	Падіння платоспроможності	Падіння реальних доходів населення в результаті війни та безробіття	Негативне: падіння попиту на некритичні товари та послуги, які часто виробляють та надають соціальні підприємства
3	Обмеження доступу до банківських кредитів	Високі банківські ризики, підвищення облікової ставки	Негативне: перешкоди для одержання доступних банківських кредитів на розвиток або відновлення
4	Оборонні замовлення	Переорієнтація виробництва на критичні потреби армії та населення (наприклад пошиття одягу, виготовлення продуктів харчування).	Позитивне: Забезпечення стабільного доходу
S	Соціальні		
1	Значна кількість вразливих груп населення	Скорочення чисельності Різке зростання потреби у працевлаштуванні ВПО, ветеранів війни та осіб з інвалідністю	Позитивне: Зростання обсягів соціальної місії та збільшення попиту на послуги соціальних підприємств
2	Кадрова міграція	Відтік кваліфікованих кадрів за кордон та мобілізація чоловіків.	Негативне: дефіцит кадрів, що особливо відчутно у виробничій сфері
3	Зростання солідарності та волонтерського руху	Зростання рівня підтримки суспільством проектів, що спрямовані на допомогу армії та постраждалим	Позитивне: Зростання рівня довіри до соціальних підприємств, перевага у закупівлях, готовність жертвувати
4	Психосоціальні потреби	Зростання кількості випадків ПТСР, посилення тривожності	Позитивне: потреба у доданні до переліку послуг соціальних підприємств психологічної підтримки

Продовження таблиці 2.7

Т Технологічні			
1	Розвиток online-продажів	Зростання ролі електронної комерції та соціальних мереж, як провідного каналу реалізації, через небезпеку відвідування фізичних магазинів, пов'язану з можливістю атаки на місцевість розташування	Негативне: Зменшення кількості часу проведеного поза межами приміщень Позитивне: Економія часу та фізичних сил, для вирішення інших питань та можливість уберегтись від небезпеки
2	Кібербезпека	Зростання ризиків здійснення кібератак на інфраструктуру бізнесу та державні реєстри	Негативне: Потреба у здійсненні додаткових інвестицій спрямованих на захист даних.
3	Технологічна допомога	Надання доступу до сучасних технологій.	Позитивне: одержання програмного забезпечення та обладнання за сприяння міжнародних донорських програм
Л Екологічні фактори			
1	Наслідки війни для екології	Забруднення ґрунтів, води, повітря, знищення лісів та екосистеми	Негативне: Збільшення потреби у перепрофілюванні діяльності соціальних підприємств із надання допомоги населенню на відновлення екології та розмінування
2	Зміна споживацьких пріоритетів	Основна увага приділяється гуманітарним потребам	Позитивне: короткотривале зменшення рівня уваги до екологічно чистих, чи «зелених» продуктів..
3	Енергетична вразливість	Пошкодження енергетичної інфраструктури	Негативне: додаткове фінансове навантаження у вигляді інвестицій у автономні джерела енергії (генератори, сонячні панелі)
Е Законодавчі фактори			
1	Спрощення регулювання	Тимчасова дерегуляція та спрощення дозвільних процедур з метою підтримки економіки.	Позитивне: Пришвидщення процедури реєстрації та початку діяльності
2	Відсутність закону про соціальне підприємництво	Існування довоєнної проблеми – відсутність чітко сформульованого статусу.	Негативне: відсутність можливості отримання державних пільг, що розраховані на соціальне підприємництво, навіть в умовах відновлення
3	Податкові зміни	Часті зміни податкового законодавства (наприклад спричинені імпортом палива та обладнання).	Негативне: відсутність стабільності та потреба в здійсненні процесу постійного моніторингу нормативно-правової бази.

Джерело: сформовано автором

В умовах повномасштабної війни, соціальне підприємництво опинилося на критичному роздоріжжі. З одного боку, масштаби соціальних проблем — від потреби у реінтеграції до гуманітарної допомоги — безпрецедентно зросли, що дає соціальній місії небачений простір для реалізації. З іншого боку, екзистенційні загрози (безпекова ситуація, економічна нестабільність та

порушення ланцюгів постачання) ставлять під питання саме існування бізнесу. Виживання та ефективність таких підприємств на пряму залежать від їхньої гнучкості, здатності швидко перелаштовуватися на задоволення нагальних потреб і вміння ефективно залучати ресурси, зокрема від міжнародних донорів [150].

Оцінка вище перелічених факторів та ступінь їх впливу на стан соціального підприємництва на сільських територіях здійснена за 5-ти бальною шкалою із врахуванням ступеня сили впливу того чи іншого фактора у відповідній групі. Розрахунок та отримані результати подано у табл. 2.8.

Таблиця 2.8

Оцінка результатів проведеного PESTEL-аналіз стану соціального підприємництва на сільських територіях

<i>Чинники впливу</i>	<i>Вага фактору</i>	<i>Оцінка експертів</i>	<i>Середня вірогідність впливу фактору</i>	<i>Зведена оцінка</i>
Політичні фактори 1,00				
Воєнний стан та безпекове становище	0,40	5	5	5
Міжнародна допомога	0,35	5	5	5
Державні програми релокації	0,10	3	3	3
Політична воля до відновлення	0,15	4	4	4
Усього: 1,00				
Економічні фактори 1,00				
Інфляція та збільшення витрат	0,40	5	5	5
Падіння платоспроможності	0,30	4	4	4
Обмеження доступу до банківських кредитів	0,15	3	3	3
Оборонні замовлення	0,15	3	3	3
Усього: 1,00				
Соціальні фактори 1,00				
Значна кількість вразливих груп населення	0,40	5	5	5
Кадрова міграція	0,25	4	4	4
Зростання солідарності та волонтерського руху	0,20	4	4	4
Психосоціальні потреби	0,15	3	3	3
Усього: 1,00				
Технологічні фактори 1,00				
Розвиток online-продажів	0,50	4	4	4
Кібербезпека	0,30	3	3	3
Технологічна допомога	0,20	2	2	2
Усього: 1,00				

Продовження таблиці 2.8

Екологічні фактори 1,00				
Наслідки війни для екології	0,50	5	5	5
Зміна споживацьких пріоритетів	0,20	2	2	2
Енергетична вразливість	0,30	3	3	3
Усього: 1,00				
Законодавчі фактори 1,00				
Спрощення регулювання	0,35	3	3	3
Відсутність закону про соціальне підприємництво	0,45	4	4	4
Податкові зміни	0,20	2	2	2
Усього: 1,00				

Джерело: розраховано автором

Згідно із оцінкою факторів макрооточення та проведеними розрахунками, найбільший вплив на розвиток соціального підприємництва на сільських територіях мають такі фактори як – законодавчі та екологічні.

Зведені дані по аналізу подано у табл. 2.9, а стратегічні рішення подано у таблиці 2.10.

Таблиця 2.9

Узагальнення результатів PESTEL-аналізу для формування основ розвитку соціального підприємництва на сільських територіях України

ПОЛІТИЧНІ		ЕКОНОМІЧНІ	
Фактор	Вага	Фактор	Вага
Воєнний стан та безпекове становище	2,0	Інфляція та збільшення витрат	2,00
Міжнародна допомога	1,75	Падіння платоспроможності	1,20
Державні програми релокації	0,30	Обмеження доступу до банківських кредитів	0,45
Політична воля до відновлення	0,60	Оборонні замовлення	0,45
Всього	4,65	Всього	4,10
СОЦІАЛЬНІ		ТЕХНОЛОГІЧНІ	
Фактор	Вага	Фактор	Вага
Значна кількість вразливих груп населення	2,00	Розвиток online-продажів	2,00
Кадрова міграція	1,00	Кібербезпека	0,9
Зростання солідарності та волонтерського руху	0,80	Технологічна допомога	0,4
Психосоціальні потреби	0,45		
Всього	4,25	Всього	3,3

Продовження таблиці 2.9

ЗАКОНОДАВЧІ ФАКТОРИ		ЕКОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ	
Фактор	Вага	Фактор	Вага
Спрощення регулювання	1,05	Наслідки війни для екології	2,5
Відсутність закону про соціальне підприємництво	1,8	Зміна споживацьких пріоритетів	0,4
Податкові зміни	0,4	Енергетична вразливість	0,9
Всього	3,25	Всього	3,8

Джерело: розраховано автором

Розробка стратегічних рішень на основі проведеної оцінки факторів макрооточення проведемо за допомогою табл. 2.10, де подано фактори, їх оцінка та визначено вплив на формування СП на сільських територіях.

Таблиця 2.10

Стратегічні рішення за результатами PESTEL аналізу

Група факторів	Ключовий фактор (CBV)	Стратегічне рішення	Тактичні дії
Р-Політичні (ЗО 4,65)	Воєнний стан та безпека (5,00)	Географічна диверсифікація	Релокація критичного виробництва в безпечні регіони. Забезпечення автономності об'єктів (сховища, генератори).
	Міжнародна Допомога (5,00)	Інституціоналізація грантової стійкості	Активне відстеження та участь у міжнародних тендерах та програмах (USAID, ЄС). Забезпечення прозорості фінансової звітності за міжнародними стандартами.
Е-Економічні (ЗО 4,10)	Інфляція та зростання витрат (5,00)	Управління собівартістю через локалізацію	Максимальний перехід на українську сировину. Впровадження енергоефективних технологій для зниження залежності від дорогих енергоносіїв.
	Падіння платоспроможності (4,00)	Зміна ринкового фокусу	Переорієнтація з роздрібного продажу населенню на B2B та державні/гуманітарні закупівлі (оборонні замовлення, замовлення для ВПО).

Продовження таблиці 2.10

S-Соціальні (ЗО 4,25)	Значна кількість вразливих груп населення (5,00)	Розширення місії та перекваліфікація	Створення спеціалізованих програм зайнятості для ветеранів та ВПО. Інвестиції у перекваліфікацію персоналу на потреби відновлення (будівництво, IT-послуги).
	Кадрова міграція (4,00)	Утримання та залучення кадрів	Розробка програм гнучкого графіка та віддаленої роботи. Створення привабливих умов для повернення кваліфікованих біженців.
Т-Технологічні (ЗО 3,30)	Розвиток online-продажів (4,00)	Цифрова трансформація збуту	Активне використання соціальних мереж та платформ електронної комерції. Інвестиції у цифровий маркетинг для експорту та залучення міжнародної аудиторії.
	Кібербезпека(3,00)	Розробка новітніх захисних програм	Активне сприяння розвитку IT-технологій у напрямку створення програм захисту для вразливого до кібератак обладнання
L-Законодавчі (ЗО 3,25)	Відсутність Закону про СП (4,00)	Колективна адвокація	Об'єднання зусиль з іншими СП та громадськими організаціями для лобювання прискореного прийняття закону про соціальне підприємництво.
Е- Екологічні	Наслідки війни для екології (5,00)	Створення руху на екологізацію виробничих процесів	Активне сприяння громадським організаціям та соціальним підприємствам у сфері захисту довкілля

Джерело: сформовано автором

З проведеного аналізу слідує наступний висновок. Соціальне підприємництво функціонує в умовах критичного розриву між безпрецедентно високою соціальною місією та екзистенційними ризиками.

Найбільші загрози (4,65 - політичні та 4,10 - економічні). Виживання СП залежить від зовнішніх, неконтрольованих факторів: безпеки (воєнний стан)

та фінансової стійкості (інфляція та зростання витрат на життєво необхідні товари та послуги – нижній рівень ієрархії А. Маслоу).

Головним рушієм розвитку є соціальні фактори (4,25) - існування СП є життєво необхідним для держави, оскільки воно є ефективним інструментом соціальної реінтеграції (ветерани, ВПО), що є його найбільшою можливістю.

Проведений аналіз факторів внутрішнього й зовнішнього середовища дозволяє сформулювати конкретний перелік слабких і сильних сторін соціального підприємництва на сільських територіях, а також загроз і можливостей за допомогою SWOT-аналізу (табл. 2.11) [152, 153].

Таблиця 2.11

SWOT-аналіз для соціального підприємництва на сільських територіях

	S - Сильні сторони	W - Слабкі сторони
Внутрішнє середовище	<p>1. Високий рівень соціальної легітимності та довіри: СП користуються високою довірою суспільства, особливо порівняно з традиційним бізнесом, завдяки своїй прозорій місії. Це полегшує залучення волонтерів та локальних клієнтів.</p> <p>2. Швидка адаптивність та гнучкість місії: Здатність швидко переорієнтувати виробництво (наприклад, із сувенірів на тактичний одяг або з громадського харчування на гуманітарні пайки) для задоволення нагальних потреб фронту та ВПО.</p> <p>3. Мотивований Людський Капітал: Персонал, часто складається з представників вразливих груп, має високу лояльність до організації, що забезпечує стійкість команд в умовах кризи.</p> <p>4. Двоканальне фінансування: Здатність залучати кошти як через бізнес-діяльність, так і через грантове фінансування/пожертви (гібридна модель), що є потужним буфером проти економічних шоків.</p>	<p>1. Залежність від Грантів та Проєктів: Незважаючи на гібридну модель, багато СП мають низьку самоокупність і критично залежать від зовнішнього донорського фінансування, що робить їх вразливими до зміни пріоритетів донорів.</p> <p>2. Обмежені фінансові ресурси для відбудови: Більшість СП – це малий та середній бізнес, який не має значних резервів для швидкого відновлення зруйнованих активів (обладнання, приміщення).</p> <p>3. Дефіцит менеджерських навичок: Часто засновники мають сильний соціальний фокус, але недостатній досвід у кризовому бізнес-менеджменті, логістиці та антиінфляційному ціноутворенні.</p> <p>4. Низька рентабельність: додаткові витрати, пов'язані з виконанням соціальної місії (наприклад, спеціальні умови праці для вразливих груп), знижують конкурентоспроможність продукції на відкритому ринку.</p>
Зовнішнє Середовище		

Продовження таблиці 2.11

О - Можливості	SO - стратегічні рішення	WO - стратегічні рішення
<p>1. Пріоритетне Міжнародне Фінансування: Доступ до значних обсягів міжнародних грантів та інвестицій, сфокусованих на відновленні економіки, працевлаштуванні ветеранів та підтримці ВПО (фактор Міжнародної Допомоги)</p> <p>2. Зростання попиту на соціальну реінтеграцію: Величезна потреба у працевлаштуванні та адаптації нових вразливих груп — ветеранів, осіб з інвалідністю, ВПО — що створює природний попит на місію СП.</p> <p>3. Діджиталізація та експорт: розвиток онлайн-торгівлі та підтримка експорту дають можливість виходити на зовнішні ринки, нівелюючи падіння купівельної спроможності всередині країни.</p> <p>4. Участь у Відбудові: Можливість інтегруватися у державні та місцеві програми відбудови (наприклад, як постачальники послуг чи підрядники), особливо на рівні ОТГ</p>	<p>Соціальна Реінтеграція 2.0": Капіталізація Довіри через Гранти та створення пілотних проєктів, де соціальна легітимність та гібридне фінансування використовуються для залучення міжнародних фондів під програми працевлаштування ветеранів та ВПО</p> <p>"Підрядник Відбудови": Адаптація під місцеві потреби, використання гнучкості та мотивованого персоналу для швидкої перекваліфікації та отримання замовлень від ОТГ на відновлення (будівельні роботи, виробництво меблів)</p>	<p>Фінансова незалежність через капітальні інвестиції. Подача заявок на міжнародні гранти (O1) не на поточні витрати, а на капітальні інвестиції (обладнання, будівництво). Це зменшить залежність від грантів (W1) та підвищить фінансові резерви (W2).</p> <p>Цифрова комерційна компетентність. Використання міжнародної підтримки для навчання та консалтингу. Навчання менеджерів кризовому управлінню (W3) та експорту/діджиталізації (O3) для розширення ринків.</p>
Т - Загрози	(ST)-стратегічні рішення	(WT)-стратегічні рішення
<p>1. Критичні безпекові ризики та руйнування Інфраструктури: постійна загроза обстрілів та знищення виробничих потужностей (фактор Воєнного Стану).</p> <p>2. Економічна нестабільність та інфляція: Швидке зростання цін на сировину, енергоносії та падіння курсу гривні, що унеможливує довго-строкове планування (фактор Інфляції).</p> <p>3. Правова невизна-ченість: Відсутність Закону про СП, що не дозволяє отримати цільові податкові пільги та державну підтримку, яка доступна іншим секторам економіки (фактор Відсутність Закону про СП)</p> <p>4. Кадрова криза: Втрата кваліфікованих кадрів через міграцію та мобілізацію, що ускладнює виробництво (фактор Трудова Міграція)</p> <p>5. Конкуренція з гуманітарною допомогою: У деяких регіонах надлишок безкоштовної гуманітарної допомоги створює недобросовісну конкуренцію місцевим виробникам СП</p>	<p>Адвокація: перетворення довіри на Законодавчу підтримку - Використання високої довіри та потенціалу гібридного фінансування як аргументів для лобіювання прийняття Закону про СП. Створення коаліцій для тиску на уряд. Гнучка Безперервність Діяльності Використання адаптивності для створення "мобільних" виробничих ланцюгів, які можна швидко переміщувати або запускати в резервних локаціях у відповідь на безпекові ризики .</p>	<p>"Антиінфляційний Якір": Захист капіталу та рентабельності. Захист обмежених фінансових резервів шляхом інвестування у тверді активи (обладнання, сировина) або валюту. Підвищення рентабельності через перехід на преміум-сегмент або укладення довгострокових контрактів із фіксованими цінами для протидії інфляції</p> <p>Програма Кадрового Резерву та Наставництва. Створення внутрішніх навчальних програм для підготовки нових працівників (ВПО) та швидкого заповнення дефіциту. Мінімізація впливу кадрової кризи через передачу знань від досвідчених, але дефіцитних менеджерів ..</p>

Джерело: сформовано автором

Відповідно до результатів проведеного аналізу, можна зробити висновок, що подальший розвиток соціального підприємництва на сільських територіях в умовах війни та в період повоєнного відновлення має відбуватись в площині стратегій від стратегії «Вживання та розвитку» до «Агресивного захисту» — використання внутрішньої стійкості та зовнішніх можливостей для подолання критичних загроз (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

Стратегії розвитку СП на сільських територіях в період війни та повоєнного відновлення

Категорія стратегії	Основний акцент
SO (Агресивний розвиток)	Використання високої довіри та гібридної моделі фінансування для максимального залучення міжнародних грантів під програми реінтеграції ветеранів та ВПО.
ST (Захист)	Використання адаптивності та гнучкості для забезпечення безперервності діяльності (енергонезалежність, релокація) та адвокації законодавчих змін (закон про СП).
WO/WT (Подолання недоліків)	Необхідність підвищення внутрішньої компетенції (антикризовий менеджмент) та переорієнтації збуту (на B2B/експорт) для зниження вразливості до інфляції та нестабільності внутрішнього ринку.

Джерело: сформовано автором

Успіх соціального підприємництва у воєнний період визначатиметься спроможністю перетворити соціальну кризу на економічний актив, забезпечивши при цьому енергетичну та логістичну автономність свого бізнесу.

2.3. Особливості формування соціального підприємництва на сільських територіях

Соціальна компонента сталого розвитку базується на фундаментальних принципах рівності, солідарності та довіри. Саме ці гуманітарні орієнтири визначають зміст чисельних стратегій, програм, проєктів і нормативно-правових актів (директив, регламентів, законів), які конкретизують параметри соціального розвитку.

За умов повоєнного відновлення, демографічних викликів та економічної нестабільності сільські території України вимагають окремої уваги та допомоги. Вони є основою продовольчої безпеки держави, хоча і відчують кризовий рівень безробіття, трудової міграції, падіння кількості та нестачі інвестицій.

При цьому зростає роль соціального підприємництва — форми господарювання, в якій поєднано економічну діяльність та вирішенням соціальних і екологічних проблем місцевих громад. СП є інноваційним інструментом сталого розвитку, так як не тільки створює робочі місця, а й гарантує справедливий розподіл прибутку, сприяє розвитку соціальної інфраструктури, забезпечує підтримку вразливих груп населення та підвищує рівень локальної згуртованості [154]. Соціальне підприємництво для сільських територій виконує стратегічну функцію — виступає каталізатором сталого розвитку, заснованим на трьох складових (табл. 2.13).

Таблиця 2.13

Значення СП для сталого розвитку сільських територій України

Компонент сталого розвитку	Роль соціального підприємництва	Очікуваний результат для громади
Економічний	Створення робочих місць; розвиток локального виробництва; підтримка малого бізнесу	Підвищення зайнятості, економічна самодостатність території
Соціальний	Реалізація програм підтримки, інклюзія вразливих груп, розвиток соціальної інфраструктури	Підвищення рівня згуртованості, розвиток людського капіталу
Екологічний	Впровадження еко ініціатив, екотуризм, енергоефективність	Поліпшення стану довкілля, ріст екологічної свідомості

Джерело: сформовано автором

Соціальне підприємництво в Україні активно прогресує починаючи з 2010-х років, проте найбільший поштовх для розвитку був після 2014 року, при виникненні потреби у підтримці внутрішньо переміщених осіб, ветеранів, людей з інвалідністю та відродження економіки малих громад.

Таблиця 2.14

**Основні напрями розвитку соціального підприємництва на
сільських територіях України**

Напрямок діяльності	Приклади реалізації	Соціальний ефект
Агровиробництво та переробка	Крафтові сироварні, тепличні господарства, фермерські кооперативи	Створення робочих місць, продовольча безпека
Соціальні послуги	Центри підтримки ветеранів, догляд за літніми людьми, інклюзивні школи	Підвищення якості життя, соціальна інтеграція
Екотуризм і культура	Садиби зеленого туризму, ремісничі майстерні, фестивалі	Розвиток місцевих брендів, культурна ідентичність
Екологічні ініціативи	Переробка відходів, біопаливо, сонячні кооперативи	Енергетична незалежність, чисте довкілля
Освітні програми	Бізнес-школи для молоді, навчання соціальних підприємців	Формування підприємницьких навичок, самозайнятість

Джерело: сформовано автором

Попри вагомий потенціал, перед соціальним підприємництвом у сільській місцевості виникає низка проблем, що заважають його розвитку (табл. 2.15).

Таблиця 2.15

**Основні проблеми розвитку соціального підприємництва на
сільських територіях**

Група факторів	Суть проблеми	Можливі шляхи вирішення
Нормативно-правові	Немає законодавчого статусу соціального підприємства	Закону «Про соціальне підприємництво»; включення у програми МСП
Фінансові	Брак доступу до кредитів, грантів, соціальних інвестицій	Державні фонди підтримки, розвиток імпакт-інвестування
Освітні	Недостатній рівень знань у сфері бізнес-планування	Навчальні курси, консалтинг, менторство
Інфраструктурні	Слабкий розвиток транспортної й цифрової інфраструктури	Підтримка громадських ініціатив, цифровізація
Соціально-демографічні	Відтік молоді, старіння населення	Підтримка молодіжного підприємництва, інклюзія ВПО та ветеранів

Джерело: сформовано автором

Соціально-економічний розвиток сільських територій України в умовах євроінтеграції не може обмежуватися лише національним досвідом, враховуючи глобальний контекст та обмеженість успішних вітчизняних практик. Розвиток сільських територій є складним процесом, що вимагає спеціалізованих знань та адаптації до передового європейського досвіду.

Європейський Союз трактує соціальне підприємництво як базу соціальної економіки, що забезпечує стійкий розвиток, зайнятість та інтеграцію.

Для України важливим завданням є адаптація європейських практик, в т.ч. в межах Social Economy Action Plan (2021) [152].

Таблиця 2.16

Європейські підходи до розвитку соціального підприємництва

Країна / модель	Основні інструменти підтримки	Особливості впровадження
Польща	Державна програма підтримки соціальної економіки; пільгові кредити	Активна участь муніципалітетів, кооперативна модель
Італія	Законодавче визнання соціальних підприємств; податкові пільги	Регіональні фонди та соціальні асоціації
Німеччина	Інкубатори інновацій, державні гранти	Фокус на інклюзивних стартапах
Литва	Стратегія соціальної економіки, фонди ЄС	Співпраця між громадами, бізнесом і ВНЗ
Україна	Локальні ініціативи, підтримка донорів (EU4Youth, ПРООН, GIZ)	Відсутність законодавчої бази, потреба у стратегії

Джерело: сформовано автором за [153; 154; 155; 156; 157]

Розвиток соціального підприємництва на сільських територіях спроможний забезпечити вагомий соціально-економічний ефект для розвитку усіх сфер аграрного виробництва – від вирощування с/г культур, до їх переробки [158] (табл. 2.17).

**Очікувані результати розвитку соціального підприємництва для
сталого розвитку сільських громад [158]**

Сфера впливу	Очікуваний результат	Показники ефективності
Економічна	Зростання зайнятості, розвиток малого бізнесу	Кількість підприємств, створених робочих місць
Соціальна	Інклюзія вразливих груп, згуртованість громади	Частка працевлаштованих ВПО, кількість соціальних ініціатив
Екологічна	Розвиток еко проектів, зменшення забруднення	Обсяг утилізованих відходів, енергозбереження
Інституційна	Посилення локального самоврядування, партнерств	Кількість програм розвитку, участь громади

Джерело: сформовано автором

Хоча вітчизняні дослідження цієї проблематики відносно нові та часто базуються на європейській концепції «rural development», копіювання зарубіжного досвіду чи його повне ігнорування є крайнощами [159]. Ефективнішим підходом є поєднання європейських практик із національними реаліями для створення дієвої моделі розвитку [105]. Потребує детального вивчення питання регулювання розвитку СП (на усіх рівнях – від локального до регіонального) так і його інвестиційне забезпечення й фінансування в цілому [105].

Європейський досвід ґрунтується на концепції сталого розвитку, що інтегрована у Спільну аграрну політику (САП) (Common Agricultural Policy, CAP).

- САП на період 2023–2027 років передбачає значний обсяг фінансування (386,6 млрд євро), з яких 98,9 млрд євро спрямовано через Європейський сільськогосподарський фонд розвитку сільських територій (EAFRD).

- Оновлення політики (наприклад, 2025 року) фокусується на спрощенні вимог для екологічного землеробства та розширенні підтримки малих фермерських господарств для зміцнення стійкості сектору.

- Стратегія «Європа 2020» еволюціонувала до «Європа 2040», акцентуючи увагу на інноваціях, молоді, боротьбі з бідністю та ресурсоефективності.

В таблиці 2.18 показано аналіз напрямів розвитку сільських територій в провідних країнах ЄС.

Таблиця 2.18

Особливості адміністративно-територіального устрою в країнах ЄС

№	Модель	Країна	Устрій	Рівні
1.	Континентальна	Франція	Унітарна	Регіони, департамент, округ, кантон, комуна
2.		Італія	Унітарна	Області, провінції, комуни
3.		Польща	Унітарна	Воєводство, повіт, гміна
4.	Змішана	Німеччина	Федеративна	Земля, округ, громада

Джерело: сформовано автором

Як бачимо з проведеного аналізу, серед країн ЄС відсутня єдність щодо адміністративно-територіального устрою. Проте, розвиток соціального підприємництва на сільських територіях має певні спільні ознаки. В ході проведеного дослідження нами було здійснено порівняльний аналіз розвитку сільських територій країн ЄС та України, результати якого подано у табл. 2.19.

Таблиця 2.19

Порівняльний аналіз напрямів розвитку сільських територій

№	ЄС	Україна
1.	Інновації та знання в сільському господарстві	Розвиток аграрного сектору
2.	Конкурентоспроможність ферм	Диверсифікація економіки
3.	Захист екосистем	Урахування СOT
4.	Соціальна інтеграція та скорочення бідності	Соціальні стандарти
5.	Ресурсоефективність	Розвиток інфраструктури

Джерело: сформовано автором

Європейська модель розвитку сільських територій робить акцент на людському вимірі сталого зростання та базується на п'яти ключових принципах: раціональна свобода, соціальне партнерство, державне

регулювання ринку, соціальна справедливість, демократичне управління (рис. 2.15).

Рис. 2.15. Принципи європейської моделі розвитку сільських територій

Джерело: сформовано автором

Правове поле та класифікація СП також має свої особливості. ЄС застосовує стандартизовану систему класифікації OECD, де сільськими вважаються території зі щільністю менше 150 осіб. Для гнучкості політик використовується просторова ієрархія NUTS (від країни до муніципалітету), що дозволяє виділяти переважно, відносно та міські території. Такий підхід забезпечує адресність підтримки та ефективне використання фінансових ресурсів. Європейська модель є релевантною для України, особливо через програми на кшталт IPARD III (2021–2027), що пропонує країнам-кандидатам інструменти модернізації та підготовки до вступу. Європейська модель розвитку сільських територій, закріплена у Спільній аграрній політиці (САП), є перспективною для України, особливо у контексті підготовки до членства в ЄС [160].

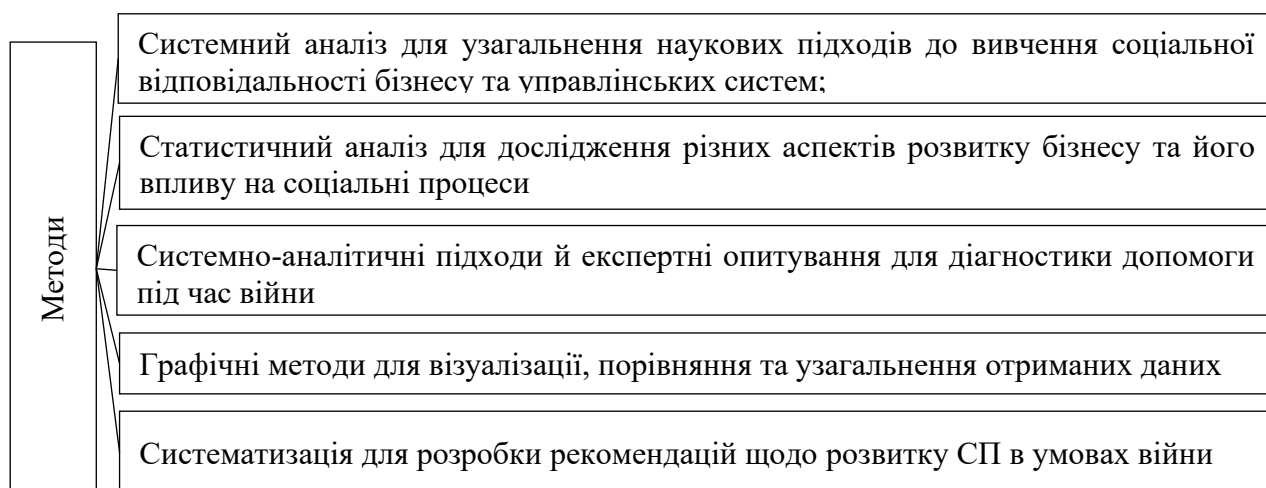
Дана модель передбачає законодавчо визначені механізми підтримки, які орієнтовані на людський розвиток, інновації та екологічну стійкість. Подальші дослідження мають бути зосереджені на адаптації цих інструментів до українських умов, зокрема, шляхом використання програм IPARD III та

Rural Pact, для створення ефективної системи управління сільськими територіями. Перспективи також включають інтеграцію українських пропозицій у бюджетний цикл ЄС на 2028–2034 роки, де передбачається виділення 35% коштів на питання клімату та навколишнього середовища [164].

Сільська місцевість є домом для 40% населення світу, а у країнах, що розвиваються, цей показник зростає до 66%. Ці регіони стикаються з непропорційно високим рівнем бідності та нерівності. Світовий банк (2021) підкреслює, що розвиток сільської економіки є ключовим показником успіху країни, вимагаючи від урядів інвестицій у добробут фермерів та інфраструктуру [165].

Обмеженість традиційних підходів до розвитку сприяла виникненню ССР — соціальних підприємств, сфокусованих на сільському розвитку. Вони є важливими агентами, які застосовують соціально-інноваційні підходи для вирішення проблем. ССР заповнюють ніші, де приватний сектор не бачить прибутків, а державна діяльність є неефективною. Депресивний стан сільських територій зумовила сутнісна, правова, організаційна недосконалість сучасних аграрних трансформацій, у яких загалом не врахована або системно деформована її визначальна складова – соціальна.

Рис. 2.16. Методи дослідження прийнятності СП на сільських територіях

Джерело: сформовано автором

Сучасні компанії дедалі частіше орієнтуються на суспільні потреби, а не лише на прибуток, застосовують інновації та цифрові технології, а також надають підтримку своїм працівникам.

З вивченого досвіду провідних українських компаній виявлено, що багато з них беруть участь у волонтерських проєктах, зокрема на підтримку армії та екологічних ініціатив. Однак не всі компанії в Україні під час війни діють відповідально, і в деяких секторах, як от нелегальний обіг товарів та послуг, частка тіньової економіки зростає.

Систематичні заходи стосовно вдосконалення соціальної відповідальності наведено в табл. 2.20.

Таблиця 2.20

Системні заходи щодо вдосконалення проєктів СВ під час війни в Україні

Рівень реалізації	Захід
Міждержавний	Підтримка міжнародних організацій та міжурядових компаній
Загальнодержавний	Забезпечення національно сталого економічного та соціального розвитку в масштабах держави
	Розробка та реалізація національних програм підтримки розвитку корпоративної соціальної відповідальності
	Удосконалення законодавчих положень, що регулюють упровадження та забезпечення соціальної відповідальності бізнесу
	Розробка економічних механізмів підтримки розвитку корпоративної соціальної відповідальності
	Запровадження податкових пільг для соціально відповідальних компаній. Зниження ставок податку на прибуток для компаній, які виробляють високотехнологічну продукцію, використовують ресурсозберігаючі технології, спрямовують частину прибутку на технологічний розвиток і модернізацію виробництва
Загальнодержавний Регіональний	Розробка систематичної документації щодо соціально-економічної відповідальності та управління ними для національних органів влади, компаній та установ
	Розробка та прийняття національних стратегій розвитку корпоративної соціальної відповідальності
	Розробка та використання моделей співпраці бізнесу, державних установ, органів влади для реалізації спільних програм та ініціатив
	Поліпшення місцевого життя та зниження дисбалансу у регіональному розвитку

Продовження таблиці 2.20.

Загальнодержавний підприємницький	Упровадження системи звітності з корпоративної соціальної відповідальності, що вимагає від компаній звітувати у своїх квартальних звітах про всі показники, які використовуються для оцінки ступеня корпоративної соціальної відповідальності
	Створення рейтингів соціально відповідальних компаній, нагородження національними нагородами та преміями у сфері впровадження корпоративної соціальної відповідальності
Регіональний, підприємницький	Раціональне використання природних ресурсів, зменшення екологічної небезпеки
Підприємницький	Надання можливостей для участі в громадських роботах і волонтерській діяльності

Джерело: сформовано автором

Сільське господарство є ключовим сектором економіки села і реалізує соціальну відповідальність через збереження села. На практиці ж питання соціальної відповідальності часто відходить на другий план, поступаючись місцем максимізації прибутку. Капіталістичні моделі господарювання сприяють прагненню до прибутку, що зменшує увагу до соціальних витрат [160].

Соціально відповідальні практики не характерні для сучасного українського сільського господарства через нестабільність ринків та недостатньо реформовані умови. Разом з тим, сільськогосподарські підприємства мають враховувати соціальні проблеми територій, де вони працюють. Соціальна відповідальність включає отримання соціального ефекту від діяльності, що полягає у виробництві якісних товарів за прийнятними цінами. Це також означає врахування соціальних аспектів у мотивації працівників через оплату праці і витрати на соціальні заходи.

Сільськогосподарські підприємства виконують важливу соціально-економічну роль, забезпечуючи зайнятість, створюючи продукцію та зберігаючи навколишнє середовище. Вони мають стати соціально відповідальними з соціальних міркувань, враховуючи потреби власних працівників. Соціальна відповідальність сільськогосподарських підприємств є складним питанням, яке потребує оцінки з різних аспектів: витрат на соціальні

проекти, зайнятості населення та впливу на соціально-економічний розвиток територій.

Сільськогосподарські підприємства виконують суттєву роль в економічному розвитку та соціальному забезпеченні сільських територій, тому їх соціальна відповідальність є критично важливою.

Соціальна відповідальність підприємства є показником його діяльності, що демонструє готовність підприємця підтримувати або не підтримувати соціальні проекти залежно від умов та можливостей. Цю відповідальність слід відрізняти від соціального підприємництва, яке має свою цілеспрямовану місію, пов'язану зі соціально значущими проектами, водночас враховуючи специфіку сільськогосподарського бізнесу. Соціально відповідальне підприємництво стало одним із ключових чинників збалансування соціально-економічних інтересів населення села і сприяє сталому розвитку сільських територій.

Сільськогосподарське підприємництво вважається основним засобом економічного розвитку сільських районів і реалізує соціальну відповідальність через механізми, що підтримують сільські громади. Однак на практиці соціальні аспекти в розвитку агробізнесу часто відходять на другий план через орієнтацію на максимізацію прибутку. Підприємці здебільшого прагнуть зменшити витрати, навіть якщо це означає нехтування соціальними зобов'язаннями.

Соціально відповідальний бізнес поки що не є широко поширеним явищем в українському сільському господарстві через відсутність стабільних умов для функціонування бізнесу, наприклад, через недосконалість земельного ринку. Розвиток сільськогосподарських підприємств не може повністю ігнорувати соціальні проблеми території, так як аграрний сектор і село тісно пов'язані. Саме тому розвиток соціального підприємництва на сільських територіях має вирішити ті соціальні питання, що не охоплені діючими суб'єктами господарювання на конкретних територіях.

Соціально відповідальний бізнес на сільських територіях, має свої особливості, які впливають як на економічний, так і на соціальний розвиток регіону. Дані особливості наведено на рис. 2.17.

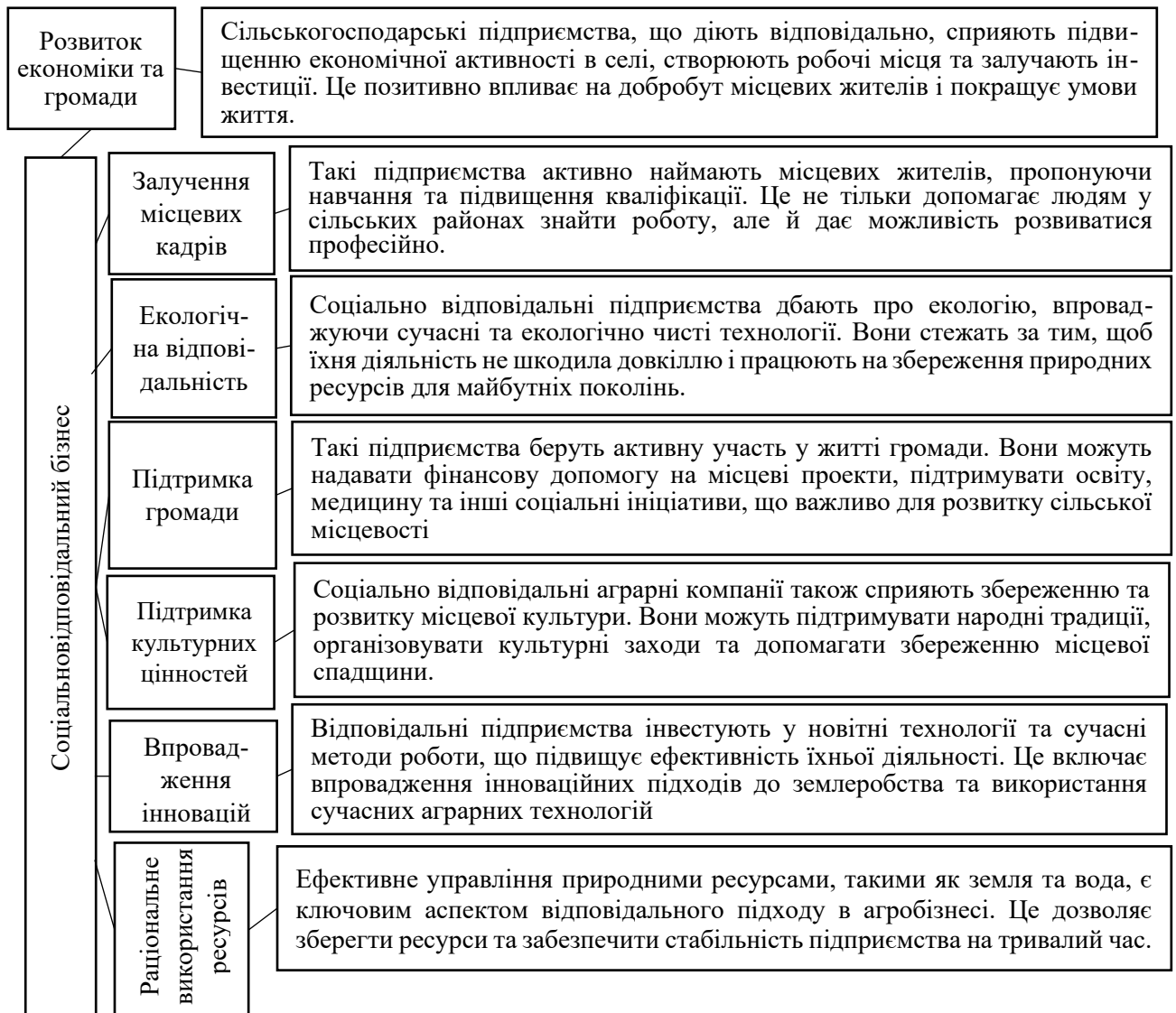

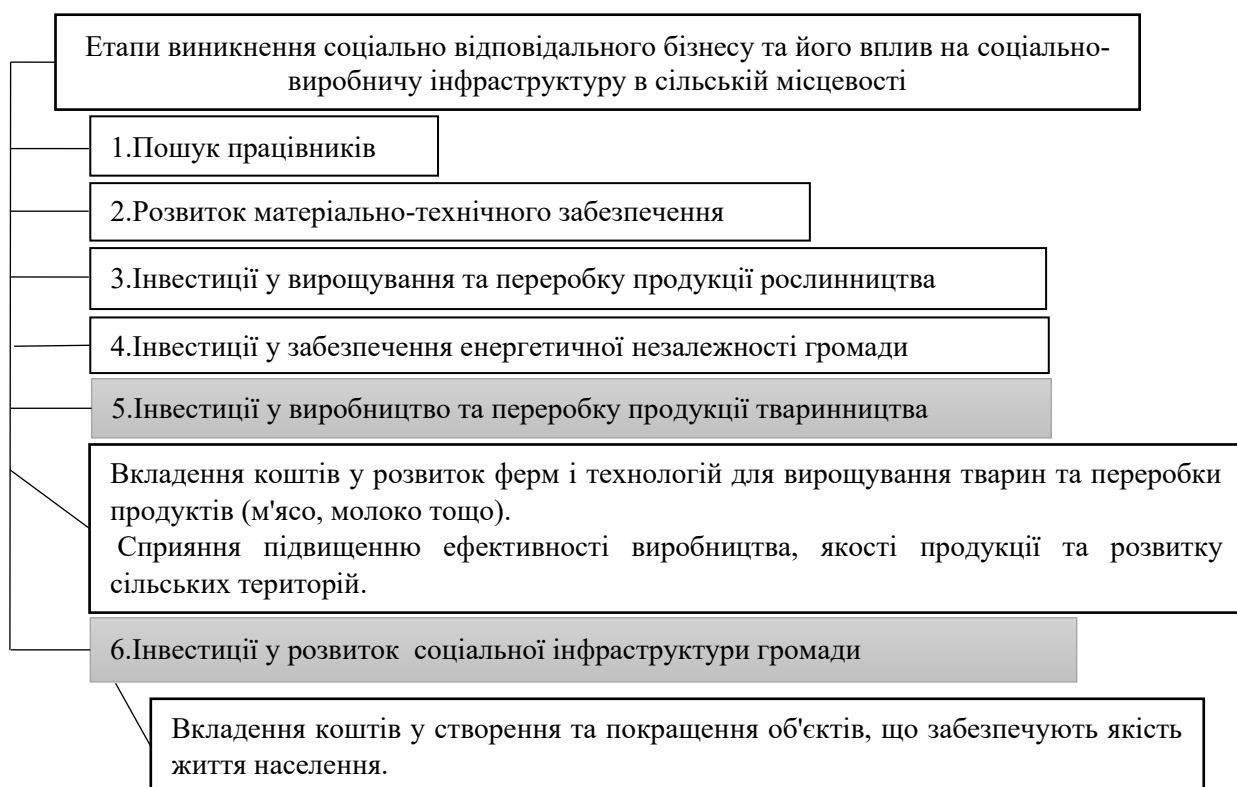
Рис. 2.17. Особливості СВБ у аграрному секторі

Джерело: сформовано автором

Отже, соціально відповідальний бізнес у сільських регіонах не лише сприяє розвитку економіки, але й позитивно впливає на соціальну сферу та довкілля. Такі підприємства допомагають покращити життя місцевих жителів, сприяють сталому розвитку та збереженню сільської громади (рис. 2.18).

На рисунку 2.18 відображено соціально відповідальний агробізнес у сільській місцевості. Він показує сучасне сільське господарство з використанням екологічно чистих технологій, підтримку місцевої громади та

збереження довкілля. На рисунку продемонстровано як такі підприємства сприяють економічному розвитку та підвищенню якості життя в сільських регіонах. Проілюстровано сільську громаду з соціально відповідальним аграрним бізнесом. Він демонструє гармонійне поєднання сучасного сільського господарства, сталого розвитку та підтримки місцевих ініціатив.

Рис. 2.18. Впровадження соціально відповідального бізнесу у сільській місцевості

Джерело: сформовано автором

Рисунок 2.18 підкреслює розвиток соціальної інфраструктури в сільській громаді за підтримки соціально відповідального бізнесу. Він відображає будівництво шкіл, медичних закладів та громадських центрів, що сприяє покращенню якості життя місцевих мешканців.

Результати дослідження свідчать, що соціальне підприємництво у сільських громадах України зазнало трансформацій під впливом війни, адаптуючи свої стратегії до нових викликів. Соціально відповідальні підприємства відіграють важливу роль у підтримці економічної активності,

створенні робочих місць, розвитку місцевої інфраструктури та збереженні екології.

На початку процесу створення соціального бізнесу на сільських територіях насамперед потрібно враховувати особливості території та сфери діяльності (для прикладу, сільське господарство). В Україні соціальні підприємства здебільшого ведуть свою діяльність за трьома провідними моделями, що можуть бути прийнятними для сталого розвитку сільських територій (рис. 2.19).

Рис. 2.19. Моделі соціального бізнесу в Україні прийнятні для сталого розвитку сільських територій

Джерело: сформовано автором на основі [164]

Процедура реєстрації соціального бізнесу в Україні не відрізняється від реєстрації звичайного підприємства, але слід враховувати ключові нюанси, пов'язані з фіксацією соціальної місії та особливостями розвитку на сільських територіях:

1. Обрання організаційно-правової форми діяльності: Найбільш прийнятною формою для розвитку СП на сільських територіях є ФОП (Фізична особа-підприємець) або ТОВ (Товариство з обмеженою відповідальністю). Вибір залежить від планованих обсягів діяльності та

наявності партнерів (чи це лише вирішення соціальних проблем села, чи орієнтир також на виробництво с/г продукції локального рівня).

2. Визначення місії: якщо обрано форму ТОВ, у статуті слід чітко вказати соціальну місію бізнесу, для ФОП важливо зазначити види діяльності, що відповідають соціальній меті проєкту.

3. Визначення із системою оподаткування: з метою оптимізації витрат соціальні підприємства обирають спрощену систему оподаткування.

4. Врахування правових аспектів діяльності на сільських територіях (зокрема, якщо мова йде про започаткування крафтового виробництва чи іншого виду с/г діяльності із соціально-орієнтованим вектором): необхідно враховувати всі юридичні та фінансові аспекти, включно з отриманням необхідних ліцензій та дозволів, для офіційної та прозорої діяльності.

В результаті дослідження було виявлено, що соціальне підприємництво та соціально-відповідальний бізнес набувають вагомий значущості в житті українського соціуму. Разом з тим, існує ціла низка проблем та перешкод, що стають на заваді прогресивному розвитку цих процесів, зокрема в стратегічно важливих сферах та галузях. Для вирішення цих проблем та подолання таких перешкод, необхідні чіткі дії з боку держави у вигляді змін до законодавства, покращення інвестиційного клімату, започаткування спеціалізованих державних програм. Особливо гостро відчувається проблематика функціонування соціальних підприємств на території сільських громад. Дана категорія підприємств там майже відсутня. Для зміни ситуації на краще необхідно налагодити зв'язок між підприємцями, що мають бажання працювати у цій сфері, та місцевою владою. Місцева влада, в свою чергу повинна бути зацікавлена у появі таких підприємств, адже це може допомогти розвитку громад та посприяти у поліпшенні умов життя їхніх мешканців.

Існує цілий перелік соціальних ініціатив та грантових програм, направлених на створення та розвиток соціального підприємництва та соціально-відповідального бізнесу в Україні, але стосовно розвитку їх в умовах сільських територій цього недостатньо. Ініціаторам таких грантових

проектів варто частіше звертати увагу на потреби мешканців сільських територій та бізнесу, який намагається там працювати. На наш погляд, для підвищення привабливості створення СП на сільських територіях, при створенні соціального підприємства слід на певний період спростити процедуру реєстрації таких підприємств. Це дозволить пришвидшити початок роботи підприємства, та зменшити затрати для цього.

Висновки до розділу 2

1. В ході проведення дослідження нами було виявлено існування тенденції щодо зацікавленості у веденні соціального бізнесу в Україні. Такий інтерес до соціального підприємництва пояснюється бажанням бізнесу опановувати нові сегменти діяльності, нові сфери господарювання, що матиме не лише фінансову, а й соціально значиму користь як для самого підприємства, так і для населення того чи іншого населеного пункту, регіону чи країни загалом. Перелік галузей, у яких ведуть свою діяльність соціальні підприємства в Україні є доволі значним, починаючи з сільського господарства і закінчуючи туризмом та виробництвом дитячих речей. Що стосується форми власності та організаційно-правової форми соціальних підприємств, то вони представлені доволі широко: присутні ТОВ, ФОП, ГО, НПО, тощо.

2. Встановлено, що в сучасних умовах діяльність соціального бізнесу зосереджено у містах. Це призводить до того, що потенціал розвитку соціальних підприємств не досліджено та розкрито не повністю. На наш погляд, формування передумов та подальше сприяння створенню та розвитку даних підприємницьких структур на території сіл та громад сприятиме не лише вирішенню їх соціальних проблем, але й активізуватиме відродження сільського господарства у повоєнний період. Тим самим це позитивно впливатиме не лише на створення сприятливої інфраструктури на сільських територіях для відродження та збереження людського капіталу, але й матиме

вплив на продовольчу безпеку як на регіональному, так і на національному рівнях.

3. В ході проведення стратегічного аналізу макро- й мікросередовища (SWOT та PESTEL-аналізу) виявлено, що основними перешкодами для розвитку соціального підприємництва в Україні є інституційна невизначеність та надто критичний вплив людського капіталу (зокрема із сільських територій), які в своїй сукупності, є загрозою самій можливості функціонування соціального бізнесу в селі.

4. Небезпека інституційної невизначеності полягає у недосконалості законодавства у цій сфері. Насамперед небезпечним фактором є відсутність профільного закону, який мав би чітко врегульовувати усі аспекти діяльності соціальних підприємств, починаючи з реєстрації такого бізнесу та закінчуючи питаннями фінансово-господарського й майнового характеру. Наявність профільного законодавства могла б посприяти і поліпшенню ситуації з відтоком людського капіталу, без якого позитивні результати діяльності соціального бізнесу забезпечити доволі складно.

5. Визначено, що соціальне підприємництво - це діяльність, яка є не лише бізнесом, що має соціальну місію, а й ефективним інструментом, призначенням якого є забезпечення сталого розвитку сільських громад України. Такий вид діяльності сприяє поєднанню економічного зростання та гуманістичних цінностей, екологічної відповідальності та соціальної згуртованості. Для того, щоб активізувати даний процес, необхідно вирішити наступні питання: визначити законодавчий статус соціальних підприємств шляхом ухвалення профільного закону та низки підзаконних актів; запровадити комплекс заходів, спрямованих на фінансову та освітню підтримку на місцевому рівні; визначити стратегічні напрями розвитку соціальної економіки на державному рівні; підвищити результативність міжнародної співпраці з ЄС в площині соціального розвитку.

6. Разом з тим, на нашу думку, слід значно більше уваги приділяти соціальному підприємництву на сільських територіях в освітній галузі, адже

освітні заклади теж наділені правом заснування власних соціальних підприємств, проводити діяльність у формі соціальних підприємств. З огляду на те, що соціальне підприємство на сільських територіях – це, в першу чергу шанс знайти роботу для людей, які в силу тих чи інших причин не здобули вищу або середньоспеціальну освіту, і, разом з тим, можливість отримання малозабезпеченими верствами населення необхідних продуктів та послуг. Наявність діючого соціального підприємства – це інструмент для поліпшення інфраструктури сільських громад.

7. Визначено, що розвиток СП – не є благодійністю, а являється окремим видом підприємницької діяльності задля стратегічної адаптації до викликів та загроз. Насамперед, воно виступає у ролі системної мобілізації корпоративних ресурсів, логістики та управління з метою сприяння обороноздатності, соціального захисту та економічної життєздатності нації.

Основні результати розділу відображено у [122; 123; 133; 134; 136; 137; 138; 139; 150; 151; 158; 159; 160; 164; 199].

РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ТА ІНСТРУМЕНТАРІЙ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В СИСТЕМІ ВІДРОДЖЕННЯ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

3.1. Оцінка трансформації особистих селянських господарств та занепаду сіл як передумова впровадження соціального підприємництва

Соціальне підприємництво в аграрному секторі, як було окреслено у попередніх розділах роботи, – це підприємницька діяльність, що поєднує комерційні цілі із соціальними або екологічними завданнями [122]. Такі підприємства орієнтовані не тільки на отримання прибутку, але й на вирішення соціальних проблем, як-от підтримка місцевих громад, створення нових робочих місць, екологічно чисте виробництво тощо. Вивчення міжнародного досвіду розвитку СП (зокрема, шляхом трансформації ОСГ) може допомогти Україні ефективніше впроваджувати подібні моделі в агросекторі [164; 167].

Нижче наведені кілька ключових прикладів міжнародного досвіду соціального підприємництва в аграрному секторі [165- 171]. З проведеного аналізу слідує, що реалізація соціальних ініціатив у фермерському господарстві в більшості країн позитивно вплинуло на агровиробництво.

У таблицях 3.1, 3.2 та 3.3 структуровано приклади міжнародного досвіду соціального підприємництва в аграрному секторі:

Таблиця 3.1

Міжнародні приклади соціального підприємництва в аграрному секторі

Країна	Ініціатива	Опис	Соціальний вплив
США	Community-Support-ed Agriculture (CSA)	Модель співпраці фермерів з місцевими громадами	Підтримка малих фермерів, доходи, прозоре виробництво
ЄС (Іспанія, Італія)	Кооперативи	Кооперативи допомагають малим виробникам виходити на ринок	Підтримка економічно вразливих груп, розподіл прибутку

Продовження таблиці 3.1

Індія	SEWA для жінок	Навчання та підтримка жінок у сільській місцевості	Економічна підтримка жінок, доступ до фінансових ресурсів
Кенія, Ефіопія	One Acre Fund	Фінансова та навчальна підтримка дрібним фермерам	Підвищення продуктивності, зменшення бідності
Канада	Екологічно відповідальне фермерство	Фермери знижують викиди, відновлюють ґрунти	Стійкість до зміни клімату, захист біорізноманіття
Нідерланди	Соціальні ферми	Ферми для людей з інвалідністю, ветеранів та безробітних	Реабілітація, соціальна інтеграція
Австралія	Підтримка експорту малих виробників	Кооперативи для підвищення якості продукції, вихід на ринок	Підвищення доходів від експорту
Бразилія	Агротуризм	Розвиток туристичних проєктів у сільській місцевості	Збереження культурних традицій, додаткові доходи від туризму
Японія	Технологічне фермерство	Використання автоматизації, роботизації та вертикального землеробства	Рішення проблеми нестачі робочої сили, соціальна інтеграція
Швеція	Стале фермерство	Державна підтримка органічного виробництва, захисту ґрунтів	Екологічна стійкість, продовольча безпека
Польща	Програми розвитку мікропідприємництва	Гранти і навчання для малих агровиробників	Підтримка сільської економіки, збереження традиційних ремесел
Велика Британія	Міське фермерство (Urban Farming)	Фермерство в містах для забезпечення продовольчої безпеки	Зменшення вуглецевого сліду, нові робочі місця

Джерело: сформовано автором на основі [165; 166; 167; 168; 169; 170; 171]

Вивчення даного досвіду дасть можливість розробити для українського сільського господарства практичних інструментів збереження виробничого потенціалу і забезпечення сталого соціально-економічного розвитку села. Розглянуті приклади реалізації соціального підприємництва в аграрному секторі має також і екологічний ефект, що сприяє зменшенню викидів шкідливих речовин та виробництву екологічно чистих продуктів харчування.

Таблиця 3.2

Соціальні та екологічні переваги міжнародних аграрних ініціатив

Країна	Соціальні переваги	Екологічні переваги	Приклад реалізації
США	Підтримка локальної економіки	Мінімізація харчових відходів	Community-Supported Agriculture
ЄС	Рівномірний розподіл прибутків	Зменшення використання хімічних добрив	Кооперативи в агросекторі
Індія	Підтримка економічно вразливих груп	Органічні методи вирощування	SEWA (підтримка жінок)
Кенія	Збільшення доступу до ресурсів	Стійкі методи землеробства	One Acre Fund
Канада	Збереження місцевих громад	Скорочення викидів в атмосферу	Екологічне фермерство
Нідерланди	Інтеграція людей з інвалідністю	Використання природних ресурсів з обережністю	Соціальні ферми
Бразилія	Підтримка сільських громад	Підвищення біорізноманіття	Агротуризм
Японія	Забезпечення роботою людей	Відновлення ґрунтів, вертикальне землеробство	Роботизовані ферми
Швеція	Підтримка малих фермерів	Виробництво екологічно чистих продуктів	Стале землеробство

Джерело: сформовано автором на основі [165; 166; 167; 168; 169; 170; 171]

Досвід країн, які є лідерами світової економіки, вказує на те, що впровадження соціального підприємництва в аграрному секторі економіки є одним із шляхів поліпшення соціально-економічного становища не лише громадян, які потребують соціальної та фінансової допомоги, а й доволі значної частини економічно активного населення.

Вказаний досвід можна доволі легко імплементувати в українські реалії, що дасть можливість одночасно вирішити або наблизити до вирішення цілу низку питань та проблем. Разом з тим, це може допомогти у розвитку економіки країни, адже стабільний розвиток соціальних ініціатив у сільській місцевості матиме позитивний вплив на розвиток сільського господарства та аграрного сектору економіки в цілому.

Моніторинг передових практик реалізації соціальних підприємств в агровиробничій сфері провідних країн світу та виокремлення й адаптація

найкращих з них для України, сприятиме не лише сталому розвитку у воєнний період, але й може бути драйверами зростання у повоєнний час (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Впровадження міжнародного досвіду для підтримки розвитку соціального підприємництва на сільських територіях в Україні

Напрямок	Приклади в Україні	Опис міжнародного досвіду	Застосування в Україні
Розвиток аграрних кооперативів	Іспанія, Італія	Кооперативи малих фермерів для спільного доступу до ринків і зниження витрат	Створення українських кооперативів із підтримкою від держави для підвищення конкурентоспроможності малих фермерів
Агротуризм	Бразилія	Розвиток туристичних проєктів у сільській місцевості для додаткового доходу і збереження культурних традицій	Розвиток агротуризму в Карпатах, Поліссі, Херсонщині та інших регіонах для залучення туристів
Мікрофінансування	Філіппіни	Мікрокредити для малих агровиробників, що сприяють розвитку господарств	Запровадження державних програм мікрофінансування для малих фермерів, які мають обмежений доступ до кредитів
Соціальні ферми	Нідерланди	Ферми надають роботу людям з інвалідністю, ветеранам та іншим вразливим групам	Створення соціальних ферм для підтримки ветеранів, людей з інвалідністю та інших соціально вразливих груп
Міське фермерство	Вел. Британія	Міські сади для продовольчої безпеки та зеленого озеленення	Створення громадських садів та теплиць у великих містах України
Стале фермерство	Швейцарія	Екологічні методи землеробства, що знижують вплив на довкілля	Введення грантів та пільг для фермерів, які переходять на органічне та стале землеробство
Технології у фермерстві	Японія	Використання роботів та вертикальних ферм для зменшення залежності від робочої сили	Інвестиції в автоматизацію агропроцесів, використання дронів і вертикальних ферм для підвищення продуктивності

Джерело: сформовано автором на основі [165; 166; 167; 168; 169; 170; 171]

З вивченого досвіду слідує, що найбільш прийнятними для українського аграрного сектору є:

- розвиток кооперативів: створення соціальних кооперативів може підтримати малі фермерські господарства, а також сприяти доступу до ринків для дрібних виробників;

- агротуризм: в Україні вже є потенціал для розвитку агротуризму в екологічно чистих регіонах. Це дасть можливість громадам отримувати додатковий дохід, популяризувати культуру та традиції;

- підтримка стійкого фермерства: залучення інвестицій та державної підтримки у сталий розвиток аграрного сектора допоможе Україні забезпечити високу якість продукції та зменшити вплив на навколишнє середовище;

- навчальні програми для фермерів: програми з навчання сучасним методам землеробства та управління соціальними підприємствами можуть сприяти швидшій адаптації до вимог ринку та покращенню якості продукції;

- підтримка міського фермерства та громадських садів: в Україні можна започаткувати проекти міського фермерства, особливо у великих містах, для вирощування овочів і зелені, що стане не лише джерелом свіжих продуктів, але й підвищить екологічну свідомість городян [139].

- мікрофінансування для малих аграрних підприємств: доступ до мікрокредитування може значно полегшити життя малим підприємцям у сільській місцевості, допомагаючи їм інвестувати у свої господарства [172].

Україна має величезний потенціал для розвитку соціального підприємництва в аграрному секторі, використовуючи досвід інших країн. Адаптація моделей кооперативів, екологічного фермерства, аграрних стартапів та ініціатив для підтримки жінок у сільській місцевості може значно покращити економічну ситуацію в селах та знизити рівень безробіття. Важливо також враховувати культурні та економічні особливості, щоб ці моделі успішно працювали в українських умовах [172].

Україна має всі передумови для успішного впровадження цих міжнародних практик, що зможе покращити соціально-економічне становище в сільській місцевості та підвищити конкурентоспроможність аграрного сектору на світовому ринку [173].

У таблиці 3.4 наведено перелік основних напрямів адаптації міжнародного досвіду в реаліях сучасної України. [172]

**Напрями адаптації міжнародного досвіду розвитку СП на
сільських територіях в Україні**

Етап адаптації	Опис
Розробка законодавчої бази	Вдосконалення законодавства для підтримки реєстрації кооперативів і соціальних підприємств
Грантова та фінансова підтримка	Запровадження грантів, мікрофінансування та кредитів для підтримки малих агропідприємств
Партнерство з міжнародними організаціями	Співпраця з ООН, ЄС та іншими організаціями для залучення ресурсів і знань
Навчання та поширення інформації	Організація тренінгів з екологічного фермерства, управління фермерськими господарствами
Створення інформаційних платформ	Платформи для обміну досвідом і консультацій для фермерів

Джерело: сформовано автором на основі [172]

Отже, Україна має всі передумови для успішного розвитку соціального підприємництва в аграрному секторі, враховуючи багаті природні ресурси та міцні культурні традиції. Такі ініціативи можуть зміцнити економічний потенціал сільських громад, підвищити рівень життя і сприяти екологічній стійкості й подальшому економічному розвитку країни в цілому.

Відповідно до «Концепції реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року», соціальне підприємництво – це один із інструментів ефективної та системної взаємодії влади, бізнесу та громади. Реалізація соціально-інноваційної підприємницької діяльності, переважна частина прибутків від якої направляється на вирішення соціальних проблем [172].

Соціальні підприємства є не тільки платниками податків, а й інвесторами частини власних прибутків у вирішення соціальних потреб. Їх основним покликанням є задоволення тих потреб членів громади, які не в змозі задовольнити державний сектор, і разом з тим є ігноровані приватним бізнесом.

В ході проведеного дослідження нами було чітко окреслено основні ознаки соціального підприємництва, що мають перспективи розвитку на

сільських територіях в умовах повоєнного відновлення. Основні ознаки, що корелюють із основними державними стратегічними документами подано на рис. 3.1.

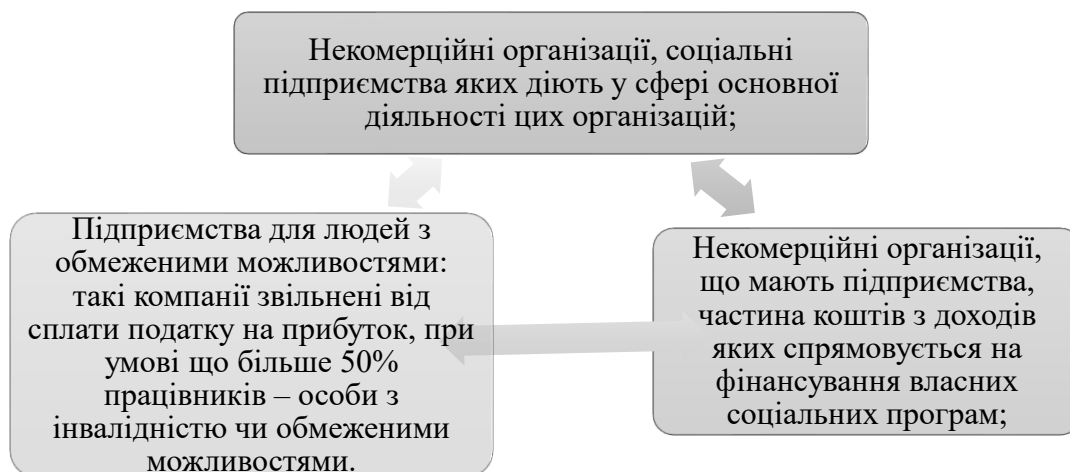
Направленість на вирішення наявних соціальних проблем для отримання стабільних позитивних результатів соціального характеру	- створення сприятливих умов для відродження сільських територій - направлені на створення інфраструктурних об'єктів та економічних;
Інноваційність	- застосування нових, унікальних підходів, що дають можливість покращити соціальний вплив на ключові сфери;
Фінансова стабільність та самоокупність	- одна із ключових ознак, що означає можливість для соціального підприємства вирішувати соціальні питання допоки є у цьому потреба, і при використанні доходів, що отримані від особистої діяльності;
Масштабування та поширення	- в результаті чого, збільшення кількості та масштабу діяльності соціального підприємства на національному та міжнародному рівні;
Підприємницький підхід	- полягає у здатності підприємства читати правила ринку, шукати можливості, акумулювати ресурси, розробляти нові рішення, які мають довготривалий позитивний вплив на суспільство.

Рис. 3.1. Ключові ознаки соціальних підприємств сільських територій

Джерело: сформовано автором

В Україні соціальне підприємництво є мало розвиненим видом діяльності. Частіш за все соціальні підприємства не можливо відрізнити від благодійних установ, і разом з тим від класичного підприємництва, хоча це є діяльністю, пов'язаною із виробництвом суспільно значущого продукту або послуги.

Наразі, як було визначено у другому розділі дисертації, в Україні існують та використовуються такі основні групи соціального підприємництва:

Рис. 3.2. Основні групи соціального підприємництва в Україні в довоєнний та воєнний періоди

Джерело: сформовано автором

На даний момент держава майже не сприяє розвитку такої діяльності як соціальне підприємництво. Причиною цьому є відсутність законодавства та чіткого формулювання щодо визначення цього виду підприємництва.

Запорукою успіху соціального підприємництва в Україні має стати розробка, затвердження та впровадження національної стратегії розвитку соціального підприємництва.

Застосування підходів підприємництва для вирішення соціальних питань гарантує зміцнення тенденцій розвитку господарських суб'єктів на постраждалих від війни територіях та допомагає заощаджувати кошти різних бюджетів для роботи над іншими питаннями. На даний момент розвиток соціального підприємництва підтримують міжнародні інституції, які започаткували різноманітні програми. Місцеві органи влади надають незначну підтримку. Проте, існуючих заходів недостатньо. Слід більш активно та комплексно підтримувати та популяризувати соціальне підприємництво.

Соціальне підприємництво є важливим елементом механізму відродження та сталого розвитку українського села. На жаль, на даний момент немає чіткого розуміння, як інтегрувати такі ініціативи як соціальне

підприємство у сучасну інфраструктуру сільської місцевості України. Та на нашу думку, соціальні підприємства як складова сільського господарства України є доволі перспективним напрямом аграрного бізнесу. Зокрема, враховуючи те, що лєвова частка продукції тваринництва станом на 2015 рік вироблялась в господарствах населення - 53,0% (у 2023 році даний показник скоротився до 42%), є підстави вважати, що стимулювання розвитку соціально-економічного середовища сільських територій сприятиме відродженню тваринництва й локальних ринків тваринницької продукції (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Структура продукції сільського господарства за категоріями виробників, %

Показник	Роки						
	2015 р	2018р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.
Продукція сільсько-го господарства всього, у т.ч:	100	100	100	100	100	100	100
Підприємства	63,0	66,6	67,4	66,0	69,3	66,9	70,2
Господарства населення	37,0	33,4	32,6	34,0	30,7	33,1	29,8
Продукція рослинництва	77,0	79,8	80,1	78,3	82,3	79,1	81,1
Підприємства	67,8	71,7	71,6	69,9	72,8	70,0	73,0
Господарства населення	32,2	28,9	28,4	30,1	27,2	30,0	27,0
Продукція тваринництва	23,0	20,2	19,9	21,7	17,7	20,9	18,9
Підприємства	47,0	49,0	50,8	51,8	53,2	55,5	58,0
Господарства населення	53,0	51,1	49,2	48,2	46,8	44,5	42,0

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики [176]

Задля чіткого розуміння можливості діяльності соціальних підприємств у аграрній сфері нами було проведено аналіз структури продукції сільського господарства за категоріями виробників. З даних, наведених у таблиці 3.5 випливає, що в структурі продукції сільського господарства, провідне місце займає продукція вироблена підприємствами.

Протягом досліджуваного періоду вона коливалась в межах 60 – 70% від загального обсягу продукції по галузі, тоді як продукція господарств населення займала 30-40%.

Частка продукції рослинництва в даному сегменті становила 77-80%, тваринництва – 20-23%. Частка продукції рослинництва, виробленої підприємствами становила 67-73%, господарствами населення – 27-33%.

Ситуація з продукцією тваринництва наступна: підприємства – 47-53%, тобто частка зростала на протязі даного періоду; господарства населення – 53-47% - тобто спостерігався спад обсягів виробництва продукції.

Для отримання більш чіткого уявлення про те, у якій галузі сільського господарства варто розпочинати діяльність, які саме культури вирощувати, або розведенням яких саме тварин здійснювати, слід провести детальний моніторинг ситуації в галузі рослинництва і тваринництва.

З цією метою нами було проведено аналіз вирощування сільськогосподарських культур та сільськогосподарських тварин за категоріями господарств (табл. 3.6, 3.7)

Таблиця 3.6

Вирощування сільськогосподарських культур за категоріями господарств, тис. т.

Показник	Роки						Середнє	
	2000	2015	2019	2021	2022	2023	2019-2021 р	2022-2023 р
Підприємства								
Культури зернові та зернобобові	19964	46507	59982	69689	42315	47716	60463	41016
Буряк цукровий фабричний	11594	9554	9658	10354	9508	12696	9546,3	11102
Соняшник	3025	9549	13089	14214	9989	11362	12932	10675,5
Картопля	277	456	373	495	433	422	422	377,5
Культури овочеві	986	1282	1421	1402	445	954	1348	699,5
Культури плодові та ягідні	264	412	351	464	353	394	385,3	550
Виноград	360	206	144	101	83	82	114,7	82,5
Господарства населення								
Культури зернові та зернобобові	4495	13619	15161	16321	11549	12056	14899	11802,5

Продовження таблиці 3.6

Частка, %	18,4	22,7	20,2	19,0	21,4	20,2	19,9	20,8
Буряк цукровий фабричний	1605	777	546	500	433	434	523	433,5
Частка, %	12,2	7,5	5,4	4,6	4,4	3,3	5,2	3,85
Соняшник	432	1632	2165	2178	1340	1398	1986,7	7369
Частка, %	12,5	14,6	14,2	13,3	11,8	11,0	13,3	11,4
Картопля	19561	20383	19896	20861	20466	20937	20399	20701,5
Частка, %	98,6	97,8	98,2	97,7	97,9	98,0	98	97,95
Культури овочеві	4835	7932	8267	8533	7067	7343	8320,7	7205
Частка, %	83,1	86,1	85,3	85,9	94,1	88,5	85,3	91,3
Культури плодові та ягідні	1189	1741	1768	1771	1642	1602	1407,3	1622
Частка, %	81,8	80,9	83,4	79,2	82,3	80,3	81,9	81,3
Виноград	154	180	222	163	175	163	189	169
Частка, %	30,0	46,6	60,7	61,7	67,8	66,5	62,4	67,15

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики [173]

У структурі продукції рослинництва, вирощеної підприємствами переважаючу позицію займають зернові та зернобобові культури, тоді як домінуючою культурою у господарств населення є картопля.

За даними, наведеними у таблиці 3.7 можна зробити висновок, що лідерство у вирощуванні сільськогосподарських тварин у обох категоріях виробників посідають ВРХ та свині. Хоча і їх спіткала тенденція до зниження обсягів у досліджуваний період.

Таблиця 3.7

**Кількість сільськогосподарських тварин по категоріях
господарств, тис. голів**

Показник	Роки						Середнє	
	2000	2015	2019	2021	2022	2023	2019- 2021 р.	2022- 2023 р.
Господарства усіх категорій								
ВРХ	9424	3750	3092	2644	2307	2156	2870	2231,5
у т.ч. корови	4958	2167	1789	1544	1353	1263	1668,7	1308
Свині	7652	7079	5727	5609	4948	5094	5737,3	5021
Вівці та кози	1875	1325	1205	1094	941	906	1146,3	923,5
у т.ч. вівці	963	744	659	607	519	488	629	503,5
Птиця, млн. голів	123,7	204,0	220,5	202,2	180,5	184,7	207,8	182,6
Підприємства								
ВРХ	5037	1270	1050	1003	942	920	1020,3	931
у т.ч. корови	1851	505	439	425	394	382	429,3	688

Продовження таблиці 3.7

Свині	2414	3704	3300	3577	3144	3367	3495,3	3255,5
Вівці та кози	413	187	169	168	141	130	162,7	135,5
у т.ч. вівці	412	181	159	156	127	117	151,7	122
Птиця, млн. голів	25,3	112,0	127,8	113,5	101,8	106,2	117	104
Господарства населення								
ВРХ	4387	2480	2042	1641	1365	1236	1849,7	1300,5
Частка, %	46,6	66,1	66	62,1	59,2	57,3	64,4	58,3
у т.ч. корови	3107	1662	1350	1119	959	881	1239,3	920
Частка, %	62,7	76,7	75,5	72,47	70,9	69,8	74,3	70,3
Свині	5238	3375	2427	2032	1804	1727	2235,3	1765,5
Частка, %	68,5	47,67	42,4	36,2	36,5	33,9	38,9	35,2
Вівці та кози	1462	1138	1036	926	800	776	983,7	788
Частка, %	77,97	85,9	85,9	84,6	85,0	85,7	85,8	85,3
у т.ч. вівці	551	563	500	451	392	371	477,3	381,5
Частка, %	57,2	75,7	75,9	74,3	75,5	76,0	75,9	75,7
Птиця, млн. голів	98,4	92,0	92,7	88,7	78,7	78,5	90,8	157,2
Частка, %	79,5	45,1	42,0	43,9	43,6	42,5	43,7	86,1

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики [173]

Ще одним критерієм, на який варто звернути увагу в процесі вибору напряму діяльності у разі планування початку діяльності соціального підприємства у галузі сільськогосподарського тваринництва, є аналіз стану виробництва продукції тваринництва за категоріями господарств (табл. 3.8)

Таблиця 3.8

Виробництво продукції тваринництва за категоріями господарств

Показник	Роки						Середнє	
	2000	2015	2019	2021	2022	2023	2000	2015
Господарства усіх категорій								
М'ясо (у забійній масі), тис.т.	1663	2323	2492	2438	2207	2240	2469,3	2223,5
у т.ч.: яловичина та телятина	754	384	370	311	268	257	342	262,5
Свинина	676	760	708	724	659	638	709,7	648,5
М'ясо птиці	193	1144	1382	1374	1253	1318	1387	1285,5
Молоко, тис.т.	12658	10615	9663	8714	7768	7430	9213,7	7599
Яйця, млн шт.	8809	16783	16678	14071	11922	11379	15638,7	11650,5
Вовна, т.	3400	2270	1734	1497	1237	1187	1481,3	1212
Підприємства								
М'ясо (у забійній масі), тис.т.	438	1464	1698	1720	1608	1680	1707,3	1644

Продовження таблиці 3.8

у т.ч.: яловичина та телятина	305	94	102	78	81	85	88,3	83
Свинина	91	400	385	432	407	405	400,7	406
М'ясо птиці	36	968	1210	1209	1119	1187	1217	1153
Молоко, тис.т.	3669	2669	2728	2768	2644	2810	2752,3	2727
Яйця, млн шт.	2977	9762	9358	7013	5786	5655	8428	5720,5
Вовна, т.	1311	314	200	151	94	117	165,7	105,5
Господарства населення								
М'ясо (у забійній масі), тис.т.	1225	859	794	718	599	560	76,2	579,5
Частка, %	73,7	37,0	31,9	29,5	27,1	25,0	30,9	26,1
у т.ч.: яловичина та телятина	449	290	268	233	187	172	253,7	179,5
Свинина	585	360	323	292	252	233	309	242,5
М'ясо птиці	157	176	172	165	134	131	170	132,5
Молоко	2989	946	6935	5946	5124	4620	6461,3	4872
Частка, %	71,0	74,9	71,8	68,2	66,0	62,2	70,1	64,1
Яйця, млн. шт.	5832	7021	7320	7058	6136	5724	7210,7	5930
Частка, %	66,2	41,8	43,9	50,2	51,5	50,3	46,3	50,9
Вовна	2089	1956	1534	1346	1143	1070	1435,7	1106,5
Частка, %	61,4	86,2	88,5	89,9	92,4	90,1	89,7	91,3

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики [173]

У виробництві м'ясної продукції з початку періоду перевагу мала яловичина та телятина, свинина була на другому місці. На кінець досліджуваного періоду ситуація дещо змінилась. Обсяги виробництва яловичини та телятини знизились а свинини залишились незмінними.

Також варто враховувати і такий сегмент діяльності як крафтове виробництво сільськогосподарської продукції, що є одним із основ для створення СП. Адже соціальні підприємства, що функціонують на території сільських громад, можуть зайняти вагому нішу у даному виді діяльності. У таблиці 3.9 продемонстровано напрямки розвитку крафтового виробництва, окреслено перспективи й описано вплив даного виду діяльності на розвиток сільських територій в умовах війни та повоєнного відродження. Визначено, що основними напрямками крафтового виробництва, які мають перспективи розвитку, є гастрономія (виробництво сирів, вина, м'ясної продукції, хлібобулочних виробів тощо), натуральна косметика, виробництво меблів та декору для дому, крафтова мода та текстиль.

Напрямки крафтового виробництва та його розвиток в умовах сільських територій

Напрямок крафтового виробництва	Характеристика перспективи	Вплив на розвиток сільських територій
Гастрономія (сири, м'ясо, вино, хліб)	Покупці активно переходять від моделі масового споживання до моделі «від ферми (з лану) до столу». Зростає попит на продукти без консервантів, замінників, підсилювачів смаку, виготовлені за оригінальною рецептурою.	Збільшується частка використання власної сировини (молоко, м'ясо, овочі). Відбувається процес створення доданої вартості на базі фермерських господарств.
Натуральна косметика	Відбувається процес поступового та неспинного зростання попиту на екологічну та безпечну продукцію (мило, креми на травах). Набуває популярності тренд на «чисту красу» (clean beauty).	Залучення мешканців сільської місцевості до вирощування та збору лікарських трав. Використовуються продукти бджільництва та ефірні олії місцевого виробництва у виготовленні косметичної продукції.
Меблі та декор для дому	Виготовлення унікальних виробів з масиву дерева, кераміки та текстилю. Пошук індивідуальних відмінностей інтер'єру.	Розвиток деревообробних майстерень безпосередньо у сільській місцевості, на незначній відстані від лісових масивів. Використання традиційних технік плетіння та гончарства, що збереглися в селах.
Крафтова мода та текстиль	Дизайн та виробництво одягу з натуральних тканин, створення ручної вишивки та оздоблення. Акцент на slow fashion (повільна мода).	Стимулювання відродження народних традицій та промислів (ткацтво, вишивка), використання натуральної вовни та льону.

Джерело: сформовано автором на основі [193]

Крафтове виробництво, це насамперед можливість працевлаштування на підприємства такого виду діяльності працівників з числа ВПО, ветеранів війни, людей з особливими потребами. Разом з тим це – створення унікальної, самоідентичної продукції, котра відповідатиме вимогам часу та якості.

Успішність діяльності крафтового виробництва залежить від багатьох факторів, значення яких переоцінити важко. Дані фактори наведено у таблиці 3.10

Таблиця 3.10

**Фактори успіху крафтового виробництва та його значення для
сільської місцевості**

Фактор успіху	Характеристика	Значення для сільської місцевості
Екологічність	Виробництво продукції виключно з натуральних матеріалів та зниження рівня відходів.	Село є основним постачальником екологічно чистої сировини для будь-якого виду крафтового виробництва.
Гнучкість бізнесу	Імовірність швидкої адаптації продукту під групу клієнтів невеликої чисельності.	Більш легке та менш затратне масштабування малих сімейних підприємств або зміна асортименту продукції без залучення великих інвестицій.
Локальна ідентичність	Створення продукту, який матиме власну історію та ототожнюватиметься з конкретною місцевістю (географічне зазначення).	Крафт є однією з основ для сільського туризму (гастротури, майстер класи), залучаючи гостей у громаду.
Емоційна цінність	Підтримка локального виробника та «живий» контакт із майстром.	Створення робочих місць у селі, запобігання відтоку молоді та збереження традицій громади.

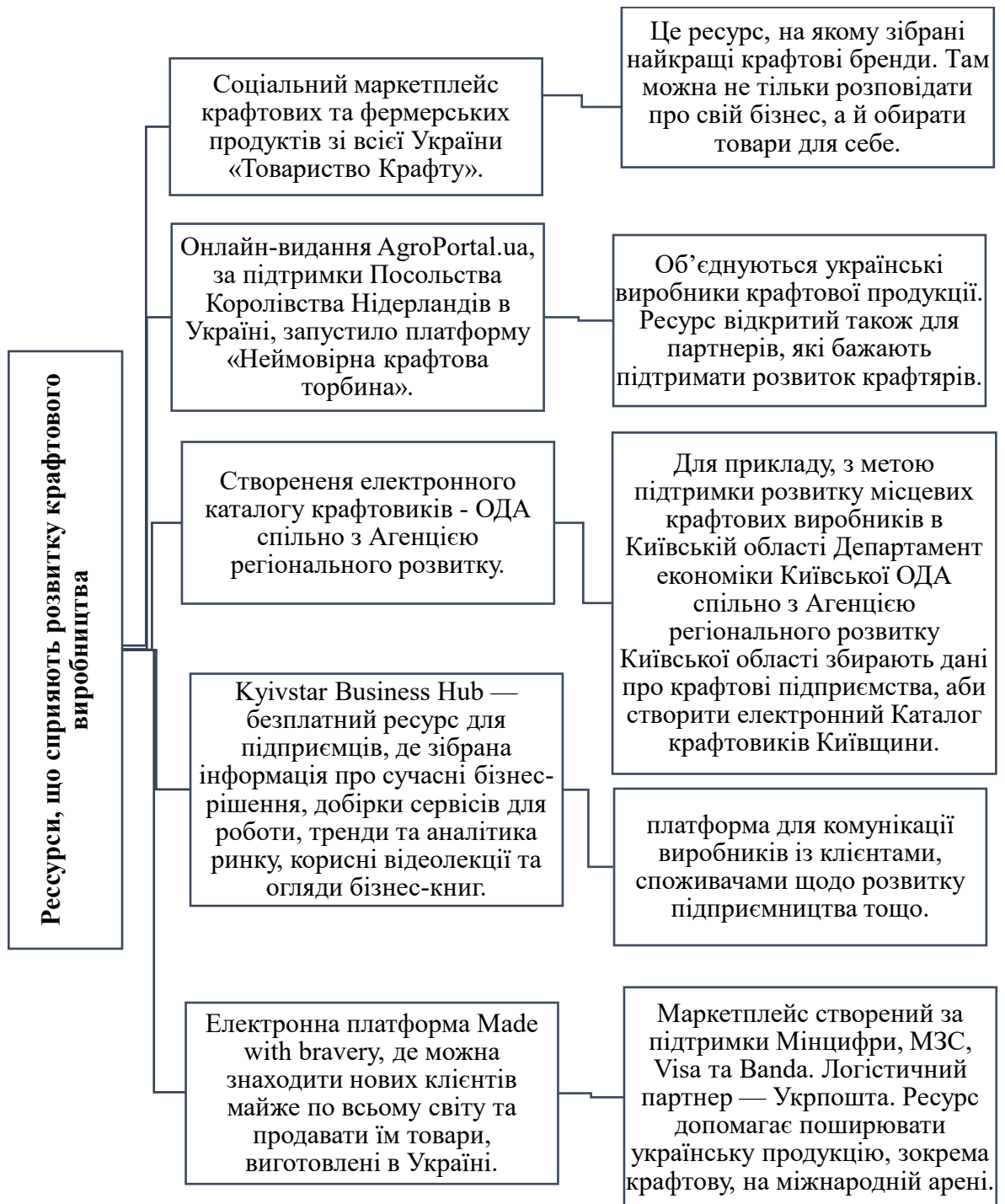
Джерело: сформовано автором на основі [193]

Задля розвитку даного виробництва, або як визначено у законопроекті 8290 «ремісничого харчового продукту» [193] уже створено основу як в нормативно-правовому забезпеченні, так і щодо торговельної інфраструктури (рис.3.3) [193].

За результатами дослідження експертів, основними трендами ринку є якість та корисність, підтримка місцевих виробників та ексклюзивність й автентичність крафтового продукту.

Для розвитку крафтового виробництва необхідно також вносити певні зміни у законодавство, але першочергово варто розробити мехізми та методи сприяння виникненню крафтових підприємств на сільських територіях, котрі б могли займатись вирощуванням, переробкою та реалізацією власної продукції, сплачуючи при цьому податки до місцевих бюджетів. Це дасть

можливість наповнювати коштами соціальні статті видатків місцевих бюджетів та поліпшити навантаження на соціальну сферу та інфраструктуру села.

Рис.3.3. Інформаційні ресурси для розвитку крафтового виробництва в Україні*

Джерело: узагальнено автором за [193]

Географія визначається як регіонами виробництва, так і ринками збуту. Ступінь переробки варіюється від сирих продуктів до високотехнологічної обробки (наприклад, пакування, ферментація, консервування). Основні тенденції вказують на зростаючу популярність крафтових продуктів у великих містах та на міжнародних ринках. Основні тенденції розвитку аграрного крафтового ринку за період 2023-2024 роки систематизовано у табл. 3.11.

Таблиця 3.11

Характеристика українського крафтового ринку агропродукції 2023-2024 роках

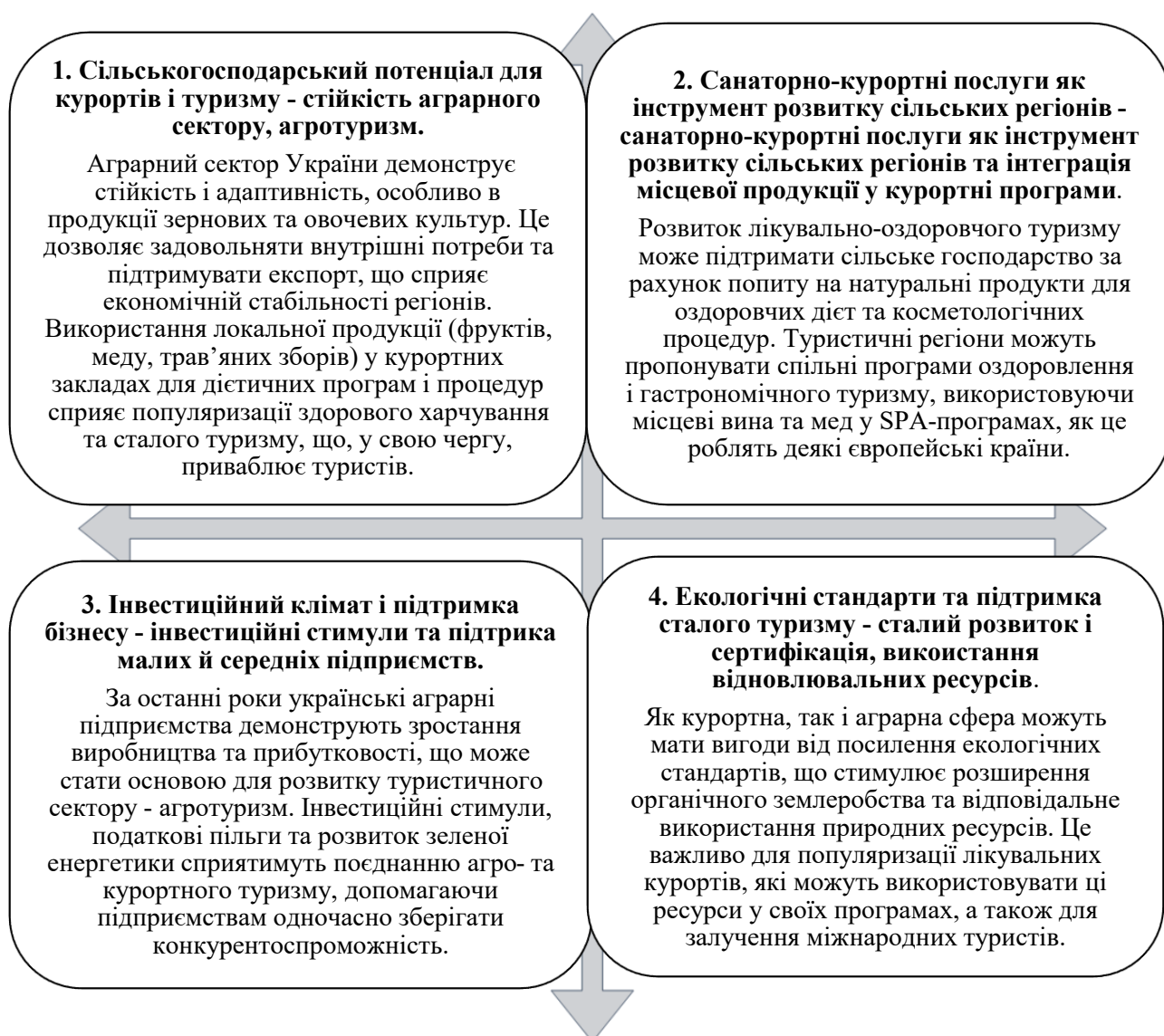
Основні товарні групи	Географія	Ступінь переробки	Частка у структурі, %
Продукти харчування			50
Молочні вироби: сири, йогурти, масло.	На заході України (Львівщина, Закарпаття) – традиційні фермерські господарства.	Високий - сири, масло.	15
М'ясні продукти: копченості, ковбаси, органічне м'ясо.	У центрі та півдні Україна (Полтавщина, Херсонщина).	Високий - ковбаси, копченості.	10
Хлібобулочні вироби: ремісничий хліб.	Великі міста (Київ, Львів) - локальні пекарні.	Високий - готова продукція.	7
Фрукти, овочі: джеми, соуси, сушені продукти.	Вінниччина, Закарпаття - садівництво.	Високий - консерви, джеми.	8
Мед та продукти бджільництва.	У центрі України (Черкащина, Полтавщина).	Низький - сирий мед; Високий - настоянки.	5
Органічні крупи, борошно.	На півночі України (Чернігівщина).	Низький - цільна продукція.	5
Напої			30
Крафтове пиво: спеціальні сорти, IPA, стаути.	Львівщина, Закарпаття, Київщина - малі пивоварні.	Високий - готовий продукт.	12
Натуральні соки: яблучні, ягідні.	Закарпаття, Херсонщина, Полтавщина.	Середній - соки прямого віджиму.	5
Вино та настоянки: локальні сорти винограду.	Одеська область, Закарпаття, Миколаївщина.	Високий - бутильовані напої.	10
Кава та трав'яні чаї: локальні суміші трав.	Карпати - Закарпаття, Івано-Франківщина.	Середній - сушіння, пакування.	3

Джерело: систематизовано автором за [193]

Найбільшу частку на ринку становлять крафтові продукти харчування – 50% за підсумками 2023-2024 років. Серед яких молочні та м'ясні продукти.

На другому місці – крафтові напої, зокрема пиво, що становить 12% від підсумку. На косметику та ремісничі товари припадає близько 20 %.

Окремим напрямом варто розглядати розвиток соціальних підприємств у курортно-лікувальній сфері України, необхідно ефективно використовувати наявний потенціал регіонів, стимулюючи його розвиток. Особливу увагу слід приділити вдосконаленню інфраструктури, формуванню стійких логістичних ланцюгів та популяризації національних курортних територій. Це дозволить закласти основу для гармонійної співпраці між аграрним і туристичним секторами, що в підсумку сприятиме формуванню унікальних пропозицій для туристів на внутрішньому та міжнародному рівнях (рис. 3.4).

Рис. 3.4. Напрями синергічного розвитку агропромислової та лікувально-курортної систем України за підтримки розвитку СП
Джерело: узагальнено автором за [194]

Отже, стратегічне об'єднання аграрної та курортної галузей та розвиток соціальних підприємств на сільських територіях даного напрямку, на нашу думку, може створити нові економічні можливості для України, підвищити туристичну привабливість села та громади в цілому, забезпечити стабільність в умовах ринкових змін.

Розвиток аграрних ринків за посередництва соціальних підприємств у повоєнний період відіграватиме ключову роль у відновленні економіки України, зокрема через задоволення базових потреб населення та зміцненні людського капіталу. А їх інтеграція із лікувально-курортною сферою сприятиме соціальній адаптації різних верств населення, зокрема військовослужбовців і внутрішньо переміщених осіб, а також залученню іноземних туристів, що стане важливим стимулом для загального економічного зростання та вирішуватиме важливу соціальну проблему (що, в свою чергу, є основною ознакою соціального підприємства).

Задля забезпечення синергії між агропродовольчим сектором та лікувально-курортною сферою в повоєнний період необхідно вдосконалити логістичну інфраструктуру, розвивати маркетингові програми направлені на популяризацію регіональних продуктів та курортів. На такій основі та з метою розвитку даного напрямку й варто на державному рівні стимулювати розвиток соціальних підприємств на сільських територіях. Таким чином, комплексний підхід до розвитку соціального підприємництва на сільських територіях та крафтового виробництва і, як наслідок, локальних ринків агропродукції різного ступеня обробки, забезпечить стійке економічне зростання, підвищить туристичну привабливість України та створить нові можливості для відновлення у повоєнний період.

Перед тим, як створювати соціальні підприємства на територіях сільських громад, в тому числі у аграрній сфері діяльності, варто вивчити та проаналізувати інформацію стосовно кількості населених пунктів у цих громадах, загальної чисельності населення, що там мешкає. Варто врахувати і вікову складову.

Якщо розглядати дане питання у площині кількості населених пунктів, що входять до складу громади та чисельність їх населення, то варто врахувати таке негативне соціальне явище як так звані «мертві села». Згідно узагальнених визначень, «мертві села» - це, населені пункти, на території яких не зареєстровано жодного жителя. Інфраструктура таких населених пунктів повністю зруйнована або покинута. В ході дослідження нами порівняно кількість сіл України з 0 зареєстрованих мешканців у 2021 та 2025 роках (табл. 3.12; рис. 3.5, 3.6)

Таблиця 3.12

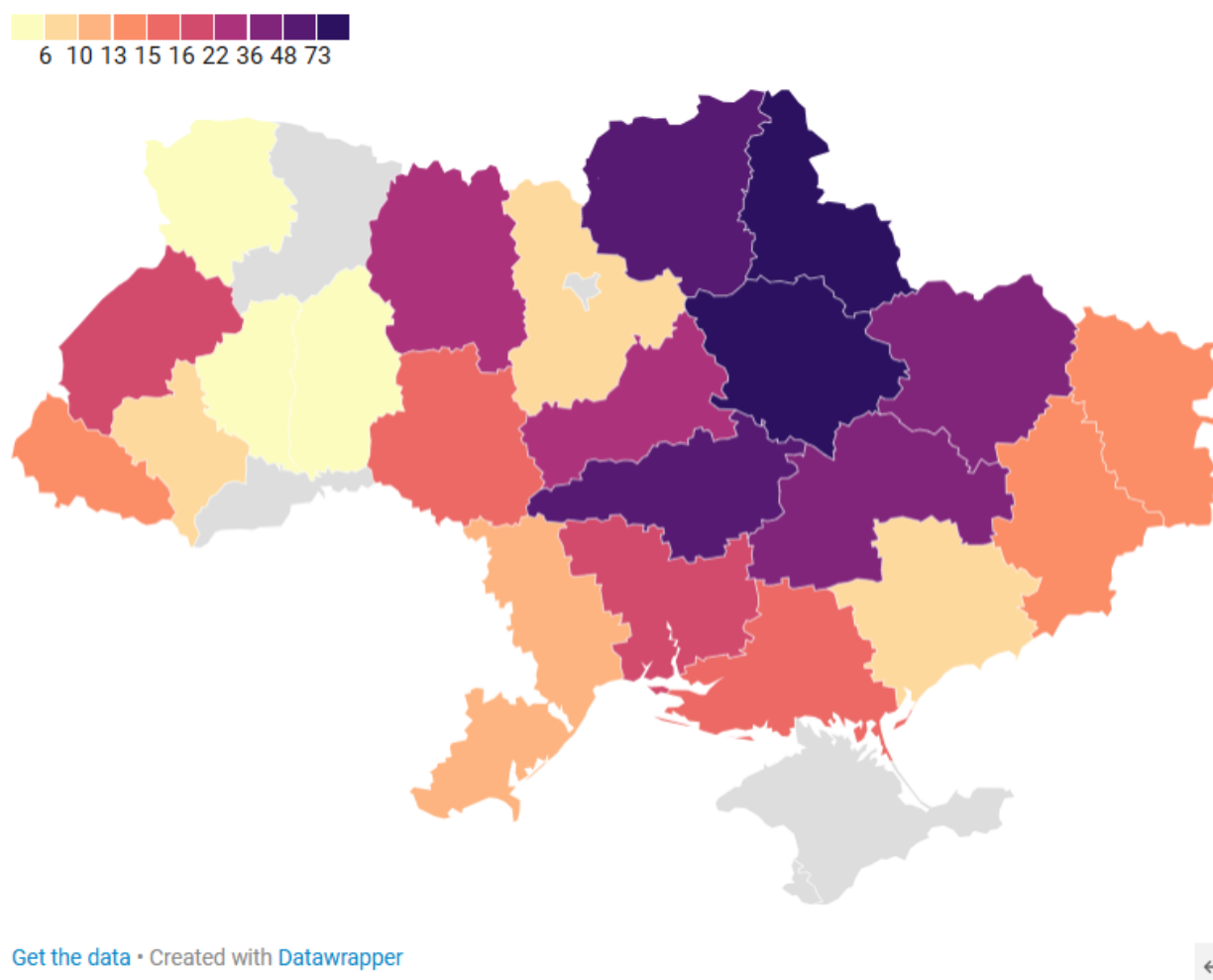
Порівняння кількості сіл в Україні з 0 зареєстрованих мешканців у 2021 та 2025 роках

№	Область	Кількість сіл		Відхилення, +/-
		2021	2026	
1.	Полтавська	79	62	-17
2.	Сумська	73	114	+41
3.	Чернігівська	53	74	+21
4.	Кіровоградська	48	18	-30
5.	Дніпропетровська	40	9	-31
6.	Харківська	36	94	+58
7.	Житомирська	28	38	+10
8.	Черкаська	22	11	-11
9.	Миколаївська	17	16	-1
10.	Львівська	16	5	-11
11.	Вінницька	15	12	-3
	Херсонська	15	8	-7
12.	Луганська та Донецька	14*	20*	+6
13.	Закарпатська	13	1	-12
14.	Одеська	10	10	-
15.	Київська	8	15	+7
16.	Запорізька	7	-	-
17.	Івано-Франківська	6	2	-4
18.	Хмельницька	5	14	+9
	Волинська	5	6	+1
19.	Тернопільська	4	4	-
21.	Рівненська	2	4	+2
22.	Чернівецька	-	1	+1

Джерело: сформовано автором на основі [189]

*Примітка: На територіях прифронтових та окупованих областей (Донецька, Луганська, Херсонська, Запорізька) знаходяться сотні фізично зруйнованих та покинутих сіл. Офіційний облік населення на вказаних територіях на даний момент здійснювати неможливо, тому дані ілюструють лише довоєнну або частково верифіковану статистичну інформацію..

Розподіл кількості сіл ("мертві села") в Україні з 0 зареєстрованих мешканців у 2021, одиниць

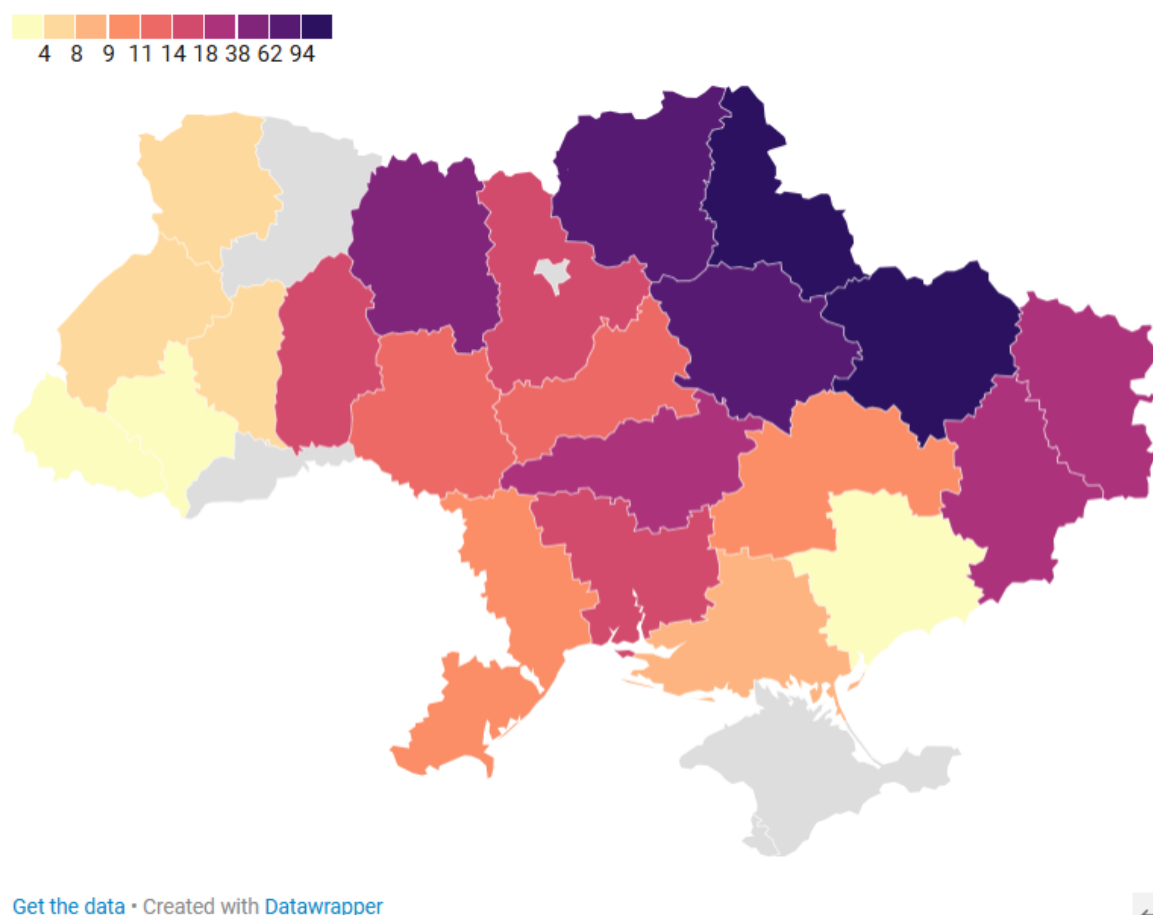
**Рис. 3.5. Розподіл кількості «мертвих сіл» в Україні у 2021 р,
одиниць**

Джерело: сформовано автором на основі [189]

Проаналізувавши дані таблиці 3.8 та рисунків 3.5 та 3.6, слід відмітити те, що відмінності у даних, тобто зменшення кількості «мертвих» сіл у 2025 р. порівняно із 2021 р., не означають що села «ожили». Таке явище стало результатом здійснення адміністративної реформи, та є однією з особливостей статистичного обліку. Причинами цього явища є:

Розподіл кількості сіл ("мертві села") в Україні з 0 зареєстрованих мешканців у 2025, одиниць

Рис. 3.6. Розподіл кількості «мертвих сіл» в Україні у 2025 р, одиниць

Джерело: сформовано автором на основі [189]

1) Виключення таких сіл з облікових даних на підставі рішень обласних рад. При юридичній ліквідації села, його викреслюють з переліку «мертвих» сіл, і переводять у розряд «ліквідованих». Тому в статистичних даних за 2025 рік їх вже не обліковують як «існуючі села з 0 жителів».

2) Децентралізація. Якщо територію села з 0 зареєстрованих мешканців приєднують до сусіднього населеного пункту, воно перестає існувати в реєстрі як окрема назва.

3) Зміна методології підрахунків. У 2021 році основним джерелом інформації слугувала Державна служба статистики, тоді як у 2025 році дослідники оперують даними державного реєстру виборців та актуальними

списками територіальних громад. При реєстрації в селі хоча б одного мешканця (навіть за умови, що він там не проживає) воно вже не потрапляє до списку «мертвих».

4) Надання статусу «Нежитлових територій». За цією процедурою багатьом населеним пунктам було надано статус «Урочище» або «Землі сільськогосподарського призначення»[189].

В такому випадку з майном, яке знаходиться на території таких сіл можливі наступні дії:

1) Для приватних будинків: Якщо є власник, то будинок що є у його власності, тепер розташований «за межами населеного пункту». При цьому виникає проблема поштової адреси. Відповідно до законодавства її анулюють. Власник має пройти процедуру заміни адреси на кадастровий номер або опис «територія колишньої сільської ради за межами населеного пункту».

2) Визнання майна «безхазяйним»: В більшості випадків, будівлі що знаходяться у селах, що вимерли – стоять покинуті роками. Територіальна громада (ОТГ) має право подати позов до суду про визнання майна таким, що втратило власників або з невстановленою спадщиною (якщо власник помер, а спадкоємців немає). Після рішення суду майно переходить у комунальну власність громади. Громада може вирішити: продати будівлі на будматеріали, знести їх або здати територію в оренду агрохолдингам.

3) Знесення будівель та розпаювання землі. Коли населений пункт юридично зникає, його межі (межа села) ліквідовуються. Земля на якій розташований населений пункт змінює цільове призначення.

Якщо будівлі зруйновані, а громада оформила землю як сільгосппризначення, територію часто просто заорюють. Аграрні компанії, що орендують ці землі, зносять залишки хат, щоб вирівняти поле.

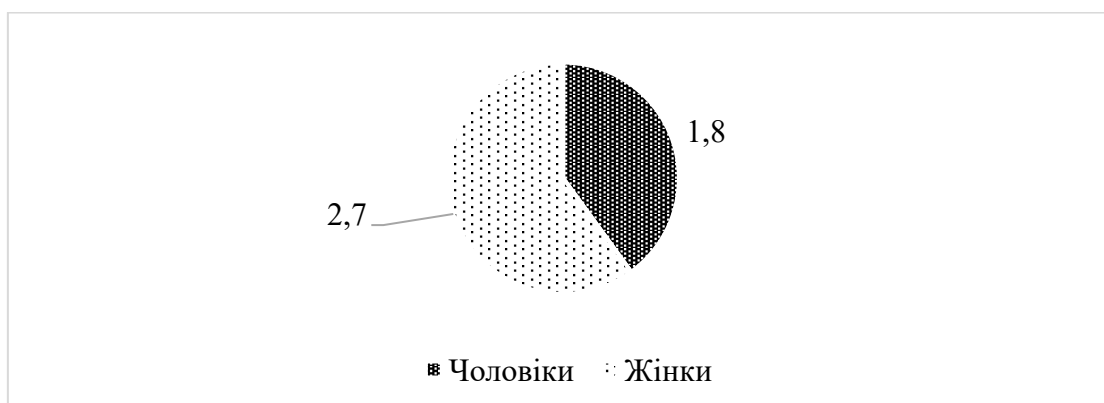
Часто будівлі зникають фізично ще до зміни статусу - їх розбирають на цеглу, балки та дрова місцеві мешканці сусідніх сіл або власники на вивіз.

4) Доля державного та комунального майна. Школи, клуби, ФАПи, які були на балансі сільради: Вони переходять на баланс об'єднаної громади (ОТГ). Через відсутність людей такі об'єкти зазвичай списують як аварійні та виставляють на аукціон через Prozorro. Продажі під розбирання або реконструкцію [189].

На сьогоднішній день в Україні офіційно обліковується понад 540 сіл з нульовим населенням, які досі не пройшли процедури виключення з реєстрів. За попередніми оцінками, 6 000 сіл станом на 2025 рік знаходяться у «зоні ризику» у зв'язку з відсутністю дітей та молоді [191].

Зупинити вимирання населених пунктів у сільській місцевості можна було б за рахунок такої категорії населення України як внутрішньо переміщені особи. Це громадяни України, які змушені були покинути свої домівки, втікаючи з окупації та від реалій війни. Дана категорія населення могла б реалізувати себе шляхом працевлаштування до створених на сільських територіях соціальних підприємств, посприявши їм у вирішенні кадрових проблем [190]. З іншого боку, за певних умов та сприяння органів місцевого самоврядування та держави загалом, ВПО самі повинні мати можливість створення таких підприємств. Для пошуку способів вирішення цього питання варто розглянути цілий перелік показників, що допоможуть зрозуміти складність проблеми та допомогти у її вирішенні.

Одним з таких показників є гендерний склад вимушено переміщених осіб (рис. 3.7)

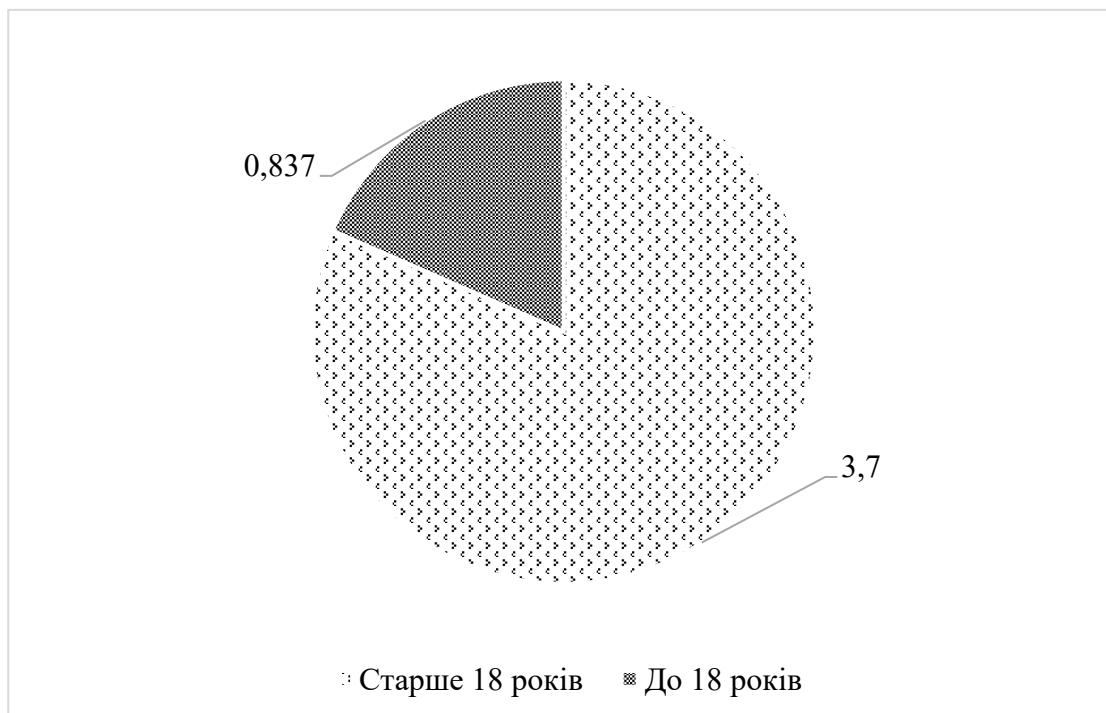

Рис. 3.7. Гендерний склад вимушено переміщених осіб, млн. осіб

Джерело: сформовано автором [191]

За даними Міністерства соціальної політики України, станом на листопад 2025 року на обліку перебувало 4,6 млн. внутрішньо переміщених осіб. Такими є громадяни, що залишили свої домівки через бойові дії, окупацію та руйнування інфраструктури. З них 2,7 млн. жінки та 1,8 млн. чоловіки.

Наступний показник – це віковий склад (рис. 3.8).

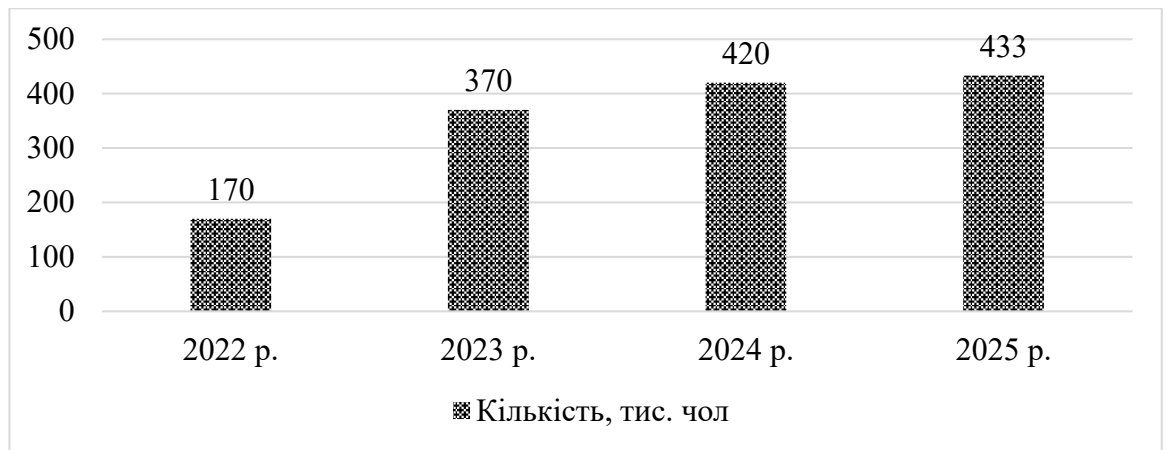
Рис. 3.8. Віковий склад вимушено переміщених осіб, млн.

Джерело: сформовано автором [191]

Відповідно до наведених на рис. 3.6 даних, 3,7 млн. ВПО – це особи старше 18 років, 837 тис. 600 осіб – діти і підлітки до 18 років.

Для розуміння глибини проблеми ВПО, варто розглянути динаміку зміни чисельності ВПО у м. Києві у період з 2022 р. по 2025 р. (рис. 3.9).

За даними КМДА, кількість внутрішньо переміщених осіб у м. Київ зросла з 170 тис. осіб у 2022 році, до 433 тис. осіб у 2025 році.

Рис. 3.9. Динаміка зміни чисельності ВПО у м. Києві

Джерело: сформовано автором [191]

Під час виконання дослідження нами проаналізовано чисельність вимушено переміщених осіб у розрізі регіонів України (табл. 3.13) та проілюстровано на рисунку 3.10.

Таблиця 3.13

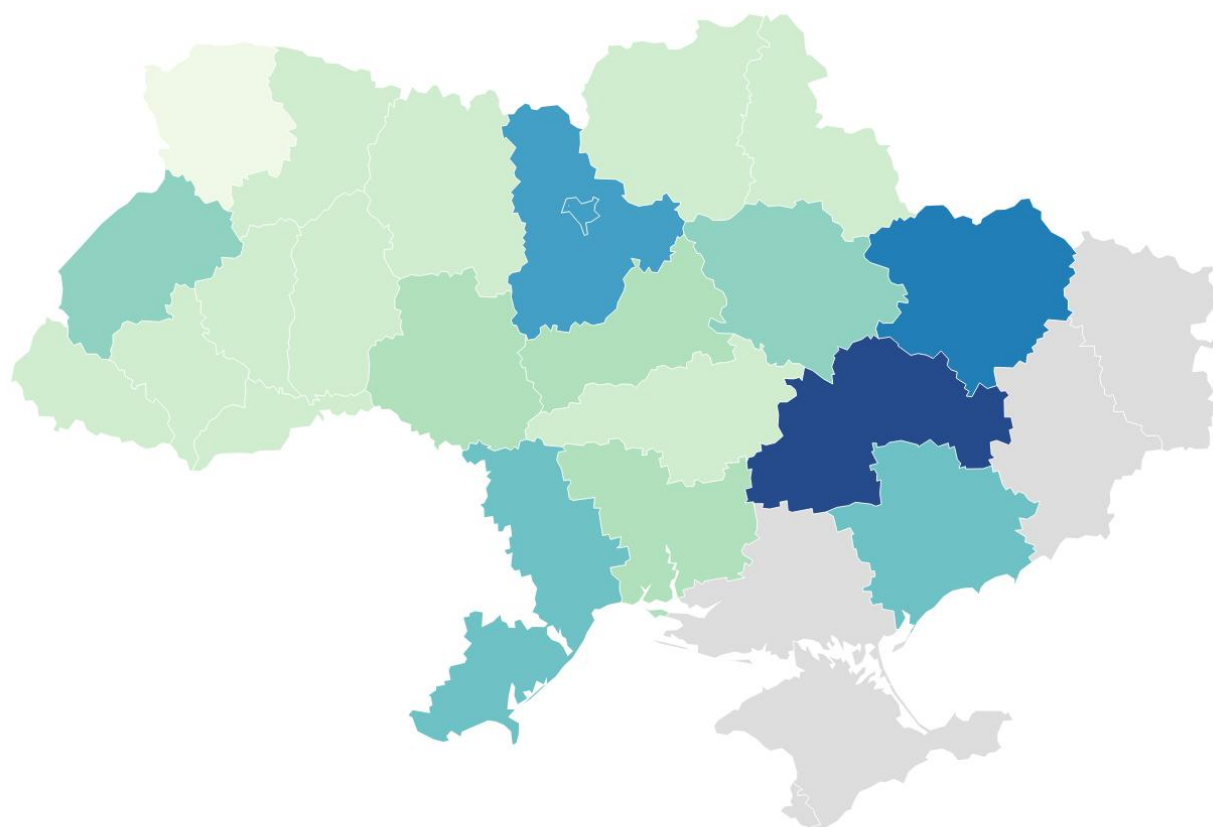
Чисельність внутрішньо переміщених осіб по регіонах, тис. чол.

Область	Чисельність, тис. чол
Дніпропетровська	557
Харківська	415
м. Київ	348
Київська	324
Запорізька	230
Одеська	221
Полтавська	168
Львівська	152
Миколаївська	139
Черкаська	128
Вінницька	122
Сумська	98
Івано-Франківська	93
Кіровоградська	84
Хмельницька	80
Житомирська	74
Тернопільська	67
Чернігівська	65
Закарпатська	62
Чернівецька	50
Рівненська	50
Волинська	40

Джерело: сформовано автором на основі [191]

Чисельність внутрішньо переміщених осіб в регіонах України розподілена доволі нерівномірно. Більшість ВПО намагались зареєструватись та оселитись у регіонах, що розташовані в безпосередній близькості з областями з яких вони виїхали. Цьому сприяє можливість швидкого повернення в разі припинення бойових дій.

[Чисельність ВПО, тис.осіб]

Created with Datawrapper

Рис. 3.10. Розподіл ВПО за областями, тис. осіб

Джерело: побудовано автором за допомогою сервісу <https://app.datawrapper.de/groogugvdn/edit/VV1Fv/basemap> на основі [191]

Ще одним важливим фактором, що стримував та продовжує стримувати громадян при виборі регіону для проживання є мовне питання. Так як у західних областях України доволі скептично ставляться до людей що

спілкуються російською, а громадяни що переїхали зі сходу у багатьох випадках – не бажають переходити на українську.

Одним із видів вимушеного переміщення осіб, є внутрішньо обласні переміщення.

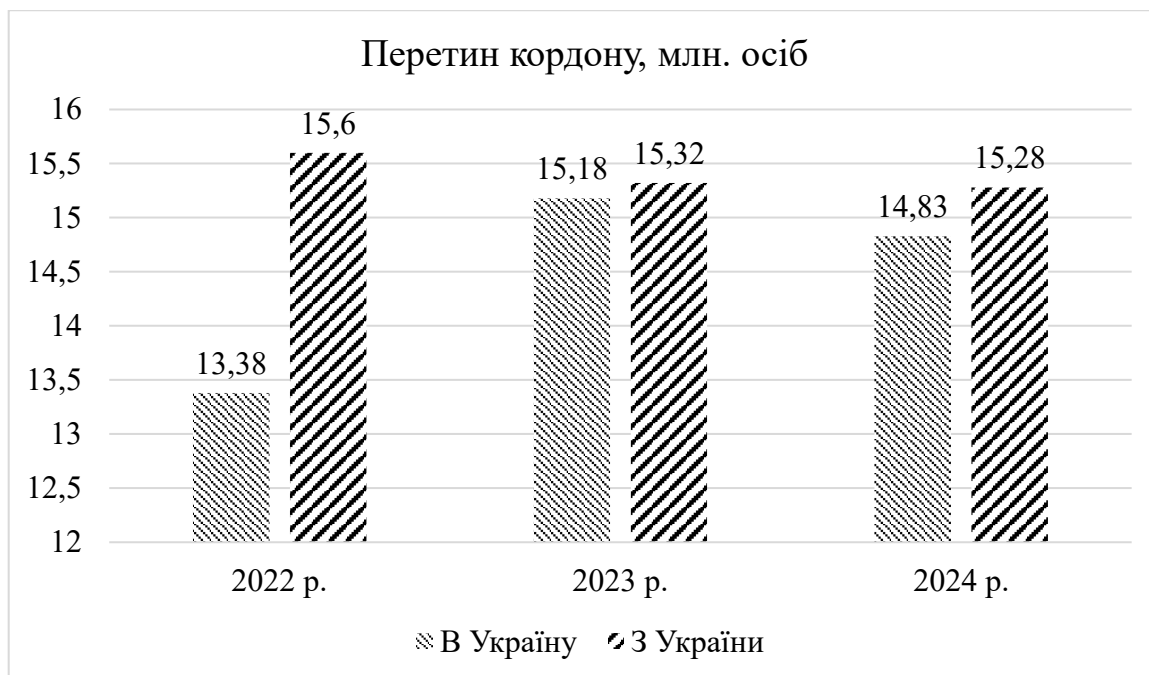

Рис. 3.11. Найвищі показники внутрішньо обласного переміщення

Джерело: сформовано автором на основі [191]

Небажання виїздити за межі рідного регіону змушує громадян шукати більш безпечні місця в своїй області. Серед таких регіонів є Харківська та Запорізька області.

На стан розвитку соціального підприємництва на сільських територіях на пряму залежить не лише від внутрішніх міграційних процесів, а й від кількості громадян що залишають територію країни та перетинають кордон у зворотному напрямку. Динаміку перетину кордону України в період з 2022 р. по 2024 р.

Рис. 3.12 Динаміка перетину державного кордону України у період з 2022 р. по 2024 р, млн. осіб

Джерело: сформовано автором на основі [192]

Як видно з рисунку 3.10, у ситуації з перетином кордону в період 2022 – 2024 років спостерігається певний дисбаланс. Кількість людей, що залишили територію країни постійно перевищувала кількість громадян, що повернулись.

На сучасному етапі розвитку економіки та суспільства в Україні існує потреба у нових підходах до організації підприємництва, здатних поєднувати комерційну ефективність із вирішенням соціальних проблем. Це питання є особливо актуальним для сільської місцевості, де низька зайнятість, відтік молоді та обмежені ресурси стримують розвиток громад. Соціальне підприємництво виступає інструментом подолання цих проблем, оскільки дозволяє створювати робочі місця, підтримувати вразливі категорії населення, розвивати локальну інфраструктуру та зміцнювати соціальні зв'язки [192].

Додатковим фактором активізації розвитку соціального підприємництва в Україні є міжнародний досвід. Зокрема, у багатьох країнах такі суб'єкти отримують преференції від держави щодо податків, грантового фінансування та навчальних програм, що в свою чергу виступає стимулятором розвитку локальних економік (для прикладу, територіальних громад).

Мотивація підприємців створювати підприємства із соціальною складовою, або соціальних підприємств у чистому вигляді є ключовим фактором їхньої успішності та здатності реалізовувати одночасно економічні та соціальні цілі. Науковці окреслюють цілий ряд мотиваційних чинників, окремі із них подано у табл. 3.14.

Таблиця 3.14

Характеристика основних мотиваційних чинників створення соціальних підприємницьких структур в Україні

Назва	Характеристика
Соціальна орієнтація діяльності	Прагнення вирішувати актуальні проблеми громади: створювати робочі місця, надавати освітні, медичні та культурні послуги, підтримувати соціально вразливі групи
Економічні стимули	Отримання доходів від бізнес-діяльності, частина яких спрямовується на фінансування соціальних проєктів та розвиток громади.
Репутаційні переваги та партнерства	Формування позитивного іміджу підприємства серед громади та залучення донорів, партнерів і соціальних інвесторів .
Особистісна мотивація засновника	Бажання реалізувати власну соціальну мету та зробити внесок у розвиток локальної спільноти.

Джерело: сформовано автором на основі [194]

Соціальні підприємства поєднують реалізацію комерційних цілей із соціальною місією, що робить їх важливим елементом стратегії сталого розвитку. В Україні розвиток цієї форми бізнесу активно стимулюється державними ініціативами, грантовими програмами та зростанням суспільної уваги до соціальної відповідальності бізнесу [195; 196].

Приклади українських соціальних підприємств підтверджують, що успішність досягається лише тоді, коли підприємці поєднують економічну активність із реалізацією соціальної місії. Наприклад, фермерські кооперативи, що займаються органічним виробництвом, надають роботу молоді та людям з обмеженими можливостями, а частина прибутку інвестується у розвиток інфраструктури сіл [198]. Тим самим мотивуючи молодь залишатись в селі, так як для комфортного їх існування є усі умови та розвинена соціальна інфраструктура.

Процес створення соціального підприємства відбувається у декілька етапів (рис. 3.13), кожен із яких має свої особливості.

Рис.3.13. Перелік та характеристика етапів створення соціального підприємства

Джерело: сформовано автором на основі [198; 199]

Досвід показує, що успіх соціального підприємництва залежить від здатності підприємця не лише створити економічно ефективну модель, а й забезпечити сталість соціального впливу. Важливо також враховувати потреби громади, що забезпечує довгострокову підтримку та довіру населення.

Таким чином, соціальне підприємництво - це можливість поєднувати комерційний успіх із соціальним внеском. Для ефективної реалізації такої

моделі необхідні чітка місія, правильна юридична структура, продуманий план дій, методи оцінки впливу та готовність звертатися за підтримкою до фахівців.

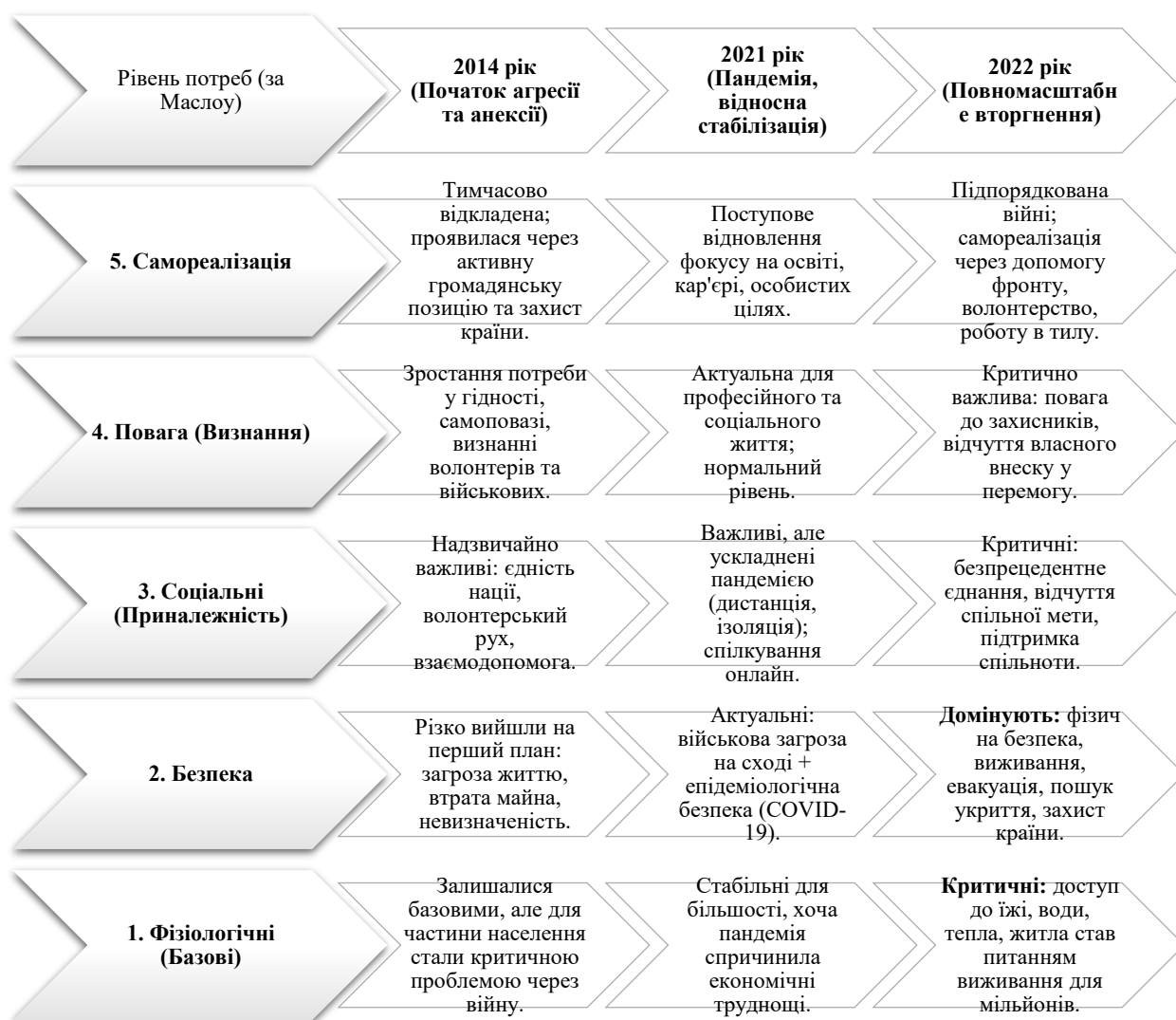
Перспективи соціального підприємництва в Україні обумовлені багатьма факторами. Основними з яких є те, що соціальні підприємства стають все більш впливовими, ніж деякі традиційні галузі економіки, і здатні генерувати стабільний дохід та соціальну користь [198].

Соціальне підприємництво сприяє підвищенню економічного потенціалу громад, створює нові робочі місця, підвищує рівень самозайнятості та формує культуру соціальної відповідальності. У перспективі воно може стати рушійною силою розвитку сільських територій та запорукою економічної стабільності.

3.2. Організаційно-економічний механізм відродження та розвитку людського капіталу в сільській місцевості

Сучасний етап розвитку людського капіталу та ефективне залучення його у виробничий процес є більшою мірою необхідністю, ніж рекомендацією для усунення безробіття й невідповідності між потребою ринку в працівниках необхідної освітньої підготовки та пропозицією. З початком повномасштабного вторгнення, задоволення базових потреб вийшло на новий рівень. А інвестиції в людський капітал звелись виключно до задоволення базових потреб. З використанням підходу А. Маслоу здійснено аналіз потреб та оцінено ступінь їх задоволення (рис.3.14).

Отже, людський капітал – це ключовий виробничий ресурс, що наділений специфічними характеристиками. У першу чергу, формування людського капіталу, його розвиток, подальше примноження та реалізація у виробничому процесі або інших необхідних суспільних процесах потребує певних витрат – інвестицій, як на етапі формування так і в процесі його примноження та збагачення.

Рис. 3.14. Ієрархія потреб українців за А. Маслоу у різні періоди
Джерело: сформовано автором на основі [199]

Будь-який з етапів становлення людського капіталу потребує своїх інвестицій, залучення різних джерел і інвесторів, від активної та результативної реакції яких залежною є якість сформованого капіталу, а, отже, ускладняється сам формування людського капіталу так, як для нього, як і для інвестицій, характерною є двоякість - як об'єкта вкладення інвестиційних ресурсів, так і їх якості в при залученні в виробництво національного продукту. В процесі розробки механізму застосування інвестиційного ресурсу у вигляді людського капіталу ватро зважати на те, що він гарантує ефективне функціонування аграрно-промислового виробництва та економіки загалом. Без багатofакторного інвестиційного ресурсу людини (фізичного,

інтелектуального, духовного) є неможливим процес виробництва і подальше його розширене відтворення.

Окрім проблем безпекового та економічного характеру, з якими зіштовхнулось населення України, наразі спостерігається моральне та духовне зuboжіння через розвиток субкультур, покликаних на знищення моральних принципів та установ, а зростання соціальної напруги у соціумі на тлі конфліктів у мовній, культурній та політичній площині лише поглиблює окреслені проблеми [199].

Формування людського капіталу в період війни та повоєнного відновлення передбачає формування сприятливого, насамперед, інфраструктурного та соціально-економічного середовища, розвиток комфортних умов задля утримання відтоку вже наявного капіталу та створення умов і формування базису для відродження. До ключових векторів (точки зростання) слід віднести:

1. Розвиток села та сільських територій. Для цього є необхідним створення центру сприяння розвитку сільського господарства, що матиме на меті формування бази даних про ресурсне забезпечення територій. Реалізувати дане завдання можливо шляхом проведення інвентаризації існуючих, недіючих, закинутих об'єктів, що потребують модернізації та відновлення. Є безліч закинутих приміщень тваринницьких ферм, складів та інших приміщень, що наразі розкрадаються та знищуються, а могли б бути задіяні до суспільно-корисного виробництва. Це в свою чергу потребує формування механізму безоплатної передачі ВПО задля реалізації грантових програм).

2. Формування економічних умов щодо сприяння розвитку народжуваності – використання прототипу базового доходу (розмови про це в економічно-політичних колах ведуться більше 10-ти років та є приклади в міжнародній практиці).

3. Формування соціокультурного та духовного середовища – перегляд освітніх програм, додавання релігієзнавства як факультативу (як в деяких країнах Євросоюзу), формування суспільства лояльного до

інклюзивних груп населення, залучення інклюзивних груп до суспільно-корисної праці [198].

Все це має бути сформовано у механізм, що матиме системний, комплексний характер та сприятиме формуванню підґрунтя та фундаментальних положень відродження людського капіталу у повоєнний період та максимальне його збереження у період війни.

Наразі ключовим завданням є не розвиток, а збереження як інтелектуального капіталу так і генофонду України. В підсумку це сприятиме появі нової парадигми соціально-економічного розвитку, нарощуванню людського капіталу та формуванню сприятливого психологічного клімату в соціумі [200].

При розробці організаційно-економічного механізму варто брати за основу основні характеристики та якості, що йому притаманні (рис. 3.15).

Рис. 3.15. Ключові характеристики організаційно-економічного механізму формування та розвитку людського капіталу

Джерело: сформовано автором на основі [200]

Сам механізм має забезпечувати не просте відтворення людського капіталу, а його цілісність розвитку із забезпеченням задоволення усіх потреб відповідно до потреб окреслених А. Маслоу. На наш погляд, якщо рівень доходів буде покривати усі 5 рівні – фізіологічні (дихання, вода, їжа, сон), безпеки (безпека здоров'я, майна, майбутнього), соціальні (дружба, сім'я),

поваги (самоповага, впевненість, досягнення), самовираження (творчість, моральність)

Формування людського капіталу ми структурували наступним чином:

1. На початку формування – залучення коштів держави шляхом базового доходу (це інструмент доцільно диференціювати в залежності від території розміщення та проживання, для індустріальних парків у сільських територіях варто визначити максимальний розмір і від того робити шкалу градації). Окрім того тут може бути залучено і зовнішні джерела формування – гранти, міжнародна допомога. Також сюди варто додати кошти для формування сприятливого соціально-економічного, інфраструктурного середовища для прикладу – розвиток дошкільних навчальних закладів, закладів культури, охорони здоров'я (аптеки, амбулаторії, санаторії та інші лікувально-оздоровчі заклади), розвиваючі заклади тощо.

2. Другий етап формування – якісна шкільна освіта без перевантаження системи, забезпечення розвитку індивідуальної освітньої траєкторії, формування здорового психологічно-емоційного клімату, формування умов для духовного, творчого, культурного розвитку (наявність закладів для відвідування різноманітних секцій з забезпеченням їх доступності для усіх верств населення – фінансування за рахунок держави та місцевих бюджетів) тощо.

3. Третій етап формування – професійний розвиток та набуття професійних навичок, кваліфікаційних характеристик – фінансування виключно за рахунок цільових грантів та обмеженого державного замовлення (повністю відмовлятись від держзамовлення, але формування його виключно виходячи із потреб ринку та економіки країни). Формування на період війни особливої підтримки за стратегічно-важливими галузями (сюди ж врахувати й стипендіальні підтримку, надання й забезпечення належних умов проживання).

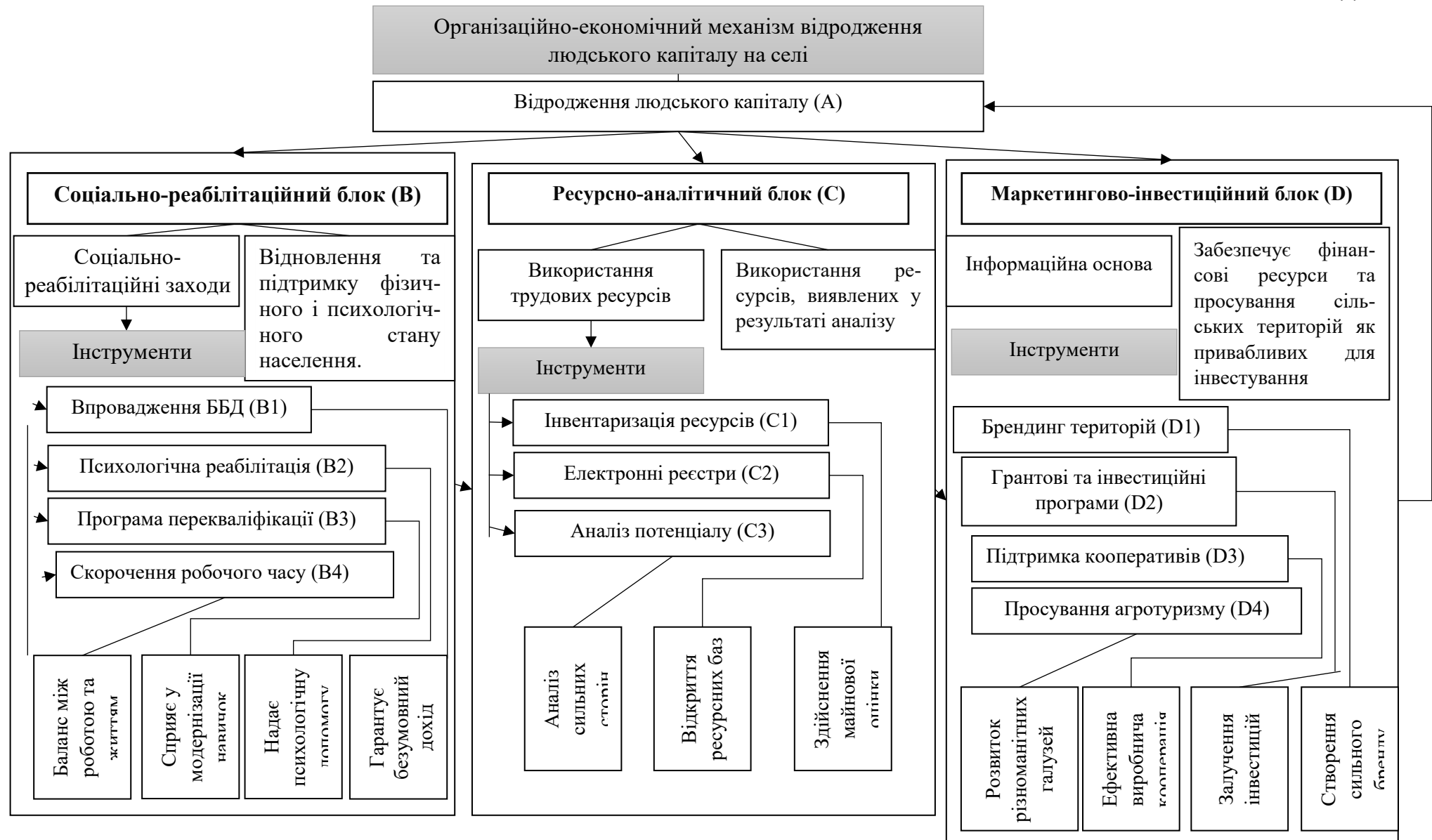
4. Четвертий етап – збільшення кількості та якості та збагачення людського капіталу. Передбачає постійний розвиток, набуття нових

кваліфікаційних характеристик шляхом постійного навчання та проходження різних курсів. Основним джерелом фінансування вже є сама людина. Тому на даному етапі, основна функція держави в даному випадку зводиться до контролю та регулювання розміру винагороди, тривалості робочого часу (для прикладу скорочення тривалості робочого тижня – що, за дослідженнями провідних країн не лише призведе до збереження рівня продуктивності, але й призведе до більш якісного використання людського потенціалу із одночасним скороченням втрат іншого стратегічного ресурсу (що не відновлюється, не накопичується та не зберігається) – ресурс часу. Вивільняється час для соціально-культурного розвитку та формування сприятливого психоемоційного клімату в соціумі. Даний ефект має мультиплікативний характер. Так як це сприятиме формуванню більш якісного людського капіталу в наступному поколінні. Що обумовлено тим, що більш міцний може стати інститут сім'ї та родини. Це покращить соціальний капітал. Економічна сторона питання – розмір заробітної плати. Він має бути таким, щоб працівник не шукав ще інші види зайнятості для забезпечення базових потреб (1-2 сходинки ієрархії Маслоу - фізіологічні та безпеки), що було визначено в попередньому розділі [198].

Питання освіти має двоїсте значення та потребує підходу з двох сторін – забезпечення доступу до освіти, а з іншого – формування сприятливого освітнього середовища, що потребує додаткових вкладень як для забезпечення якісного людського капіталу, що забезпечуватиме надання якісних освітніх послуг, а також капітал озброєності цих фахівців. Проте тут варто основний акцент робити на узгодження потреб економіки та ринку. Цю ж узгодженість має забезпечувати держава усіх рівнях – через інструмент формування державного замовлення та підтримка тих закладів освіти, що є базою для надання цих послуг.

Організаційно-економічний механізм відродження людського капіталу на селі включає в себе три основні блоки: соціально-реабілітаційний, ресурсно-аналітичний та маркетингово-інвестиційний (див. рис. 3.16) [198].

Рис. 3.16. Організаційно-економічний механізм відродження та розвитку людського капіталу на селі

Джерело: сформовано автором

Орієнтуватись даний механізм має на основні завдання повоєнного відродження в: освітній сфері - інвестиції в освіту, адаптація освітніх програм, використання цифрових технологій; економічній сфері – програми перекваліфікації, залучення інвестицій, стимулювання зайнятості; в сфері інституціонального та управлінського забезпечення – підтримка громад, розвиток соціального капіталу; в сфері демографії та міграції – повернення мігрантів та створення сприятливих умов [41-43].

Тісно пов'язаними між собою є відродження аграрного сектору та людського капіталу в селі. Так як інвестування в сільський людський капітал є основою для забезпечення стійкого розвитку сільського господарства. Від останнього прямо залежить продовольча безпека як на національному так і на регіональному рівнях. Напрямами поєднання інвестування людського капіталу та перевтілення аграрних ринків подано на рис. 3.17.

Процес розвитку в Україні соціальних підприємств потребує активної участі держави, що визначає розвиток СББ одним із пріоритетів державної політики [201].

Проблема, що потребує вирішення: незначний рівень залученості бізнесу до реалізації соціальних проектів та потреба у визначенні принципів та напрямів державної політики у сфері розвитку СББ.

Критерії вирішення проблеми:

- Залучення суб'єкта господарської діяльності (СГД) до реалізації соціальних проектів у сфері захисту прав людини; створення умов для організації лікування та адаптації військових; забезпечення ЗОЗ медичним обладнанням; будівництво та облаштування шкіл і дитячих будинків; реалізація соціальних проектів за рахунок державного бюджету; створення нових робочих місць.

- Участь СГД в організації та підтримці системи охорони навколишнього природного середовища; пошуку нових можливостей щодо підвищення екологічних показників діяльності.

Рис.3.17. Напрями відродження та розвитку людського капіталу в сільській місцевості

Джерело: сформовано автором на основі [198]

Орієнтовні розрахунки кількості малих сільськогосподарських підприємств до 2030 року свідчать, що вона зросте на 7%, або 4,8 тис. суб'єктів господарювання в сфера агробізнесу. Це призведе до очікуваного очікуваного зростання зайнятих у даній категорії суб'єктів господарювання в 2,2 рази у 2030 році. Будуть працювати близько 212,3 тис. працездатних осіб, що

проживають у сільській місцевості. Статистичні дані про ситуацію в розвинених країнах світу підтверджують теоретичні висновки стосовно переваги кількості сімейних форм малого бізнесу в сільському господарстві.

У Канаді та ЄС до малих форм (з яких 98% сімейні) віднесено 99% господарств. В Австралії – 99,6% ферм опираються на сімейну власність і 20% на таку ж організацію виробництва. У США на сімейний сектор припадає 98% від всієї кількості ферм, а на частку малого бізнесу - 90,5% сукупної виручки

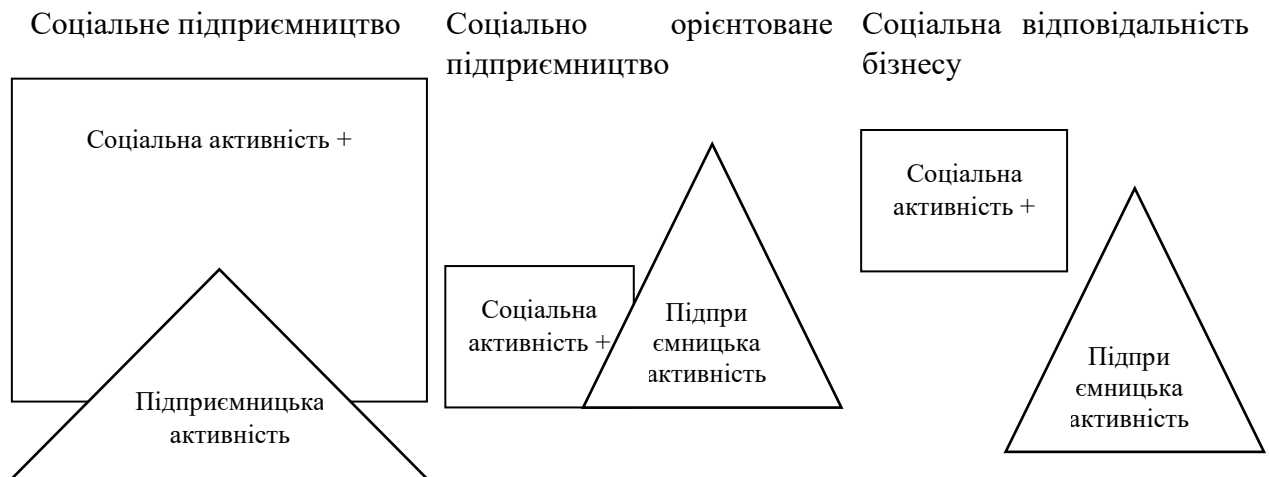
Таблиця 3.15

**Опис основних видів державної підтримки розвитку
підприємництва на сільських територіях**

Сфера діяльності	Особливості сільських територій	Опис виду підтримки
Організація навчання	Центри бізнес-освіти відсутні, підприємницька активність населення незначна	Започаткування механізму навчання базовим основам підприємницької діяльності. Створення мереж підприємств з метою поширення позитивного досвіду
Інвестиції	Мінімальний рівень привабливості для фінансових інститутів	Застосування краудфандингу, розвиток кредитної кооперації, гранти початківцям
Виробництво	нестача виробничої інфраструктури та виробничих майданчиків	Розвиток складових системи підтримки підприємництва (бізнес-центри, коворкінги, центри спільного використання ресурсів, техніки та обладнання, переробних та зберігальних потужностей)
Канали реалізації	Жорсткі межі внутрішнього ринку, значні транспортні витрати розподільчої логістики та згубно висока залежність від «недружніх» вимог торгових мереж	Витрати на транспортування готової продукції та залежність від торгових мереж. Стимулювання електронної комерції та просування і реалізація продукції сільських домогосподарств через інтернет-ресурси. Створення торговельних мереж для реалізації продукції сільських підприємців.
Товарорух	Значна та складна конкуренція з успішними торговими марками, обмежений маркетинговий бюджет	Підтримка локальних марок продукції та територій сприяння у добровільній сертифікації виробленої продукції

Джерело: систематизовано автором на основі [201]

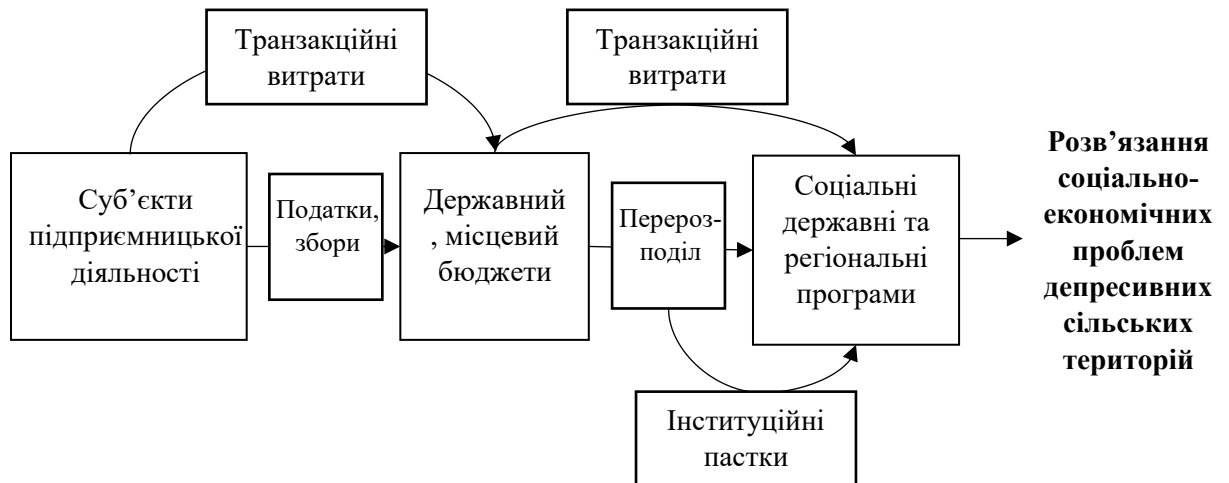
Про потребу розвитку соціального підприємництва для підвищення рівня економічної безпеки сільських поселень у своїх працях розмірковують такі науковці, як: А. Арапетян, А. Ніколс, І. Печер, О. Поважний, О. Пономаренко, Е. Хекл [205].

Вбудована	Інтегрована	Зовнішня
1. Соціальна (або екологічна чи культурна) мета; 2. Отримання прибутку; 3. Участь клієнтів у прийнятті рішень; 4. Конкурентоспроможність на ринку; 5. Реінвестування доходів на соціальні цілі.	1.=2. Соціальна (або екологічна чи культурна) мета; 1.=2. Прибутковість; 3. Конкурентоспроможність на ринку; 4. Участь клієнтів у прийнятті рішень; 5. Реінвестування доходів на соціальні цілі.	1. Прибутковість; 2. Конкурентоспроможність на ринку; 3. Соціальна (або екологічна чи культурна) мета; 4. Участь клієнтів у прийнятті рішень; 5. Реінвестування доходів на соціальні цілі.

Рис. 3.18. Диференціація соціального підприємництва за ступенем інтеграції соціальної та бізнес активності

Джерело: сформовано автором на основі [205]

Рис. 3.19. Концептуальна схема скерування фіскальних зборів для реалізації соціально-економічних програм розвитку депресивних територій

Джерело: сформовано автором на основі [200]

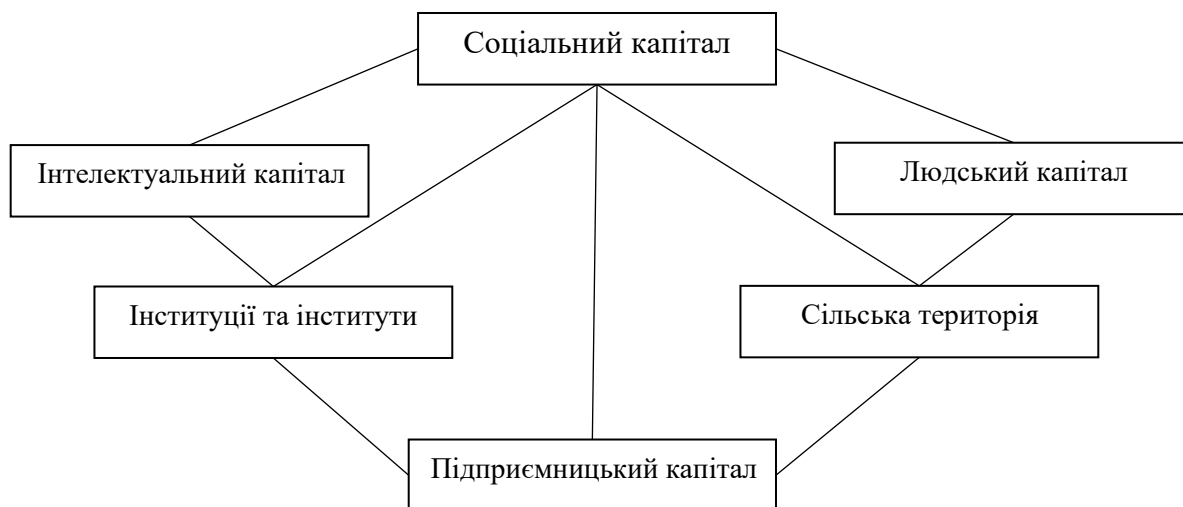
Соціальний капітал — поєднання зв'язків, поєднання економіко-соціальних відносин, установ, колективів, об'єднань, структур застосування господарського, кадрового, трудового потенціалу, інтелектуального капіталу, сформованих і притаманних людині; це об'єднуючий фактор економіко-соціальних ролей особистості селянина в соціумі і господарській діяльності як поєднання традицій, функцій, інституціональних складових.

Соціальні підприємства	Вкладення прибутку у соціальні проекти	Розв'язання соціально-економічних проблем
	Соціальний захист працівників	
	Ощадне та ефективне використання ресурсного потенціалу	
	Соціальне включення у життєдіяльність громади	

Рис. 3.20. Механізм участі соціальних підприємств у реалізації соціальних програм

Джерело: сформовано автором на основі [210]

Формування соціального капіталу у сільській місцевості здійснюється шляхом поєднання людського, інтелектуального капіталу, сільської території з підприємницьким капіталом (рис. 3.21).

Рис. 3.21. Складові соціального потенціалу як інституційної детермінанти розвитку сільських територій та аграрного підприємництва.

Джерело: Сформовано автором на основі [200]

Отже, вході дослідження встановлено, що основними перешкодами розвитку соціального підприємництва на сільських територіях (виходячи із визначення складових соціального потенціалу):

- обмеженість можливостей фінансування, використання застарілої техніки, низький рівень впровадження передових технологій, відсутність мотивації щодо діяльності у сфері інновацій;
- низька конкурентоспроможність в питанні оплати праці;
- недосконалість механізмів державного регулювання;
- нестача системної підтримки органами влади та місцевого самоврядування;
- нестабільність правового забезпечення й регуляторних механізмів.

Сталий розвиток 28 тисяч українських сіл безпосередньо залежить від активізації підприємницької діяльності в аграрному та

несільськогосподарським секторам, що потребує аналізу ключових чинників: від нормативно-правової бази макrorівня до чинників мікрорівня, як-от політична ситуація, соціальні настрої та науково-технічний потенціал. Важливе місце в цій структурі посідає соціальне підприємництво, яке стає інструментом розв'язання локальних проблем громад через поєднання економічної ефективності з виконанням суспільно важливих місій, що разом із розвинутою ринковою інфраструктурою та ініціативністю суб'єктів господарювання дозволяє стабілізувати мінливе підприємницьке середовище сільських територій [218].

3.3. Грантова підтримка та податкові інструменти стимулювання розвитку соціального підприємництва

Ефективне функціонування за сучасних соціально-економічних умов соціального підприємництва в межах сільських територій насамперед залежить від сформованості інституційного середовища, в якому грантова підтримка та податкові інструменти відіграють роль першочергових стимуляторів ділової активності.

Грантове фінансування виступає дієвим механізмом мінімізації інвестиційних ризиків на етапі капіталізації проєктів, що мають низьку рентабельність через значну соціальну складову, тоді як диференційовані податкові важелі сприяють вивільненню обігових коштів для їх подальшого реінвестування у розвиток місцевої інфраструктури. Системне поєднання цих інструментів дозволяє нівелювати деструктивний вплив ринкової нестійкості та забезпечити перехід від дотаційної моделі розвитку сільських поселень до моделі самодостатнього соціально-орієнтованого господарювання.

Станом на 01 січня 2026 року напрацювання загальнонаціональної програми розвитку соціального підприємництва в Україні перебуває на етапі активної законодавчої реалізації та узгодження з державними стратегіями

відновлення. Зокрема, провідні перспективи та складові елементи стратегії на 2026 рік включають:

1. Закріплення статусу у законодавстві України

Принципово новий законопроект: профільний законопроект зареєстровано у Верховній Раді у жовтні 2025 року. В ньому викладено норми, згідно яких офіційно визначається термін «соціальне підприємство» та окреслюються правові засади діяльності зазначених суб'єктів. Узгодження в подальшому даного нормативного документу із Стратегією МСП. Соціальне підприємництво описується як складова Стратегії розвитку малого та середнього підприємництва до 2027 року, що концентрується на розвитку людського капіталу та інклюзії ветеранів і людей з інвалідністю [227].

2. Фінансові та інвестиційні механізми

Єдиний портфель інвестиційних проєктів (SPP): у плані на 2026 рік прописано низку пріоритетних державних інвестицій, до яких включено 60 програм у галузі соціального розвитку та політики у сфері житлового забезпечення, де соціальні підприємства мають можливість діяти на партнерських засадах.

Програмою передбачено застосування соціальних облігацій, краудфандингових платформ та спеціальних грантів, направлених на підтримку стартапів із соціальним впливом.

3. Пріоритетні напрями розвитку. Повернення ветеранів до умов життя, що максимально наближені до умов життя пересічних громадян: Соціальні підприємства – домінуючий засіб створення робочих місць для ветеранів та ВПО [237; 241].

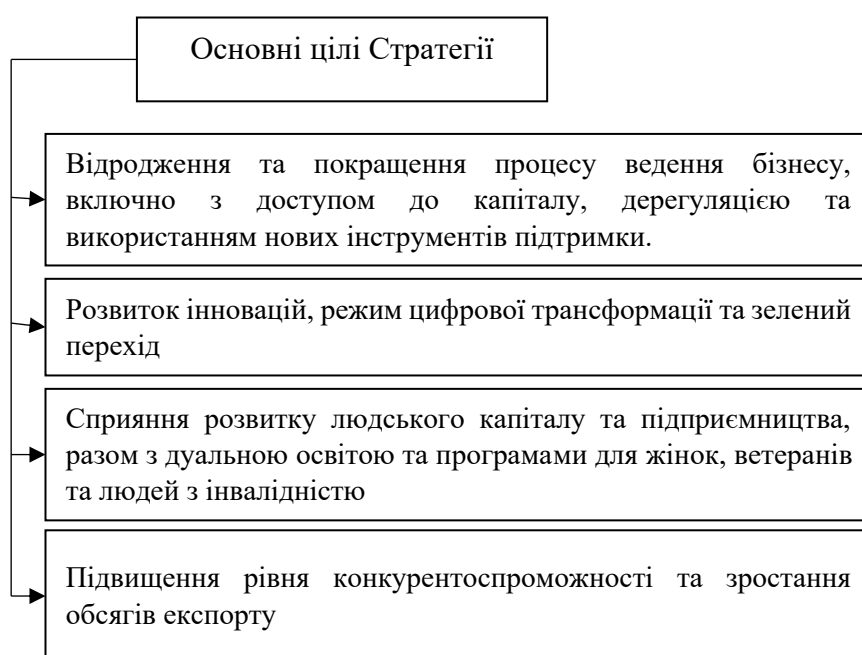
Освіта та екосистема: Стратегією передбачено розвиток «підприємницьких університетів» та включення курсів із ведення соціального бізнесу для реалізації в освітньому процесі.

Цифровізація: Користування порталом Дія з метою спрощеної реєстрації та здійснення бронювання співробітників критично важливих соціальних підприємств.

Варто додати, що уряд України затвердив Стратегію відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малих і середніх підприємств до 2027 року та План дій стосовно її реалізації. У даній стратегії зазначено основні напрямки державної політики у сфері малого та середнього бізнесу, в тому числі відбудова зруйнованих підприємств під гаслом «відбудуй краще».

Основним завданням є створення умов, що сприятимуть розвитку малого та середнього бізнесу, та розробка рекомендацій щодо напрямів залучення інвестицій під час війни та в процесі післявоєнної відбудови:

Основні цілі Стратегії наведено на рисунку 3.22.

Рис. 3.22. Цілі Стратегії розвитку соціального підприємництва

Джерело: сформовано автором на основі [223; 224; 225; 226; 227; 228; 229; 242]

На думку фахівців Міністерства економіки України, реалізація даної Стратегії сприятиме покращенню індексу економічної свободи бізнесу щонайменше на 14 пунктів до 75+/100, поліпшення рівня наукоємності ВВП до +0,7%, а також зростання чисельності експортерів до понад 35000. Разом з тим прогнозується падіння рівня безробіття з 18,3% до 11% [242].

Рада зі стратегічних інвестицій затвердила перелік держінвестицій на 2026 рік (ЄПП), сформований згідно із трирічним планом на 2026–2028 роки. Цей документ уперше консолідує всі інвестиційні програми та проекти

держави. Оприлюднення цих даних у системі DREAM забезпечить підзвітність витрат, що має підвищити рівень довіри з боку суспільства та закордонних донорів. Крім того, це сприятиме залученню капіталу через державно-приватне партнерство. Ця подія маркує новий етап реформи, оскільки система управління інвестиціями тепер охоплює і рівень громад.

Єдиний портфель проектів (ЄПП) — це консолідований перелік державних ініціатив, що пройшли суворий відбір та експертну оцінку. До нього включено лише ті проекти й програми, що підтвердили свою відповідність критеріям фінансової підтримки та готовність до реалізації [223-229].

За результатами фахового відбору, Державний план розвитку на 2026 рік містить 149 позицій:

- 89 проектів та 60 програм.

- 75 з них уже фінансуються у 2025 році (перехідні).

- 74 є абсолютно новими ініціативами.

Портфель охоплює 11 стратегічних напрямків, серед яких:

- Інфраструктура та енергетика: транспорт, енергія, муніципальні послуги, житло.

- Соціальна сфера: охорона здоров'я, освіта, соціальний розвиток.

- Державне управління: цифровізація, правосуддя, державні фінанси.

- Екологія: охорона навколишнього середовища.

Ключові зміни в управлінні інвестиціями (ДПІ)

Цього року впроваджено кардинально нові підходи на всіх рівнях — від ідеї до втілення:

1. Жорсткі вимоги до підготовки: посилено стандарти розробки проєктної документації.

2. Комплексна оцінка: проєкти аналізуються не лише за вартістю, а й за стратегічною значущістю та очікуваним соціально-економічним ефектом.

3. Законодавче оновлення: Постановою КМУ від 26 серпня 2025 року (№ 527) визначено наступні заходи:

- підвищено якість техніко-економічних обґрунтувань (ТЕО);
- впроваджено єдину цифрову систему управління проєктами;
- встановлено диференційовані вимоги залежно від бюджету проєкту (чим дорожчий проєкт - тим ретельніша перевірка).

Станом початок січня 2026 року окремої розробленої єдиної «сільської» стратегії спрямованої на сприяння розвитку соціального бізнесу не існує, хоча даний напрям достатньо чітко прописаний у двох основних державних стратегіях, котрі функціонують паралельно.

Нижче наведено основні положення документів, щодо регулювання розвитку соціального підприємництва в селах:

1. Державна стратегія регіонального розвитку (ДСРР) на 2021-2027 роки [243]. Це базовий документ, до якого Кабінет Міністрів вніс зміни (актуалізовано для 2026 року), що стосуються підтримки сільських територій. Механізмом слугує розвиток мережі соціальних підприємств у сільських громадах шляхом впровадження моделі кооперації. Зокрема, передбачено пільги для сільських територій. Відповідно до положень Державної стратегії регіонального розвитку, пріоритетними є проєкти, що спрямовані на забезпечення самозайнятості у депресивних та сільських регіонах.

2. Стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій до 2030 року [220]. У 2025 році було затверджено принципово новий план заходів, у якому соціальне підприємництво є інструментом диверсифікації економіки села.

Основними напрямками розвитку сільського господарства в даному документі визначено створення центрів переробки продукції, де буде працевлаштовано людей із категорії вразливих верств населення, та інвестиції у розвиток сільського зеленого туризму з соціальною складовою. Основними джерелами залучення коштів є Державне агентство відновлення та грантові програми для фермерів.

Нами досліджено та наведено нижче перелік актуальних грантових програм та проєктів підтримки:

1. Програма USAID «ГОВЕРЛА» (HOVERLA) [244]. Ця програма є основною для сільських громад. У 2026 році її сконцентровано на підтримці локальних економічних ініціатив. Основним напрямом є підтримка соціальних підприємств, що надають критичні послуги в селах (водопостачання, переробка відходів, соціальний транспорт).

2. Гранти USAID AGRO для сільських територій [245]. Програма спрямована на підтримку соціального бізнесу в аграрному секторі. Основним напрямом є створення робочих місць для ВПО та ветеранів у сільській місцевості, розвиток кооперативів. Програма розрахована на термін до кінця 2026 року.

3. Проєкти від ЄС: «EU4Business» та «EU4Recovery»[246; 247]. Європейський Союз через Громадський простір та інші платформи фінансує інклюзивний бізнес у громадах. Основним напрямом є цифровізація сільського бізнесу та «зелені» соціальні інновації. Основним джерелом фінансування даних проєктів є гранти на суму від 5 000 до 50 000 євро для МСП.

4. Фонд Східна Європа (програма «3D Project») [248]. Фонд на регулярній основі проводить конкурси для соціальних підприємств, які працюють із вразливими групами. Напрямок діяльності програми : Підтримка стартапів, які вирішують проблеми громад у сільській місцевості (освіта, реабілітація).

Меморандум про співпрацю у 2026 році є особливо важливим документом для соціального підприємства, насамперед в сільській місцевості. Він не є комерційним договором, проте надає офіційне підтвердження узгодженості вашого бізнесу з пріоритетами розвитку громади. Даний аспект є ключовою вимогою міжнародних донорів (USAID, ЄС). Для надавача коштів меморандум є своєрідною гарантією того, що громада готова підтримати ваш проєкт (надати приміщення, інформаційну підтримку або залучати бенефіціарів).

Підтримка з боку місцевої влади стала критичним фактором для успішного отримання грантів. По-перше, це підтверджує сталість проєкту: донори бачать, що після завершення фінансування бізнес залишиться в громаді та продовжить свій розвиток. По-друге, у 2026 році наявність офіційного партнерства з ОТГ є офіційним критерієм верифікації в системі «Дія», що автоматично додає бали вашій заявці на мікрогрант.

Структура сучасного меморандуму (за стандартами 2025-2026 рр.). Ефективний документ має базуватися на принципах партнерства між вашим підприємством (або ГО) та органом місцевого самоврядування. У предметі меморандуму варто чітко вказати соціальну місію, наприклад, створення робочих місць для ветеранів у конкретному населеному пункті.

Розподіл зобов'язань між усіма суб'єктами має бути збалансованим. Підприємство бере на себе соціальне навантаження: відрахування відсотка прибутку на розвиток села, навчання молоді або безпосереднє працевлаштування пільгових категорій.

Громада, зі свого боку, забезпечує адміністративне сприяння, а саме: допомагає з оформленням дозвільних документів, надає консультації та вносить проєкт до офіційної «Стратегії розвитку громади».

Важливим юридичним аспектом є пункт про відсутність прямих фінансових зобов'язань. Це значно спрощує та пришвидшує процес підписання документа головою ОТГ, оскільки не потребує складних бюджетних погоджень [205].

Сучасні донорські програми, зокрема EU4Recovery, вимагають особливого акценту на інклюзії. У тексті меморандуму обов'язково слід прописати заходи з адаптації простору для людей з інвалідністю. Також варто передбачити публічність — спільне висвітлення успіхів проєкту на ресурсах громади. Зазвичай такий документ укладається на термін від 1 до 3 років з можливістю автоматичного продовження.

На початковому етапі створення (визначення соціальної мети та цілей) соціального підприємства на сільських територіях, необхідно детально

розглянути, вивчити та проаналізувати всі ризики та перспективи розвитку соціального підприємництва у сільських громадах. Особливо важливим це є за умов війни (табл. 3.16).

Таблиця 3.16

**Ризики та перспективи розвитку соціального підприємництва у
сільських громадах в умовах війни**

Ризики		Перспективи	
Категорія	Опис	Категорія	Опис
Безпеківі ризики	Пряма загроза життю та майну, руйнування інфраструктури, обмеження пересування	Мобілізація громади	Посилення самоорганізації, волонтерства та кооперації мешканців.
Економічна нестабільність	Інфляція, коливання валют, зниження купівельної спроможності населення	Ріст попиту на соціальні послуги	Збільшення потреб у підтримці ВПО, осіб з інвалідністю, літніх людей
Міграція та демографічні зміни	Вимушене переселення населення, зменшення робочої сили, зростання навантаження на громади.	Інновації та адаптація	Швидке впровадження нових моделей бізнесу, цифровізація, гнучкість у веденні справ
Обмежений доступ до ресурсів	Дефіцит фінансування, труднощі з постачанням сировини та товарів	Міжнародна підтримка	Гранти, гуманітарна допомога, програми розвитку від донорів та міжнародних організацій
Правова невизначеність	Відсутність або нестабільність законодавчих норм щодо соціального підприємництва	Розвиток локальної економіки	Соціальні підприємства можуть замінювати зруйновані ланцюги постачання, створювати робочі місця.
Соціальна напруга	Зростання недовіри, конкуренції за ресурси, травматизація громади	Підвищення довіри до бізнесу	Соціально відповідальні ініціативи викликають повагу та підтримку у громади

Джерело: узагальнено автором

Отже, соціально відповідальний бізнес на сільських територіях, особливо в аграрному секторі, є важливим елементом сталого розвитку сільських громад. Він сприяє економічному зростанню, підтримує соціальні ініціативи, бере участь у збереженні довкілля і місцевих традицій. Підтримуючи такий підхід, сільськогосподарські підприємства можуть стати не лише економічно успішними, але й соціально корисними, зміцнюючи стійкість сільських територій.

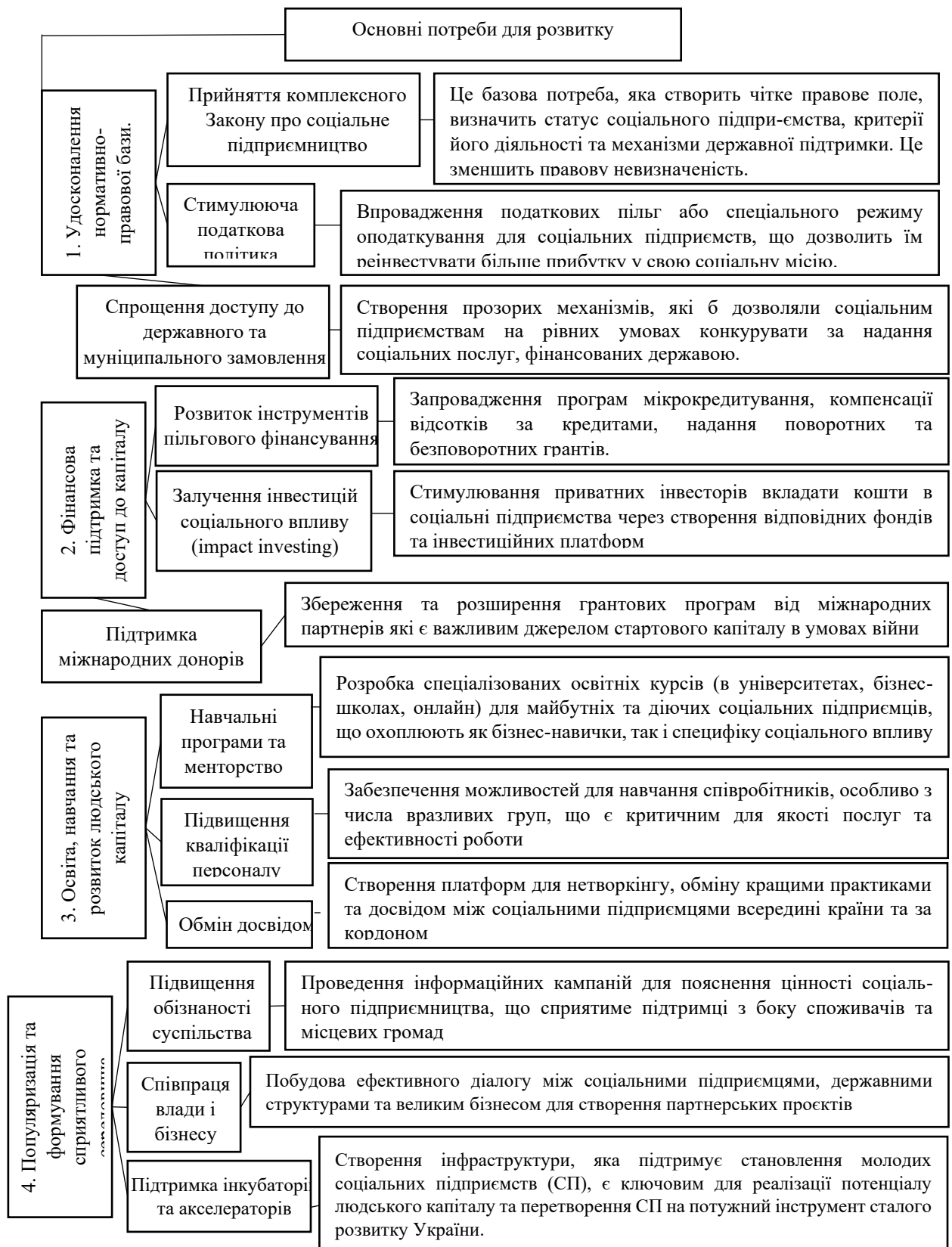
В умовах збройного конфлікту соціальна відповідальність підприємств набуває нового значення: вона стає не лише добровільною ініціативою, а й необхідною умовою виживання громад. Ефективне поєднання економічних та соціальних інтересів підприємств сприяє підвищенню їхньої стійкості та конкурентоспроможності. Попри значні ризики, зокрема безпекові загрози, нестабільність ринкових умов та обмеження доступу до ресурсів, війна відкрила нові можливості для розвитку: активізацію громадської активності, впровадження інноваційних бізнес-моделей, цифровізацію та залучення міжнародної допомоги.

Для подальшого розвитку соціального підприємництва у сільських громадах слід вдосконалювати державну політику у сфері корпоративної соціальної відповідальності, стимулювання місцевих ініціатив, активне впровадження інноваційних технологій та розбудова партнерських відносин між бізнесом, громадою та органами влади. Лише завдяки комплексному підходу можна забезпечити стійкий розвиток сільських територій навіть в умовах воєнних випробувань [229].

Для оцінки ефективності соціального підприємництва в Україні важливо використовувати систему індикаторів, які б охоплювали як фінансову стійкість, так і соціальний вплив (подвійний підсумок діяльності). Основними джерелами інформації для збору даних є внутрішня звітність самих підприємств, державні статистичні органи та незалежні дослідження громадських організацій.

Для сталого та ефективного розвитку соціального підприємництва в Україні необхідно задовольнити низку ключових потреб. Вони охоплюють законодавчу, фінансову, освітню та інституційну сфери. Основні потреби для розвитку даного напрямку:

Рис. 3.23. Основні потреби для розвитку соціального підприємництва в Україні

Джерело: сформовано автором на основі [201]

Для ефективного розвитку соціального підприємництва необхідна консолідована робота на всіх рівнях управління — від загальнонаціонального до місцевого.

Таблиця 3.17

Роль та функції держави та місцевого самоврядування у створенні та функціонуванні соціального підприємництва на сільських територіях

На загальнонаціональному рівні: Ключова роль держави полягає у формуванні сприятливої та стабільної правової й фінансової архітектури		
Законодавче забезпечення	Прийняття та імплементація Закону України «Про соціальне підприємництво»	Це першочергове завдання, яке створить чіткі правила гри, визначить статус підприємств та критерії їхньої діяльності
	Внесення змін до Податкового та Бюджетного кодексів	Впровадження системи податкових пільг (наприклад, пільги на податок на прибуток за умови його реінвестування в соціальну місію) та спрощення доступу до публічних коштів
Інституційна підтримка	Створення Фонду підтримки соціального підприємництва	Формування спеціалізованого державного фонду для фінансування грантових програм, пільгових кредитів та гарантування інвестицій
Інтеграція в державні стратегії		Включення розвитку соціального підприємництва до загальнонаціональних стратегій відновлення України та регіонального розвитку
Освіта та популяризація	Розробка національної освітньої програми	Включення курсів із соціального підприємництва до програм вищих навчальних закладів
	Проведення інформаційних кампаній	Підвищення видимості успішних соціальних бізнесів та їхнього внеску в економіку та суспільство
На регіональному рівні: Регіональна влада (обласні державні адміністрації, обласні ради) має адаптувати національну політику до місцевих потреб та масштабів		
Розробка регіональних програм підтримки	Врахування місцевої специфіки	Ідентифікація ключових соціальних проблем регіону (наприклад, працевлаштування ВПО у певній області, розмінування на півдні, реабілітація на заході) та розробка цільових програм під них
	Створення регіональних центрів підтримки	Заснування хабів, бізнес-інкубаторів або акселераторів для соціальних підприємців на базі обласних центрів
Фінансова децентралізація	Формування регіональних фондів	Виділення коштів з обласних бюджетів для співфінансування соціальних проєктів та грантів
	Партнерство з місцевим бізнесом	Стимулювання великого регіонального бізнесу до партнерства із соціальними підприємствами через механізми корпоративної соціальної відповідальності

Продовження таблиці 3.17

На місцевому рівні Об'єднані територіальні громади (ОТГ) та міські ради є ключовою ланкою у реалізації конкретних проєктів та роботі безпосередньо з людьми		
Створення сприятливого бізнес-середовища	Надання в оренду комунального майна на пільгових умовах	Передача приміщень або землі соціальним підприємствам за зниженою ставкою або безкоштовно
	Спрощення адміністративних процедур	Максимальне спрощення бюрократичних процедур для реєстрації та ведення діяльності.
Реалізація соціального замовлення	Закупівля послуг у соціальних підприємств	Місцева влада може замовляти соціальні послуги (наприклад, догляд за літніми людьми, організація дитячих гуртків, послуги з озеленення) у місцевих соціальних підприємств на конкурсній основі
Адвокація та комунікація	Створення консультативних рад	Залучення соціальних підприємств до обговорення місцевих стратегій розвитку
	Підтримка локальних ініціатив	Проведення ярмарків, фестивалів соціальних проєктів для популяризації їхньої продукції та послуг серед мешканців громади
Спільна робота на всіх трьох рівнях дозволить створити цілісну, стійку та ефективну екосистему для розвитку соціального підприємництва в Україні		

Джерело: систематизовано автором на основі [210]

Таблиця 3.18

Система індикаторів фінансової стійкості та соціального впливу на ефективність соціального підприємництва

Назва показника	Характеристика показника	Джерела інформації
1. Індикатори соціальної ефективності (Соціальний вплив)	Ці індикатори вимірюють, наскільки успішно підприємство досягає своєї місії та вирішує заявлену соціальну проблему	
Кількість створених робочих місць для вразливих груп	Число офіційно працевлаштованих ВПО, ветеранів, людей з інвалідністю тощо	Внутрішній кадровий облік, дані податкової звітності, Державна служба зайнятості
Відсоток бенефіціарів, що успішно реінтегрувалися	Частка людей, які після працевлаштування чи отримання послуг покращили своє матеріальне становище, якість життя	Анкетування бенефіціарів (до та після), внутрішні соціальні аудити, зворотний зв'язок.
Обсяг наданих соціальних послуг	Кількість клієнтів, обсяг допомоги в натуральному виразі (наприклад, кількість наданих консультацій, тонн перероблених відходів).	Журнали обліку клієнтів, звіти про виконані роботи, внутрішня статистика
Зміни у якості життя цільової групи	Суб'єктивна оцінка бенефіціарів щодо покращення їхнього здоров'я, освіти, психологічного стану	Соціологічні опитування, інтерв'ю, фокус-групи, звіти профільних НУО

Продовження таблиці 3.18

2.Індикатори економічної/фінансової ефективності	Ці індикатори демонструють життєздатність бізнес-моделі та її здатність генерувати дохід для забезпечення соціальної місії	
Рівень самоокупності (Sustainability Ratio)	Співвідношення власних доходів до загальних витрат (бажано > 1, або зростаючий тренд).	Бухгалтерський баланс, звіт про фінансові результати, внутрішні фінансові звіти
Частка реінвестованого прибутку	Відсоток чистого прибутку, спрямований на соціальну місію або розвиток підприємства	Протоколи рішень власників/засновників, фінансова звітність
Рентабельність продажів (ROS)	Прибуток відносно виручки, що показує ефективність основної діяльності	Офіційна фінансова звітність підприємства
Залучені кошти (гранти, інвестиції)	Обсяг додаткового фінансування, отриманого ззовні (донорські кошти, пільгові кредити).	Грантові угоди, банківські виписки, інвестиційні договори
3. Інтегровані індикатори (Екосистемні)	Ці індикатори оцінюють загальний вплив на національному та регіональному рівнях.	
Кількість зареєстрованих соціальних підприємств	Загальна кількість офіційно визнаних або ідентифікованих соціальних підприємств у країні/регіоні	Міністерство економіки України, дані Держстату (після прийняття закону), реєстри громадських об'єднань.
Обсяг ВВП, створений соціальним сектором	Приблизна частка економічної активності, що генерується соціальним підприємництвом	Аналітичні звіти НУО, дослідження міжнародних партнерів (наприклад, UNDP), Держстат України
Використання комбінації цих індикаторів дозволить створити комплексну картину ефективності та визначити пріоритети для подальшого розвитку галузі		

Джерело: систематизовано автором на основі [210]

Ми пропонуємо здійснювати оцінку ефективності соціального підприємства шляхом застосування Коефіцієнту соціально-економічної результативності K_{ser} . Він вказує на те, який обсяг соціальних благ створює підприємство на кожну одиницю отриманої підтримки (грантів, податкових пільг).

1. Розрахунок інтегрального соціального ефекту:

$$E_{soc} = V_{tax} + V_{jobs} + V_{inf} + V_{pro} \quad (3.1)$$

Де:

V_{tax} - сума податків, сплачених до місцевого бюджету (економічний внесок);

V_{jobs} - економія бюджетних коштів на виплату допомоги по безробіттю (завдяки створенню робочих місць);

V_{inf} - прямі інвестиції підприємства в об'єкти сільської інфраструктури (освітлення, дороги, ремонт школи);

V_{vro} - вартісна оцінка програм інтеграції ВПО (надання житла, навчання, харчування).

2. Оцінка ефективності діяльності соціального підприємництва (E_{sp}):

$$E_{sp} = \frac{E_{soc}}{G + L_{tax}} \quad (3.2)$$

Де:

G - сума отриманих грантових коштів;

L_{tax} - обсяг отриманих податкових пільг (недоотримані доходи бюджету).

Таблиця 3.19

Система якісних індикаторів

Індикатор	Спосіб вимірювання	Значення
Коефіцієнт стабілізації розселення	Динаміка чисельності жителів села після створення СП	Доказ зупинення поселенської кризи
Рівень підприємницької активності ОСГ	Кількість домогосподарств, залучених до ланцюга СП	Оцінка трансформації ОСГ у мікробізнес
Індекс інклюзивності	Частка ВПО серед працівників СП	Соціальна відповідальність моделі

Джерело: розроблено автором

Зважаючи на закритість офіційної статистичної бази та знаходження соціального підприємництва в Україні в стадії інституційного становлення, ретроспективне оцінювання його ефективності на даний момент є доволі складним. З огляду на це, нами було запропоновано прогностичний методичний підхід, який можуть використати місцеві органи влади та грантодавці з метою моніторингу майбутніх проектів.

Запропонована нами модель сприятиме подоланню проблеми нестачі спеціалізованої звітності соціальних підприємств, вказуючи управлінцям на конкретні соціальні індикатори, які досить легко верифікувати на рівні громади (кількість працевлаштованих, відремонтовані об'єкти тощо).

Так як соціальне підприємництво в Україні проходить етап інституційного зародження, основним завданням дослідження було створення науково обґрунтованого апарату оцінки, який надасть можливість державі та громадам ухвалювати рішення щодо надання пільг та грантів у майбутньому, спираючись на прогнозований соціальний ефект.

Створення соціального підприємства є багатостадійним процесом, що передбачає вивчення усіх аспектів цього процесу, пов'язаних з умовами реєстрації підприємства; пошук джерел фінансування проекту, після чого в процесі організації підприємства потрібно визначити мету створення соціального підприємства, його місію, проаналізувати можливі ризики та вигоди (соціального та економічного характеру) від такої діяльності. Кінцевим етапом цього процесу є передстартова перевірка майбутнього бізнесу.

Більшість громадян, підприємців, організацій, у яких виникає бажання розпочати діяльність у сфері соціального підприємництва, першочергово зіштовхуються з питанням правильного вибору організаційно-правової форми та пошуком джерел фінансування, особливо в межах сільських територій. Чітко окресленої процедури реєстрації соціального підприємства в Україні на сьогодні не існує. Проте, за умови участі іноземних інвесторів, постає потреба у дотриманні певних стандартів та правил. В українському законодавстві не передбачено такої організаційно-правової форми, як «соціальне підприємство». Незважаючи на стрімке зростання уваги до цієї діяльності, бізнес, що спрямований на розв'язання соціальних проблем, в питанні правового статусу досі не окреслений, що має такі негативні наслідки, як відсутність пільг з боку держави та надмірне фінансове навантаження.

Не зважаючи на законодавчу невизначеність, підприємці реєструють таку діяльність у вигляді громадських чи благодійних проєктів, ФОП, ТОВ,

приватних підприємств, кооперативів, підприємств, заснованих громадськими організаціями осіб з інвалідністю, відкритих акціонерних товариств (рис. 3.24).

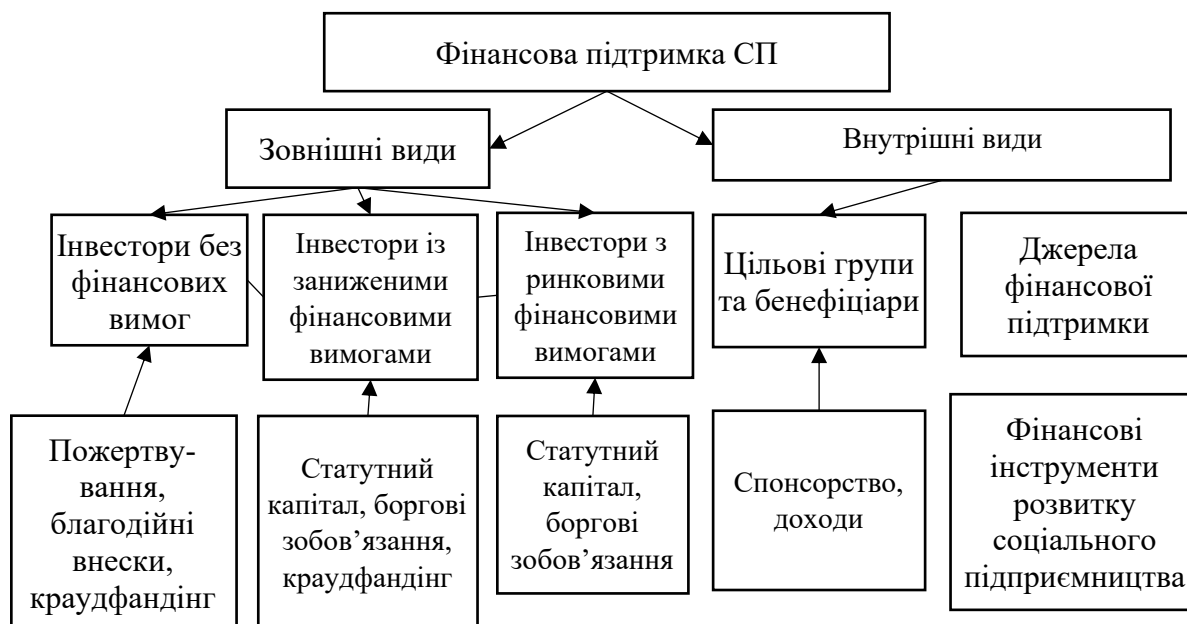
Рис. 3.24. Етапи створення соціального підприємства на сільських територіях

Джерело: сформовано за даними [200]

У процесі діяльності соціального підприємства, важливим є безперервне оцінювання здобутків бізнесу та прагнення масштабувати його задля зростання соціального впливу. З цією метою слід постійно здійснювати пошук можливостей співпраці з іншими бізнесами та організаціями.

Однією з ключових проблем/перешкод для створенні будь-якого об'єкта підприємництва, в тому числі і соціального, є проблема пошуку фінансування. Тому першочергово варто розглянути види фінансової підтримки соціальних підприємств, методи залучення фінансових ресурсів та окреслити джерела фінансування соціального підприємництва.

Основними видами фінансової підтримки створення та подальшого розвитку соціального підприємництва є зовнішні та внутрішні. В цілому (рис. 3.25) фінансова підтримка є комплексне поняття, що включає як види підтримки, джерела та інструменти розвитку.

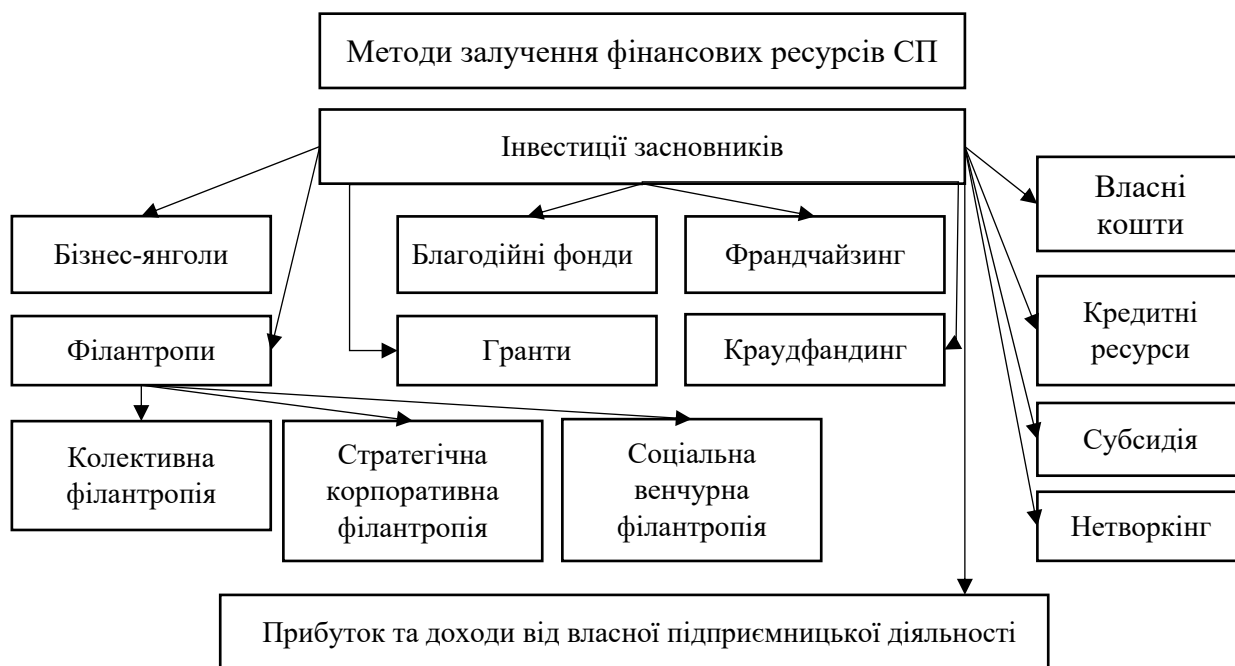

Рис. 3.25. Види фінансової підтримки соціальних підприємств
 Джерело: сформовано за даними [200]

Залучення фінансування можливе різними методами. Основними з яких є інвестиції та власні кошти засновників. Окрім того, практикують й інші менш відомі методи, що подані на рис. 3.27.

Основною рушійною силою соціального підприємства є інвестиції засновників. Зокрема ті, що залучаються шляхом фінансування за посередництва благодійних фондів та організацій, грантових програм, з використанням франдчайзингу та краудфандингу (рис. 3.27).

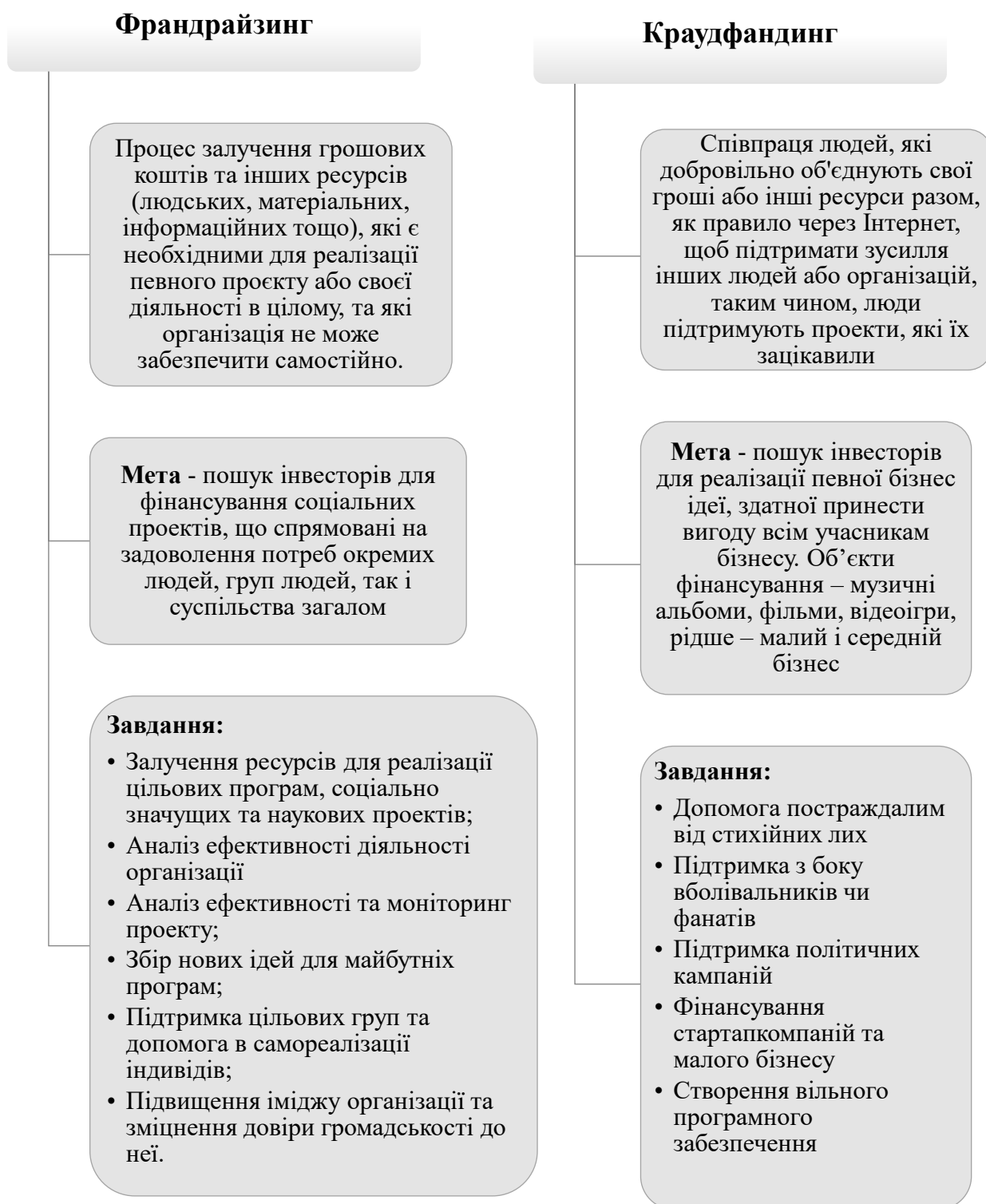

Рис. 3.26. Методи залучення фінансових ресурсів СП

Джерело: сформовано за даними [200]

В умовах, що наразі склалися в соціально-економічному середовищі країни через агресію РФ, найбільш досяжним інструментом залучення коштів до просування соціальних ініціатив є кредити, що залучаються через банківські установи та інші фінансові організації, які повертають із відсотками, що практично унеможлиблює або мінімізує отримання прибутку. Крім використання кредитних коштів банків та кредитних спілок, мають можливість використовувати інші джерела фінансових надходжень для соціального підприємництва, до яких належать: гранти, конкурси, державні замовлення, державна підтримка, пряма допомога держави,. Недоліки традиційного фінансування соціального підприємництва – це його несистемність та обмежений (разовий) характер.

Рис.3.27. Особливості фандрайзингу та краудфандингу
Джерело: сформовано за даними [198]

На фоні вказаних обмежень у світі відбувається стрімкий розвиток нових інституцій та інструментів стосовно підтримки соціальних підприємств та соціально спрямованої діяльності. Фактори, що зумовили таку трансформацію:

- соціальна значущість - критична важливість соціальної сфери та необхідність ефективної боротьби з соціальною нерівністю;
- нові можливості інвестування - поява якісно нових механізмів соціального інвестування, які дозволяють залучати приватний капітал для фінансування соціальних та екологічних проєктів;
- світовий економічний контекст - економічний спад, що виступає каталізатором для революційних змін у підходах до благодійності та соціального підприємництва.

Сучасні зміни у підходах до фінансування соціальних проєктів відбуваються за такими основними напрямками:

- розширення фінансових інструментів: відхід від виключно грантового та конкурсного фінансування. З'являються нові інструменти, такі як позики, різні форми інвестування та державні кредитні гарантії.
- інституційна еволюція: зміна традиційних благодійних фондів на нові структури, як то соціальні біржі та венчурні капітали.
- диверсифікація джерел капіталу: замість пожертвувань від великих компаній та приватних осіб, зростає роль спеціалізованих державних та приватних соціальних інвестиційних фондів.
- розширення форм допомоги: фінансування виходить за межі лише грошових вливань, охоплюючи негрошову підтримку (технічне забезпечення, юридичні послуги, волонтерство тощо).
- глобальне фінансування соціального підприємництва проходить етап докорінних змін – від застарілої, реактивної та несистемної моделі до проактивної та інноваційної системи. Ця трансформація є прямою відповіддю на сучасні соціальні й економічні виклики [200].

У таблиці 3.20 висвітлено сутність основних напрямів фінансової підтримки розвитку соціального підприємництва.

Напрями фінансової підтримки розвитку соціального підприємництва

Джерело	Конкурс	Гранти	Пряма допомога держави	Система державних замовлень	Державна підтримка
Сутність	Благодійні фонди та організації (в середині країни) надають безвідсоткові позики або прямі інвестиції для реалізації окремих соціальних проектів на основі конкурсного відбору	Закордонні фонди та благодійні організації здійснюють індивідуальну фінансову підтримку конкретного соціального підприємця.	Державні органи як інститути розвитку соціального підприємництва здійснюють діяльність із підтримки середніх та малих підприємств, які мають соціальну місію	Держава від свого імені закуповує соціально значущі товари та послуги у підприємств.	Передбачає споживчі субсидії на оплату соціальних товарів та послуг, безоплатне або на пільгових умовах надання засобів виробництва соціальним підприємствам, запровадження особливого режиму оподаткування.

Джерело: сформовано автором на основі [210]

Каталізатором змін стала неефективність традиційної підтримки, яка через свою фрагментарність і разовий характер не могла вирішити масштабні проблеми. Окрім того, рушійними силами цієї еволюції є критична потреба у подоланні нерівності, тиск глобальних економічних криз та створення можливостей для соціального інвестування, що дозволяє залучати приватний капітал.

Головна мета глобальної перебудови – подолати обмеженість ресурсів та створити дієві механізми для консолідації інвестицій, перетворюючи фінансування із разової допомоги на стратегічний механізм забезпечення глобальної соціальної стійкості [220].

На відміну від класичного бізнесу, соціальне підприємство здійснює свою діяльність за однією або кількома моделями, спрямованими на соціальний вплив. До основних моделей в даних умовах відносять наступні:

1. Працевлаштування та адаптація соціально незахищених, вразливих або малопредставлених груп населення (ВПО, людей з інвалідністю, ветеранів, осіб після реабілітації) для їхньої соціалізації.

2. Створення соціально значущих продуктів - товарів чи надання послуг, направлених на вирішення конкретної суспільної проблеми (екологічні товари тощо).

3. Спрямування прибутку (всю суму, чи окремий відсоток) на благодійні ініціативи, розвиток громадських організацій, реалізацію соціально-культурних проєктів.

В Україні вже активно працюють соціальні підприємства різних масштабів, які ілюструють ці моделі. До них належать: пекарня Good Bread from Good People; мережа піцерій Veterano Pizza; пекарня «Горіховий дім»; ательє Lady Di Atelier.

Соціальний бізнес має можливість вибору однієї з представлених моделей, або поєднання у своїй роботі два чи три варіанти задоволення соціальних потреб одночасно [4].

Однією з найбільших проблем, що перешкоджає сталому розвитку громад та покращенню стану соціального захисту населення, і разом з тим ефективному розвитку соціальної інфраструктури, є безробіття. Ринок праці в Україні перебуває в стані нестабільності та структурних змін. Згідно даних Державної служби зайнятості України, в країні протягом тривалого періоду відбувається суттєвий спад попиту на робочу силу. Це створює додаткові перешкоди для розвитку економіки та суспільства. Кількість вакансій, наданих роботодавцями до Державної служби зайнятості України, знизилась з 400 тис. у 2022 р., до 71 тис. у 2024 р. Таке явище значною мірою стало результатом воєнного стану та бойових дій [5].

Розвиток соціального підприємництва частково вирішує питання із працевлаштуванням, особливо соціально незахищених верств населення. За останніми дослідженнями 35 % працевлаштованих на соціальні підприємства – це люди з інвалідністю. Цей показник можна пояснити адаптованими умовами праці та програмами з реабілітації, що започатковані на таких підприємствах. Це сприяє соціальній інтеграції цієї групи населення. Вагому частку працевлаштованих становлять внутрішньо переміщені особи – 25%.

Цей факт свідчить про важливу роль соціальних підприємств у сприянні адаптації цієї категорії населення до нових умов. З огляду на соціально-економічні виклики, які постають перед ВПО, соціальні підприємства створюють робочі місця, що дає можливість знизити негативні наслідки вимушеного переселення. 20 % працевлаштованих – молодь, що підтверджує роль соціального підприємництва у професійному зростанні молодих спеціалістів. Так як доволі багато молодих людей відчувають певні труднощі з першим працевлаштуванням через брак досвіду, соціальні підприємства сприяють розвитку необхідних знань та умінь та допомагають у поступовій адаптації до умов ринку праці.

Серед працевлаштованих значна кількість людей – це особи віком 50+, що нерідко дискримінуються у процесі пошуку роботи. Їх частка також складає 20 % від загальної кількості працевлаштованих. Соціальні підприємства дають їм можливість реалізуватись на професійному рівні, що є актуальним за умов демографічного дисбалансу у бік старіння населення. [5].

Основна частка підприємств сконцентрована в містах. Там функціонує 60 соціальних підприємств. Це пояснюється значною концентрацією економічної активності, близькістю до ресурсів, розвитком інфраструктури та переважаючою чисельністю висококваліфікованих кадрів. В сільській місцевості їх чисельність набагато менша – 25 підприємств. Це пов'язано з поганим доступом до інфраструктури, досить низькою купівельною спроможністю населення та незначною чисельністю кваліфікованої робочої сили. У малих містечках ситуація склалась ще гірше – працює лише 15 соціальних підприємств. Відсутність можливостей для розвитку бізнесу може бути пов'язана з низьким рівнем розвитку інфраструктури, малою чисельністю населення та незначним рівнем інвестиційної привабливості.

За таких умов на перше місце виходить позиція держави щодо вирішення окреслених проблем. Основною сучасною платформою, за допомогою якої держава сприяє розвитку ініціатив у сфері створення нових підприємств, в тому числі і соціального бізнесу, є портал «Робота» [214].

Більше 14000 підприємців скористались можливістю отримання грантів для старту або розвитку бізнесу шляхом участі в урядовому проєкті «Робота». За даними проєкту держава інвестувала в підприємництво шляхом надання грантів 7,1 млрд грн від початку дії проєкту. Це інвестиції, спрямовані на підтримку безлічі малих та середніх підприємств, в створення понад 40 тисяч нових робочих місць по всій країні (табл. 3.21). Підприємства, що отримали гранти, за короткий термін встигли повернути частину наданих їм інвестицій шляхом сплати податків та зборів до бюджету на 2,5 млрд грн.

Таблиця 3.21

Основні напрями спрямування грантових коштів

Напрямок	Кількість грантів/сума, грн
«Власна справа»	13 006 мікрогрантів/ 3,1 млрд грн
Розвиток переробних підприємств	633 гранти/3,2 млрд грн
Садівництво та розвиток тепличного господарства	163 гранти/723 млн грн
Виплати ветеранам та членам їх родин	280 грантів/116 млн грн

Джерело: сформовано на основі [207; 211;212;223-251]

За умовами проєкту, подати заявку для одержання гранту можуть не лише діючі підприємці, а і люди без досвіду бізнесової діяльності. Інструментом збору заяв є портал Дія. Для отримання гранту слід виконати низку обов'язкових умов, головною з яких є створення нових робочих місць – від 1-2 за умови надання мікрогранту, до кількох десятків при отриманні грантів за іншими програмами. Грантові кошти повертають державі шляхом сплати податків та зборів від діяльності підприємства протягом трьох років [204].

Проєкт «Робота» був заснований Урядом в липні 2022 р. з метою підтримки бізнесу та допомоги у створенні робочих місць. До нього включено кілька грантових програм. Це мікрогрантові програми для відкриття чи розвитку власного бізнесу, грантові програми для ветеранів та другого з їх подружжя, програми грантів на відкриття та розвиток переробних підприємств, закладки саду та виноградарства, тепличного господарства [214].

Варто зазначити, що кошти отримані через програму «єРобота», повертати на потрібно. Програма покликана стимулювати підприємництво шляхом створення робочих місць.

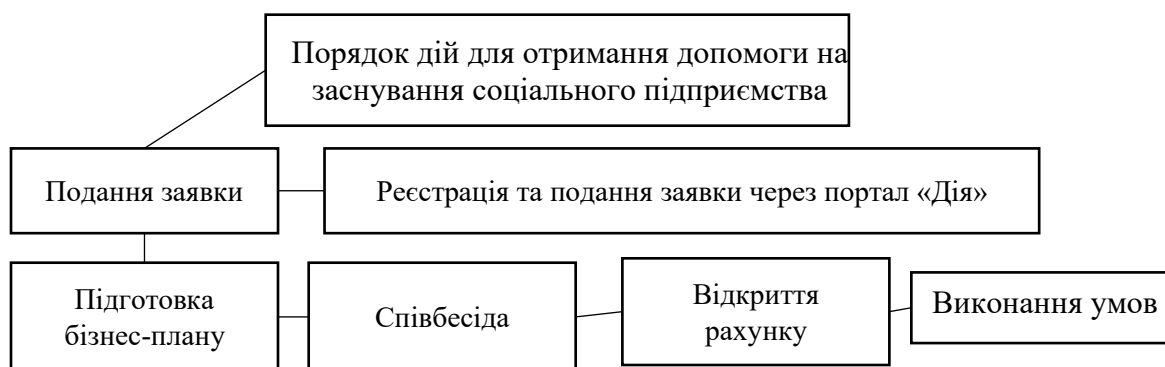
На рисунках 3.28 та 3.29 продемонстровано механізм та порядок дій для отримання допомоги для організації соціального підприємства.

Рис. 3.28. Механізм отримання допомоги на створення соціального підприємства через програму «єРобота».

Джерело: сформовано за даними [210]

Процес отримання допомоги на заснування соціального підприємства через програму «єРобота» складається з кількох етапів, починаючи з подання заявки шляхом реєстрації та подання заявки через портал «Дія» і закінчуючи виконанням умов програми. Детальний порядок дій показано на рис. 3.29.

Рис. 3.29. Порядок дій для отримання допомоги на заснування соціального підприємства через програму «єРобота»

Джерело: сформовано за даними [210]

Не менш важливим проектом державної підтримки соціального підприємництва є підпрограма «Власна справа». У 2025 р. переможцями першої хвилі підпрограми стали 308 заявників. Їм буде надано гранти на старт або розширення бізнесу на загальну суму 72 млн грн. З моменту початку дії програми перемогу в ній здобули понад 23000 претендентів, яким буде надано гранти на суму 5,6 млрд грн.

Отримувачами мікрогрантів першої хвилі стали: 57 % - жінки, 35 % - чоловіки, 8 % - юридичні особи. Понад 70 % з них мають вищу освіту. Серед регіонів, представлених учасниками програми, найбільше грантоотримувачів надали Львівська (35), Київська (31), Дніпропетровська (23), Івано-Франківська (23) області та місто Київ (20). Більшість з них використовують кошти мікрогранту для купівлі необхідного для роботи бізнесу обладнання.

Сфери діяльності, які є найпопулярнішими у грантоотримувачів першої хвилі, розподілились доволі різноманітно. Найбільша кількість учасників виявила зацікавленість діяльністю у сфері оптової та роздрібної торгівлі, ремонту автотранспортних засобів — 94 людини. Тимчасовим розміщенням та організацією харчування виявили бажання займатись 50 людей, наданням інших видів послуг – 37, переробною промисловістю — 36, працювати у сфері охорони здоров'я та надання соціальної допомоги – 23 заявники.

За умовами грантової програми «Власна Справа» учасники мають можливість отримати мікрогрант на суму від 50 до 250 тис. грн. Претендувати на отримання коштів має право як діючий підприємець, так і людина без досвіду підприємницької діяльності. Щоб отримати грант на суму понад 75 тис. грн потрібно обов'язково створити 1-2 робочих місця залежно від суми гранту. Для громадян віком до 25 років доступні гранти розміром до 150 тисяч гривень, при умові реєстрації ФОП, створення робочих місць для них не є обов'язковим. Підприємцям з Харкова та Харківської області надається можливість одержання гранту до 300 тис. грн та до 500 тис. грн, якщо вони створять 1-2 робочих місця, в залежності від суми гранту [207].

Проект українського уряду «єРобота» - одна із невід’ємних складових державної політики «Зроблено в Україні» та складається з грантових програм, пріоритетом яких є стимулювання підприємницької діяльності та створення робочих місць. Це програми мікрогрантів, призначених для відкриття або розвитку власного бізнесу, грантів для ветеранів та членів їх сімей, грантів на організацію та розвиток переробних підприємств, закладки саду та виноградарства, тепличного господарства [206; 223].

Соціально відповідальний бізнес в Україні – є не тільки намаганням підприємців надати допомогу населенню в скрутний час, а й впевнений рух в напрямі запровадження нової етики поведінки у відносинах підприємця і держави. Прикладом такої співпраці є реалізація Асоціацією економічного співробітництва та розвитку підприємництва програми «Соціально відповідальний бізнес 2024». Основним завданням програми є публічне визнання тих компаній, які попри всі труднощі намагаються зберігати робочі місця, надавати підтримку власним працівникам, допомагати громаді та, водночас, залишатися надійною підтримкою суспільства. Програма була здебільшого аналітичного характеру. До участі в ній допускались компанії, яким були притаманні фінансова стабільність, прозора податкова поведінка, стійкість в умовах кризи та гарантований соціальний внесок. Участь у програмі дозволяє підприємству безкоштовно публікувати інформації про компанію на ресурсах Асоціації. Учасники отримали Офіційне свідоцтво статусу «соціально відповідального бізнесу». Також однією із опцій, яку надає Програма учасникам, є позначення компанії символікою програми, яке вони можуть використовувати в процесі зовнішньої комунікації. Варто відзначити, що частина надходжень від участі в платних програмах була використана на соціальні ініціативи (гуманітарні або оборонні). В основу роботи Програми закладено принцип аналітичного відбору. Компанії не мають можливості самостійної подачі заявок. В поле зору організаторів вони потрапляють за результатами аналізу відкритих показників та репутаційної присутності [223].

В умовах війни важливим є питання обліку корпоративної соціальної відповідальності та в цілому підприємницької діяльності у соціальній сфері [224]. Згідно даних ООН, при настанні глобальних криз соціальна економіка, частка якої становить майже 7 % світового ВВП, є стійкішою та ефективнішою ніж більшість традиційних економічних секторів, так як забезпечує основу підтримки зайнятості незахищених категорій населення та посилює економічному зростання.

В Україні запроваджено та діють урядові та грантові програми з метою допомоги ветеранам, ветеранкам та другому з подружжя, запропоновано програми ваучерів для здобуття нових навичок, навчальні курси у спеціалізованих освітніх закладах Державної служби зайнятості. Роботодавці, що надали робоче місце людині з інвалідністю, мають можливість отримання компенсації вартості оснащення такого місця. Реалії демонструють важливість для держави інклюзивного ринку праці, розвитку соціального підприємництва та інтеграції людей з інвалідністю у повноцінне життя [237].

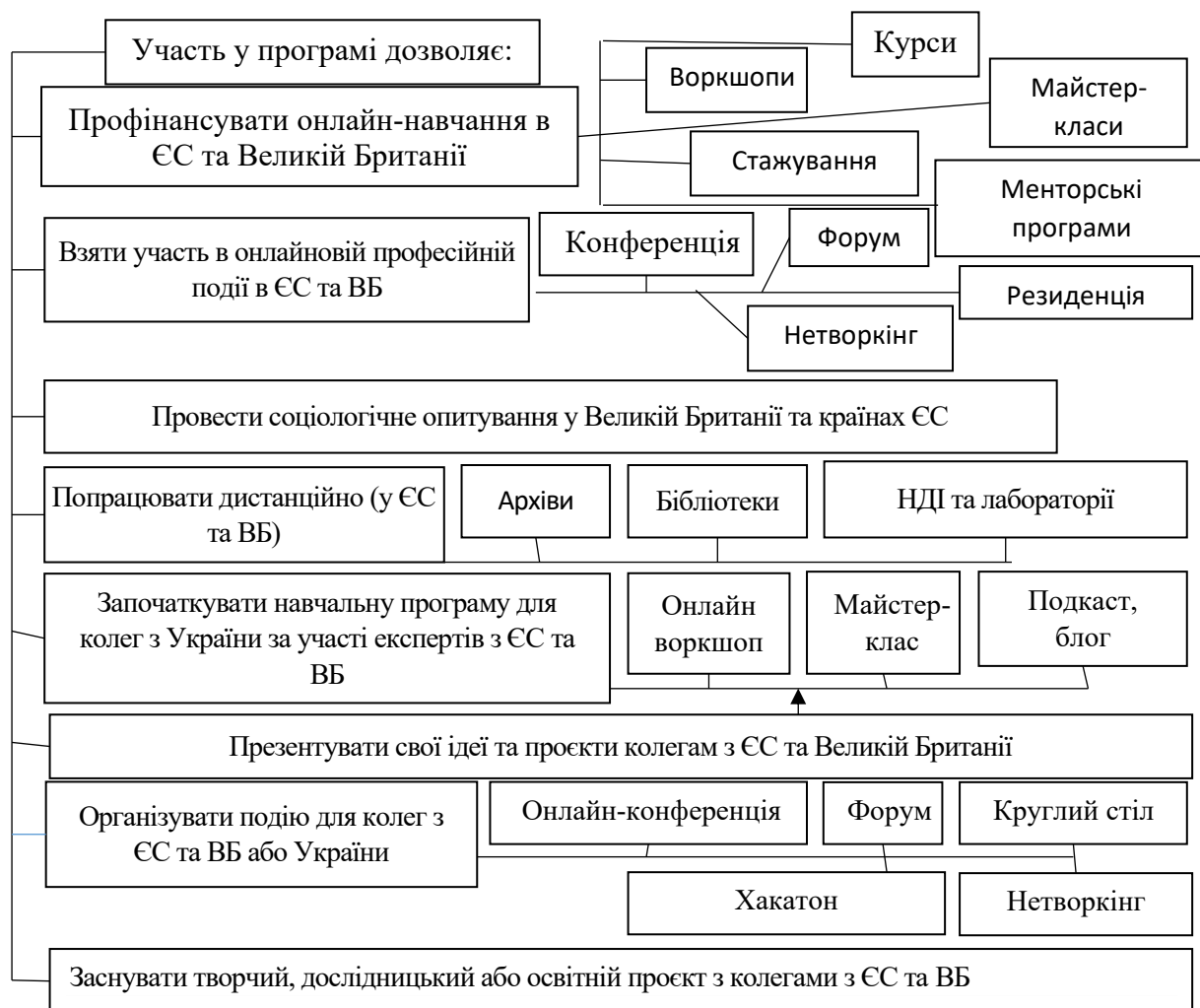
Крім урядових програм та проєктів, спрямованих на розвиток підприємництва, в тому числі і соціального, в Україні діють програми міжнародної підтримки. Однією з таких є Програма Європейського Союзу House of Europe, що спрямована на грантове фінансування реалізації персональних проєктів. Підтримку, за умовами конкурсу, можуть отримати ініціативи у культурі та інноваційних галузях, освіті та налагодженні роботи з молоддю, соціального підприємництва та медіа за підтримки ЄС та Великої Британії (рис 3.30) [216].

Проєкт може складатись з кількох етапів, які містять по декілька підпунктів кожний. На виконання кожного з пунктів передбачено певне фінансування. Для того, щоб досконало вивчити всю структуру гранту, потрібно, в тому числі, дослідити статті витрат. Розмір гранту від 1000 до 4000 євро. Учасниками конкурсу можуть бути як фізичні особи-підприємці, так і організації-партнери, які є юридичними особами. Обов'язковими умовами є: повноліття, наявність українського громадянства та проживання на території України (не враховуючи тимчасово окуповані території) [217].

Важливим елементом системи сучасного соціального підприємництва, є соціальне підприємництво у галузі освіти. Значну увагу цьому аспекту слід приділяти саме для того, щоб серед сучасних підлітків та молоді існувало чітке розуміння, яким чином створені соціальні підприємства або започатковані соціально-відповідальні проекти уже існуючого бізнесу впливають на стан соціального розвитку громад та соціального захисту населення в цілому. З іншого боку, соціальне підприємництво в галузі освіти також передбачає функціонування закладів освіти соціального спрямування. В багатьох країнах існує практика функціонування закладів освіти у формі соціального підприємства. В Україні така практика лише започатковується. Певні кроки у цьому напрямі уже здійснено, але без сталої підтримки держави та міжнародної допомоги виконати роботу якісно та започаткувати вдалий проект наразі неможливо.

Міністерство освіти і науки України у співпраці з громадськими організаціями School of ME та UMIND запропонували професійним та фаховим коледжам надіслати заявки для прийняття участі в проєкті StudBiz. Закладам, які пройдуть процес відбору, буде надано підтримку для започаткування соціального підприємництва. Учасниками могли стати заклади, що надають освітні послуги молоді віком від 14 до 18 років. Переможцями має бути обрано 20 навчальних закладів. Їм буде надано: повний супровід і менторство; юридичну підтримку; грант на створення власного соціального бізнесу.

Соціальні підприємства вже працюють у деяких українських школах: учні займаються вирощуванням мікрозелені, виготовленням екошоперів, переробкою речей, а прибуток використовують для потреб закладу, територіальної громади або на благодійні заходи. Тепер цю практику планують поширити і на коледжі [212; 213].

Рис. 3.30. Переваги участі в програмі

Джерело: сформовано на основі [223]

Основними критеріями відбору претендентів є: державна, комунальна власність; офіційний лист підтримки від закладу; призначення куратора; проведення інтерактивного уроку та існування практичної можливості реалізації бізнес-проєкту. Основною умовою є територіальне обмеження, тобто з одного населеного пункту до програми можуть допустити лише один заклад [212]. Соціальне підприємництво у закладах освіти — це той інструмент, який надає можливість молоді долучитись до реалізації соціальних ініціатив [213].

Ще одним із джерел фінансування соціального підприємництва є різноманітні грантові програми. Напрями надання грантів:

1. Підтримка аграрної сфери та відновлення територій. Їх метою, з одного боку, є сприяння вирішенню соціальних проблем громад шляхом підтримки локальних ініціатив під час війни. Учасниками таких програм можуть бути: органи місцевого самоврядування, комунальні установи, освітні заклади, заклади охорони здоров'я та неурядові організації. Географія поширення даних програм – вся територія України.

З іншого боку, метою є забезпечення сільськогосподарських ММСП належними послугами для підтримки їх конкурентоспроможності, стабільності виробництва, збільшення доданої вартості продукції та сприянню впровадження нових технологій. Також у них закладено підтримку громад та посилення безпеки на звільнених територіях, створення систем формальної та неформальної освіти. Пріоритетом також є налагодження співпраці між органами місцевої влади, бізнесом та ОГС для відновлення територій та врегулювання конфліктів на деокупованих територіях громад.

Також не менш важливим аспектом є допомога дрібним фермерам у відновленні, розширенні та започаткуванні нової присадибної чи фермерської діяльності.

2. Гранти у сфері безпеки, культури та підтримки ВПО під час війни. Основними завданнями цього напрямку є:

а) забезпечення інституційної стійкості та належного рівня управління і Міністерстві оборони України, генеральному штабі та афілійованих органах;

б) інтеграція людей у нові спільноти через культуру, та підтримка їх психологічного здоров'я;

в) запровадження активностей для сімей та дітей. Це можуть бути: Workshop-и, процеси спільної творчості, освітні проекти, арт-терапія;

г) надання допомоги цивільним особам у громадах, що розташовані близько до зони бойових дій, а також у деокупованих та окупованих громадах;

д) культурна співпраця, освіта, туризм, наукові та молодіжні обміни, транскордонне співробітництво;

е) підтримка економічної спроможності жіночих та сімейних МСП, підвищення операційної та виробничої ефективності жіночих та сімейних МСП;

є) придбання обладнання, що потрібні для виробництва\переробки та іншої діяльності компанії, оренда приміщень, їх ремонт, закупівля сировини для виробництва та ін.

3. Гранти для підтримки ветеранського бізнесу. В межах даної програми ветерани, а також члени їх родин можуть одержати кошти на придбання товарів та обладнання для ведення власної справи..

4. Гранти для інновацій у виробничій сфері. Метою програми є допомога європейському виробничому сектору у поліпшенні ефективності, стійкості, екологічної чистоти і конкурентоспроможності на глобальному ринку. А також надання допомоги малим та середнім підприємцям та підприємствам [230-232]. Такими ж завданнями наділена ваучерна програма розвитку аграрного сектору.

Одним із завдань грантових програм є забезпечення фінансової підтримки МСП у агро-продовольчому секторі для успішної реалізації їх проектів з озеленення та сталого розвитку бізнесу. Такі гранти також спрямовані на фінансування розвитку або започаткування власної справи.

Ще одним інструментом сприяння розвитку аграрного сектору є програма USAID АГРО, яка створена для надання гранту українській приватній компанії, що впроваджує нові технології на молочних фермах, або надає послуги з лабораторного тестування чи ветеринарних консультацій для молочних ферм задля підтримки виробництва молока з доданою вартістю на молочних господарствах сімей [235].

У 2025 році було продовжено системну роботу з підтримки аграрного сектору. Здійснювалась не лише компенсація витрат, а й відбувалось формування довгострокового ефекту для галузі.

Пріоритетним напрямом підтримки став розвиток тваринництва. Надано компенсації вартості введених в експлуатацію ферм, доїльних залів та потужностей із переробки побічних продуктів діяльності тваринництва.

За програмою підтримки зрошення було компенсовано витрати на реконструкцію та будівництво меліоративних систем для 10 сільськогосподарських підприємств у 7 областях України. Також було надано допомогу підприємствам галузі риборозведення та вперше було здійснено виплати компенсацій для підприємств, що вирощують бавовник на півдні України, а також здійснено виплату субсидій для агровиробників.

У рамках бюджету на 2026 рік передбачено 50,7 млрд.грн на підтримку економіки та бізнесу, включно з аграрним сектором та захистом довкілля. Зокрема, 40 млрд.грн спрямовуються на підтримку бізнесу, 1 млрд грн. – на програму із страхування майна від воєнних ризиків. Продовжено виділення коштів на всі програми політики розвитку українських виробників «Зроблено в Україні».

Також в рамках бюджету передбачено запуск Українсько-Американського інвестиційного фонду відбудови (1,9 млрд) та перезапуск проекту InvestUkraine. Захист довкілля та геологорозвідка будуть профінансовані на 6,3 млрд. грн. [230-251].

На розвиток агропромислового комплексу спрямовано 13,1 млрд грн. Кошти спрямовано на:

- фінансову підтримку сільськогосподарських виробників – 9,3 млрд грн;
- фінансова підтримка фермерських господарств – 2,5 млрд грн;
- роботи з розмінування сільськогосподарських земель – 2 млрд. грн;
- підтримка розвитку систем зрошення – 197 млн. грн;
- агрострахування – 60 млн грн.

Окрім отримання допомоги на створення соціального підприємства у вигляді грантових програм, законодавством України передбачена ціла система

соціальних виплат для підтримки підприємництва. На даний момент вона є дещо застаріла та потребує суттєвого оновлення.

З огляду на це, запропоновано, на законодавчому рівні, замість шести різних видів соціальних виплат запровадити один – «Базову соціальну допомогу». Існує ініціатива введення таких змін задля виключення можливості дублювання та бюрократичної тяганини в процесі збору документів.

Запропоновано запровадити термін «Базова величина», яка має стати основою для проведення всіх розрахунків. Головною відмінністю від прожиткового мінімуму є те, що Уряд встановлюватиме «Базову величину» щороку в залежності від стану економіки [252].

При цьому планується практикувати диференційований підхід до виплат:

- перша особа, що зареєстрована в домогосподарстві матиме право на 100% «Базової величини», для інших членів сім'ї коефіцієнт – 70%;
- діти, особи що мають статус інваліда та громадяни, що зареєстровані в гірських районах матимуть право на 100% «Базової величини», без черговості в родині.

Запровадження даної системи, на наш погляд, має заохотити працездатне населення до пошуку роботи. Нарахування допомоги залежатиме від активності громадянина на ринку праці або участі в програмах перепідготовки кадрів.

Разом з тим, на розвиток системи соціальних послуг закладено до бюджету 2026 року 2,1 млрд грн. Дані кошти планується спрямувати на соціальні послуги під час тимчасового розселення ВПО, комплексну послугу формування життестійкості, а також кошти на утримання людей похилого віку та осіб з інвалідністю за принципом «гроші ходять за людиною» [267].

На потреби ВПО передбачено 47 млрд грн. Також планується запуск програм по забезпеченню ВПО житлом: продовження програм пільгового

кредитування; введення механізму житлових сертифікатів; розширення можливостей участі в житлових програмах.

Окрім грантів та соціальних виплат, важливим елементом та засобом підтримки соціального підприємництва на сільських територіях є механізм спрощеного оподаткування. Використання даного механізму, поряд із розвитком та збереженням Людського капіталу матиме синергетичний та кумулятивний ефект. Разом з тим, дані інструменти мають бути закладені у ЗУ «Про соціальне підприємництво» із обов'язковим розмежуванням (диференціацією) за формою СП, типом СП та, в першу чергу, територіальною приналежністю. Має бути враховано наявність та стан ресурсного потенціалу окремо взятої території: інфраструктурна складова (школи, садочки, магазини, стан доріг тощо); ресурсна складова - природно – кліматичні умови, стан та якість земель, стан та якість трудових ресурсів та потенціалу людського капіталу, наявність діючих (законсервованих), основних засобів (будівлі, споруди, багаторічні насадження). З метою оцінки потенціалу конкретної сільської території варто на постійній основі проводити інвентаризацію та оцінку даних ресурсів [267].

Висновки до розділу 3

1. Встановлено, що соціальне підприємництво, як перспективний вид соціально-економічної діяльності, може стати однією із рушійних сил розвитку аграрної сфери на селі. Підприємці та громадські організації, що зацікавлені такій діяльності, можуть посприяти розвитку нового вектору аграрного бізнесу в Україні, а саме соціальному сільськогосподарському підприємству. Це потребує систематичного вивчення стану та визначення перспектив розвитку сільського господарства з урахуванням усіх можливих ризиків, у тому числі основного із них – відтік людського капіталу. Перспективним, на нашу думку, видом діяльності СП на сільських територіях, є крафтове виробництво, що наразі стрімко розвивається в Україні. В процесі створення та планування діяльності соціальних підприємств необхідно

орієнтуватися на цілі та завдання визначені у Стратегії розвитку малого та середнього підприємництва, складовою якої є, зокрема, соціальне підприємництво. З огляду на аналіз стану та визначення можливостей трансформації особистих селянських господарств, нами встановлено, що ресурсною основою для соціального підприємництва мають виступати трудомісткі галузі, такі як ягідництво, переробка, крафтове виробництво.

2. Визначено, що розвиток соціального підприємництва на сільських територіях сприятиме вирішенню проблеми поширення такого явища, як «мертві села» шляхом розміщення на цих територіях внутрішньо переміщених осіб, їх трудової та побутової інтеграції у соціальне середовище даної місцевості. Зокрема, визначено, що важливим фактором, що сприятиме розвитку соціального підприємництва на сільських територіях, є наявність людського капіталу відповідної кількості та якості (наявність трудових ресурсів відповідної кваліфікації та мотивації у них) .

3. Виявлено, що на інфраструктуру сільської місцевості має негативний вплив вимушений відтік населення та кваліфікованих кадрів за кордон. Це призводить до нестачі робочої сили в межах країни, відтоку людського капіталу, який є одним із ключових показників розвитку інфраструктурного та соціального стану сільських територій. Задля окреслення основних напрямів збереження людського капіталу на сільських територіях розроблено організаційно-економічний механізм. В основі даного механізму закладено соціально-реабілітаційний блок, ресурсно-аналітичний та маркетингово-інвестиційний.

4. Визначено основні можливі види та форми фінансової підтримки розвитку соціального підприємництва на сільських територіях. Окреслено фактори, що спричинили трансформацію традиційних підходів до фінансування з орієнтацію на мету діяльності соціальних підприємств. Встановлено, що після законодавчого закріплення статусу соціального підприємництва, буде потреба у детальному перегляді підходів та методів залучення фінансів для їх ефективного функціонування.

5. Доведено, що в Україні повинна бути схвалена чітка програма дій стосовно адаптації внутрішніх умов держави щодо фінансування соціального підприємництва, до загальноприйнятих світових практик. Основними напрямками таких змін є: розширення фінансових інструментів; інституційна еволюція; диверсифікація джерел капіталу; розширення форм допомоги; глобальне фінансування соціального підприємництва переживає докорінну зміну – від застарілої, реактивної та несистемної моделі до проактивної та інноваційної системи. Запропоновано фінансові інструменти залучення ресурсів для створення СП на сільських територіях: поєднання стартап-грантів від громад/фондів та звільнення від оподаткування частини прибутку, який реінвестують в соціальну інфраструктуру села. Досліджено перелік грантових проектів та програм, що можуть бути залучені для створення та підтримки розвитку соціальних підприємств на сільських територіях.

6. Запропоновано зміни у механізмі оподаткування доходів від діяльності соціальних підприємств. Розглянуто можливість послаблення податкового навантаження на соціальні підприємства, засновані ветеранами війни, учасниками бойових дій та членами їх родин. Надано пропозиції змін у оподаткуванні діяльності підприємств, що були релоковані із зони бойових дій або прифронтових районів.

7. Для оцінки ефективності соціального підприємництва в Україні запропоновано систему індикаторів, що охоплюють як фінансову стійкість, так і соціальний вплив (подвійний підсумок діяльності). Основними джерелами інформації для збору даних визначено: внутрішню звітність самих підприємств, дані державних статистичних спостережень (що наразі не ведуться через відсутність законодавчо закріпленого статусу «Соціальне підприємництво»), незалежні дослідження громадських організацій.

Основні результати розділу відображено у [122; 139; 164; 198; 199; 200; 201; 210].

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз як теоретичних засад так і практичних аспектів, показав, що соціальне підприємництво це вид підприємницької діяльності, основною метою створення, функціонування та розвитку є досягнення соціальних цілей/вирішення соціальних проблем певної територіальної одиниці (на рівні села, району, ОТГ, області тощо). Особливістю функціонування соціального підприємництва на сільських територіях є те, що створення такого виду підприємництва має поєднувати в собі принципи та орієнтуватись на досягнення соціально-економічних результатів.

1. В ході дослідження наукових напрацювань, уточнено змістове наповнення категорії «соціальне підприємництво» через призму його цільової спрямованості. На відміну від корпоративної соціальної відповідальності, що функціонує як адаптивний додаток до маркетингової політики великих агрохолдингів, соціальне підприємництво нами визначено як самостійну господарську систему. Доведено, що пріоритетність соціальної місії над максимізацією економічного ефекту є фундаментальним критерієм, який дозволяє виокремити СП як автономну модель економічного розвитку, яка здатна до самовідтворення та розвитку без постійного зовнішнього фінансування.

2. Обґрунтовано, що в умовах тривалого періоду депресивності сільських територій, посиленої наслідками воєнної агресії, розвиток соціального підприємництва є стратегічним інструментом реабілітації громад. В результаті проведеного дослідження встановлено, що впровадження таких моделей у сільській місцевості дозволяє трансформувати соціальні виклики (безробіття, деградація інфраструктури, адаптація ВПО) у важливий динамічний та повноцінний ресурс для локального розвитку. В свою чергу це дає змогу сформувати дієвий механізм відновлення життєдіяльності сіл, забезпечуючи при цьому мешканцям даної території не лише джерела доходу, а й відновлення соціального капіталу в повоєнний період.

3. Доведено критичну необхідність переходу від декларативної підтримки соціальних ініціатив до системної інституціоналізації соціального бізнесу. Виявлено прогалину у системі інституціонального забезпечення розвитку СП, а саме відсутність чіткого законодавчого статусу, що обмежує залучення міжнародних інвестицій та грантових ресурсів, необхідних для відбудови аграрного сектору. Аргументовано, що державна політика має базуватися на принципах стимулювання громадських організацій через фінансові преференції та правову легітимізацію, що дозволить перетворити соціальне підприємництво на повноцінного суб'єкта національної економіки.

4. На основі узагальнення міжнародної практики формування та розвитку СП, було підтверджено гіпотезу про те, що статус соціального підприємництва - гібридна бізнес-модель, де комерційна стабільність поєднується з виконанням суспільної місії. Доведено, що для масштабування цієї моделі в Україні, за сучасних умов, необхідним кроком є гармонізація національного законодавства із нормами Договору про функціонування Європейського Союзу та вимогами Розділу 19 (Соціальна політика та зайнятість). Обґрунтовано, що інтеграція європейських стандартів щодо гендерної рівності, інклюзії та охорони праці, а також впровадження спеціалізованих форм діяльності, таких як соціальне фермерство (зокрема приміське та приватне), дозволить створити інституційне підґрунтя для залучення державного фінансування за прикладом провідних європейських країн, де частка бюджетної підтримки СП сягає 40%.

5. Проведений аналіз динаміки та видів соціальних підприємств в Україні, дав змогу зробити висновок про те, що наразі відбувається поступове зміщення фокусу з міських локацій на сільські території, де СП стає ключовим механізмом забезпечення сталого розвитку. Обґрунтовано, що реалізація стратегії соціальної економіки на державному рівні дозволить перетворити існуючі ініціативи на сталу мережу підприємств, здатних забезпечити стабільне повоєнне відновлення інфраструктури, підвищення рівня зайнятості та зміцнення економічної стійкості на сільських територіях.

6. На основі результатів проведеного SWOT та PESTEL-аналізу ідентифіковано, що розвиток соціального підприємництва в Україні перебуває у критичній залежності від екзогенних факторів, насамперед — інституційної незавершеності та інтенсивного впливу людського капіталу. Встановлено, що відсутність профільного закону та підзаконних актів створює ситуацію правової невизначеності, яка стримує інвестиційну активність. Доведено, що для подолання цих бар'єрів необхідний перехід до моделі активної державної підтримки, яка включає фінансові преференції, освітні програми на місцевому рівні та гармонізацію національних норм із вимогами Розділу 19 Угоди про асоціацію з ЄС.

7. Виявлено ключові закономірності впливу еволюції особистих селянських господарств (ОСГ) на формування потенціалу соціального підприємництва в аграрному секторі. Доведено, що трансформація ОСГ у дрібнотоварні форми господарювання створює необхідний ресурсний фундамент для розвитку трудомістких галузей (органічне фермерство, ягідництво, локальна переробка). Встановлено, що соціальне підприємництво на базі таких господарств стане інструментом збереження сільського розселення, надаючи можливість гідного працевлаштування особам без спеціальної освіти та створюючи умови для соціальної інклюзії малозабезпечених верств населення.

8. У дисертаційній роботі було доведено гіпотезу, що соціальне підприємництво (СП) в аграрній сфері є все ж таки автономною бізнес-моделлю, яка суттєво відрізняється від корпоративної соціальної відповідальності. Встановлено, що ключовим бар'єром для його розвитку є інституційна невизначеність, що потребує негайної адаптації національного законодавства до стандартів ЄС (зокрема Розділу 19 Угоди про асоціацію) та визнання на законодавчому рівні СП шляхом прийняття профільного закону.

9. Виявлено, що структурна трансформація особистих селянських господарств (ОСГ) у поєднанні з розвитком крафтового виробництва створює потужний ресурсний базис для соціального підприємництва. Доведено, що

малі форми господарювання та трудомісткі галузі (ягідництво, переробка) мають нижчий поріг входу та потребують менших обсягів капітальних інвестицій, що є стимулюючим фактором для розвитку СП на сільських територіях. В період повоєнного відновлення це дозволить використовувати потенціал сільських територій, що на сьогодні є нерозкритим через надмірну концентрацію соціального бізнесу в міських агломераціях.

10. Обґрунтовано, що впровадження соціально-орієнтованих моделей господарювання є критично необхідним для зупинення деструкції сільської поселенської мережі («мертвих сіл»). Запропоновано авторський організаційно-економічний механізм, що передбачає інтеграцію внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у соціальні бізнес-ланцюги як активного економічного активу. Застосування розробленого методичного підходу до оцінки ефективності дозволяє синхронізувати економічну самоокупність із соціальним внеском у розвиток громади, забезпечуючи гідний рівень життя та компенсацію відтоку кваліфікованих кадрів за кордон.

11. Розроблено методичний підхід до оцінки результативності соціального підприємництва, який, на відміну від існуючих підходів до оцінки класичного бізнесу, базується на пріоритетності соціальної мультиплікації над фінансовою рентабельністю. Запропоновано авторську модель розрахунку інтегрального соціального ефекту, що дозволяє вартісно оцінити внесок підприємства у відродження сільської інфраструктури, інтеграцію ВПО та економію бюджетних видатків на соціальну підтримку безробітних селян, що є науковим підґрунтям для обґрунтування грантової підтримки та податкових преференцій в умовах інституційної невизначеності даного сектору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Соціальне підприємництво як відповідь суспільства на соціальні потреби. URL: https://biz.ligazakon.net/interview/205014_sotsalne-pdprimnitstvo-yak-vdpovd-susplstva-na-sotsaln-potrebi (дата звернення: 18.09.2024).
2. Соціальне підприємництво в Україні. URL: <https://socialbusiness.in.ua/> (дата звернення: 20.02.2023).
3. Соціальне підприємництво. Що це? URL: <https://fundraiser.games/news/socalne-pdprimnictvo-shcho-ce/> (дата звернення: 18.09.2024).
4. Кількість внутрішньо переміщених осіб в Україні зросла до 6,9 млн осіб – MOM. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/856074.html> (дата звернення: 20.09.2024).
5. Агентство ООН у справах біженців. *Агентство ООН у справах біженців*. URL: <https://www.unhcr.org/ua/overview>. (дата звернення: 15.03.2023).
6. Норвезька рада у справах біженців (NRC). Ukraine Cash. Ukraine Cash. URL: <https://needaid-ua.nrc.no/uk> (дата звернення: 08.12.2025).
7. Головна-Товариство Червоного Хреста України. *Товариство Червоного Хреста України*. URL: <https://redcross.org.ua/> (дата звернення: 08.12.2025).
8. *UNICEF Україна*. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/>. (дата звернення: 08.12.2025).
9. MOM В Україні | IOM Ukraine. IOM Ukraine. URL: <https://ukraine.iom.int/uk/mom-v-ukrayini> (дата звернення: 08.12.2025).
10. Національний університет «Києво-Могилянська академія» – Центр психосоціальної реабілітації НаУКМА у м. Покровськ. *Національний університет «Києво-Могилянська академія» - Національний університет «Києво-Могилянська академія»*. URL: <https://www.ukma.edu.ua/index.php/science/tsentri-ta-laboratoriji/307->

tsentr-psykholohichnoho-zdorov-ia-ta-psykhosotsialnoho-suprovodu/3465-tsentr-psykhosotsialnoi-reabilitatsii-naukma-pokrovsk (дата звернення: 08.12.2025).

11. Центр психологічного здоров'я та психосоціального супроводу ЗНУ/URL: <https://www.znu.edu.ua/ukr/university/departments/spp/Departaments/prp/13001> (дата звернення: 08.12.2025).

12. СОС Дитячі Містечка в Україні. *СОС Дитячі Містечка в Україні*. URL: <https://sos-ukraine.org/> (дата звернення: 08.12.2025).

13. Іноземні інвестори подали понад 370 запитів на платформу Advantage Ukraine. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/11/8/693579/> (дата звернення: 10.12.2025).

14. Швець А. Соціальна відповідальність бізнесу як необхідна умова переходу до циркулярної економіки в Україні. *Економіка та суспільство*. 2022. № 38. С. 74-80. DOI:10.32782/2524-0072/2022-38-74.

15. Швець П. А. Корпоративна соціальна відповідальність бізнесу як механізм розвитку соціально-трудових відносин в Україні. *Менеджмент та маркетинг як фактори розвитку бізнесу*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., 17-19 квіт. 2024 р. К.: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2024. Т. 2. С. 69—71.

URL : <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/02660160-e570-4a6a-ab19-c012fc8a95ec/content> (дата звернення: 25.05.2025).

16. Додон О.Д., Соколюк І.Ю. Соціальна відповідальність бізнесу під час війни. *Відновлення України у повоєнні часи: виклики, стратегічні пріоритети, ресурсне забезпечення, потенціал майбутнього розвитку*: Міжнар. наук.-практ. конф., присвячена 10-річчю переміщення Донецького національного університету імені Василя Стуса до м. Вінниці, 10–11 жовтня 2024 р., Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2024. С. 195-198.

17. Pokynchereda, V., Bondarenko, V., Pravdiuk, N., Ivanchenkova, L., & Sokoliuk, I. Corporate social responsibility in Ukraine under martial law: accounting aspects. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 2023, 45(4), P. 427-437. <https://doi.org/10.15544/mts.2023.42>.

18. Серпенінова Ю. С., Макаренко І., Сухонос В. Класифікація та пріоритезація інформаційних запитів стейкхолдерів відповідно до цілей сталого розвитку: кейс партнерства в українській харчовій промисловості. *Problems and Perspectives in Management*. 2018. Т. 16, № 4. С. 126-140. URL: <https://businessperspectives.org/journals/problems-and-perspectives-in-management/issue-297/classification-and-prioritization-of-stakeholders-information-requests-according-to-sustainable-development-goals-case-of-cross-sector-partnership-in-ukrainian-food-production-industry>. (дата звернення: 20.09.2023)

19. Євтушенко В. Методологія діагностики соціальної відповідальності українських підприємств. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2021. № 3 (251). С. 56-60. URL: <https://journals.snu.edu.ua/index.php/VisnikSNU/article/view/788> (дата звернення: 25.05.2025).

20. Соколюк К. Ю., Додон О. Д., Соколюк І. Ю. Напрями вдосконалення мотивації праці на підприємстві сфери послуг: особливості реалізації в кризовий період. *Вісник Херсонського національного технічного університету*. Херсон. 2023. Вип. 4(83). С.107-113. URL: <https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2022.4.14>.

21. Чернега І. І., Бленда Н. О., Непочатенко О. А., Коротєєв М. А., Мальована М. М., Пономарьова М. С. Основи формування соціального підприємництва як сучасної форми господарювання. *«Наука і техніка сьогодні» (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Техніка», Серія «Фізико-математичні науки»)* журнал. 2022. № 1(1). С. 168-179. [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-1\(1\)-168-179](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-1(1)-168-179) (дата звернення: 20.04.2023).

22. Банар О. В., Чернега І. І., Понедільчук Т. В., Бурдонос Л. І. Конкурентоспроможність соціального підприємництва та роль фінансового менеджменту у її формуванні. *Інвестиції: практика та досвід*. №22, листопад 2025. С. 39-45 DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2025.22.39> (дата звернення: 20.12.2025).

23. Осіпова А. А., Фротер О. С., Костюк В. С., Гончаренко І. В., Сидоренко О. С. Розвиток підприємництва на селі як пріоритет соціальної політики держави. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. Вип. 105. Ч. 2. 2024. С. 231-242. DOI: 10.32782/2415-8240-2024-105-2-231-242 (дата звернення: 23.02.2025).

24. Friedman M. The Social Responsibility of Business is to Increase its Profits. *The New YorkTimes Magazine*. Sept. 13, 1970. URL: <https://www.nytimes.com/1970/09/13/archives/a-friedman-doctrine-the-social-responsibility-of-business-is-to.html>. (дата звернення: 20.05.2024).

25. Drucker P. *Post-Capitalist Society*. New York: HarperBusiness, 1993. 232 p. ISBN 978-0-88730-620-5.

26. Porter M., Kramer M. Creating Shared Value: Redefining Capitalism and the Role of the Corporation in Society. *Harvard Business Review*. 2011. Т. 89, No 1/2. С. 62-77.

URL: https://www.hbs.edu/ris/Publication%20Files/20110609_FSG_Creating_Shared_Value_20859152-c051-44dd-a2c0-761abf6bc2d1.pdf (дата звернення 29.12.2025).

27. R. Hoppe. *The Governance of Problems: Puzzling, Powering and Participation* / R. Hoppe. University of Twente, 2011. 248 с. ISBN 978-0-230-23677-5. (дата звернення: 20.04.2024).

28. Severina L. Corporate social responsibility: to both people and business. 2020. URL: <https://rau.ua/novyni/korporatyvna-sotsialna-vidpovidalnist-i-lyudyam-i-biznesu/>. (дата звернення: 25.05.2025).

29. Соколюк І. Ю. Соціальне підприємництво у сільській місцевості: мотивація, розвиток та перспективи. *«Актуальні аспекти розвитку науки і освіти»*: збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції науково-педагогічних працівників та молодих науковців 2-3 жовтня 2025р. Одеса: Одеський державний аграрний університет, 2025. С. 502-505.

30. Бейнік О. М. Роль соціального підприємництва у формуванні сталого розвитку сільських громад. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Економіка*. 2021. № 2(66). С. 45–50.
31. Шевчук Л. Соціальна відповідальність бізнесу та її трансформація. *Економіка та управління*. 2023. № 1(37). С. 86-91. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/economics/article/view/4316>
32. Попович А. Бізнес із позитивним впливом: як соціальна відповідальність розвиває громади та майбутнє України. *Restart*. 2024. 22 грудня. URL: <https://www.restartfuture.org/thoughts/biznes-iz-pozitivnim-vplyvom-yak-socialna-vidpovidalnist-rozvivaie-gromadi-ta-maybutnie-ukrayini-poyasnyuie-mistoplanuvalnicya-restart-nastya-popovich>. (дата звернення: 20.01.2025).
33. Супрун Н. А. Корпоративна соціальна відповідальність як чинник сталого розвитку. *Економіка і прогнозування*. 2009. № 3. С. 61-74. URL: http://eip.org.ua/docs/EP_09_3_61_uk.pdf (дата звернення: 25 травня 2025 р.).
34. Каталог внеску бізнесу в перемогу України | CSR Ukraine. CSR Ukraine. URL: <https://csr-ukraine.org/catalog-actions-of-companies-in-the-russian-ukrainian-war/> (дата звернення: 20.05.2025).
35. Мостепанюк А. В. Сутність, принципи та методи реалізації корпоративної соціальної відповідальності в сучасній ринковій економіці. *Бізнесінформ*. 2019. № 11. С. 13-22.
36. Власова Т. Соціальна відповідальність бізнесу: сутність та тенденції. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту «Економічні науки»*. 2013. № 1. С. 52-57. URL: http://herald.chite.edu.ua/content/download/archive/2013/v1/NV-2013-V1_8.pdf (дата звернення: 01.12.2025).
37. Грішнова О. Соціальна відповідальність бізнесу: сутність, значення, стратегічні напрями розвитку в Україні. *Україна: аспекти праці*. 2010. № 7. С. 3-8.

38. Васильців Т., Лупак Р., Рудковський О. Напрями та засоби стимулювання соціальної відповідальності підприємництва в Україні. *Економіка та держава*. 2019. № 5. С. 4-8. URL: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=4315&i=0> (дата звернення: 01.12.2025).
39. Шевченко О. Регулювання політики корпоративної соціальної відповідальності: практика країн-членів Європейського Союзу. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2014. № 122 (Ч. I). С. 12-21. URL: <http://apir.iir.edu.ua/index.php/apmv/article/view/2421/2154> (дата звернення: 01.12.2025).
40. Варналій З., Васильців Т., Покришка Д. Пріоритети вдосконалення державної політики розвитку малого підприємництва в Україні. *Стратегічні пріоритети*. 2014. № 2. С. 49–54. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spa_2014_2_9 (дата звернення: 01.12.2025).
41. Хустова В., Омаров Ш. Концепція сталого розвитку як парадигма розвитку суспільства. *Проблеми економіки*. 2018. № 1. С. 265–273. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2018-1_0-pages-265_273.pdf (дата звернення: 01.12.2025).
42. Квятковська Л. А. Реалізація принципів концепції сталого розвитку в діяльності підприємства. *Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. пр.* / голов. ред. М. І. Зверяков; Одеський нац. екон. ун-т. Одеса, 2013. Вип. 1 (48). С.85-89. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsed_2013_1_14 (дата звернення: 21.09.2024).
43. Смачило І. І. Методи управління сталим розвитком підприємства. *Економіка розвитку*. 2012. № 2 (62). С. 115-120.
44. Кравчик Ю. Аспекти соціальної відповідальності бізнесу в системі державної політики сталого розвитку країни. *Ukrainian Journal of Applied Economics*. 2021. Vol. 6, № 2. С. 181-190.

45. Бондарук О. В. Соціально-відповідальний бізнес як один із напрямків розвитку вітчизняних суб'єктів господарювання. *Менеджер*. 2015. № 1 (69). С. 72-77.
46. Грішнова О. А., Думанська В. П. Екологічний вектор соціальної відповідальності. *Економіка та управління*. 2011. № 3. С. 32-41.
47. Michael E. Porter, Claas van der Linde. Toward a new conception of the environment-competitiveness relationship. *Journal of Economic Perspectives*. 1995. Vol. 9. P. 97-118.
48. Смоленніков Д. О. Роль екологічної відповідальності бізнесу на шляху до сталого розвитку. *Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка*. 2013. № 4. С. 35-39.
49. Котлер Ф., Лі Н. Корпоративна соціальна відповідальність. Як зробити якомога більше добра для вашої компанії та суспільства / пер. з англ. С. Яринич. К.: Стандарт, 2005. 302 с.
50. Петрашко Л. Корпоративна соціальна відповідальність в українській бізнес-практиці. Міжнародна економічна політика. 2011. Вип. 1–2. С. 115-141. URL: https://iepjournals.com/journals/14-15/2011_6_Petrashko.pdf (дата звернення: 20.05.2025).
51. Ісмаїл М. Corporate Social Responsibility and Its Role in Community Development: An International Perspective. *The Journal of International Social Research*. 2009. Vol. 2, № 9. P. 308-318.
52. Європейська Комісія. *Оновлена стратегія ЄС на 2011–2014 роки щодо корпоративної соціальної відповідальності (КСВ)* : Комюніке Комісії Європейському Парламенту, Раді, Європейському економічно-соціальному комітету та Комітету регіонів. Брюссель, 2011. 19 с. (COM (2011) 681 final). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52011DC0681> (дата звернення: 20.05.2025).
53. Kotler, P. and Zaltman, G., 1971. Social Marketing: An Approach to Planned Social Change. *Journal of Marketing*, 35, pp.3-12.

54. Drucker P. F. Management: Tasks, Responsibilities, Practices. New York : Harper & Row, 1974. 839 p.
55. Баюра Д. О. Система корпоративного управління в Україні: стан та перспективи розвитку : монографія, Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2009. 288 с.
56. Варламова М., Енгоян Г. Світові тренди розвитку соціальної відповідальності бізнесу. *Галицький економічний вісник*. 2019. № 5 (60). С. 58-65.
57. Арапетян А., Архипчик, Л. Соціально-відповідальний бізнес: переваги та обмеження. *Практика управління*. 2008. № 7. С. 12-18.
58. Бігняк О. В. Юридична та соціальна відповідальність суб'єктів підприємництва. *Університет. наук. зап.* 2006. № 1 (17). С. 150-154.
59. Сандакова О. Соціальне підприємництво: що це? *Наша громада*. 2010. № 1. С. 19-24.
60. Салій І. Американський та європейський шляхи соціального підприємництва. *Громадський простір* URL: <http://www.socialbusiness.in.ua/index.php/novyny/v-ukraini/109-amerykanskyi-ta-ievropeiskyi-shliakhy-sotsialnoho-pidpriumnytstva>. (дата звернення: 28.11.2023).
61. Соціальне підприємництво: від ідеї до суспільних змін. Посібник / Свинчук А.А., Корнецький А.О., Гончарова М.А., Назарук В.Я., Гусак Н.Є., Туманова А.А. Київ: ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2017. 188 с.
62. Завадських Г. Соціальне підприємництво як сучасна інноваційна модель вирішення проблем суспільства. *Економіка підприємства: теорія і практика* : зб. матеріалів ІХ Міжнар. наук.-практ. конф., 12-13 жовт. 2022 р. / М-во освіти і науки України, Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана. Київ : КНЕУ, 2022. С. 386-389 URI: <https://ir.kneu.edu.ua:443/handle/2010/39664> (дата звернення: 20.03.2024).
63. Kim Alter, Social Enterprise: A Typology of the Field Contextualized in Latin America. Inter-American Development Bank. 2013. 41 p. URL:

<https://webimages.iadb.org/publications/english/document/Social-Enterprise-A-Typology-of-the-Field-Contextualized-in-Latin-America.pdf>. (дата звернення: 20.03.2024).

64. Defourny, J. ORBi: From Third Sector to Social Enterprise: a European Research Trajectory - 2014. ORBi: Home. URL: <https://orbi.uliege.be/handle/2268/180668> (дата звернення: 25.10.2025).

65. Defourny, J. and Nyssens, M. "Conceptions of Social Enterprise and Social Entrepreneurship in Europe and the United States: Convergences and Divergences", *Journal of Social Entrepreneurship*, 2010, vol. 1:1, P.32-53.

66. Dees J. G. *The Meaning of Social Entrepreneurship*. Durham: Duke University, 1998 (revised 2001). 5 p. URL: https://case.fuqua.duke.edu/wp-content/uploads/2025/03/Article_Dees_MeaningofSocialEntrepreneurship_2001.pdf (дата звернення: 23.04.2025).

67. Dees J. G. *Taking Social Entrepreneurship Seriously*. Society. 2007. Vol. 44, Iss. 3. P. 24-31.

68. Назарук В. Соціальне підприємництво: від ідеї до суспільних змін : посібник / В. Назарук та ін. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2017. 188 с.

69. Галушка З. І. Феномен соціального підприємництва: поняття та перспективи розвитку в Україні. *Вісник серія Економіка*. К.: ВПЦ «Київський національний університет» №148. 2013. С. 17.

70. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України № 4618-VI від 22.03.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>. (дата звернення: 20.02.2024).

71. Соколюк К. Ю., Соколюк І. Ю. Передумови розвитку соціального підприємництва в Україні. *Економічні та соціальні аспекти розвитку України на початку XXI століття*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 19-20 жовтня 2022 року Одеса : ОНТУ, 2022. С. 53-56.

72. Про соціальні послуги: Закон України № 2671-VIII від 17.01.2019 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> . (дата звернення: 20.02.2024).

73. Про зайнятість населення: Закон України № 5067-VI від 05.07.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text>. (дата звернення: 20.02.2024).

74. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: Постанова Кабінету Міністрів України № 179 від 03.03.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF>. (дата звернення: 20.02.2024).

75. Про затвердження Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2027 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 504-р від 24.05.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504-2017-%D1%80#Text>. (дата звернення: 20.02.2024).

76. Social Enterprises and their Ecosystems in Europe: Comparative Synthesis Report. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020. 300 р. URL: https://base.socioeco.org/docs/social_enterprises_and_their_ecosystems_in_europe_comparative_synthesis_report.pdf. (дата звернення: 02.02.2023).

77. Defourny J., Nyssens M. Fundamentals for an International Typology of Social Enterprise Models. Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations. 2017. Vol. 28. P. 2469–2497. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/voluntas/article/abs/fundamentals-for-an-international-typology-of-social-enterprise-models/D727AB705ED31558199D245FDE4E0204> (дата звернення: 02.02.2026).

78. Цивільний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>. (дата звернення: 20.02.2024).

79. Господарський кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 20.02.2024).

80. Про основи соціальної захищеності людей з інвалідністю в Україні: Закон України від 19.12.2017 №2249-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> (дата звернення: 20.02.2024).

81. 7eminar. Господарський кодекс скасований з 28.08.2025: підбірка від редакції 7eminar. 7eminar. URL: 25.09.2025).

82. Соколюк І. Ю. Сутність та значення соціального підприємництва для розвитку сільських територій *Актуальні питання сучасної економіки* : матеріали XIV Всеукраїнської наукової конференції за міжнародною участю, (15 листопада 2022 р.) Умань: УНУС. С. 266-267 (0,14 ум. друк. арк.) 2022.

83. Chapter 19- social policy and employment. *AB Başkanlığı | T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı*. URL: https://www.ab.gov.tr/chapter-19-social-policy-and-employment_84_en.html (дата звернення: 25.10.2025).

84. Gender equality strategy. European Commission. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/gender-equality/gender-equality-strategy_en (дата звернення: 25.10.2025).

85. Union of equality: european commission presents strategy for the rights of persons with disabilities 2021-2030. European Commission - European Commission. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_810 (дата звернення: 25.10.2025).

86. EUR-Lex - 52021DC0323 - EN - EUR-Lex. EUR-Lex – Access to European Union law – choose your language. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52021DC0323&qid=1626089672913#PP1Contents> (дата звернення: 25.10.2025).

87. Соціальне підприємництво в Україні. Економіко-правовий аналіз. 2020. URL: <https://euneighbourseast.eu/uk/news/publications/ekonomiko-pravovyj-analiz-soczialnogo-pidpryyemnycztva-v-ukrayini/> (дата звернення: 25.10.2025).

88. Соціальна політика і зайнятість: наскільки Україна готова до вступу в ЄС | Cedoss. Cedoss. URL: <https://cedos.org.ua/researches/soczialna-polityka-i-zajnyatist-naskilky-ukrayina-gotova-do-vstupu-v-yes/> (дата звернення: 20.01.2025).

89. Кулиняк І. Я. Напрями розвитку підприємства в умовах динамічного середовища. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Економіка*. Вип. 3 (37). С. 55–58.
90. Гуменюк М., Неміш Д. Імплементация зарубіжного досвіду соціального фермерства як шлях активізації розвитку сільського господарства. *Економіка та суспільство*. 2024. № 67. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-67-119> (дата звернення: 02.12.2025).
91. Galardi M., Filugelli L., Moruzzo R., Riccioli F., Mutinelli F., Espinosa Diaz S., Contalbrigo L. Challenges and Perspectives of Social Farming in North-Eastern Italy: The Farmers' View. *Sustainability*. 2022. № 14. 8390.
92. Knapik W. The innovative model of Community-based Social Farming (CSF). *Journal of Rural Studies*. 2018. № 60. P. 93-104.
93. Nicolosi A., Laganà V-R., Di Gregorio D., Privitera D. Social Farming in the Virtuous System of the Circular Economy. An Exploratory Research. *Sustainability*. 2021. № 13(2). 989.
94. Jarábková J., Chreneková M., Varecha L. Social Farming: A Systematic Literature Review of the Definition and Context. *European Countryside*. 2022. № 14 (3). P. 540–568.
95. Екосистема соціального підприємництва в Україні: виклики та можливості. URL: https://pactukraine.org.ua/sites/default/files/2018-06/APEA_REPORT_ukr.pdf (дата звернення: 02.04.2024)
96. Kiron open higher education | free learning for refugees. Kiron Open Higher Education | Free learning for refugees. URL: <https://www.kiron.ngo/> (дата звернення: 25.10.2025).
97. The social impact lab alberta | design, collaboration, connection. The Social Impact Lab Alberta | Design, Collaboration, Connection. URL: <https://www.thesocialimpactlab.com/> (дата звернення: 25.10.2025).
98. All about social enterprise UK | social enterprise UK. Home | Social Enterprise UK. URL: <https://www.socialenterprise.org.uk/all-about-social-enterprise-uk/> (date of access: 25.10.2025).

99. Office for civil society to replace office of the third sector. Civil Society | Charity news, analysis and events. URL: <https://www.civilsociety.co.uk/news/office-for-civil-society-to-replace-office-of-the-third-sector.html> (дата звернення: 25.10.2025).

100. Government seeks sector organisation to deliver £11.6m local covenant fund. Civil Society | Charity news, analysis and events. URL: <https://www.civilsociety.co.uk/news/government-seeks-sector-organisation-to-deliver-11-6m-local-covenant-fund.html> (дата звернення: 25.01.2026).

101. Ricketts A. Government unveils office for the impact economy. Third Sector | Latest voluntary sector news and jobs. URL: <https://www.thirdsector.co.uk/government-unveils-office-impact-economy/policy-and-politics/article/1939372> (дата звернення: 25.11.2025).

102. Газуда Л., Герцег В. Міжнародний досвід забезпечення розвитку сільських територій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. вип. 17. С. 47–50.

103. Недбалюк О. Міжнародний досвід організації розвитку сільських територій та можливості його застосування в Україні. *Вісник Мукачівського державного Університету*. 2017. вип. 9 : ЕКОНОМІКА І СУСПІЛЬСТВО. С. 89-94. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/9_ukr/14.pdf (дата звернення: 04.12.2025).

104. Коваль О. П. Зарубіжний досвід соціального підприємництва та перспективи його впровадження в Україні. Центр економічних і соціальних досліджень NISS. 2024. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2024-02/az_socpidpriemnictvo_16_022024.pdf.

105. MSA private area - Management of social protection of the farmer, employee or retired farmer (Online service). Accueil | Service Public Entreprendre. URL: <https://entreprendre.service-public.gouv.fr/vosdroits/R38210?lang=en#:~:text=The%20Central%20Fund%20of>

%20Agricultural%20Social%20Mutual,Individual%20status%20report%20(RIS)%20*%20Pension%20payments (дата звернення: 25.10.2025).

106. Другова О. С. Соціальне підприємництво: шлях до сталого розвитку бізнесу та суспільства. *Суспільство та національні інтереси: журнал*. 2024. № 4(4). - С. 945 - 959.

107. Другова О. С. Соціальний імпакт бізнесу як фактор формування конкурентних переваг підприємства Науковий погляд: економіка та управління, № 1 (89) / 2025. С.86-92.

108. Лагодієнко В., Демченко О., Демченко А. Умови та фактори зайнятості населення сільських територій Одеської області. 2022. *Economic Synergy*, no. 1;2 (June): 92-110.

109. Лагодієнко В. В., Богданов О. О., Попкова С. О. Розвиток підприємництва в умовах глобалізації економіки. *Економічний простір* № 178, 2022, 60-65

110. Social enterprises. Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs. URL: https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/proximity-and-social-economy/social-economy-eu/social-enterprises_en (дата звернення: 02.12.2025).

111. Чернега І. І., Жарун О. В., Панахно Р. В., Майданюк Р. П. Соціальне підприємництво: досвід європейських країн та сучасні тенденції розвитку в Україні. *Журнал з менеджменту, економіки та технологій*. Державний біотехнологічний університет, 2024. № 2. С. 13-27. DOI: <https://journal-met.kh.ua/jme022024.html> (дата звернення: 20.02.2025).

112. Kostetska K., Khumarova N., Petrenko N., Banar O., & Kustrich L. (2026). Chapter 11. Natural healing assets management in the resort economy. In *Reshaping Socially Responsible Business Practices in Small and Medium Enterprises*. IGI Global. <https://www.igi-global.com/> DOI: 10.4018/979-8-3373-3805-7.

113. Костюк В. С., Ревуцька А. О., Пархоменко Л. А., Фротер О. С. Охорона здоров'я як пріоритет соціального розвитку територіальних громад.

Актуальні питання у сучасній науці. 2023. № 9 (15). С. 45-58. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-9\(15\)-45-58](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-9(15)-45-58). (дата звернення: 24.04.2024).

114. The state of social enterprise: a review of global data 2013–2023. Social Mission Canada Inc. URL: <https://socialmissioncanada.ca/the-state-of-social-enterprise-a-review-of-global-data-2013-2023/> (дата звернення: 02.12.2025).

115. Le D. H., Alim M., Sandberg B. Financing social enterprises serving base-of-the-pyramid markets: Towards an integrative financing model. *Journal of Social Entrepreneurship*. 2024. Vol. 18, Iss. 4. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/19420676.2024.2363797?needAccess=true> (дата звернення: 24.04.2025).

116. Бойда С. Соціальне підприємництво як інструмент післявоєнної відбудови економіки України. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 58. URL:DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-58-25>. (дата звернення: 30.01.2024).

117. Валюс Л. О. Війна в Україні як каталізатор розвитку соціального підприємництва. *Трансформаційна економіка*. 2023. Вип. 2(02). С. 10–15. URL:DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-8141/2023-2-2>. (дата звернення: 30.01.2024).

118. Гурочкіна В., Ялинчук А. Моделювання системних ефектів від соціального інвестування та корпоративних стимулів в системі розвитку людського капіталу промислового підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2020. Вип. 6. С. 41–47.

119. Теслюк С., Демчук І. Розвиток соціального підприємництва в Україні в умовах воєнного стану. *Economic journal of Lesya Ukrainka Volyn National University*. 2023. Т. 4, № 32. С. 116–125. URL:DOI: <https://doi.org/10.29038/2786-4618-2022-04-116-125> (дата звернення: 30.01.2024).

120. Плиса В., Цюпка А., Мунтян Б. Інструменти фінансування соціального підприємництва в Україні. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип.

61. URL:DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-69>. (дата звернення: 30.04.2024).

121. Коваленко Ю., Новак В., Гуріна Г. Трансформації соціально відповідального бізнесу в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2025. Вип.

73. URL:DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-73-32>. (дата звернення: 15.07.2025).

122. Додон О. Д., Соколюк І. Ю. Напрями розвитку соціального підприємництва на принципах екологізації в умовах сталого розвитку. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в соціально-орієнтованій системі управління підприємством: матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, присвяченої пам'яті професора, заслуженого працівника вищої школи Дмитра Мусійовича Фесенка*, м. Полтава: Полтавський державний аграрний університет, 2024. С. 638-641.

123. Нестерчук Ю. О., Соколюк І. Ю. Розвиток соціального підприємництва на сільських територіях в умовах війни: теоретичний аспект. *Агросвіт*, 2025 Вип. 12. С. 31-40 DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-3583/38.23>

124. ДС редакція. Топ-10 соціально відповідальних компаній — DSnews.ua. *Ділова столиця*. 2024. 28 листоп. URL: <https://www.dsnews.ua/ukr/economics/top-10-socialno-vidpovidalnih-kompaniy-30112024-511968> (дата звернення: 30.11.2025).

125. Каталог соціальних підприємств. URL: <https://drive.google.com/file/d/1s0a7KIil2N4OM0ozVrygeOSlWsKUrs5/view?pli=1> (дата звернення: 30.04.2025).

126. Давидовська Г. І. Проблеми соціального підприємництва в Україні. *Науковий вісник УжНУ. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2016. № 7. С. 106-109.

127. Долуда Л., Назарук В., Кірсанова Ю. Соціальне підприємництво. Бізнес-модель. Реєстрація. Оподаткування. Київ: ТОВ «Агентство «Україна», 2017. 92 с.

128. Кіреєва О. Б. Соціальне підприємництво як засіб соціального розвитку. *Пробл. упр. соц. та гуманіст. розв.*: матеріали III регіон. наук.-практ. конф.; за заг. ред. В.Г. Вікторова. Д.: ДРІДУ НАДУ, 2009. С. 79–82.

129. Підсумковий звіт за результатами дослідження «Соціальні підприємства в Україні» / авт. тексту громадська організація «Молодіжний центр з проблем трансформації соціальної сфери «СОЦІУМ-XXI»». 2017. 32с.

130. Соціальне підприємництво: від ідеї до суспільних змін. Посібник / Свинчук А. А., Корнецький А. О., Гончарова М. А., Назарук В. Я., Гусак Н. Є., Туманова А. А. Київ: ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2017. 188 с.

131. Drayton B. Social entrepreneurs don't want to help. They want to change the world. Interview with Ashoka Founder. Global Site Egon Zehnder, 2017. URL::http://www.egonzehnder.com/files/drayton_int_2_1.pdf (дата звернення: 30.11.2025).

132. Про проєкт. *Соціальне підприємництво в Україні*. URL: <https://socialbusiness.in.ua/about/> (дата звернення: 03.12.2025).

133. Соколюк К. Ю., Додон О. Д., Соколюк І. Ю. Покращення системи соціального захисту населення в кризовий період через призму залучення соціальних підприємств у транспортній галузі. *Економіка і організація управління*. 2024. Вип. 2(20). С. 216-226. URL: <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2024.2.20>.

134. Ситар Я. С., Соколюк І. Ю. Соціальний захист молоді в Україні: стан та перспективи. *Ефективність міжнародної економічної інтеграції*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, (3 листопада 2023 р.) (Львів-Торунь), С. 53-56. DOI:10.36059/978-966-397-326-5-14

135. Соціальний бізнес: думка молоді про новий напрямок підприємництва. Ресурсний центр ГУРТ: *Ресурсний центр ГУРТ*. URL: <https://gurt.org.ua/articles/104142/#:~:text=02.11.2024>. (дата звернення: 01.12.2025)

136. Соколюк К. Ю., Соколюк І. Ю. Розвиток соціального підприємництва на сільських територіях у воєнний та повоєнний періоди. *Актуальні питання фінансової інклюзії в умовах цифровізації соціально-економічних систем: європейський вектор, виклики та перспективи*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, 17-18 лютого 2025 року, Запоріжжя: ТДАУ, 2025. С. 93-96.

137. Соколюк І. Ю. Управління ризиками соціально-орієнтованого підприємства в умовах сталого розвитку. Глобалізація та розвиток інноваційних систем: *тенденції, виклики, перспективи*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, 14-15 березня 2024 р. Харків, 2024. С. 45-47.

138. Соколюк І. Ю. Розвиток соціального підприємництва транспортної галузі в кризовий період – українська практика та досвід ЄС. *Стратегії та політики ЄС: інституційна структура та механізми її реалізації*: матеріали I науково-практичної конференції, 21-22 березня 2024 р. м. Кривий Ріг: Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, 2024. С. 283-287.

139. Додон О. Д., Соколюк І. Ю. Соціальне підприємництво в аграрному секторі економіки як інноваційний напрям розвитку бізнесу на сільських територіях. *Менеджмент та маркетинг як фактори розвитку бізнесу*: матеріали III міжнародної науково-практичної конференції. 23-24 квітня 2025 р. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська Академія», 2025. Т.1. С. 338-340.

140. Петренко О. В. Соціальна відповідальність бізнесу як основа сталого розвитку сільських територій України. *Економіка та суспільство*, 2023, (45), С. 123-130.

141. Іваненко Л. М. Передумови розвитку соціального підприємництва в Україні на шляху післявоєнного відновлення. *Підприємництво і суспільство*, 2024, 1(2), 45-52.

142. Мироненко Д. Ю., Махно С. В., & Гладкій Д. В. Розвиток соціального підприємництва як інструмент активізації ділового середовища сільськогосподарських регіонів України. *Вісник Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*, 2022, (64), С. 37-45.

143. Гадзало Я. М. Вітчизняне сільське господарство в сучасних умовах: виклики та шляхи їх подолання. URL: <https://surl.li/uchxhg> (дата звернення: 10.12.2025).

144. Сталий розвиток в Україні: врахування ризиків та шлях відновлення. Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ. URL: <http://www.vtei.com.ua/doc/2024/dok/t1.pdf> (дата звернення: 10.12.2025).

145. Чи може соціальне підприємництво відіграти роль у зміцненні сільських регіонів України? *Громадський Простір*. URL: <https://www.prostir.ua/?news=chy-mozhe-sotsialne-pidpryjemnytstvo-vidihraty-rol-u-zmitsnenni-silskyh-rehioniv-ukrajiny> (дата звернення: 10.12.2025).

146. Соціальні проблеми на селі та шляхи їх розв'язання з точки зору сільських школярів. eKMAIR. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/bitstreams/aea00d4f-2538-46e3-926b-9533730a98b5/download> (дата звернення: 10.12.2025).

147. SWOT та PESTEL-аналіз сучасного стану земельних відносин в Україні. URL: <https://eapk.com.ua/uk/article/read/swot-ta-pestel-analiz-suchasnogo-stanu-zemelnykh-vidnosin-v-ukrayini> (дата звернення: 10.12.2025)

148. SWOT-аналіз: розбираємо, як створити і де застосувати. URL: <https://www.voiptime.net/uk/swot-analysis-guide.html> (дата звернення: 10.12.2025)

149. SWOT-аналіз соціо-економіко-екологічних систем. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/90467/3/Ablicieva_analiz.pdf (дата звернення: 10.12.2025)

150. Соколюк І. Ю. Соціальне підприємництво як чинник сталого розвитку сільських територій України. *Нові горизонти розвитку бізнесу в умовах сучасних викликів. Євроінтеграційні механізми безпечного*

функціонування і розвитку агроєкосистем: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих вчених, 7 листопада 2025 р.. Харків: ДБТУ, 2025. С. 110-112.

151. Додон О. Д., Соколюк І. Ю. Особливості соціальної відповідальності керівника. *Актуальні проблеми економіки, фінансів, обліку і права в XXI столітті*: Збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції, 8 листопада 2022 р. Умань: ЦФЕНД, 2022. С. 21 - 22.

152. European Commission. Social Economy Action Plan (SEAP). Brussels, 2021. https://employment-social-affairs.ec.europa.eu/policies-and-activities/eu-employment-policies/social-economy-and-inclusive-entrepreneurship/social-economy-action-plan_en (дата звернення: 30.11.2025).

153. ПРООН в Україні. *Соціальне підприємництво як інструмент сталого розвитку громад*, 2022. <https://www.ua.undp.org> (дата звернення: 30.11.2025).

154. GIZ Ukraine. *Розвиток соціального підприємництва у громадах: практичні кейси та рекомендації*, 2022. <https://www.giz.de/ukraine> (дата звернення: 30.11.2025).

155. OECD. Social Entrepreneurship and Innovation: International Policy Review. Paris: OECD Publishing, 2020. <https://www.oecd.org> (дата звернення: 30.11.2025).

156. Міністерство економіки України. *Концепція розвитку соціального підприємництва в Україні*, 2023. <https://www.me.gov.ua> (дата звернення: 30.11.2025).

157. British Council Ukraine. Mapping of Social Enterprises in Ukraine: 2020 Report. <https://www.britishcouncil.org.ua/en/programmes/society/social-entrepreneurs> (дата звернення: 30.11.2025).

158. Соколюк К., Соколюк І. Роль соціально-орієнтованих підприємств для розвитку садівництва та виноградарства у період повоєнного відновлення України. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в соціально-орієнтованій системі управління підприємством*:

матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції. Частина 1. С. 934-936. Полтавський державний аграрний університет (25 березня 2025 р.). Полтава, 2025. С.934-936.

159. Додон О., Соколюк І. Регулювання соціально-економічного розвитку в умовах невизначеності: від локального до національного рівня. *Сучасні теорія і практика менеджменту та бізнесадміністрування (з міжнародною участю): збірник тез доповідей IX Всеукраїнської науково-практичної конференції, 30 квітня 2025р., Черкаси: Черкас. держ. технол. ун-т, 2025. С. 61-64.*

160. Додон О. Д., Соколюк І. Ю. Інвестиції в соціальне підприємництво аграрного сектору: виклики та перспективи. *Менеджмент XXI століття: глобалізаційні виклики: матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції, 15 травня 2025 р. Полтава: ПДАУ, 2025. С. 487-490.*

161. Павлова Г. Є., Сірко А. Ю. Європейський досвід в формуванні системи соціально-економічного розвитку сільських територій. *Журнал "Агросвіт". 2025. № 22. С. 22-26. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2025.22.22> (дата звернення: 04.12.2025).*

162. Стойка В. О. Соціальна відповідальність бізнесу - важлива складова агропродовольчого ринку. *Економіка харчової промисловості. 2014. № 4 (24). С. 79-84.*

163. Соціальне підприємництво: що це таке, приклади бізнесу в Україні. *Щедрий Вівторок. URL: <https://givingtuesday.ua/statti/soczialne-pidpryyemnycztwo-shho-cze-take-pryklady-uspishnyh-proyektiv-v-ukrayini/> (дата звернення: 30.11.2025).*

164. Соколюк І. Ю. Світовий досвід розвитку соціального підприємництва в аграрному секторі: можливості для України. *Економіка, управління та адміністрування. 2019. Вип. 2 (88). С. 44-50.*

165. Європейська мережа сільського розвитку. Соціальне підприємництво у сільських громадах ЄС. URL: <https://enrd.ec.europa.eu>

166. Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (FAO). Соціальні ферми та екологічні ініціативи в Нідерландах і Швеції. URL: <https://www.fao.org> (дата звернення: 30.11.2025).

167. Іноземна сільськогосподарська служба США (USDA). Агротуризм у Латинській Америці: досвід Бразилії. URL: <https://www.fas.usda.gov> (дата звернення: 30.11.2025).

168. Національна коаліція сталого сільського господарства (США). Підтримка соціального підприємництва у США на основі Community-Supported Agriculture (CSA). URL: <https://sustainableagriculture.net> (дата звернення: 30.11.2025).

169. Міжнародна організація праці (ILO). Розвиток соціального підприємництва в Індії: підтримка жінок у сільській місцевості. URL: <https://www.ilo.org> (дата звернення: 30.11.2025).

170. One Acre Fund. Соціальні підприємства для підтримки малих фермерів у Кенії та Ефіопії. URL: <https://oneacrefund.org> (дата звернення: 30.11.2025).

171. Canadian Organic Growers Association. Екологічне фермерство в Канаді: зменшення вуглецевого сліду та підтримка біорізноманіття. URL: <https://www.cog.ca> (дата звернення: 30.11.2025).

172. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/66-2020-p#Text> (дата звернення: 09.12.2025).

173. Державна служба статистики України : офіційний вебсайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 30.11.2025).

174. Стаття 335. Набуття права власності на безхазяйну річ - Цивільний кодекс України | Protocol. *Безкоштовний сервіс для вирішення Юридичних питань №1 в Україні!*. URL:

https://protocol.ua/ua/tsivilniy_kodeks_ukraini_stattya_335/ (дата звернення: 09.01.2026).

175. Земельний кодекс України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 09.01.2026).

176. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України №24 від 1997. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text> (дата звернення: 09.01.2026).

177. Державний реєстр речових прав на нерухоме майно. *Державний реєстр речових прав на нерухоме майно*. URL: <https://rrp.minjust.gov.ua/> (дата звернення: 09.01.2026).

178. Державні торги. Онлайн : офіційний учасник пілотного проекту Prozorro.Продажі : URL: <https://beta.dto.com.ua/> (дата звернення: 09.01.2026).

179. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2021 року, 2021. 48 с. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/05/zb_chuselnist%202021.pdf (дата звернення: 09.01.2026).

180. Публікації Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України. URL: <https://idss.org.ua/public> (дата звернення: 09.01.2026).

181. ACAPS. ACAPS Thematic Report: Ukraine - Estimates and sources of population data (18 August 2023) - Ukraine. ReliefWeb. URL: <https://surl.li/taqiml> (дата звернення: 09.01.2026).

182. Децентралізація в Україні. *Децентралізація в Україні*. URL: <https://decentralization.ua/> (дата звернення: 09.01.2026).

183. Скільки громадян залишилось в Україні: демографія озвучила шокувальну статистику. *TCH.ua*. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/skilky-hromadian-zalyshylos-v-ukrayini-demohrafynia-ozvuchyla-shokuvalnu-statystyku-2945051.html> (дата звернення: 09.01.2026).

184. Кількість померлих за причинами смерті у 2022 році. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/ds/kn/arh_kn2022_u.html (дата звернення: 09.01.2026)

185. Ukraine in the face of a demographic catastrophe. OSW Centre for Eastern Studies. URL: <https://surl.li/dgtafk>. (date of access: 09.01.2026).

186. Tesliuk R. Demographic Sustainability of Ukraine and Its Changes Caused by the Russian-Ukrainian War. *Journal of Population and Social Studies*. 2024. Vol. 32. P. 431–447. DOI: 10.25133/JPSSv322024.026. URL: https://www.researchgate.net/publication/377541171_Demographic_Sustainability_of_Ukraine_and_Its_Changes_Caused_by_the_Russian-Ukrainian_War

187. Чайка І. Сільське розселення України в умовах демографічної кризи: тенденції структурно-територіальних змін : монографія. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2024. 148 с. URL: https://geography.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/01/CHayka_Silske-rozselennia-Ukrainy-v-umovakh-demohrafichnoi-kryzy_2025.pdf (дата звернення: 09.01.2026).

188. Соколюк К. Ю., Соколюк І. Ю. Розбудова агропромислових ринків України на локальному рівні: роль та значення для розвитку лікувально-курортної сфери у повоєнний період. *Електронний журнал "Ефективна економіка"*. 2025. Вип. 3. URL: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.3.66> . (дата звернення: 30.11.2025).

189. Як вмирає українське село: рейтинг регіонів (СПИСКИ) – Zemliak. Zemliak. URL: <https://zemliak.com/reityngy/1389-mertvi-sela-ukrajini-reyting-regioniv-za-kilkistyu-vimirayuchih-sil-spiski> (дата звернення: 09.01.2026).

190. Внутрішні переселенці в Україні 2025: статистика. *Слово про Слово*, 2024. URL: <https://slovoproslovo.info/vnutrishni-pereselentsi-ukrayina-2025-statystyka/> (дата звернення: 13.01.2026)

191. Семенова І. Тимчасовий дім. У яких регіонах України найбільше внутрішніх переселенців і як зросла їх кількість у Києві - інфографіка NV. NV, 2025, 18 листопада. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/vpo-v-ukrajini-skilki->

pereselenciv-u-kiyevi-ta-v-regionah-ukrajini-stanom-na-2025-novini-ukrajini-50561277.html (дата звернення: 13.01.2026).

192. Мигаль М. Тенденції перетину кордону ВПО у 2022–2025 роках. *Інститут аналітики та адвокації*. 2025. 29 квіт. URL: <https://iaa.org.ua/articles/tendencziyi-peretynu-kordonu-vpo-u-2022-2025-rokah/> (дата звернення: 30.11.2025).

193. Крафтове виробництво та які перспективи його розвитку в Україні. *Нова пошта. Education: блог*. URL: <https://online.novaposhta.education/blog/kraftove-virobnictvo-ta-yaki-perspektivi-jogo-rozvitku-v-ukraini> (дата звернення: 14.01.2026).

194. Дюк А. А. Мотиваційні основи розвитку соціального підприємництва на селі | Modern Economics. *Modern Economics | Електронне наукове фахове видання з економічних наук*. URL: <https://modecon.mnau.edu.ua/motivational-bases-for-the-development/> (дата звернення: 10.09.2025).

195. Започаткування соціального підприємництва: переваги та алгоритм дій. *Дія.Бізнес Старт*. URL: <https://business.diia.gov.ua/history-of-success/zapochatkuvannia-sotsialnoho-pidpriemnytstva-perevahy-ta-alhorytm-dii> (дата звернення: 10.09.2025).

196. Соціальне підприємництво: що це, приклади на реальних кейсах. *Kyivstar Business Hub - корпоративний блог для бізнесу*. URL: <https://hub.kyivstar.ua/articles/yak-rozvivati-soczialne-pidpriemnicztvo-osoblivosti-biznesu-ta-ukrayinski-kejsi> (дата звернення: 10.09.2025).

197. Яким буде український соціальний бізнес за 30 років. *The Village Україна*. URL: <https://www.village.com.ua/village/business/sotsialne-pidpriemnytstvo/353381-schollofme-social-business-in-30-years> (дата звернення: 10.09.2025).

198. Соколюк К. Ю., Соколюк І. Ю. Організаційно-економічні механізми трансформації людського капіталу як основного фактору

відродження ринкової економіки України. Аналітична записка. Одеса: ІРЕЕД НАН України, 2025. 60 с.

199. Нестерчук Ю. О., Соколюк І. Ю. Соціальне підприємництво в Україні: перспективи сталого розвитку сільських територій. *Підприємництво та інновації*. Випуск 38, 2025. Видавничий дім «Гельветика», С. 147-154.

200. Нестерчук Ю. О., Соколюк І. Ю. Особливості фінансування розвитку соціального підприємництва в Україні. *Агросвіт*, №23 (грудень 2025), С. 61-71. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2025.23.61>

201. Додон О. Д., Соколюк І. Ю. Соціально відповідальний бізнес і грантова підтримка як драйвери сталого відновлення України. *Сучасні тренди соціально-економічних перетворень та інтелектуалізації суспільства в умовах сталого розвитку*: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції. 20-21 жовтня 2025 р. Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2025. С. 225-227.

202. Соціальне підприємництво: що це таке, приклади бізнесу в Україні. *Щедрий Вівторок*. URL: <https://givingtuesday.ua/statti/soczialne-pidpryemnytstvo-shho-cze-take-pryklady-uspishnyh-proyektiv-v-ukrayini/> (дата звернення: 30.11.2025).

203. Як відкрити соціальний бізнес в Україні. *Соціальна країна*. <https://welfare.green/yak-vidkriti-socialnijj-biznes-v-ukraini/> (дата звернення: 30.11.2025).

204. Михальчук Л., Бендюг Є. Методи залучення фінансових ресурсів для розвитку соціального підприємництва. *Економіка та суспільство*, 2021, (32). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-32-56> (дата звернення: 30.11.2025).

205. Gurskiy A. Research on the phenomenon of social entrepreneurship as a tool for combating unemployment. *Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology*, 2025(1), 117-121. <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2025-1-19> (дата звернення: 30.11.2025).

206. «Робота: Понад 14 000 підприємців отримали від держави гранти на розвиток бізнесу | *Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/yerobota-ponad-14-tys-pidpriyemtsiv-otrymaly-vid-derzhavy-hranty-na-rozvytok-biznesu> (дата звернення: 30.11.2025).

207. «Власна Справа»: 308 українців стали переможцями першої у 2025 році хвилі програми та отримують гранти на розвиток свого бізнесу | *Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/vlasna-cprava-308-ukraintsiv-staly-peremozhtsiamy-pershoi-u-2025-rotsi-khvyli-prohramy-ta-otrymaiut-hranty-na-rozvytok-svoho-biznesu> (дата звернення: 30.11.2025).

208. Корпоративна соціальна відповідальність: як війна змінила підхід українського бізнесу. *Дія.Бізнес* *Старт*. URL: <https://business.diia.gov.ua/history-of-success/korporatyvna-sotsialna-vidpovidalnist-ia-k-viina-zminyla-pidkhid-ukrainskoho-biznesu> (дата звернення: 30.11.2025).

209. Журахівська О. Як соціальний бізнес може трансформувати Україну після війни. cs.detector.media. 2024, 15 лютого URL: <https://cs.detector.media/blogs/texts/185889/2024-02-15-yak-sotsialnyy-biznes-mozhe-transformuvaty-ukrainu-pislya-viyny/> (дата звернення: 30.11.2025).

210. Соколюк І. Ю. Соціально-економічні передумови для розвитку соціально відповідального підприємництва в сільському господарстві України у воєнний і повоєнний періоди. Особливості формування соціально відповідального бізнесу на сільських територіях (на прикладі сільськогосподарських підприємств). *Імперативи соціально відповідального бізнесу на засадах екологізації економіки : колективна монографія / за наук. ред. Н.М. Андрєєвої та О.В. Нікішиної. НАН України, ДУ «Ін-т. ринку і екон.-екол. дослідж. НАН України».* Одеса : ДУ «ІРЕЕД НАНУ», 2024. С. 246 - 272. ISBN 978-617-14-0272-0 DOI: <https://doi.org/10.31520/978-617-14-0272-0> (1,44 ум. др. арк.)

211. Гранти на персональні проєкти у сфері соціального підприємництва. «House of Europe». URL: <https://houseofeurope.org.ua/opportunity/111> (дата звернення: 30.11.2025).

212. Гранти на персональні проєкти у сфері соціального підприємництва, креативних індустрій, освіти, культури, медіа, роботи з молоддю. (б. д.). *Дія.Бізнес Старт*. URL: <https://business.diia.gov.ua/news/hranty-na-personalni-proiekt-y-u-sferi-sotsialnoho-pidpriemnytstva-kreatyvnykh-industrii-osvity-kultury-media-roboty-z-moloddiu> (дата звернення: 30.02.2025)

213. Коледжі можуть отримати грант на створення соціального бізнесу: МОН і партнери оголосили відбір. *Нова українська школа | Веб-ресурс НУШ*. URL: <https://nus.org.ua/2025/10/03/koledzhi-mozhut-otrymaty-grant-na-stvorenniya-sotsialnogo-biznesu-mon-i-partnery-ogolosyly-vidbir/> (дата звернення: 30.11.2025)

214. StudBiz / Соціальне підприємництво у закладах освіти. School of ME. URL: <https://schoolofme.me/bmz-studbiz> (дата звернення: 30.11.2025)

215. Утеченко Д. М. Соціальне підприємництво як засіб розвитку людського капіталу сільських територій. *Агросвіт*. 2020. № 21. С. 78–84.

216. Малік М. Й. Підприємництво і розвиток сільських територій. *Економіка АПК*. 2016. № 6. С. 97-103.

217. Рябоконь В. П., Шпикуляк О. Г., Пехов В. А. Соціальний капітал як інституційна детермінанта розвитку сільських територій та аграрного підприємництва. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2015. № 1. С. 83-93.

218. Мокій А. І., Даценко О. І. Розвиток соціального підприємництва у контексті зміцнення економічної безпеки депресивних територій. *Економічна безпека і підприємництво*. Вип. 1 (53). 2017. С. 155-166.

219. Ukrainian government approves SME development strategy until 2027 - UkraineInvest. URL: <https://ukraineinvest.gov.ua/en/ukrainian-government-approves-sme-development-strategy-until-2027>

<https://ukraineinvest.gov.ua/en/news/ukrainian-government-approves-sme-development-strategy-until-2027/> (дата звернення: 14.01.2026).

220. Стратегія розвитку соціального підприємництва в Національному університеті «Чернігівська політехніка» на 2021-2025 роки. URL: <https://stu.cn.ua/wp-content/stu-media/normobaza/normdoc/strategia-rozvytku-soczialnogo-pidpryemnytva.pdf> (дата звернення: 15.01.2024).

221. Ukraine Approves Single Project Pipeline (SPP) of Public Investment for 2026 | Ministry of Economy, Environment and Agriculture of Ukraine. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail/0d4c738c-8dad-432f-8c75-d6d0f37c19e6?lang=en-GB&title=UkraineApprovesSingleProjectPipeline-spp-OfPublicInvestmentFor2026> (дата звернення: 15.01.2026).

222. Memorandum of Cooperation: Humanitarian Support and Community Development - helpua. helpua. URL: <https://help-ukraine.org.ua/en/memorandum-of-cooperation-humanitarian-support-and-community-development/> (дата звернення: 15.01.2026).

223. Грантова програма МОМ для постраждалих від війни мікро- та малих підприємств в Україні. ІОМ Ukraine. 2023. 10 лют. URL: <https://ukraine.iom.int/uk/news/hrantova-prohrama-mom-dlya-postrazhdalykh-vid-viyny-mikro-ta-malykh-pidpryyemstv-v-ukrayini> (дата звернення: 15.09.2025).

224. Час діяти, Україно! : всеукр. конкурс соц. ініціатив. URL: <https://timetoact.com.ua/> (дата звернення: 30.11.2025)

225. Конкурс проектних заявок для підтримки оборонних реформ в Україні. GOV.UK : Government of the United Kingdom. 2023. 21 квіт. URL: <https://www.gov.uk/government/news/call-for-project-proposals-in-support-of-defence-reforms-in-ukraine.uk> (дата звернення: 30.05.2025).

226. Конкурс грантів для аналітичних центрів та громадських організацій. *Інститут економічних досліджень та політичних консультацій*. URL: <http://www.ier.com.ua/ua/Grants?pid=7166> (дата звернення: 10.10.2024).

227. ЗПЗ-2023-033: Гранти для малих та середніх жіночих та сімейних підприємств (МСП). *Громадський Простір*. 2023. 24 лип. URL:

<https://www.prostir.ua/?grants=zpz-2023-033-hranty-dlya-malyh-ta-serednih-zhinochih-ta-simejnih-pidprijemstv-msp> (дата звернення: 10.10.2024).

228. Culture Helps / Культура допомагає: гранти на проєкти для інтеграції через культурні заходи до 5000 євро. *Інша Освіта*. 2023. 18 лип. URL: <https://insha-osvita.org/culture-helps-kultura-dopomahaie-hranty-na-proiektu-dlia-intehratsii-cherez-kulturni-zakhody-do-5000-ievro/> (дата звернення: 29.05.2023).

229. Грантові можливості. *Фонд підтримки підприємництва*. URL: <https://www.asme.com.ua/2026/01/13/hrantovi-mozhlyvosti-13/> (дата звернення: 20.01.2026).

230. Підтримка агросектору у 2025 році. *Міністерство економіки України*. 2024. 21 груд. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail/bfb717db-0ed5-4cfc-9084-6dbebf568fd3?lang=uk-UA> (дата звернення: 25.12.2024).

231. В Україні запустили програму підтримки аграріїв у прифронтових регіонах. *Agro-Center*. 2024. 14 серп. URL: <https://news.agro-center.com.ua/agri-policy/v-ukraini-zapustily-prohramu-pidtrymky-ahraryiv-u-pryfrontovykh-rehionakh.html> (дата звернення: 21.01.2026).

232. Програми підтримки для фермерів. *Голос України : газета Верховної Ради України*. 2024. 11 жовт. URL: <https://www.golos.com.ua/news/7941> (дата звернення: 25.12.2024).

233. У Держбюджеті на 2026 рік передбачено 50,7 млрд грн на підтримку економіки та бізнесу - в тому числі у агросекторі, а також на потреби захисту довкілля та екологізації економіки. *Міністерство економіки України*. 2025. 4 груд. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail/795ce05f-8f4a-43a4-865e-605141913de0?lang=uk-UA> (дата звернення: 25.12.2025).

234. Гранти на переробку (державна програма «Робота»). *AgriAnalytica*. URL: https://agrianalytica.com/uk/grant/card?grant_id=32 (дата звернення: 02.02.2026).

235. Гранти на садівництво та виноградарство (державна програма «єРобота»). AgriAnalytica. URL: https://agrianalytica.com/uk/grant/card?grant_id=35 (дата звернення: 02.02.2026).

236. Гранти на теплиці (державна програма «єРобота»). AgriAnalytica. URL: https://agrianalytica.com/uk/grant/card?grant_id=38 (дата звернення: 02.02.2026).

237. Гранти для ветеранів та членів їхніх сімей (державна програма «єРобота»). AgriAnalytica. URL: https://agrianalytica.com/uk/grant/card?grant_id=34 (дата звернення: 02.02.2026).

238. Гранти на власну справу (мікрогранти) (державна програма «єРобота»). AgriAnalytica. URL: https://agrianalytica.com/uk/grant/card?grant_id=29 (дата звернення: 02.02.2026).

239. Гранти на створення або розвиток переробних підприємств (державна програма «єРобота»). AgriAnalytica. URL: https://agrianalytica.com/uk/grant/card?grant_id=36 (дата звернення: 02.02.2026).

240. Гранти на розвиток садівництва, ягідництва та виноградарства (державна програма «єРобота»). AgriAnalytica. URL: https://agrianalytica.com/uk/grant/card?grant_id=37 (дата звернення: 02.02.2026).

241. Гранти для учасників бойових дій та їх подружжя (державна програма «єРобота»). AgriAnalytica. URL: https://agrianalytica.com/uk/grant/card?grant_id=33 (дата звернення: 02.02.2026).

242. Про схвалення Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого і середнього підприємництва на період до 2027 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024-2027 роках: Розпорядження КМУ №821-р від 30 серпня 2024р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhhvalennia-stratehii-vidnovlennia-staloho-rozvytku-ta-tsifrovoi-transformatsii-maloho-i-s821300824> (дата звернення: 02.02.2026).

243. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: Постанова КМУ №695 від 05 серпня 2020.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-п#Text> (дата звернення: 02.02.2026).

244. Проєкт USAID «ГОВЕРЛА». *Децентралізація в Україні*. URL: <https://decentralization.ua/donors/hoverla> (дата звернення: 02.02.2026).

245. Програма USAID з аграрного і сільського розвитку (АГРО). «Сервісні послуги для агро ММСП» - GRANTY. GRANTY. URL: <https://granty.org.ua/programa-usaid-z-agrarnogo-i-sil'skogo-rozvytku-agro-servisni-poslугy-dlya-agro-mmcp.html> (дата звернення: 02.02.2026).

246. Проєкти. *EU4Business* в Україні. URL: <https://eu4business.org.ua/projects/availability-completed> (дата звернення: 02.02.2026).

247. Ініціатива EU4Recovery запустить нову фазу в Україні з бюджетом у розмірі 50 млн євро : веб-сайт. EU Neighbours East. 2024. URL: <https://euneighbourseast.eu/uk/news/latest-news/inicziatyva-eu4recovery-zapustyt-novu-fazu-v-ukrayini-z-byudzhetom-u-rozmiri-50-mln-yevro/> (дата звернення: 02.02.2026).

248. 3D Project: розвиток попри перешкоди | Фонд Східна Європа. East Europe Foundation. URL: <https://eef.org.ua/program/akademiya-gromadskogo-aktyvizmu-3/> (дата звернення: 02.02.2026).

249. Гранти на обладнання та сировину для переробки (державна програма «єРобота»). AgriAnalytica: вебсайт. URL: https://agrianalytica.com/uk/grant/card?grant_id=31 (дата звернення: 02.02.2026).

250. Гранти на започаткування бізнесу (державна програма «єРобота»). AgriAnalytica: вебсайт. URL: https://agrianalytica.com/uk/grant/card?grant_id=30 (дата звернення: 02.02.2026).

251. Гранти на розвиток переробних підприємств (державна програма «єРобота»). AgriAnalytica: вебсайт. URL: https://agrianalytica.com/uk/grant/card?grant_id=8 (дата звернення: 02.02.2026).

252. Гранти на створення або розвиток садівництва, ягідництва та виноградарства (державна програма «єРобота»). AgriAnalytica: вебсайт. URL: https://agrianalytica.com/uk/grant/card?grant_id=9 (дата звернення: 02.02.2026).

253. Гранти на створення або розвиток тепличного господарства (державна програма «єРобота»). AgriAnalytica: вебсайт. URL: https://agrianalytica.com/uk/grant/card?grant_id=6 (дата звернення: 02.02.2026).

254. Гранти на власну справу (мікрогранти до 250 тис. грн) (державна програма «єРобота»). AgriAnalytica: вебсайт. URL: https://agrianalytica.com/uk/grant/card?grant_id=1 (дата звернення: 02.02.2026).

255. Гранти для ветеранів та другого з подружжя (до 500 тис. грн) (державна програма «єРобота»). AgriAnalytica: вебсайт. URL: https://agrianalytica.com/uk/grant/card?grant_id=4 (дата звернення: 02.02.2026).

256. Гранти на реалізацію стартапів, у тому числі в сфері ІТ (державна програма «єРобота»). AgriAnalytica: вебсайт. URL: https://agrianalytica.com/uk/grant/card?grant_id=10 (дата звернення: 02.02.2026).

257. Гранти для ветеранів та другого з подружжя (до 250 тис. грн) (державна програма «єРобота»). AgriAnalytica: вебсайт. URL: https://agrianalytica.com/uk/grant/card?grant_id=3 (дата звернення: 02.02.2026).

258. Гранти для ветеранів та другого з подружжя (до 1 млн грн) (державна програма «єРобота»). AgriAnalytica: вебсайт. URL: https://agrianalytica.com/uk/grant/card?grant_id=2 (дата звернення: 02.02.2026).

259. Базова соціальна допомога з 01.01.2026 обов'язкова: Уряд погодив законопроект. *7eminar* : онлайн-платформа для бухгалтерів. 2026. 1 січ. URL: <https://7eminar.ua/news/12420-bazova-socialna-dopomoga-z-01012026-obovyazkova-uryad-pogodiv-zakonoprojekt> (дата звернення: 20.01.2026).

260. У бюджеті-2026 на розвиток системи соціальних послуг передбачено 2,1 млрд гривень. *Міністерство соціальної політики України*. 2025. 16 груд. URL: <https://www.msp.gov.ua/press-center/news/u-byudzheti-2026-na-rozvytok-systemy-sotsialnykh-posluh-peredbacheno-21-mlrd-hryven> (дата звернення: 20.11.2025).

261. 7eminar. Податкова соціальна пільга 2025-2026: правила застосування + приклади. 7eminar. URL: <https://7eminar.ua/news/1302-podatкова-socialna-pilga-yak-zmensiti-pdf-bez-pomilok> (дата звернення: 07.01.2026).

262. 7eminar. Податкова соціальна пільга у 2026 році: розміри, умови та граничний дохід. 7eminar. URL: <https://7eminar.ua/news/12344-podatкова-socialna-pilga-u-2026-roci-rozmiri-umovi-ta-granicnii> (дата звернення: 07.01.2026).

263. Про затвердження Порядку подання документів для застосування податкової соціальної пільги. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1227-2010-п#Text> (дата звернення: 07.01.2026).

264. Податковий кодекс України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 07.01.2026).

265. Про затвердження Змін до Плану діяльності Міністерства фінансів України з підготовки регуляторних актів на 2009 рік. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1120201-09#Text> (дата звернення: 07.01.2026).

266. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#top> (дата звернення: 07.01.2026).

267. Податкова соціальна пільга з ПДФО у 2026 році. «Дебет-Кредит» - Сервіси для бухгалтера. URL: <https://services.dtkr.ua/catalogues/indexes/171-podatкова-socialna-pilga-z-pdf-u-2026-roci> (дата звернення: 07.01.2026).

268. Стаття 170. Особливості нарахування (виплати) та оподаткування окремих видів доходів Розділ IV. Податок на доходи фізичних осіб... Factor. URL: https://i.factor.ua/ukr/law-24/section-122/article-39817/?srsltid=AfmBOoo2Irw2-WYqh4DUmaMiORlwFx4RErmWNXDhZ-7eCQYzT_bUiS1a (дата звернення: 07.01.2026).

269. Стаття 140. Різниці, які виникають при здійсненні фінансових операцій Розділ III. Податок на прибуток підприємств (ст. 133-142)... Factor. URL:

<https://i.factor.ua/ukr/law-24/section-517/article-39435/?srsltid=AfmBOorDt9vgn7fuDrmpvchsPY4Q3oISliig8izJUob6HjY08aaDtPET> (дата звернення: 07.01.2026).

270. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України №25 від 2013р. (*зі змінами*). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text> (дата звернення: 07.01.2026).

271. Державна податкова служба України. URL: <https://tax.gov.ua/nk/rozdil-xx--perehidni-polojen/> (дата звернення: 07.01.2026).

272. Умови отримання пільг з податку на прибуток для підприємств та організацій, заснованих громадськими об'єднаннями осіб з інвалідністю: вебсайт. *Державна податкова служба України*. URL: <https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/929769.html> (дата звернення: 07.01.2026)

273. 7eminar. Інвалідний норматив - 2026: нові правила, штрафи, звітність. 7eminar. URL: <https://7eminar.ua/news/9522-invalidnii-normativ-2026-novi-pravila-strafti-zvitnist> (дата звернення: 07.01.2026).

274. 7eminar. Що очікувати у січні 2026 року. 7eminar. URL: <https://7eminar.ua/news/15870-shho-ocikuvati-u-sicni-2026-roku> (дата звернення: 07.01.2026).

275. Про затвердження критеріїв визначення планованої діяльності, яка не підлягає оцінці впливу на довкілля, та критеріїв визначення розширень і змін діяльності та об'єктів, які не підлягають оцінці впливу на довкілля. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1010-2017-p#Text> (дата звернення: 07.01.2026).

276. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV: (редакція від 01.10.2018). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15/ed20181001> (дата звернення: 07.01.2026).

277. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб: Закон України № 4196-IX від 09.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20> (дата звернення: 07.01.2026).

278. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 07.01.2026).

279. Про компанію. *Агропромисловий холдинг «Астарт-Київ»*. URL: <https://astartaholding.com/about/> (дата звернення: 16.01.2026).

280. Місія і стратегія. *Укрлендфармінг*. URL: https://www.ulf.com.ua/ua/company/stategy_and_mission/ (дата звернення: 16.01.2026).

ДОДАТОК А

Таблиця А1. Спільні та відмінні риси між соціальним підприємництвом та соціально відповідальним бізнесом

Спільні риси		Відмінності	
		СВБ	СП
А. Швець	<ul style="list-style-type: none"> - Обидва орієнтовані на суспільну користь та вирішення соціальних проблем. - Передбачають етичну поведінку, прозорість і довіру. - Важливими є екологічна відповідальність, підтримка громади, інвестиції в людський капітал. - Добровільна ініціатива в обох випадках. 	Мета	
		Прибуток + відповідальна діяльність	Соціальний ефект як головна мета
		Структура прибутку	
		Основний прибуток - для власників	Прибуток частково /повністю - на соціальні цілі
		Тип організації	
		Звичайні комерційні підприємства	Часто неприбуткові або гібридні моделі
		Фокус діяльності	
П. Швець	<ul style="list-style-type: none"> - Орієнтація на суспільне благо та довгостроковий розвиток. - Врахування етичних норм, прозорості, екологічної та соціальної відповідальності. - Обидва формати виходять за межі суто прибуткової діяльності. 	Мета	
		Прибуток із дотриманням соціальних зобов'язань	Рішення конкретних соціальних проблем
		Соціальна складова	
		Додаткова, інтегрована в бізнес-модель	Основна ціль і сенс діяльності
		Тип організації	
		Переважно традиційне комерційне підприємство	Часто неприбуткові або гібридні форми
		Структура прибутку	
Ю. Серпенінова	<ul style="list-style-type: none"> - Обидва орієнтовані на суспільну користь і довгостроковий вплив. - Передбачають етичну поведінку, прозорість та відповідальність перед громадою. - Спрямовані на підвищення якості життя та стійкий розвиток. 	Мета	
		Прибуток із дотриманням соціальних норм	Соціальна місія - основна мета
		Соціальна складова	
		Супутній, але важливий	Головний результат діяльності
		Тип організації	
		Класичні бізнеси	Малі, інноваційні або неприбуткові
		Структура прибутку	
Л. Северина	<ul style="list-style-type: none"> - Орієнтація на соціальну користь та етичні принципи. 	Мета	
		Комерційна діяльність із соціальною відповідальністю	Соціальна місія - основа діяльності
		Соціальна складова	

Спільні риси		Відмінності	
		СВБ	СП
<ul style="list-style-type: none"> - Активна участь бізнесу у вирішенні суспільно важливих проблем. - Сприяння сталому розвитку, поліпшенню якості життя та взаємодії з громадою. 		Мета	
		Частина стратегії корпоративного управління	Центральна ідея всього бізнесу
		Структура прибутку	
		Переважно для розвитку бізнесу+соціальні напрями	Реінвестується в реалізацію соціальної мети
		Тип організації	
		Традиційні бізнес-структури	Часто малі, інноваційні, з ознаками неприбутковості
В. Євтушенко	<ul style="list-style-type: none"> - Орієнтовані на суспільну користь і етичну відповідальність. - Прагнуть до сталого розвитку та поліпшення якості життя. - Передбачають активну взаємодію з громадою та екологічну свідомість. 	Мета	
		Прибуток із урахуванням соціальної відповідальності	Рішення конкретних соціальних проблем як пріоритет
		Соціальна складова	
		Додаткова, але важлива	Основна, закладена бізнес-модель
		Прибутковість	
		Орієнтований на дохід	Може бути неприбутковим
		Ініціативність	
		Часто ініціюється великим бізнесом	Часто створюється «знизу» - активістами, громадами
О. Бейнік	<ul style="list-style-type: none"> - Орієнтація на суспільну користь та вирішення соціальних проблем. - Етичність, прозорість і добровільність дій. - Взаємодія з громадою, дотримання принципів сталого розвитку. 	Мета	
		Прибуток+соц. відповідальність	Соціальна місія - основна мета
		Соціальна складова	
		Соціальні ініціативи - частина бізнес-стратегії	Соціальні цілі - основа всього бізнес-процесу
		Тип організації	
		Зазвичай комерційні компанії	Малі, гібридні або неприбуткові структури
		Структура прибутку	
		Залишається у бізнесі	Інвестується в соціальні проекти
Л. Шевчук	<ul style="list-style-type: none"> - Орієнтація на суспільне благо та етичну поведінку. - Активна участь у розв'язанні соціальних проблем. - Підтримка сталого розвитку, відповідальне ставлення до людей і довкілля. 	Мета	
		Прибуток з урахуванням соціальних аспектів	Соціальна місія як основна мета діяльності
		Соціальна складова	
		Інтегрована у бізнес як додатковий елемент	Є основою бізнес-моделі
		Тип організації	
		Зазвичай класичні комерційні підприємства	Часто малі або гібридні структури
		Структура прибутку	
		Прибуток спрямовується і на бізнес, і на добрі справи	Переважає реінвестується у соціальні проекти

Спільні риси		Відмінності	
		СВБ	СП
		Мета	
О. Попович	<ul style="list-style-type: none"> - Орієнтація на суспільні інтереси та етичні цінності. - Взаємодія з громадою та відповідальне ставлення до соціального середовища. - Прагнення до довготривалого позитивного впливу на суспільство.	Мета	
		Прибутковість + добровільне виконання соціальних функцій	Соціальна мета - основна причина існування
		Соціальна складова	
		Важливий, але не ключовий	Головний результат діяльності
		Тип організації	
		Комерційні компанії	Гібридні або неприбуткові структури
		Структура прибутку	
		Частково спрямовується на соціальні ініціативи	Реінвестується у досягнення соціальних цілей
М. Фрідман	<ul style="list-style-type: none"> - Обидва пов'язані з бізнес-діяльністю в суспільстві. - Обидва можуть впливати на соціальні процеси - але в межах різних підходів.	Мета	
		Максимізація прибутку для власників	Соціальна місія - головна ціль
		Соціальна складова	
		Соціальні дії - поза межами прямої ролі бізнесу	Соціальні цілі - основа всієї діяльності
		Роль прибутку	
		Головна мета, все інше - похідне	Засіб для досягнення соціального результату
		Оцінка соціального підприємництва	
		Відхилення від бізнес-логіки	Виходить за межі підходу Фрідмана
П. Друкер	<ul style="list-style-type: none"> - Обидва орієнтовані на суспільну користь і етичні дії. - Наголошують на довгостроковому впливі бізнесу на суспільство. - Вбачають соціальні завдання як важливу частину підприємницької діяльності.	Мета	
		Економічна ефективність + відповідальність	Соціальна місія - основа діяльності
		Соціальна складова	
		Інтегруються у загальну стратегію управління	Є головною метою і формою існування
		Тип організації	
		Комерційні компанії	Малі інноваційні структури
		Структура прибутку	
		Основна мета, але з урахуванням соц. контексту	Прибуток - засіб для реалізації соціальної мети
М. Портер	<ul style="list-style-type: none"> - Орієнтація на створення соціальної цінності. - Поєднання економічних та соціальних інтересів. - Обидва підходи можуть позитивно впливати на громади та довкілля.	Мета	
		Прибуток + вирішення соціальних проблем	Соціальна місія - головна ціль
		Соціальна складова	
		Соціальні дії - інструмент для зміцнення конкурентності	Соціальні дії - центральна суть діяльності
		Тип організації	

Спільні риси		Відмінності	
		СВБ	СП
		Мета	
		Комерційні компанії з інноваційним підходом	Часто малі або гібридні, неприбуткові структури
		Структура прибутку	
		Прибуток залишається в компанії, але створює спільну цінність	Реінвестується в соціальну мету
	М. Креймер	Мета	
		Прибуток+створення соціальної цінності	Соціальна місія - головна мета діяльності
		Соціальна складова	
		Інтегрується в бізнес-стратегію як джерело вигоди	Є основою бізнес-моделі
		Тип організації	
		Традиційні або великі компанії	Малі, інноваційні, часто гібридні або неприбуткові
		Структура прибутку	
		Прибуток лишається у бізнесі, але служить спільній меті	Переважно реінвестується в соціальні цілі
	Р. Норре	Мета	
		Прибуток + відповідність суспільним очікуванням	Соціальна місія - головна мета
		Соціальна складова	
		Реакція на очікування (моральний «контракт»)	Ініціативне вирішення конкретної соціальної проблеми
		Тип організації	
		Переважно великі або класичні компанії	Малі, гнучкі, іноді неприбуткові
		Структура прибутку	
		Центральний, але доповнюється моральною відповідальністю	Сприймається як засіб для досягнення соціальної цілі

Джерело: систематизовано автором [14; 15; 18; 19; 26; 27; 28; 30; 31; 32]

Таблиця Б.1. Грантові програми, що діють в Україні на протязі 2026 року

Назва	Ініціатор	Цільова спрямованість	Особливості	Умови отримання	Сума	Термін	Сайт
Мікрогрант для ветеранського бізнесу	Український ветеранський фонд	В межах програми ветерани та члени їхніх родин можуть отримати кошти на купівлю товарів та обладнання для ведення власної справи. Подавати заявки можуть ветерани, ветеранки, дружина, чоловік, батько, матір, дитина (у тому числі усиновлена), учасника чи учасниці бойових дій, а також загиблих захисників	Відшкодовуються витрати за умов: заявник має один із статусів ветерана війни або має статус члена сім'ї ветерана війни; ветеран війни та/або члени його сім'ї є самозайнятими особами; фізичними особами-підприємцями першої, другої та третьої групи платників єдиного податку або здійснюють незалежну професійну діяльність; витрати, які заявник просить відшкодувати, пов'язані із закупівлею предметів та товарів для ведення підприємницької або незалежної професійної діяльності (витрати на оренду або інші послуги/роботи Фондам не відшкодовуються); придбані предмети та товари безпосередньо пов'язані із видом економічної (підприємницької) або незалежної професійної діяльності, яку здійснює заявник, а також безпосередньо пов'язані зі створенням належних умов для ведення такої діяльності; витрати на придбання предметів та товарів понесені заявником після 24 лютого 2022 року; належного підтвердження заявником фактичних витрат на придбання предметів та товарів для ведення підприємницької або незалежної професійної діяльності	Щоб взяти участь потрібно заповнити заявку та зібрати пакет копій документів: паспорт заявника з пропискою; виписку чи витяг з ЄДР про ФОП, чи самозайняту особу; документ, що підтверджує статус ветерана: посвідчення УБД, посвідчення особи з інвалідністю внаслідок війни, посвідчення учасника війни; документ, що підтверджує спільне проживання з ветераном до війни: свідоцтво про одруження чи свідоцтво про народження дитини; документи, що підтверджують покупку після 24 лютого 2022 року для роботи бізнесу відповідно до КВЕДів (чек або видаткова накладна). А також необхідно заповнити онлайн-форму на сайті УВФ	до 20000 грн	до 30.12.2026	https://agrianalytica.com/uk/grant/card?grant_id=32

Грант для розвитку інновацій у сфері виробництва	EIT Manufacturing	Мета полягає в тому, щоб допомогти європейському виробничому сектору стати ефективнішим, стійким, екологічно чистим і конкурентоспроможним на глобальному ринку. Крім того, програма надає спеціалізовані послуги підтримки для інтернаціоналізації та фінансування, щоб допомогти стартапам і компаніям розширити свої можливості та виходити на нові ринки.	Завдання вирішити критичні промислові виклики, визначені в наступних тематичних областях: цифровізація та автоматизація; чиста нульова промисловість; відновлювані джерела енергії; циркулярна економіка. А також будь-які з наступних пріоритетних технологій, продуктів та/або рішень: промисловий штучний інтелект, робототехніка, адитивне виробництво, сучасні матеріали, критичні компоненти, електроніка, напівпровідники, фотоніка, квантові обчислення, відновлювані джерела енергії, накопичення енергії, захоплення вуглецю. Участь у програмі можуть взяти стартапи, які розробляють продукти або послуги для виробничих клієнтів (B2B) та мають рішення на рівні технологічної готовності (TRL) 6 або вище. Вони також мають інноваційні продукти, спрямовані на досягнення стратегічних цілей EIT Manufacturing, та мають в команді відповідну технічну експертизу. Учасники повинні також продемонструвати надійне бізнес-планування	Доступна фінансова підтримка, надається в межах від 50 000 до 500 000 EUR на компанію. Це призначене для здійснення діяльності, яка відповідає загальним виробничим стратегічним цілям EIT. Розмір субгранту базується на плані проекту, бюджеті та умовах інвестування	до 500 000 євро	до 16.12.2026	https://agrianalytica.com/uk/grant/card?grant_id=35
Грант для МСП у секторі відновлювальної енергетики	ELB (Europe Leading Blue)	Мета конкурсу - це розвиток та впровадження інноваційних продуктів і технологій, що сприяють стійкому розвитку і трансформації енергетичного сектору. Участь у програмі можуть взяти інноваційні малі та середні підприємства, що працюють у секторі морської відновлювальної енергетики.	Загальний бюджет конкурсу становить 130 000 EUR; якщо буде отримано достатню кількість відповідних заявок, буде підтримано щонайменше 13 окремих послуг; бюджет може бути збільшений у разі наявності додаткових коштів з інших конкурсів; ELBE Eurocluster залишає за собою право не надавати всі наявні кошти залежно від отриманих пропозицій та результатів оцінки	Для участі в конкурсі необхідно заповнити апікаційну форму, за посиланням: http://www.elbealliance.eu/key-activities ; заявки мають бути подані англійською мовою; у заявці необхідно вказати конкретну назву постачальника послуг або опис профілю постачальника послуг. Оцінка прийнятих заявок буде здійснюватися за наступними критеріями: бізнес-стратегія та потенціал розширення; відповідність доменам Єврокластеру ELBE;	до 10 000 євро	до 31.08.2026	https://agrianalytica.com/uk/grant/card?grant_id=38

				актуальність надання послуг; кожен з критеріїв може отримати максимальну оцінку в 10 балів. Кожен критерій оцінюється на шкалі від 1 до 10 балів, без можливості присвоєння дробних оцінок. Мінімальний поріг для кожного окремого критерію становить 6 балів. Загальний поріг, який застосовується до суми трьох індивідуальних балів, складає 18 балів. Оцінка кожної заявки формується шляхом додавання балів за всіма критеріями і може досягати максимуму в 30 балів			
«СТВОРЮЙ!»: Мінекономіка, WNISEF і KSE Foundation презентували грантову програму на \$1	Мінекономіка, WNISEF і KSE Foundation	\$1 000 000 спрямують на підтримку малого і середнього бізнесу українок у сфері виробництва і переробки: ремонту устаткування, поліграфічної діяльності, виробництва одягу, меблів, харчових продуктів, фармацевтичних препаратів, комп'ютерів, оптики та ін. Програма започаткована Міністерством економіки України за фінансової підтримки Western NIS Enterprise Fund та за реалізації KSE Foundation.	Впроваджується у партнерстві з АТ «Ощадбанк. Ініціатива спрямована на розвиток і масштабування національного виробництва та підвищення бізнесової активності українок. Мета програми – стимулювати зростання економіки шляхом надання ресурсів та фінансової підтримки для реалізації жінками їх бізнес-планів.	Взяти участь у програмі можуть жінки-підприємці, оформлені як ФОП, або ТОВ, де у власності жінки понад 50%. Виробництво має бути діючим та на момент подачі заявки функціонувати не менше одного року. Грантові кошти учасниці ініціативи зможуть витратити на придбання, доставку і монтаж виробничого устаткування, а також не більше 30% гранту – на придбання програмного забезпечення і навчання.	до 15 000 дол	до 31.07.2026	https://agrianalytica.com/uk/grant/card?grant_id=34

Ваучерна програма підтримки бізнесу у виході на єдиний ринок ЄС		<p>Кошти можна буде витратити на участь в офіційних заходах, виставках, місіях або брокерських заходах в ЄС, організацію стендів на міжнародних виставках та інших заходах, що сприяють налагодженню партнерства з іноземним бізнесом країн-членів ЄС.</p>	<p>Фінансова підтримка надаватиметься в поєднанні з додатковими консультаціями та допомогою (наприклад, EEN, ECSP, EYE) до 1500 українських МСП, які планують конкретну діяльність, щоб стати більш активними на єдиному ринку ЄС. та успішно співпрацювати з діловими партнерами з ЄС. Критерії оцінки, яким повинні відповідати всі без винятку заявники для успішного відбору: переконлива мотивація та амбіції заявника щодо активної діяльності на Єдиному Ринку; доведена готовність до експорту та зобов'язання заявника вийти на Єдиний ринок; наявний чітко визначений та переконливий план дій, що відповідає профілю бізнесу заявника; адекватна демонстрація спроможності заявника реалізувати заплановану діяльність; відповідний та переконливий потенційний економічний вплив запланованої діяльності; реалістична та переконлива перспектива успіху запланованої діяльності. Участь у відборі може взяти підприємство, яке: раніше не подавало успішних заявок на отримання фінансової підтримки в межах програми Business Bridge від Ukraine-Ready4EU; є українською компанією, яка розташована та здійснює свою діяльність на території, що перебуває під ефективним контролем української влади або переїхала до країн ЄС, але зареєстрована в Україні; є діючою компанією, зареєстрованою згідно з українським законодавством; не перебуває в процесі ліквідації або припинення своєї діяльності; відповідає європейському визначенню МСП: менше 250 працівників та річний оборот менше 50 млн євро, або менше 250 працівників та річний баланс менше 43 млн євро. Може підтвердити свій</p>	<p>Для участі в проєкті потрібно заповнити апікаційну форму Контактна електронна адреса проєкту — businessbridge@ukraine-ready4eu.com Фінансова підтримка Business Bridge в межах проєкту Ukraine-Ready4EU може бути надана відібраним компаніям у формі відшкодування зовнішніх витрат на реалізацію конкретних заходів. Відшкодуванню підлягають лише прийнятні витрати на належним чином виконані та прозвітовані заходи. Конкретні заходи та максимальна сума відшкодування будуть попередньо узгоджені між учасником та проєктом Ukraine-Ready4EU. Для того, щоб мати право на отримання фінансової підтримки від Ukraine-Ready4EU, кошторис витрат на заплановані заходи повинен перевищувати мінімум 2 500 євро або еквівалент у гривні (мінімальний поріг)</p>	до 2 500 євро	до 30.06.2026	https://agrianalytica.com/uk/grant/card?grant_id=29
---	--	--	--	---	---------------	---------------	---

			статус МСП відповідно до інструменту самооцінки Європейської Комісії, надавши юридичні документи за запитом; зазнало негативного впливу на господарську діяльність				
Грант для підтримки малого та середнього бізнесу		Мета програми — це надання допомоги малим і середнім підприємствам та підприємцям у подоланні наслідків війни. Програма також має за мету створення нових робочих місць для людей, які постраждали від конфлікту.	Програма надає можливість отримати до 5 годин бізнес-консультацій з різних напрямків, таких як бухгалтерський облік, маркетинг, юридична допомога та інші аспекти підтримки бізнесу. Це дає можливість учасникам отримати експертну підтримку та консультації з досвідченими фахівцями у важливих сферах діяльності. Грант буде надаватися переважно підприємствам та ФОПам, які відчули негативні наслідки війни та займаються виробництвом чи наданням послуг, спрямованих на задоволення базових потреб населення Грант може бути використаний для покриття різних витрат, таких як: придбання обладнання; оплата оренди приміщення; оплата лізингу обладнання; інші актуальні потреби бізнесу	Заповнити апікаційну форму, що включає бізнес-план у будь-якому форматі; необхідно працевлаштувати принаймні одну особу, яка постраждала від війни, протягом мінімум 6 місяців; в установлені терміни потрібно подати звіт про використання отриманих коштів згідно з цілями, визначеними програмою. Участь можуть взяти підприємці, які ведуть свою діяльність у Дніпропетровській, Херсонській, Миколаївській та Запорізькій областях	до 5 000 дол	до 30.06.2026	https://agrianalytica.com/uk/grant/card?grant_id=36
Грантова програма для МСП у секторі агропродуктів		Мета конкурсу це забезпечити фінансову підтримку МСП в агропродовольчому секторі для успішної реалізації їхніх проєктів з озеленення та розвитку сталого бізнесу. Це сприятиме посиленню інновацій і стабільності у сільському господарстві, сприяючи екологічному підходу та збереженню навколишнього середовища	МСП можуть отримати фінансову підтримку для таких видів діяльності: навчання (підвищення кваліфікації та перекваліфікація); консультації та маркування для екологізації діяльності; індивідуальні консультаційні послуги для розвитку місцевих ринків інші елементи, необхідні для екологізації їхніх підприємств (екосертифікати, екоупаковка, цифровізація та технології тощо). У конкурсі можуть брати участь європейські країни-члени, а також українські МСП, стартапи та/або компанії середньої капіталізації з екосистеми соціальної економіки, які працюють у сфері агропродовольчого сектору	Програма надає можливість до 60 МСП отримати фінансову підтримку для реалізації проєктів з озеленення в агропродовольчому секторі в країнах-членах ЄС та Україні Максимальна сума фінансування, яка надається на одне МСП у сільському господарстві, складає 8 175 EUR	до 8 174 євро	до 28.06.2026	https://agrianalytica.com/uk/grant/card?grant_id=37

Грант для ветеранів та ветеранок на відкриття малого бізнесу	DVV International	Мета конкурсу — надати гранти ветеранам та ветеранкам, членам їхніх сімей для відкриття малого бізнесу в 7 регіонах України, а саме: Вінниці, Запоріжжі, Львові, Миколаєві, Полтаві, Сумах та Нікополі (Дніпропетровщина).	Учасники мають проживати і планувати ведення бізнесу в 7 регіонах України, а саме: Вінниці, Запоріжжі, Львові, Миколаєві, Полтаві, Сумах та Нікополі (Дніпропетровщина). Перевага у цьому конкурсі надається особам, які не отримували грантову підтримку продовж останніх 3 років на бізнес, що подається	Участь у конкурсі бізнес-грантів можуть взяти повнолітні громадяни та громадянки України, які мали досвід бізнесу або готові розпочати власну справу та належать до таких категорій: учасники бойових дій або належать до членів сімей ветеранів/ветеранок війни; Для участі в конкурсі потрібно заповнити аплікаційну форму. Після оформлення заявки учасникам та учасницям, які відповідають умовам конкурсу, надішлють аплікаційний пакет документів, а саме: шаблон бізнес-плану з пояснювальними коментарями; таблиці для розрахунків; інструкція з поясненнями щодо здійснення закупівель у межах конкурсу; Заповнену документацію потрібно надіслати на електронну адресу: veteranproject@dvv-international.org.ua ; Розмір гран-	до 400 000 грн	до 26.04.2026	https://agrianalytica.com/uk/grant/card?grant_id=31
Підтримка молодих ветеранів та внутрішньо	EU4Youth	У межах проекту можна отримати фінансування на розвиток або започаткування власної справи. Участь можуть взяти ветерани та ветеранки, а також внутрішньо переміщені особи, вік яких не перевищує 35 років	На відібраних учасників чекає навчання, зустрічі з відомими бізнесменами, економістами та тренерами. Разом з менторами кожен учасник напише бізнес-план	Для участі у конкурсі необхідно заповнити аплікаційну форму учасника програми. 10 учасників отримають фінансування у розмірі 6 000 EUR кожен на власну справу	до 6 000 дол	до 30.04.2026	https://agrianalytica.com/uk/grant/card?grant_id=33

Таблиця Б2. Гранти термін дії яких закінчився

Назва	Ініціатори	Сума	Термін дії	Джерело
Фінансова допомога домогосподарствам, що здійснюють сільськогосподарську діяльність, та дрібним фермам	MERCY CORPS	до 3 000 дол	до 31.12.2024	https://agrianalytica.com/uk/grant/card?grant_id=8
Грант для підтримки сільського господарства	MERCY CORPS	до 75 000 дол	до 31.12.2024	https://agrianalytica.com/uk/grant/card?grant_id=9
Грант для ветеранів та членів їхніх сімей	Постанова КМУ від 21 червня 2022 р №738	від 250 000 грн до 1 000 000 грн	до 29.12.2024	https://agrianalytica.com/uk/grant/card?grant_id=6
На власну справу	Постанова КМУ від 21 червня 2022 р №738	від 50 000 грн до 250 000 грн	до 29.12.2024	https://agrianalytica.com/uk/grant/card?grant_id=1
На переробне підприємство	Постанова КМУ від 21 червня 2022 р №738	до 8 000 000 грн	до 15.11.2024	https://agrianalytica.com/uk/grant/card?grant_id=4
Грант на розвиток експортоорієнтованої переробки зернових, олійних та бобових культур	USAID АГРО	до 703 000 000 грн	до 31.05.2024	https://agrianalytica.com/uk/grant/card?grant_id=10
На теплицю	Постанова КМУ від 21 червня 2022 р №738	від 2 000 000 грн до 7 000 000 грн	до 31.12.2022	https://agrianalytica.com/uk/grant/card?grant_id=3
На сад	Постанова КМУ від 21 червня 2022 р №738	від 56 000 грн до 7 000 000 грн	до 31.12.2022	https://agrianalytica.com/uk/grant/card?grant_id=2

Таблиця Б3. Інформація, щодо актуальності деяких грантових програм у 2026 році

Напря м	Грант	Мета	Учасники	Географія	Розмір	Терміни
Підтримка аграрної сфери та відновлення територій	Гранти швидкого реагування на виклики війни	Сприяти вирішенню соціальних проблем громад шляхом підтримки локальних ініціатив під час війни в Україні.	Органи місцевого самоврядування, комунальні установи, освітні заклади, заклади охорони здоров'я, неурядові організації	Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Житомирська, Ів.-Франківська, Київська, Львівська, Сумська, Тернопільська, Хмельницька, Черкаська та Чернігівська.	до 100000 грн.	31.05.2023 р. (Завершено)
	Конкурс на отримання співфінансування для надання сервісних послуг аграрним мікро, малим, середнім підприємствам	Забезпечити сільськогосподарські ММСП своєчасними та якісними послугами, які підтримають їхню конкурентоспроможність, сталість виробництва, збільшать додану вартість продукції та сприятимуть впровадженню нових технологій.	Українські недержавні суб'єкти господарювання (за виключенням ФОП-ів), які мають досвід у наданні сервісних послуг для ММСП, мають відповідну кваліфікацію, розроблені та задокументовані процедури надання таких сервісних послуг.		8 проєктів (від 10,8 до 18 млн грн на проєкт)	24/05/23

Програма допомоги з відновлення фермер-ства від Міжнародної гуманітарної організації	Зміцнення спроможності ОГС брати лідер-ство у процесах від-новлення та розвитку деокупованих територій	Допомогти дрібним фермерам відновити, розширити або започаткувати нову присадибну чи фермерську діяльність.	Підтримка громад та територій в процесах відновлення послуг для мешканців громад; посилення безпеки на звільнених територіях; підтримка або розгортання систем формальної і неформальної освіти; створення сприятливих умов для місцевого бізнесу, в т.ч. соціального; підтримка громадських рухів, волонтерських ініціатив, громадських і благодійних організацій; моніторинг ситуації на деокупованих територіях; доступ до верифікованої інформації на деокупованих територіях; побудова співпраці між органами місцевої влади, бізнесом та ОГС для швидкого відновлення території; врегулювання конфліктів на деокупованих територіях та громадах.	Дрібні фермери та домогосподарства, які мають статус внутрішньо переміщених осіб, а також місцеві дрібні фермери, чия діяльність значно постраждала внаслідок війни	Організації громадянського суспільства.	Полтавська, Сумська, Чернігівська області	Громади чи території, які включені до переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих російською федерацією.	1500 доларів США у грн. екв.	до 5 млн грн	дедлайну немає., (Завершено)	31 травня 2023.
--	--	---	--	---	---	---	--	------------------------------	--------------	------------------------------	-----------------

Грантові можливості у сфері безпеки, культури та підтримки ВПО під час війни						
Грантові можливості у сфері безпеки, культури та підтримки ВПО під час війни	Конкурс проектів для забезпечення нагальних потреб постраждалих внаслідок війни	Надання невідкладної допомоги цивільним особам у громадах, які знаходяться у безпосередній близькості до зони бойових дій, а також у деокупованих та окупованих громадах; ініціативи, спрямовані на підтримку внутрішньо переміщених осіб; підтримка жінок-лідерок під час війни.	Ініціативи, спрямовані на підтримку внутрішньо переміщених осіб; підтримка жінок-лідерок під час війни.	Потенційним виконавцям пропонується об'єднати зусилля та, за можливості, подати свої проектні пропозиції в консорціумі кількох організацій (виконавців). Це можуть бути як міжнародні, так і місцеві некомерційні організації або багатосторонні організації, що працюють в українському контексті		
	Гранти на проекти для інтеграції через культурні заходи	Грантова програма сприятиме інтеграції людей у нові спільноти через культуру, підтримці їхнього психічного здоров'я. Додатково, проекти мають пропонувати активності для сімей та дітей. Запропонована діяльність може мати форму воркшопів, процесів спільної творчості, освітніх проєктів, арттерапії тощо.	Некомерційні організації або незалежні ініціативи, що базуються в Україні або країнах Креативної Європи; організації та ініціативи, що активно займаються інтеграцією людей, зокрема сімей та дітей, які були змушені переїхати до безпечніших регіонів України чи країн Креативної Європи, у нові спільноти через культуру.		від 2000 до 5000 євро.	до 30 жовтня 2023 року. (Завершено)
	Конкурс проектів для підтримки оборонних реформ в Україні	Інституційна стійкість і належне управління в МО України, Генеральному штабі та афілійованих організаціях; прозорість, підзвітність, боротьба з корупцією; безпека, орієнтована на репутацію та людину.	Потенційним виконавцям пропонується об'єднати зусилля та, за можливості, подати свої проектні пропозиції в консорціумі кількох організацій (виконавців). Це можуть бути як міжнародні, так і місцеві некомерційні організації або багатосторонні організації, що працюють в українському контексті		від £ 1 400 000 до £ 1 650 000	23 червня 2023 року. (Завершено)

	Гранти Visegrad+	Культурна співпраця; освіта; туризм; наукові та молодіжні обміни; транскордонна співпраця.	Консорціум організацій, 3 або більше з яких з різних країн Вишеградської групи. До складу консорціуму можуть входити: усі типи неурядових організацій громадянського суспільства (ОГС); муніципалітети та органи місцевого самоврядування; заклади освіти, науково-дослідні та наукові установи.		до 30 тис євро.	1 червня 2023. (Завершено)
	Гранти для малих та середніх жіночих та сімейних підприємств	Підтримка економічної спроможності жіночих та сімейних МСП; підвищення операційної та виробничої ефективності жіночих та сімейних МСП; заохочення зростання та розширення жіночих та сімейних МСП, включно з експансією на зовнішні (міжнародні) ринки; розширення інтеграції в ринок праці і підприємництво жінок.	Малі та середні сімейні і жіночі підприємства – виробники товарів і надавачі послуг. Можливі заходи: запровадження інноваційних рішень у бізнес-процеси задля збільшення обсягів виробництва та продажів або підвищення ефективності бізнесу; розширення асортименту виробленої продукції або наданих послуг, що дозволить бізнесу стати диверсифікованим та сталим; відкриття нового напрямку в рамках існуючого бізнесу; розбудова експортного потенціалу бізнесу; впровадження заходів для просування продукції, у тому числі інструментів цифрового та контентмаркетингу задля покращення обізнаності про бізнес та залучення клієнтів		від 10 000 до 35 000 доларів США.	24 липня 2023 року.(Завершено)

Програма підтримки сільського господарства (UASP)	Грантовий конкурс МОМ для постраждалих від війни мікро- та малих підприємств	Придбання спеціалізованого обладнання, інструментів, необхідних для виробництва / переробки, та іншої діяльності компанії; оренда приміщення (до 4 місяців); ремонт і облаштування приміщень (в тому числі придбання меблів, стелажів тощо); заробітна плата (до 4 місяців) і витрати на створення додаткових робочих місць; закупівля сировини для виробничого процесу (до 50% від суми гранту); перевезення обладнання / персоналу; інші відповідні види діяльності.	Малі та мікропідприємства, що релокуються або здійснюють діяльність, арештовані не менше ніж за 1 рік до дати подання заявки; зареєстровані в Україні та належать громадянам України	м. Київ, Київська, Львівська, Закарпатська, Сумська, Чернігівська, Тернопільська, Івано-Франківська, Полтавська, Дніпропетровська або Харківська області;	від 4500 до 20000 євро	30 жовтня 2023. (Завершено)
		Програма спрямована на відновлення сільськогосподарської діяльності, подолання наслідків війни та підтримку постраждалих місцевих і внутрішньо переміщених родин, а також малого й середнього агробізнесу.	домогосподарства та дрібні фермери; малий агробізнес; середній агробізнес; аграрії, які потребують юридичних консультацій.	Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Київська, Кіровоградська, Миколаївська, Полтавська, Одеська, Сумська, Харківська, Херсонська, Черкаська та Чернігівська області.	Від 3 тис. дол до 150 тис. дол в залежності від масштабів бізнесу	Постійний набір (кінцевий термін подачі заявок не визначено).

Запрошення до вираження зацікавленості	Програма спрямована на подолання ключових обмежень у галузях птахівництва (яєчного та м'ясного), скотарства (молочного та/або м'ясного), бджільництва й овочівництва.	<ul style="list-style-type: none"> - Малі та середні сільськогосподарські бізнеси; – об'єднання фермерів, кооперативи або асоціації виробників; - агропідприємці, які працюють безпосередньо з особистими селянськими господарствами та дрібними фермерами; – інші учасники ринку вздовж ланцюгів доданої вартості, зокрема переробники, постачальники ресурсів, дистриб'ютори, гуртові продавці, надавачі дорадчих послуг. 	Харківська, Запорізька, Донецька, Миколаївська, Херсонська, Дніпропетровська, Чернігівська, Сумська, Київська, Полтавська, Черкаська, Кіровоградська та Одеська області.		24 січня 2026 року.
Власна Справа	З 1 січня збільшуються розміри фінансування та розширюється коло отримувачів, що відкриває додаткові можливості для старту й розвитку бізнесу.			В залежності від категорії претендентів, суми виплат варіюються від 100 тис. грн до 350	

CraftUP Ukraine	У межах проекту учасники отримають доступ до професійних знань, менторський супровід від експертів, можливість презентувати свій бізнес на національному рівні, а також залучити ресурси для розвитку та масштабування виробництва.	<ul style="list-style-type: none"> - Крафтові виробники харчових продуктів; – Представники малого або мікробізнесу; – Підприємці, які здійснюють діяльність на території України; – Виробники з офіційно зареєстрованою діяльністю або ті, хто планує її легалізацію; – Бізнеси, діяльність яких сприяє розвитку сільських територій і місцевих громад. 	Вся Україна		31 березня 2026 року.
Програма з надання модульних зернохвищ українським фермерам	Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (FAO) у співпраці з Міністерством економіки, довкілля та сільського господарства України та за фінансової підтримки уряду Канади. Програма спрямована на підтримку стабільності агросектору України шляхом розширення доступу до сучасної інфраструктури зберігання зерна, зменшення післязбиральних втрат і зниження логістичних витрат.	<ul style="list-style-type: none"> – агровиробники, зареєстровані у Державному аграрному реєстрі; – господарства, що обробляють від 200 до 1 000 гектарів земельних ділянок, які активно використовуються для виробництва у зазначених областях. <p>Окремий пріоритет надається виробникам жита, а також жінкам-фермерам.</p>	Полтавська, Рівненська, Волинська та Житомирська області.		31 січня 2026 року.
Ukrainian Business Leaders: Promoting Innovation and Entrepreneurship (UBL PIE)	Програма орієнтована на лідерів бізнесу, інновацій та соціального підприємництва, які працюють над масштабуванням власних ідей, розвитком регіонів і впровадженням сучасних підходів в Україні.	<ul style="list-style-type: none"> Підприємці та власники бізнесу; – Представники інноваційних і соціальних підприємницьких ініціатив; – Лідери, зацікавлені у масштабуванні бізнесу та розвитку регіонів. 	США (стажування), Україна (учасники програми).		16 лютого 2026 року.

Програма підтримки сільських громад від Мінекономіки України, ФАО та Уряду Норвегії	Допомога спрямована на забезпечення виробництва продовольства та створення умов для відновлення фермерами прибуткової діяльності, пов'язаної з вирощуванням сільськогосподарських культур та розведенням худоби. Також програма допомагатиме відновити доступ до сільськогосподарських земель, що були забруднені вибухо-небезпечними предметами	Вразливі сім'ї та фермери зокрема ВПО та люди, які повернулися додому	Чернігівська, Дніпропетровська та Миколаївська області		
Програма підтримки Міністерства економіки та ФАО для підтримки фермерів перед весняною посівною кампанією	Ваучерна програма на отримання ваучерів у розмірі 1 500 доларів США у гривневому еквіваленті для закупівлі високоякісного насіння та мінеральних добрив на проведення весняної посівної кампанії. Програма реалізується Міністерством економіки, довкілля та сільського господарства України спільно з Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН (ФАО) за фінансової підтримки уряду Норвегії в межах нещодавно розпочатого проєкту ФАО та Норвегії	Фермери, які: обробляють від 10 до 150 гектарів сільськогосподарських угідь; Зазнали негативного впливу повномасштабної війни.	Дніпропетровська та Чернігівська області		до 31 січня 2026 року

Джерело: узагальнено автором за [212; 213; 214; 222; 223; 224; 230; 239; 240; 245; 248]

Таблиця В1. Спрощене оподаткування

Форма СП	Нормативний документ, що надає пільги	Що пропонується	<i>Пропозиції щодо розвитку соціального підприємництва</i>	
			<i>Воєнний період</i>	<i>Повоєнний період</i>
Чисельність зайнятих ветеранів – 60%	«Про внесення змін до Податкового кодексу України» №12399	Звільнення від сплати податків на 5 років	Звільнення від сплати податків на 10 років для СП – виробників сільськогосподарської продукції, що були зареєстровані під час дії правового режиму військового стану	Звільнення від сплати податків на 5 років для СП – виробників сільськогосподарської продукції, що були зареєстровані після закінчення дії правового режиму військового стану
Загальна система пільг:	Податковий кодекс України; ЗУ «Про державний бюджет»; Довідники податкових пільг; Постанова КМУ №12333	200% у певних випадках	200 % у всіх випадках	200% у певних випадках
- ПСП	Ст.169 Податкового кодексу України; ЗУ «Про Державний бюджет України на 2026 рік» (№4695-IX від 03.12.2025); Постанова КМУ №1227; Наказ Міністерства фінансів України №1120	Базова ПСП – 50% прожиткового мінімуму, встановленого на 1 січня звітного податкового року	100% прожиткового мінімуму; Надання права на отримання ПСП учасникам бойових дій 2022 – 2026 років, за умови працевлаштування учасника бойових дій на соціальне	50% прожиткового мінімуму; Надання права на отримання ПСП учасникам бойових дій 2022 – 2026 років, за умови працевлаштування учасника бойових дій на соціальне підприємство, внесення змін

			підприємство, внесення змін до законодавства, зокрема до ЗУ «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»	до законодавств, зокрема до ЗУ «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»
- «Благодійний ліміт»	Для ФО: Підпункт 170.7.3 статті 170 ПКУ	У 2026 році цей ліміт дорівнює граничному розміру доходу для ПСП	Збільшення граничного розміру доходу для ПСП, у т.ч. для УБД	Збільшення граничного розміру доходу для ПСП, у т.ч. для УБД
	Для юр. осіб: Стаття 140.5.9 ПКУ	Ліміт на витрати на благодійність для платників податку на прибуток - 4% від оподаткованого прибутку за попередній рік. Під час дії воєнного стану цей ліміт може бути розширений до 8% за певних умов	Податок на прибуток. Збільшення ліміту на благодійні внески з 4% до 8%.	Податок на прибуток. Збільшення ліміту на благодійні внески з 4% до 8% (у сільській місцевості до 10%)
	ЗУ «Про благодійну діяльність та благодійні організації»	Ліміт адміністративних витрат благодійної організації не може перевищувати 20% доходу організації у поточному році.	Збільшення ліміту до 30% (у т.ч. для соціального підприємництва)	Збільшення ліміту до 25% (у т.ч. для соціального підприємництва)
Спеціальні пільги на території бойових дій	Пункт 69 Підрозділу 10 Розділу XX ПКУ	Звільнення від нарахування та сплати плати за землю (земельного податку та орендної плати за землі державної/комунальної власності) діє для земельних ділянок, розташованих на: Територіях активних бойових дій. Тимчасово окупованих територіях. Пільга діє з першого числа місяця, в якому визначено дату початку бойових	Звільнення від сплати податку на землю та нерухоме майно, ПДВ, спрощена система оподаткування, 2% з обороту	Звільнення від сплати податку на землю та нерухоме майно, ПДВ, спрощена система оподаткування, 2% з обороту

		<p>дій/окупації, до останнього числа місяця, в якому бойові дії/окупацію припинено.</p> <p>Фізичні та юридичні особи звільняються від податку за об'єкти житлової та нежитлової нерухомості, що розташовані на територіях активних бойових дій або окупованих територіях.</p> <p>Пільга також поширюється на майно, що стало непридатним для проживання через збройну агресію РФ (за наявності відповідних актів огляду)</p> <p>У 2026 році продовжує діяти звільнення від сплати екологічного податку за об'єкти, що перебувають на територіях активних бойових дій або ТОТ.</p> <p>Пільга сто-сується всіх викидів, скидів та розміщення відходів на таких об'єктах.</p> <p>Для фізичних осіб-підприємців 1-ї та 2-ї груп, чия податкова адреса знаходиться на територіях бойових дій (можливих або активних) або окупованих територіях, сплата єдиного податку залишається добро-вільною.</p> <p>Незалежно від місця проживання, особи зі статусом УБД у 2026 році мають:</p>		
--	--	--	--	--

		75% знижку на оплату житлово-комунальних послуг (у межах норм споживання). Звільнення від земельного податку за ділянки до 2 га для особистого селянського господарства. Пільги щодо сплати ПДФО (підвищена ПСП за певних умов)		
Зміни системи оподаткування соціальних підприємств що діють на загальних умовах	ПКУ	Податок на прибуток (0%): застосовується, якщо кількість працюючих осіб з інвалідністю становить не менше 50% від загальної чисельності персоналу, а фонд їхньої оплати праці — не менше 25%. ПДВ (0%): звільнення від оподаткування операцій з постачання товарів та послуг, виготовлених такими підприємствами (за певними винятками для підакцизних товарів).	1-3 група ФОП – добровільна сплата Єдиного податку 3 група – 2% з обороту ЄСВ – не нараховується і не сплачується під час військового стану	1-3 група ФОП – добровільна сплата Єдиного податку 3 група – 2% з обороту ЄСВ – не нараховується і не сплачується під час військового стану. Особливу увагу приділяти соціальним підприємствам, що діють на сільських територіях
	ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення права осіб з інвалідністю на працю Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні»	З 1 січня 2026 року набирають чинності оновлені правила працевлаштування осіб з інвалідністю: Змінюється система контролю за дотриманням нормативу (4% середньооблікової чисельності персоналу). Впроваджуються нові штрафи та автоматизована звітність через кабінет роботодавця. Соціальні підприємства, які переви-		

		щують цей норма-тив, можуть претен-дувати на компен-сації від держави за облаштування робочих місць.		
	Зміни стосовно фонду оплати праці Закон України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування»	Для всіх підпри-ємств на загальній системі у 2026 році зросли витрати на персонал через під-вищення мінімаль-ної заробітної плати (МЗП): МЗП з 1 січня 2026 року: 8647 грн. Міні-мальний страховий внесок (ЄСВ): 1902,34 грн на мі-сяць за одного пра-цівника. Пільгова ставка ЄСВ (8,41%): залишається чин-ною для працівників з інвалідністю, що є важливою префе-ренцією для соці-ально орієнтованого бізнесу.		
	Закон про Державний бюджет України на 2026 рік	Закон №4695-IX встановлює нові розміри мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму, які впливають на: Розрахунок податкового навантаження на ФОП та юросіб. Розмір штрафів за невиконання нормативу з працевлаштування осіб з інвалідністю.		

Джерело: обгрунтовано та основні пропозиції щодо пільг запропоновано автором

Додаток Г

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

**Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати
дисертації**

1. Соколюк І. Ю. Соціально-економічні передумови для розвитку соціально відповідального підприємництва в сільському господарстві України у воєнний і повоєнний періоди. Особливості формування соціально відповідального бізнесу на сільських територіях (на прикладі сільськогосподарських підприємств). *Імперативи соціально відповідального бізнесу на засадах екологізації економіки : колективна монографія / за наук. ред. Н. М. Андрєєвої та О. В. Нікішиної. НАН України, ДУ «Ін-т. ринку і екон.-екол. дослідж. НАН України». Одеса : ДУ «ІРЕЕД НАНУ», 2024. С. 246 - 272. ISBN 978-617-14-0272-0 DOI: <https://doi.org/10.31520/978-617-14-0272-0> (1,44 ум. др. арк.).*

2. Pokynchereda, V., Bondarenko, V., Pravdiuk, N., Ivanchenkova, L., & Sokoliuk, I. (2023). Corporate social responsibility in Ukraine under martial law: accounting aspects. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 45(4), P. 427–437. <https://doi.org/10.15544/mts.2023.42>. (0,79 ум. др. арк., особистий внесок автора становить 0,16 ум. др. арк. і полягає у визначенні облікових аспектів корпоративної соціальної відповідальності підприємств в умовах воєнного стану).

3. Соколюк К. Ю., Додон О. Д., Соколюк І. Ю. Напрями вдосконалення мотивації праці на підприємстві сфери послуг: особливості реалізації в кризовий період. *Вісник Херсонського національного технічного університету. Херсон. 2023. Вип. 4(83). С. 107–113. URL: <https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2022.4.14> (0,81 ум. др. арк. особистий внесок автора становить 0,60 ум. др. арк., і полягає у визначенні та*

наданні характеристики напрямів вдосконалення мотивації праці через систему соціальних пакетів).

4. Соколюк К. Ю., Додон О. Д., Соколюк І. Ю. Покращення системи соціального захисту населення в кризовий період через призму залучення соціальних підприємств у транспортній галузі. *Економіка і організація управління*. 2024. Вип. 2(20). С. 216–226. URL: <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2024.2.20> (0,87 ум. др. арк., особистий внесок автора становить 0,60 ум. др. арк. і полягає у визначенні механізмів діяльності соціальних підприємств у транспортній галузі та їх характеристики, особливості змін в системі соціального захисту в умовах війни та запропоновано напрями розвитку соціального партнерства).

5. Соколюк К. Ю., Соколюк І.Ю. Розбудова агропромислових ринків України на локальному рівні: роль та значення для розвитку лікувально-курортної сфери у повоєнний період. *Електронний журнал «Ефективна економіка»*. 2025. Вип. 3. URL: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.3.66> . (0,50 ум. др. арк., особистий внесок автора становить 0,30 ум. др. арк. і полягає у вивченні особливостей розвитку крафтового виробництва та його вплив на інтеграцію агропродовольчих систем із лікувально-оздоровчим туризмом).

6. Нестерчук Ю. О., Соколюк І. Ю. Розвиток соціального підприємництва на сільських територіях в умовах війни: теоретичний аспект. *Агросвіт*, 2025 Вип. 12. С. 31-40 (0,71 ум. др. арк., особистий внесок автора становить 0,50 ум. др. арк. і полягає у вивченні умов розвитку соціального підприємництва на сільських територіях).

7. Нестерчук Ю. О., Соколюк І. Ю. Соціальне підприємництво в Україні: перспективи для сталого розвитку сільських територій. *Підприємництво та інновації*. Випуск 38, 2025. Видавничий дім «Гельветика», С. 147-154. DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-3583/38.24>. (0,84 ум. др. арк., особистий внесок автора становить 0,63 ум. др. арк. і полягає у визначенні та характеристиці перспектив розвитку соціального підприємництва на сільських територіях).

8. Нестерчук Ю. О., Соколюк І. Ю. Особливості фінансування розвитку соціального підприємництва в Україні. *Агросвіт* №23 (грудень 2025), С. 61-71. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2025.23.61> (0,93 ум. др. арк., особистий внесок автора становить 0,70 ум. др. арк. і полягає у визначенні шляхів та методів фінансування діяльності соціальних підприємств в Україні).

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

9. Соколюк К. Ю., Соколюк І. Ю. Передумови розвитку соціального підприємництва в Україні. *Економічні та соціальні аспекти розвитку України на початку XXI століття*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 19-20 жовтня 2022 р. Одеса : ОНТУ, 2022. С. 53-56. (0,12 ум. др. арк.).

10. Додон О. Д., Соколюк І. Ю. Особливості соціальної відповідальності керівника. *Актуальні проблеми економіки, фінансів, обліку і права в XXI столітті*: Збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції, 8 листопада 2022 р. Умань: ЦФЕНД, 2022. С. 21 – 22. (0,14 ум. др. арк.).

11. Соколюк І. Ю. Сутність та значення соціального підприємництва для розвитку сільських територій. *Актуальні питання сучасної економіки* : матеріали XIV Всеукраїнської наукової конференції за міжнародною участю, 15 листопада 2022 р. Умань: УНУС, 2022. С. 266-267. (0,14 ум. др. арк.).

12. Ситар Я. С., Соколюк І. Ю. Соціальний захист молоді в Україні: стан та перспективи. *Ефективність міжнародної економічної інтеграції*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 3 листопада 2023 р. (Львів-Торунь) С. 53-56. DOI:[10.36059/978-966-397-326-5-14](https://doi.org/10.36059/978-966-397-326-5-14) (0,51 ум. др. арк.).

13. Соколюк І. Ю. Управління ризиками соціально-орієнтованого підприємства в умовах сталого розвитку. *Глобалізація та розвиток інноваційних систем: тенденції, виклики, перспективи*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, 14-15 березня 2024 р.

Харків: Держ. Біотехнологічний ун-т., 2024. С. 45-47. (0,18 ум. др. арк.).

14. Соколюк І. Ю. Розвиток соціального підприємництва транспортної галузі в кризовий період – українська практика та досвід ЄС. *Стратегії та політики ЄС: інституційна структура та механізми її реалізації*: матеріали І науково-практичної конференції, 21-22 березня 2024 р. м. Кривий Ріг: Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, 2024. С. 283-287. (0,32 ум. др. арк.).

15. Додон О. Д., Соколюк І. Ю. Напрями розвитку соціального підприємництва на принципах екологізації в умовах сталого розвитку. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в соціально-орієнтованій системі управління підприємством*: матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, присвяченої пам'яті професора, заслуженого працівника вищої школи Дмитра Мусійовича Фесенка, м. Полтава: Полтавський державний аграрний університет, 2024. С. 638-641. (0,21 ум. др. арк.).

16. Додон О. Д., Соколюк І. Ю. Соціальна відповідальність бізнесу під час війни. *Відновлення України у повоєнні часи: виклики, стратегічні пріоритети, ресурсне забезпечення, потенціал майбутнього розвитку*: Міжнародна науково-практична конференція, присвячена 10-річчю переміщення Донецького національного університету імені Василя Стуса до м. Вінниці, 10–11 жовтня 2024 р., Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2024. С. 195-198. (0,19 ум. др. арк.).

17. Соколюк І. Ю. Світовий досвід розвитку соціального підприємництва в аграрному секторі: можливості для України. *Перспективи розвитку управлінських систем у соціальній та економічній сферах України: теорія і практика*: збірник матеріалів VIII Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, 13 листопада 2024 р., С.170-178. (0,27 ум. др. арк.).

18. Соколюк К. Ю., Соколюк І. Ю. Розвиток соціального підприємництва на сільських територіях у воєнний та повоєнний періоди. *Актуальні питання фінансової інклюзії в умовах цифровізації соціально-*

економічних систем: європейський вектор, виклики та перспективи: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, 17-18 лютого 2025 року, Запоріжжя: ТДАУ, 2025. С. 93-96. (0,16 ум. др. арк.).

19. Соколюк К., Соколюк І. Роль соціально-орієнтованих підприємств для розвитку садівництва та виноградарства у період повоєнного відновлення України. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в соціально-орієнтованій системі управління підприємством:* матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції. Частина 1., 25 березня 2025 р., Полтава: ПДАУ, 2025. С. 934-936. (0,17 ум. др. арк.).

20. Додон О. Д., Соколюк І. Ю. Соціальне підприємництво в аграрному секторі економіки як інноваційний напрям розвитку бізнесу на сільських територіях. *Менеджмент та маркетинг як фактори розвитку бізнесу:* матеріали III міжнародної науково-практичної конференції. 23-24 квітня 2025 р. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська Академія», 2025. Т.1. С. 338-340. (0,14 ум. др. арк.).

21. Додон О., Соколюк І., Регулювання соціально-економічного розвитку в умовах невизначеності: від локального до національного рівня. *«Сучасні теорія і практика менеджменту та бізнесадміністрування» (з міжнародною участю):* збірник тез доповідей IX Всеукраїнської науково-практичної конференції, 30 квітня 2025р., Черкаси: Черкас. держ. технол. ун-т, 2025. С. 61-64. (0,20 ум. др. арк.).

22. Додон О. Д., Соколюк І. Ю. Інвестиції в соціальне підприємництво аграрного сектору: виклики та перспективи. *Менеджмент XXI століття: глобалізаційні виклики:* матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції, 15 травня 2025 р. Полтава: ПДАУ, 2025. С. 487-490. (0,11 ум. др. арк.).

23. Соколюк І. Ю. Соціальне підприємництво у сільській місцевості: мотивація, розвиток та перспективи. *«Актуальні аспекти розвитку науки і освіти»:* збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції

науково-педагогічних працівників та молодих науковців 2-3 жовтня 2025р. Одеса: Одеський державний аграрний університет, 2025. С. 502-505. (0,16 ум. др. арк.).

24. Додон О. Д., Соколюк І. Ю. Соціально відповідальний бізнес і грантова підтримка як драйвери сталого відновлення України. *Сучасні тренди соціально-економічних перетворень та інтелектуалізації суспільства в умовах сталого розвитку*: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції. 20-21 жовтня 2025 р. Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2025. С. 225-227. (0,15 ум. др. арк.).

25. Соколюк І. Ю. Соціальне підприємництво як чинник сталого розвитку сільських територій України. *Нові горизонти розвитку бізнесу в умовах сучасних викликів. Євроінтеграційні механізми безпечного функціонування і розвитку агроєкосистем*: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих вчених, 7 листопада 2025 р.. Харків: ДБТУ, 2025. С. 110-112. (0,18 ум. др. арк.).

Додаток Д

Довідки про впровадження результатів дослідження

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. Інститутська, 1 м. Умань, Черкаська обл., 20301
тел.: (04744) 4-69-89, 3-20-11 факс: (04744) 3-20-41, 3-53-18
E-mail: udau@udau.edu.ua Web: www.udau.edu.ua код ЄДРПОУ 00493787

« 18 » 11. 2025 № 2396/01-10
На № _____ від _____

Про впровадження результатів
науково-дослідної роботи
у навчальний процес

Довідка

Видана аспіранту кафедри підприємництва та бізнес-технологій Уманського національного університету Соколюку Ігорю Юрійовичу в тому, що результати його дисертаційної роботи за темою «Розвиток соціального підприємництва на сільських територіях» використовуються у навчальному процесі під час вивчення дисциплін: «Соціальне підприємництво та управління соціальними проектами», «Соціальне партнерство», «Соціальна робота в громаді та місцеве самоврядування» здобувачами освіти першого (бакалавського) рівня факультету економіки і підприємництва.

Проректор

з науково-педагогічної роботи

Михайло МАЛЬОВАНІЙ

Продовження додатку Д

НАН УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА УСТАНОВА
«ІНСТИТУТ РИНКУ І
ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ
НАУК УКРАЇНИ»
(ДУ «ІРЕЕД НАН України»)

NAS OF UKRAINE
STATE ORGANIZATION
«INSTITUTE OF MARKET AND
ECONOMIC & ECOLOGICAL
RESEARCHES OF THE NATIONAL
ACADEMY OF SCIENCES OF
UKRAINE»
(SO «IMEER of NAS of Ukraine»)

б. Французький, 29, м. Одеса, 65044, Україна
Frantsuzskiy Boulevard, 29, Odessa, 65044, Ukraine
тел. (048) 722-66-11, 722-29-05

<https://impeer.org.ua/> e-mail: oss_iprei@ukr.net код ЄДРПОУ 01209765

03.12.2025 № 3/519

На № _____ від _____

ДОВІДКА

про використання результатів дисертаційного дослідження в науково-дослідних роботах

Довідка видана Соколюку Ігорю Юрійовичу, аспіранту Уманського національного університету, провідному інженеру відділу ринкових механізмів та структур ДУ «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України» про те, що основні наукові положення, результати та висновки його дисертаційного дослідження на тему: «**Розвиток соціального підприємництва на сільських територіях**», що відображені в розділах його дисертації, використані при виконанні наступних науково-дослідних робіт:

- Науково-дослідна робота (НДР) «Розбудова систем агропромислових ринків України в умовах повосенного відновлення та євроінтеграції» (державний реєстраційний номер 0124U003609);

- Комплексне наукове дослідження, що фінансується за рахунок бюджетних коштів МОН України, «Комплексне наукове дослідження забезпечення просторового інвестиційно-інноваційного розвитку Українського Причорномор'я» (державний реєстраційний номер 0125U003488).

Впровадження: Теоретико-методологічні основи (Розділ 1 дисертації) та аналіз факторів і ризиків розвитку соціального підприємництва на сільських територіях (Розділ 2 дисертації) були використані при обґрунтуванні механізмів інтеграції соціально відповідального бізнесу в агропромислові ринки. Шляхи підвищення ефективності формування соціального підприємництва за умов невизначеності (Розділ 3 дисертації) були застосовані при розробці інвестиційних рекомендацій для забезпечення сталого просторового розвитку регіону.

Використання результатів дисертації сприяло підвищенню науково-теоретичного рівня та практичної значущості зазначених НДР.

Довідка видана для пред'явлення за місцем вимоги.

Директор Інституту,
Академік НАН України

Борис БУРКИНСЬКИЙ

Продовження додатку Д

ДЖУЛИНСЬКА СІЛЬСЬКА РАДА

вул. Соборна, 1, с. Джулинка Гайсинський район Вінницька область 24450

e-mail: sr.dzhulynka@gmail.com

Код ЄДРПОУ 04329547

30 грудня 2025 року № 746/02.2-09/12.25 На № ____ від ____ 2025 року

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Джулинська територіальна громада розглянула ключові положення та рекомендації дисертаційного дослідження Соколюка Ігоря Юрійовича на тему «Розвиток соціального підприємництва на сільських територіях».

Відзначаємо високу актуальність представлених матеріалів для потреб розвитку Джулинської територіальної громади, зокрема в частині активізації економічної діяльності та вирішення соціальних проблем на сільських територіях. Основні наукові напрацювання дослідження будуть використані в перспективній діяльності Джулинської територіальної громади та її структурних підрозділів, а саме:

1. Враховані під час актуалізації Стратегії розвитку Джулинської територіальної громади, зокрема впровадження механізмів підтримки соціально орієнтованого бізнесу.

2. Застосовані при формуванні конкурсних програм для місцевих підприємців та громадських організацій, спрямованих на розвиток кооперативного руху та реалізацію соціальних проєктів у громаді.

3. Використані як методична основа для проведення інформаційних та навчальних заходів для мешканців громади щодо можливостей створення соціальних підприємств.

Сільський голова

Петро ШВЕЦЬ

Продовження додатку Д

УКРАЇНА ГАЙСИНЬСКА РАЙОННА РАДА ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

23700 м. Гайсин, вул. Центральна, 40 тел. (04334) 2-11-45, факс (04334) 2-13-15
[www.http://gayrayrada.gov.ua](http://gayrayrada.gov.ua) e-mail: zagvidgayrada@i.ua

Вих. № 02-06-05 від «12» січня 2026 рік

Довідка про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Гайсинська районна рада розглянула ключові положення та рекомендації дисертаційного дослідження Соколока Ігоря Юрійовича на тему *«Розвиток соціального підприємництва на сільських територіях»*.

Враховуючи актуальність питань соціально – економічного розвитку сільських територій в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення, районна рада відзначає практичну цінність отриманих здобувачем результатів.

Основні наукові напрацювання та методичні рекомендації дослідження будуть використані в перспективній діяльності Гайсинської районної ради, а саме: при розробці та актуалізації районних програм підтримки малого та середнього бізнесу, зокрема в частині стимулювання соціально відповідальних бізнес – ініціатив у сільській місцевості району; під час формування аналітичних матеріалів для залучення міжнародної технічної допомоги та грантових програм, спрямованих на розвиток кооперативного руху та соціального підприємництва в громадах Гайсинського району; в консультативній роботі з представниками територіальних громад району щодо механізмів створення та функціонування соціальних підприємств.

Голова Гайсинської районної
ради Вінницької області

Віталій Савчук

Продовження додатку Д

Вих. №63 від 25.12.2025р.

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження на тему
«Розвиток соціального підприємництва на сільських територіях»
Соколока Ігоря Юрійовича

Керівництво ТОВ «УСТЯ», розглянуло надані матеріали та рекомендації дисертаційного дослідження Соколока Ігоря Юрійовича на тему «Розвиток соціального підприємництва на сільських територіях».

Рекомендації дослідження були визнані корисними для посилення взаємодії підприємства з місцевим соціально-економічним середовищем та оптимізації внутрішньої управлінської політики.

Окремі практичні рекомендації, що висвітлені в роботі, використані для: обґрунтування напрямків використання соціально-економічних механізмів для покращення кадрової політики та забезпечення сталості трудових ресурсів у сільській місцевості; врахування запропонованих здобувачем підходів до розвитку самозайнятості серед мешканців села, що проживають на території діяльності підприємства; застосування окремих елементів методики налагодження партнерських відносин між аграрним бізнесом та територіальною громадою на засадах взаємовигідного соціального партнерства.

Впровадження елементів дослідження сприяє підвищенню ефективності управління персоналом, зміцненню партнерських відносин з громадою та забезпечує більш стабільні умови для ведення аграрного бізнесу в регіоні.

Директор ТОВ «УСТЯ»

Павло МАНУЩАК